

Bu kitab Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri, ölkənin yeni müstəqil neft-qaz strategiyasının banisi Heydər Əliyevin xatirəsinə dərin hörmət və minnətdarlıq hissi ilə Ulu Öndərin anadan olmasının 100 illiyi münasibətilə qeyd edilən "Heydər Əliyev İli"nə bp şirkətinin hədiyyəsidir.

İLHAM ŞABAN

CƏNUB QAZ DƏHLİZİ

Azərbaycanın
XXI əsrdəki meqa layihəsi,
2007-2022

FAKTLAR, SƏNƏDLƏR VƏ RƏQƏMLƏR TOPLUSU

Qazı dünya bazarlarına ixrac etmək üçün, şübhəsiz ki, boru kəməri lazımdır. Biz indi bununla bilavasitə məşğul olmalıyıq. Mən konsorsiumun rəhbərinin təklifi ilə tam razıyam ki, bizim üçün ən əlverişli bazar Türkiyədir. Bir müddət bundan əvvəl, Türkiyənin prezidenti hörmətli cənab Süleyman Dəmirəl ilə danışıarkən o mənə dedi ki, Türkiyənin gələcəkdə, bəlkə də, 2010-cu ilə qədər 40 milyard kubmetr qaza ehtiyacı vardır. Biz bu ehtiyacı təmin edə bilərik.

Heydər Əliyev

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
12 iyul 1999-cu il

2012-ci ildə Türkiyə və Azərbaycan siyasi rəhbərliyinin fəaliyyəti nəticəsində Trans-Anadolu kəmərinin tikintisi ilə bağlı razılıq əldə edilmişdir. TANAP layihəsi və onun həyata keçirilməsi tarixi hadisədir. Məhz TANAP layihəsinin razılaşdırılmasından sonra artıq Cənub Qaz Dəhlizinin konturları görünməyə başlamışdır.

İlham Əliyev

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
20 sentyabr 2014-cü il

XXI əsrdə Azərbaycan Avropanın enerji təhlükəsizliyini təmin edən bir ölkəyə çevrilmişdir. Prezident İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, Cənub Qaz Dəhlizi Avropanın enerji xəritəsini dəyişdirəcəkdir. Region ölkələri üçün də gələcək dəyişəcəkdir. Mən bununla tamamilə razıyam.

Robert Dadli

BP şirkətinin baş icraçı direktoru
17 dekabr 2013-cü il

Biz neftin və qazın xalqın mənafeyinə necə xidmət etdiyinin nümunəliyik. Əlbəttə ki, bunun başlıca səbəblərindən biri beynəlxalq əməkdaşlıq olmuşdur. Biz bu əməkdaşlığı yüksək qiymətləndiririk, çünki xarici şirkətlərin bilik və təcrübəsi bizim üçün çox əhəmiyyətlidir.

Bu gün bu əməkdaşlıq daha geniş formata qədəm qoyur və daha çox ölkə və şirkəti əhatə edəcək yeni əməkdaşlıq formatı yaradılır. Əminəm ki, gələcəkdə "Şahdəniz-2" layihəsi hazırda nəzərdə tutulduğundan daha çox coğrafi məkanı əhatə edəcəkdir".

İlham Əliyev

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

17 dekabr 2013-cü il

Müəllif kitabın ərsəyə gəlməsində verdikləri məsləhətlərə görə "BP-Azərbaycan" və SOCAR şirkətlərinin kommunikasiya və xarici əlaqələr üzrə departamentlərinə minnətdarlığını bildirir.

İlham Şaban

Cənub Qaz Dəhlizi

Azərbaycanın XXI əsrdəki meqa layihəsi, 2007-2022

Faktlar, sənədlər və rəqəmlər toplusu

Layihə rəhbəri: *Ülkər Hüseynova*

Nəşriyyat redaktoru: *Famil Cəfərli*

Texniki redaktor: *Vüsalə Babayeva*

Korrektor: *Flora Əliyeva*

Dizayner: *Mahir Allahverdiyev*

Üz qabığının dizaynı: *Sevinc Ələkbərova*

Çapa məsul: *Rəşad İsmixanov*

Bakı, TEAS Press Nəşriyyat evi, 2023, 244 səh.

ISBN 978 9952 563 61 0

Kitabın məzmununa və burada istifadə olunan fikir və mülahizələrə görə bp məsuliyyət daşımır.

www.teaspress.az

Bütün hüquqlar qorunur.

© TEAS-Press Nəşriyyat evi, 2023

MÜNDƏRİCAT

<i>Ön söz</i>	<i>xi</i>
<i>Müqəddimə</i>	<i>xiii</i>

I FƏSİL. XƏZƏRİ AVROPA İLƏ BİRLƏŞDİRƏN İNFRASTRUKTUR

“Cənub Qaz Dəhlizi” layihələri	1
“Şahdəniz-2” layihəsi	1
Cənubi Qafqaz Boru Kəməri	3
Genişləndirilmiş Cənubi Qafqaz Boru Kəməri	4
Trans-Anadolu Boru Kəməri (TANAP)	6
Trans-Adriatik Boru Kəməri (TAP)	8

II FƏSİL. AZƏRBAYCAN QAZININ İXRACINA HAZIRLIQ

“Cənub Qaz Dəhlizi”nin tarixçəsi	11
Azərbaycan qazının tarixinə dair faktlar	17
Qaz ixracına gedən mürəkkəb yol	18
Cənubi Qafqaz Boru Kəməri (Bakı-Tbilisi-Ərzurum)	19

III FƏSİL. AVROPA BAZARINA GEDƏN YOLUN UZUN DANIŞIQLARI

Azərbaycan qazını Avropaya aparan əzablı illər	27
Trans-Anadolu qaz boru kəmərinin (TANAP) yaranması	42
“Şahdəniz-2” üzrə yekun investisiya qərarının verilməsi	44

IV FƏSİL. “CƏNUB QAZ DƏHLİZİ” LAYİHƏLƏRİNİN REALLAŞMA MƏRHƏLƏSİ

Tikinti işlərinə hazırlıq	61
“Cənub Qaz Dəhlizi”nin təməlinin qoyulması	63
“Cənub Qaz Dəhlizi”nin rəsmi açılışı	68

Türkiyənin Əskişəhər şəhərində TANAP layihəsinin açılışı	78
TANAP qaz kəmərinin Avropa ilə birləşən hissəsinin açılışı	85

V FƏSİL. “CƏNUB QAZ DƏHLİZİ” MƏŞVƏRƏT ŞURASININ İCLASLARI

Məşvərətə ehtiyacı olan layihələr	95
“Cənub Qaz Dəhlizi” Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin I toplantısı	98
“Cənub Qaz Dəhlizi” Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin II toplantısı	114
“Cənub Qaz Dəhlizi” Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin III toplantısı	128
“Cənub Qaz Dəhlizi” Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin IV toplantısı	138
“Cənub Qaz Dəhlizi” Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin V toplantısı	150
“Cənub Qaz Dəhlizi” Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin VI toplantısı	161
“Cənub Qaz Dəhlizi” Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin VII toplantısı	173
“Cənub Qaz Dəhlizi” Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin VIII toplantısı	193
“Cənub Qaz Dəhlizi” Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin IX və Yaşıl Enerji Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin I toplantısı	205
YEKUN	218
ƏLAVƏLƏR	221
İSTİNADLAR	223
İNDEKS	225

ÖN SÖZ

Bu kitab Xəzər dənizinin dərinliklərindən çıxarılan Azərbaycan qazının dünyanın ən iri enerji istehlakı bazarlarından sayılan Avropaya çatdırılması üçün uzun müddət ərzində aparılan mürəkkəb danışıqların nəticəsi olaraq yaradılmış “Cənub Qaz Dəhlizi” və onun başlanğıc hissəsi olan Cənubi Qafqaz Boru Kəmərinin fəaliyyətinə həsr edilib. Kitab “Cənub Qaz Dəhlizi” layihəsinin bütün biznes zəncirində təmsil olunan BP şirkətinin maliyyəsi ilə nəşr edilir.

Cənubi Qafqaz Boru Kəmərinin ərsəyə gəlməsi Azərbaycanın enerji sektorunda yeni inkişaf mərhələsinə daxil olan qaz sənayesinin XXI əsrdə gerçəkləşdirdiyi ən böyük nailiyyətdir. Bu irimiqyaslı layihənin həyata keçirilməsi həm Azərbaycan, həm də layihədə təmsil olunan şirkətlər, o cümlədən “Cənub Qaz Dəhlizi”nin əsas resurs mənbəyi hesab edilən “Şahdəniz” yatağının işlənməsinə operatorluq edən BP şirkəti üçün əlamətdar hadisədir. Çünki bütün maraqlı tərəflərin söyləri nəticəsində əfsanədən reallığa çevrilən “Cənub Qaz Dəhlizi” bundan sonra neçə onilliklər belə ətraf mühitə ziyan vurmada, səmərəli və təhlükəsiz şəkildə işlənilməsi nəticəsində təkə regionda deyil, həm də keçdiyi ölkələr boyunca yeni iqtisadi imkanlar yarada bilən bir layihədir.

Bu kitabın nəşri 2023-cü ildə, Azərbaycanda elan edilmiş “Heydər Əliyev İli”ndə Ulu Öndərin yaradıcısı olduğu Azərbaycanın neft-qaz strategiyasına bir yubiley hədiyyəsidir.

MÜQƏDDİMƏ

Azərbaycan Respublikasının 2007-ci ildən başlayan qaz ixracı bir daha təsdiqlədi ki, “Şahdəniz” yatağının kəşfiyyatı və işlənilməsi layihəsi tarixdə, sadəcə, Azərbaycan hökuməti ilə bir qrup xarici neft şirkətinin birləşdiyi konsorsiumda həyata keçirilən hasilatın pay bölgüsü (HPB) tipli sıradan bir saziş olaraq qalmadı. Bu layihənin inkişafı Azərbaycanı əvvəlcə region ölkələri arasında xüsusi seçilən bir ölkəyə çevirdi, daha sonra isə uzaq ölkələrlə onun münasibətlərinin formalaşdırılmasına yol açdı. Cənubi Qafqaz Boru Kəmərinə başlayan yol sonradan “Cənub Qaz Dəhlizi” kimi nəhəng bir magistrala çevrildi. Onun reallaşması müstəqil Azərbaycanın qarşısına qoyduğu bir uğur hədəfi idi. Bu hədəf insanlarda gələcəyə inam yaratdı. Müqavilənin reallaşması müxtəlif millət və ölkələrdən olan insanları bir araya gətirdi. Onlar terminallar tikdilər, boru kəməri çəkildilər, platformalar inşa etdilər, Xəzərin dərin qatlarındakı təbii ehtiyatları çıxarmaq üçün müasir texnologiyalar gətirdilər, əvvəlcə neft, sonra təbii qaz çıxartdılar, nəhayət, Xəzər kimi qapalı bir hövzəni dünyanın böyük bazarları ilə birləşdirə bildilər.

Bu təkcə enerjinin zəfəri deyildi, ölkənin qarşısındakı böyük uğurlarının başlanğıcı və Ulu Öndər Heydər Əliyevin yaradıcısı olduğu Azərbaycanın neft-qaz strategiyasının təntənəsi idi.

I FƏSİL

XƏZƏRİ AVROPA İLƏ BİRLƏŞDİRƏN İNFRASTRUKTUR

“Cənub Qaz Dəhlizi” layihələri

“Cənub Qaz Dəhlizi” üç müxtəlif magistral qaz kəmərinin birləşməsindən ibarətdir. Başlanğıcını Xəzər dənizi sahilindəki Səngəçal terminalından götürür və İtaliyanın cənubuna doğru Adriatik dənizinin dibindən keçməklə 3500 km məsafə qət edir.

Bu layihənin məqsədi Xəzərin Azərbaycan sektorunda yerləşən “Şahdəniz” yatağı üzrə “Mərhələ-2” (“Şahdəniz-2” layihəsi) çərçivəsində hasil edilən təbii qazın Türkiyə və Avropa bazarlarına çatdırılmasını təmin etməkdir.

“Cənub Qaz Dəhlizi”nin ilk hissəsi Cənubi Qafqaz Boru Kəməridən (CQBK) başlayır və Xəzər sahilindən Gürcüstan-Türkiyə sərhədinə qədər olan hissəni birləşdirir. Türkiyə-Gürcüstan sərhədindən başlayaraq, Türkiyəni şərqdən qərbə doğru keçərək Türkiyə-Yunanistan sərhədində inşa edilmiş magistral qaz kəməri Trans-Anadolu Təbii Qaz Boru Kəməri (TANAP) adlanır. Türkiyə-Yunanistan sərhədindən başlayaraq, Albaniyadan keçərək İtaliyanın cənubundakı məntəqəsinə qədər olan hissədə inşa edilən magistral qaz kəməri isə Trans-Adriatik Boru Kəməridir (TAP).

“Şahdəniz-2” layihəsi

“Şahdəniz-2” və ya yatağın tammiqyaslı işlənməsi layihəsi “Şahdəniz” yatağının “Mərhələ-1” layihəsindən hasil olunan illik 10 milyard kubmetr qazdan əlavə 16 milyard kubmetr qaz hasil edəcək nəhəng bir layihədir.¹ “Şahdəniz” qaz-kondensat yatağının tammiqyaslı işlənməsi dünyada ən böyük və mürəkkəb qaz layihələrindən biridir.

“Şahdəniz-2” layihəsi çərçivəsində dənizdə quraşdırılmış “Bravo” platforması

2013-cü il dekabrın 17-də “Şahdəniz” konsorsiumunun səhmdarları Bakıda, Heydər Əliyev Mərkəzində “Şahdəniz-2” layihəsi və Cənubi Qafqaz Boru Kəmərinin genişləndirilməsi üzrə yekun investisiya sazişini təsdiq edən sənədləri imzaladılar. Həmin gün Bakıda mətbuat konfransı keçirən BP şirkətinin icraçı direktoru Bob Dadli bəyan etdi ki, Azərbaycan tərəfi ilə razılaşmaya əsasən, 1996-cı ildə 30 il müddətinə imzalanmış “Şahdəniz” layihəsinin müddəti 2048-ci ilin sonuna qədər uzadılır.²

“Şahdəniz-2” Azərbaycan və Gürcüstan ərazisi boyunca Cənubi Qafqaz Boru Kəmərinin genişləndirilməsinə xidmət etməklə Trans-Anadolu və Trans-Adriatik qaz boru kəmərlərinin tikintisi ilə bağlı planların reallaşmasına təkan verən, Avropaya yeni qaz dəhlizi açan bir layihədir.

Layihə çərçivəsində 26 sualtı quyunun qazılması, həmçinin körpü ilə birləşdiriləcək iki platformanın tikintisi, Səngəçalda isə yeni texniki emal və kompressor qurğularının inşası nəzərdə tutulur.

2018-ci il iyunun 30-da “Şahdəniz-2” layihəsi üzrə Türkiyəyə ilk kommersiya məqsədli qazın daşınması başladı. Həmin il iyulun 30-da isə “Şahdəniz-2” layihəsi çərçivəsində yatağın şimal cinahında qazılmış SDC03Z quyusundan ilk qazın çıxarılaraq “Bravo” platforması qurğularına ötürülməsi həyata keçirildi.

3500 kilometr məsafəyə nəql olunacaq “Şahdəniz” qazı Gürcüstan, Türkiyə, Yunanıstan, Bolqarıstan, İtaliya və digər ölkələrdə milyonlarla istehlakçını təmin edəcək. Yekun investisiya qərarı verilərək ilk qazın Avropaya 2019-cu ildə çatdırılmasının planlaşdırıldığı bəyan edilmişdi. Layihə icra ediləndən sonra Azərbaycan qazının ilk həcmlərinin Avropadakı istehlakçılara çatdırılması 2020-ci il dekabrın 31-də baş tutdu.

Hazırda “Şahdəniz” qaz-kondensat yatağının işlənilməsi üzrə hasilatın pay bölgüsü sazişinin iştirakçıları aşağıdakı şirkətlərdir:

BP (B.Britaniya) – 29,99%, CQD (Azərbaycan) – 21,02%, TPAO (Türkiyə) – 19%, “LUKoil” (Rusiya) – 19,99% və NICO (İran) – 10%.

Cənubi Qafqaz Boru Kəməri

Cənubi Qafqaz Boru Kəməri (CQBK) 692 km uzunluğu və 42 düym diametr ölçüsündə olan magistral qaz boru kəməridir. Boru kəməri “Şahdəniz” yatağından hasil edilən qazı Gürcüstan-Türkiyə sərhədinə nəql etmək məqsədilə inşa edilib.

Boru kəməri Bakı şəhəri yaxınlığında yerləşən Səngəçal terminalından başlayır. Bu boru kəməri Türkiyə sərhədinədək Azərbaycanda və Gürcüstanda Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) neft kəməri ilə paralel olaraq eyni marşrutdadır və Türkiyədə bu ölkənin qazpaylama sisteminə qoşulub. Gürcüstana nəql edilən qaz Azərbaycan-Gürcüstan sərhədində yerləşən CQBK-dən ayrılan qol vasitəsilə təmin edilir. Ətraf mühitə və sosial sahəyə təsirlərin minimuma endirilməsi, eləcə də layihələrin birləşdirilməsi sayəsində əsaslı və əməliyyat xərclərinə qənaət edilməsinə nail olmaq məqsədilə CQBK BTC neft ixracı kəməri ilə birlikdə və eyni tikinti dəhlizində inşa olunub.

Bütövlüklə boru kəmərinin istismar əməliyyatlarına və tikintisinə Cənubi Qafqaz Boru Kəməri Şirkəti (“South Caucasus Pipeline Company Limited”) cavabdehdir. Kəmərin illik daşıma qabiliyyəti 7,41 milyard kubmetr təşkil edir.³

Bu kəmə 2006-cı ilin sonlarında istismara verilərək əvvəlcə Azərbaycana və Gürcüstana, 2007-ci ilin iyul ayından başlayaraq “Şahdəniz” “Mərhələ-1” layihəsi üzrə Türkiyəyə qaz nəql etməyə başlayıb.

CQBK uzun müddət iki operator vasitəsilə idarə edilib. BP şirkəti CQBK obyektlərinin tikintisi və istismarı üzrə məsul texniki operator, “SOCAR Midstream Operations Limited” şirkəti isə CQBK-nin biznes icrası üzrə məsul kommersiya operatoru olaraq çıxış edib.

2020-ci il martın 20-dən CQBK-nin texniki operatorluğu “BP Exploration (Shahdeniz) Limited” şirkətidən SOCAR-ın törəmə müəssisəsi olan “SOCAR Midstream Operations” MMC-yə keçid mərhələsinə daxil olub. 2021-ci il avqustun 1-də CQBK-nin texniki operatorluğunun “SOCAR Midstream Operations Limited” şirkətinə ötürülməsi prosesi başa çatıb.⁴

Texniki operatorluğun ötürülməsi “Şahdəniz”in işlənilməsinin 2-ci fazası və Cənubi Qafqaz Boru Kəmərinin Genişləndirilməsi (CQBKG) layihələri üzrə yekun investisiya qərarının bir hissəsi olaraq 2013-cü ilin dekabr ayında imzalanmış CQBK şirkətinin “Boru kəməri sahibləri sazişi”nin yenilənmiş variantında nəzərdə tutulmuş öhdəliklərə uyğun yerinə yetirilib.

Genişləndirilmiş Cənubi Qafqaz Boru Kəməri

Bu, “Şahdəniz” yatağının tammiqyaslı işlənilməsi layihəsinin bir hissəsidir. Layihənin icrası 2013-cü ildə başlayıb və 2018-ci ildə istismara verilib. Layihə Azərbaycanda mövcud CQBK-yə birləşdiriləcək 421 km uzunluqda olan 48 düym diametrli borudan, Gürcüstanda isə 61 km 48 düym diametrli borudan, üç kompressor stansiyasından (biri Azərbaycanda, ikisi Gürcüstanda), altı bağlayıcı armatur stansiyasından (5-i Azərbaycanda, 1-i Gürcüstanda) və Gürcüstan-Türkiyə sərhədində yerləşən yeni qaz sərfini ölçmə stansiyasından ibarətdir.

Yeni boru kəmərinin uzunluğu təqribən 489 km təşkil edir (Azərbaycan ərazisində - 424 km, Gürcüstan ərazisində - 63 km, TANAP arabağlantısında - 2 km). Boru kəməri 2018-ci il iyunun 30-da istismara verilib.

Genişləndirmə nəticəsində CQBK sisteminin ötürmə qabiliyyəti 24 milyard kubmetr səviyyəsinə çatdırılıb, beləliklə, ümumi qaz nəqləmə qabiliyyəti 3,2 dəfə artırılıb. Sonrakı genişləndirilmə mərhələsində CQBK sisteminin ötürmə qabiliyyəti 31 milyard kubmetrədək artırıla bilər.

CQBK sisteminin texniki parametrləri aşağıdakı kimidir:

- 692 km uzunluğu olan boru kəmərinin 443 km-i Azərbaycan, 249 km-i Gürcüstan ərazisindən keçir;
- Boru kəmərinin diametri Azərbaycan və Gürcüstan ərazisində 42 düymdür;
- CQBK-nin illik ötürücülük qabiliyyəti 7,41 milyard kubmetrdir.
- CQBK Azərbaycanın 13 rayonundan (Qaradağ, Abşeron, Hacıqabul, Ağsu, Kürdəmir, Ucar, Ağdaş, Yevlax, Goranboy, Samux, Şəmkir, Tovuz, Ağstafa), Gürcüstanın 7 bölgəsindən keçir.

CQBK-nin obyektlərinə aşağıdakılar daxildir:

- Bir kompressor stansiyası (Azərbaycan, Səngəçal);
- Üç təmizləyici tərtibatın buraxılma kamerası (Azərbaycanda 1, Gürcüstanda 2);
- İki təmizləyici tərtibatın qəbulu kamerası (Gürcüstanda 2);
- BTC nasos stansiyalarını yanacaq qazı ilə təmin etmək üçün ayrılan qollar (Azərbaycanda 1, Gürcüstanda 2);
- Gürcüstana ayrılan qol;
- 11 bağlayıcı armatur stansiyası (Azərbaycan - 5, Gürcüstan - 6);
- Dörd qaz sərfini ölçmə stansiyası (Səngəçaldə 1, Azərbaycan-Gürcüstan sərhədində 1, Gürcüstana ayrılan qolda 1, Gürcüstan-Türkiyə sərhədində 1);
- 2022-ci il ərzində CQBKG-nin ixrac üçün gündəlik orta ötürücülük gücü 57,4 milyon kubmetr təşkil edib.

“South Caucasus Pipeline Company Limited” şirkətinin səhmdarları hazırda aşağıdakı şirkətlərdir: BP (Böyük Britaniya) - 29,99%, CQD (Azərbaycan) - 21,02%, TPAO (Türkiyə) - 19%, “LUKoil” (Rusiya) - 19,99% və NICO (İran) - 10%.

Genişləndirilmiş Cənubi Qafqaz Boru Kəmərinin xəritəsi

Trans-Anadolu Boru Kəməri (TANAP)

TANAP layihəsi Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorundakı “Şahdəniz” yatağının “Mərhələ-2” layihəsindən və Xəzər dənizinin digər sahələrindən hasil edilən təbii qazın Türkiyəyə və öz növbəsində bu ölkədən Avropaya nəqlini nəzərdə tutur.

TANAP Cənubi Qafqaz Boru Kəməri (CQBK) və Trans-Adriatik Boru Kəməri (TAP) ilə birlikdə “Cənub Qaz Dəhlizi”nin mərkəzi və əsas hissəsi olan bir layihədir. Yaxın Şərqdə bu uzunluqda və bu diametrdə inşa edilmiş ən böyük magistral qaz kəməridir.

TANAP layihəsi Gürcüstan-Türkiyə sərhədindən başlayaraq CQBK sisteminə inteqrə edilərək Türkiyə ərazisindən keçməklə Türkiyə-Yunanıstan sərhədində başa çatır və sonra təbii qazın Avropaya çatdırılması üçün TAP boru kəmərinə birləşdirilir. Azərbaycan və Türkiyə arasında 2011-ci il dekabr ayının 24-də bununla bağlı Anlaşma

Memorandumu imzalanıb. “Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Türkiyə Respublikası Hökuməti arasında Trans-Anadolu təbii qaz boru kəməri sisteminə dair” Saziş 2012-ci il iyun ayının 26-da İstanbul şəhərində imzalanıb və hər iki ölkənin müvafiq qanunverici orqanları tərəfindən təsdiq edilib. TANAP boru kəmərinin ilk hissəsi 2018-ci il iyunun 30-da istismara verilib. TANAP boru kəmərinin tam istifadəyə verilməsi mərasimi isə 2019-cu il noyabrın 30-da Yunanıstanla sərhəddə yerləşən İpsala bölgəsində baş tutub.

TANAP qaz kəmərinin texniki parametrləri aşağıdakı kimidir:⁶

- Türkiyənin şərqindən qərbinə qədər uzanan 1793 km uzunluğu olan boru kəməri (Gürcüstan-Türkiyə sərhədidən Əskişəhərə qədər olan hissə - 1339 km, Əskişəhərdən Türkiyə-Yunanıstan sərhədinə qədər olan hissə - 454 km);
- Boru kəmərinin diametri 56 və 48 düymdür, dənizdə isə (Mərmərə dənizi üzərindən Çanaqqala boğazından keçən hissəsi 2 ədəd olmaqla ümumilikdə 37,6 km) diametr 36 düym təşkil edir;
- Boru kəmərinin dəniz səviyyəsindən olan maksimum hündürlüyü 2700 metr təşkil edir;
- TANAP boru kəmərinə Türkiyə qazpaylama sisteminə iki qol ayrılıb;
- TANAP boru kəmərinin illik maksimum ötürücülük qabiliyyəti 30,7 milyard kubmetrə hesablanıb və layihənin ilkin mərhələsində illik ötürücülük qabiliyyəti 16,2 milyard kubmetr qaz təşkil edir;
- TANAP Türkiyənin 20 vilayətindən: Ərdəhan, Qars, Ərzurum, Ərzincan, Bayburt, Gümüşxanə, Girəsun, Sivas, Yozqat, Kırşəhər, Kırıkkale, Ankara, Əskişəhər, Bilecik, Kütahya, Bursa, Balıkesir, Çanaqqala, Təkirdağ və Ədirnədən keçir;

TANAP boru kəmərinin obyektlərinə aşağıdakılar daxildir:

- Yeddi əsas kompressor stansiya və Əskişəhərə ayrılan qol üçün nəzərdə tutulmuş bir kompressor stansiya;
- 12 təmizləyici tərtibatın buraxılma kamerası;
- 12 təmizləyici tərtibatın qəbulu kamerası;
- 49 bağlayıcı armatur stansiyası;

TANAP boru kəmərinin təmələqoyma mərasimi, 15 mart 2015-ci il

- Dörd qaz sərfini ölçmə stansiyası (Türkiyə-Gürcüstan sərhədində 1, Əskişəhərə ayrılan qolda 1, Trakyaya ayrılan qolda 1, Türkiyə-Yunanıstan sərhədində 1).

Hazırda TANAP boru kəmərinin istismarı ilə məşğul olan TANAP A.Ş. (24 dekabr 2012-ci ildə təsis edilib) səhmdarları bu şirkətlərdir: SGC (Azərbaycan) - 51%, BOTAS (Türkiyə) - 30%, BP (Böyük Britaniya) - 12% və SOCAR Turkey Enerji A.Ş. (Türkiyə) - 7%.

Trans-Adriatik Boru Kəməri (TAP)

Trans-Adriatik Boru Kəməri (TAP) layihəsi Yunanıstan-Türkiyə sərhədindən başlayaraq, Trans-Anadolu Boru Kəmərinə (TANAP)

birləşən, Yunanıstandan, Albaniya və Adriatik dənizindən keçərək İtaliyada başa çatan və “Snam Rete Gas” (SRG) şəbəkəsinə birləşən təbii qaz boru kəmərinin layihələndirilməsindən, tikintisindən və istismarından ibarətdir.⁷

TAP kəmərinin uzunluğu 878 km-dir (Yunanıstanda - 550 km, Albaniyada - 215 km, Adriatik dənizində - 105 km, İtaliyada - 8 km).

TAP layihəsi təbii qazın Azərbaycandan Avropa bazarlarına ixrac etmək üçün ən optimal marşrut kimi “Şahdəniz” konsorsiumu iştirakçıları tərəfindən seçilib. TAP layihəsi üzrə Albaniya, İtaliya və Yunanıstan arasında Dövlətlərarası Saziş 2013-cü ilin fevral ayında imzalanıb. TAP boru kəmərinin Yunanıstanda yerləşən hissəsi Türkiyə-Yunanıstan sərhədinin yaxınlığında Kipoi məntəqəsindən başlayaraq Leropigidən cənub-qərbdə Yunanıstanın Albaniya ilə sərhədində başa çatır və uzunluğu təxminən 550 km təşkil edir.

TAP boru kəmərinin Albaniyada yerləşən hissəsi Korça bölgəsində Yunanıstanla sərhəddə Bilisht Qender məntəqəsindən başlayaraq təxminən 215 km uzunluğa malikdir. TAP boru kəməri Albaniyada Fier məntəqəsindən 17 km şimal-qərbdə, sahil xəttindən 400 metrə qədər quruya doğru çıxır. Albaniyanın ərazi sularında dənizdə yerləşən seksiyanın uzunluğu təxminən 60 km-dir.

“Cənub Qaz Dəhlizi”ne daxil olan kəmərlərin xəritəsi

TAP boru kəmərinin Adriatik dənizində yerləşən hissəsi Albaniya sahillərindən İtaliya sahillərinə doğru dənizin dibi ilə 105 km uzanır.

TAP boru kəməri İtaliyanın cənubunda, San-Foca yaxınlığında yerləşən Melendugno bələdiyyə ərazisinin Lecce məntəqəsində sahilə çıxır. İtaliya ərazi sularında boru kəmərinin dənizdə yerləşən hissəsi təxminən 45 km, qurudakı hissəsi isə təxminən 8 km təşkil edir. Bu yer isə öz növbəsində 11 alternativ kəməər marşrutu qiymətləndiriləndən sonra ekoloji, təhlükəsizlik və sosial nöqtəyi-nəzərdən ən məqsədəuyğun yer kimi seçilib.

TAP boru kəmərinə idarə edən TAP AG şirkəti 2020-ci ilin 15 noyabr tarixində borunun kommersiya istismarı üçün tam hazır olduğuna dair məlumat açıqlayıb. Boru kəməri ilə Azərbaycan qazının nəqli 2020-ci il dekabrın 31-də başlayıb.

TAP AG şirkətinin səhmdarları hazırda aşağıdakı şirkətlərdir: BP - 20%, CQD - 20%, SNAM - 20%, “Fluxys” - 20%, “Enagas” - 20%.

II FƏSİL

AZƏRBAYCAN QAZININ İXRACINA HAZIRLIQ

“Cənub Qaz Dəhlizi” layihəsinin tarixçəsi

- 12 iyul 1999** Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev “Şahdəniz” yatağında əldə edilmiş nəticələrin təqdimat mərasimində “bizim üçün ən əlverişli bazar Türkiyədir” bəyanatı ilə çıxış edir.
- 17 avqust 1999** Azərbaycan Respublikası Prezidenti Heydər Əliyev “Şahdəniz” yatağından təbii qazın dünyaya bazarlarına ixracının təşkil edilməsi ilə əlaqədar məsələlərin həll olunması üçün işçi qrupunun yaradılması haqqında 218 nömrəli Sərəncam imzalayır.
- 15 fevral 2000** “Şahdəniz” konsorsiumu yatağın mərhələli şəkildə işlənilməsi və qaz ixracı üçün Türkiyəyə qədər həm mövcud qaz infrastrukturundan istifadə edilməsi, həm də yeni boru kəmərinin tikilməsi planını açıqlayır.
- 23 oktyabr 2000** BP şirkətinin sifarişi əsasında “Azəriqaz” QŞC “Şahdəniz” yatağından ilkin qazın ixrac variantı kimi Hacıqabul-Qazax magistral kəmərinin imkanlarının tədqiq edilməsinə başlayır.
- 21 fevral 2001** Azərbaycan Respublikası hökuməti ilə SOCAR, BP, “TotalFinaElf”, “LUKAgip”, NICO, “Statoil” və TPAO şirkətləri arasında qaz tranziti sazişi imzalanır.
- 12 mart 2001** Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin Türkiyəyə səfəri çərçivəsində Ankarada Türkiyə və Azərbaycan hökumətləri arasında “Şahdəniz”

- yatağının “Mərhələ-1” layihəsi üzrə ixrac edilən qazın alqı-satqısına dair saziş imzalanır.
- 29 sentyabr 2001** Bakı şəhərində Azərbaycan və Gürcüstan Prezidentləri tərəfindən “Təbii qazın Azərbaycan Respublikası və Gürcüstan ərazilərində və bu ərazilərin hüdudlarından kənarında Cənubi Qafqaz Boru Kəməri sistemi vasitəsilə tranzit, nəql edilməsi və satışına dair Azərbaycan Respublikası və Gürcüstan arasında Saziş” imzalanır.
- 29 sentyabr 2001** Azərbaycan və Gürcüstan Prezidentlərinin imzalandıqları Bakı Bəyannaməsində ilk dəfə olaraq rəsmi sənəddə Azərbaycan qazının gələcəkdə Avropa ölkələrinə nəql edilməsi qeyd olunur.
- 15 aprel 2002** Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev “İxrac neft və qaz boru kəmərlərinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi haqqında” 685 nömrəli Fərman imzalayır.
- 27 fevral 2003** Azərbaycan hökuməti “Şahdəniz” yatağının “Mərhələ-1” layihəsini təsdiq edir (şirkətlərin kapital xərcləmələrinin HPB sazişinin müddəalarına uyğun olaraq geri qaytarılmasını təsdiqləyir).
- Oktyabr 2004** Cənubi Qafqaz Boru Kəmərinin Azərbaycan ərazisində tikinti işlərinə başlanılır.
- 21 may 2006** Cənubi Qafqaz Boru Kəmərinin qazla doldurulması əməliyyatlarına başlanılır.
- 15 dekabr 2006** “Şahdəniz” yatağında SDA-01 quyusundan ilk kommersiya qazı hasil edilir.
- 3 iyul 2007** “Şahdəniz” qazının ilk həcmi Türkiyə bazarına çatdırılır.
- 13 yanvar 2011** Bakıda Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyev və Avropa Komissiyasının Prezidenti Joze Manuel Durao Barrozu “Cənub Qaz Dəhlizi” haqqında Birgə Bəyannamə imzalayır.
- 25 oktyabr 2011** Azərbaycan və Türkiyə hökumətləri “Şahdəniz” yatağının “Mərhələ-2” layihəsi çərçivəsində qazın alqı-satqısı, Azərbaycan qazının Avropaya

- ixracı məqsədlə Türkiyə ərazisi vasitəsilə tranziti haqqında və təbii qazın Türkiyə ərazisində nəql edilməsi üçün müstəqil boru kəmərinin inşasına dair sazişlər imzalayır.
- 18 noyabr 2011** SOCAR prezidenti Rövnəq Abdullayev İstanbulda konfransda çıxışı zamanı Azərbaycan qazını Avropaya nəql etmək üçün Türkiyə ərazisində tikiləcək magistral kəmərin adının “Trans Anadolu Pipeline” və bunun “Cənub Qaz Dəhlizi”nin əsas hissəsi olacağını bəyan edir.
- 26 dekabr 2011** Türkiyə ərazisində magistral qaz kəmərinin tikintisi üzrə konsorsiumun yaradılması haqda Azərbaycan və Türkiyə hökumətləri arasında Anlaşma Memorandumu imzalanır. Sənədi Türkiyənin enerji və təbii resurslar naziri Taner Yıldız və Azərbaycan sənaye və energetika naziri Natiq Əliyev imzalayırlar.
- 26 iyun 2012** “Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Türkiyə Respublikası Hökuməti arasında Trans-Anadolu Təbii Qaz Boru Kəməri (TANAP) sisteminə dair” Saziş imzalanır.
- 28 iyun 2013** “Şahdəniz” konsorsiumu Xəzər qazının Avropaya nəqli üçün əsas marşrut kimi Trans-Adriatik Boru Kəməri (TAP) seçir.
- 19 sentyabr 2013** Bakıda “Şahdəniz” konsorsiumu iştirakçıları ilə “Mərhələ-2” layihəsi üzrə Avropaya ixrac edilən qazın 9 alıcısı arasında (“Shell”, “Bulgargas”, DEPA, “Gas Natural Fenosa”, EON, “Gaz de France”, “Hera”, “Enel”, “Ахрo”) təbii qazın alqı-satqısına dair 25 illik sazişlər imzalanır.
- 29 oktyabr 2013** Azərbaycan Respublikasının Prezidenti “Şahdəniz” qaz-kondensat yatağının tammiqyaslı işlənməsi (“Şahdəniz-2”), Cənubi Qafqaz Boru Kəməri sisteminin genişləndirilməsi (CQBKG), Trans-Anadolu Boru Kəməri (TANAP) və Trans-Adriatik Boru Kəməri (TAP) layihələrinin səmərəli şəkildə həyata keçirilməsi məqsədilə Dövlət Komissiyası yaradılması haqqında Sərəncam imzalayır.

- 17 dekabr 2013** “Şahdəniz” yatağının “Mərhələ-2” layihəsi üzrə və CQBK-nin genişləndirilməsi layihəsi üzrə yekun investisiya qərarı verilir.
- 25 fevral 2014** Azərbaycan Respublikasının Prezidenti “Şahdəniz-2”, CQBKG, TANAP və TAP layihələri üzrə dövlətə məxsus payların konsolidasiya edilməsi, idarə olunması və maliyyələşdirilməsi məqsədilə “Cənub Qaz Dəhlizi” Qapalı Səhmdar Cəmiyyətinin (CQD QSC) yaradılması haqqında 287 nömrəli sərəncam imzalayır.
- 31 mart 2014** CQD QSC Dövlət (Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi – 51%) və SOCAR-ın (49%) təsisçiliyi ilə yaradılır.
- 24 aprel 2014** CQD QSC “Şahdəniz” qaz-kondensat yatağının kəşfiyyat və istismarında iştirak etmək üçün 100% mülkiyyətində olan “SGC Upstream MMC” (“SGC U”) törəmə müəssisəsini təsis edir.
- 25 aprel 2014** qazın Azərbaycandan keçməklə Gürcüstan-Türkiyə sərhədinə nəql edilməsi üçün Cənubi Qafqaz Boru Kəməri layihəsində iştirak etmək məqsədilə 100% mülkiyyətində olan “SGC Midstream MMC” (“SGC M”) törəmə müəssisəsi təsis edilir.
- 29 aprel 2014** CQD QSC-nin müvafiq törəmə müəssisələri: “SGC U” və “SGC M” (alıcılar qismində) “Azerbaijan (Şahdeniz) Limited” (AzSD) və “Azerbaijan South Caucasus Pipelines Company” (AzSCP) şirkətləri (satıcılar qismində) ilə payların alqı-satqı müqaviləsi imzalayır.
- 26 may 2014** SOCAR və “BOTAS Petroleum Pipeline Corporation” (BOTAS) şirkətləri TANAP-da səhmlərin 30%-nin BOTAS-a satılması üçün alqı-satqı razılaşdırması imzalayır.
- 26 may 2014** BOTAS tərəfindən TANAP-da səhmlər alındıqdan sonra BOTAS-ın TANAP-dakı 5% səhmlərinin maliyyələşdirilməsi üzrə müqavilə imzalanır. Sənədə əsasən, CQD QSC və törəmə şirkətləri TANAP əməliyyatlara başlayana qədər, TANAP A.Ş.-nin gələcək ödəniş tələblərində BOTAS-ın

- 5%-lik payını maliyyələşdirmək üçün BOTAŞ-a faizsiz kredit vermək öhdəliyini daşıyır.
- İyul 2014** Cənub Qaz Dəhlizi layihəsi üzrə Məsləhət Qrupu yaradılır ki, onun üzvləri sırasında Böyük Britaniyanın keçmiş Baş naziri Toni Bleyer, Almaniyanın keçmiş xarici işlər naziri Hans-Ditrix Genşer və əvvəllər BP şirkətinin İdarə Heyətinin və “Goldman Sachs” investisiya bankının rəhbəri olmuş Peter Sezerlənd təmsil olunur.
- 23 iyul 2014** CQD QSC SOCAR-dan Türkiyə Respublikası ərazisində TANAP layihəsinin icrası üçün təsis edilmiş “TANAP Doğalgaz İletim A.Ş.”in (TANAP-ın layihə şirkəti) 100% səhmlərinin alınması haqqında müqavilə imzalayır.
- 23 iyul 2014** CQD QSC SOCAR-ın törəmə müəssisəsi olan “SOCAR Energy Holdings AG”-dən “AzTAP GmbH”in 100% səhmlərini almaqla TAP AG-də (TAP-ın layihə şirkəti) 20% səhmlərinin əldə edilməsi haqqında müqavilə imzalayır.
- 23 iyul 2014** CQD QSC “SGC U” və “SGC M” vasitəçiliyi ilə müvafiq olaraq “Şahdəniz” layihəsində 10% iştirak payının və “Azərbaycan Qaz Təchizat Şirkəti”ndəki (AQTŞ) 8% iştirak payının AzSD-dən və CQBK şirkətində 10% iştirak payının AzSCP-dən alınması ilə bağlı təxirə salınmış alqı-satqı müqaviləsini imzalayır.
- 31 iyul 2014** 29 aprel 2014-cü ildə imzalanmış müqavilə əsasında CQD QSC törəmə müəssisəsi olan “SGC U” vasitəsilə “Şahdəniz” layihəsində 6,67% iştirak payını və AQTŞ-dəki 5,336% səhm payını, eləcə də törəmə müəssisəsi “SGC M” vasitəsilə “South Caucasus Pipelines Company Limited” (CQBK şirkəti) şirkətində 6,67% səhm payını alır.
- 20 sentyabr 2014** Bakı yaxınlığındakı Səngəçal terminalında Azərbaycandan Gürcüstan vasitəsilə Türkiyəyə, oradan isə Avropaya qaz nəqlini təmin edəcək “Cənub Qaz Dəhlizi”nin təməlqoyma mərasimi keçirilir.

- 13 aprel 2015** CQD QSC “TANAP Doğalgaz İletim A.Ş.” (TANAP A.Ş.) şirkətindəki 30% səhmlərini “Boru Hatları ilə Petrol Taşıma A.Ş.” şirkətinə (BOTAS) satır.
- 16 aprel 2015** CQD QSC TANAP A.Ş.-də əlavə 12% səhmi “BP Pipelines (TANAP) Limited” (BP) şirkətinə satır.
- 28 oktyabr 2015** “SOCAR Turkey Enerji A.Ş.” rəhbərliyi TANAP A.Ş.-də olan səhmlərin 7%-ni almaq niyyəti haqqında CQD QSC-yə rəsmi məktubla müraciət edir.
- 29 may 2018** Səngəçal terminalında Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin iştirakı ilə “Cənub Qaz Dəhlizi”nin rəsmi açılış mərasimi keçirilir.
- 12 iyun 2018** Türkiyənin Əskişəhər şəhərində TANAP qaz kəmərinin birinci hissəsinin istifadəyə verilməsi münasibətilə təntənəli mərasim keçirilir.
- 30 noyabr 2019** Türkiyənin İpsala qəsəbəsində TANAP qaz kəmərinin Avropa ilə birləşən hissəsinin açılış mərasimi keçirilir.
- 20 mart 2020** Cənubi Qafqaz Boru Kəmərinin texniki operatorluğu “BP Exploration (Shahdeniz) Limited” şirkətindən SOCAR-ın törəmə müəssisəsi olan “SOCAR Midstream Operations” MMC-yə keçir.
- 15 noyabr 2020** TAP AG şirkəti boru kəmərinin kommersiya əməliyyatlarına hazır olduğunu elan edir.
- 31 dekabr 2020** TAP kəməri ilə Azərbaycan qazının Avropaya ixracına başlanılır.
- 19 mart 2021** TAP kəməri ilə Avropaya Azərbaycan qazının ilk 1 milyard kubmetr həcmi nəql edilir.
- 17 mart 2022** TAP kəməri ilə Avropaya Azərbaycan qazının ilk 10 milyard kubmetr həcmi nəql edilir.
- 18 iyul 2022** Bakıda Azərbaycanla Avropa İttifaqı arasında “Avropa Komissiyası tərəfindən təmsil olunan Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan Respublikası arasında enerji sahəsində strateji tərəfdaşlığa dair Anlaşma Memorandumu” imzalanır.
- 1 oktyabr 2022** TAP-ın qolu olan Yunanıstan-Bolqarıstan (İGB) interkonnektoru vasitəsilə Azərbaycan qazının birbaşa Bolqarıstana nəqli başlayır.
- 26 iyun 2023** TAP kəməri ilə Avropaya Azərbaycan qazının ilk 25 milyard kubmetr həcmi nəql edilir.

Azərbaycan qazının tarixinə dair faktlar

Azərbaycan dünyada neft ölkəsi kimi məşhurdur - həm sənaye üsulu ilə ilk dəfə neft hasilatında, həm də açıq dənizdə neft çıxarılmasında onun adı birinci yerdədir. Amma Azərbaycanın Odlar yurdu kimi tanınması hələ neftdən öncəki zamanlara təsadüf edir. Abşeron yarımadasının müxtəlif ərazilərində yerdən çıxan alovlar müşahidə edilir. Bunlar yerin təkindəki laylardan onun üstünə qədər özünə yol taparaq aşağı təzyiqdə də çıxıb bilən qaz məşəlləri idi.

Ölkəmizin neft tarixinin baza məlumatları ictimaiyyət arasında geniş yayılsa da, qaz sənayemizlə bağlı məlumatlar o qədər də ictimailəşməyib və əsasən, mütəxəssislərə və bu sahənin tədqiqatı ilə məşğul olan şəxslərə məlumdur.

Rusiya imperiyası ərazisində təbii qazdan praktiki istifadə haqqında ilk məlumat 1837-ci ilin sonlarına təsadüf edir. Abşeron yarımadası ərazisində dağ-mədən mühəndisi Nikolay Voskoboynikovun (1803-1860) inşa etdiyi sınaq məqsədli neft emalı qurğusunda xammalın qızdırılması üçün əsas yanacaq kimi yaxınlıqdakı yarığandan çıxan təbii qazdan istifadə edilmişdi.⁸

Abşeron yarımadasında ilk qaz quyularının qazılması XX əsrin əvvəllərinə təsadüf edir. Bakı Neft Cəmiyyəti 1901-ci ildə Abşeron yarımadasındakı Suraxanı mədənlərində qaz axtarışı məqsədilə kəşfiyyat qazma işlərinə başladı. 1902-ci il fevralın 14-də 97 sajin (təqribən 207 metr) dərinliyindən gündə 2 milyon kubfut (56,6 min kubmetr) axınla ilk qaz fontanı alındı.⁹ Amma o zamanlar təbii qaz quyularının istismar edilməsi dayanıqlı deyildi, qısa bir zamanda quyulardan qazın çıxarılma həcmi azalmaqda idi, ona görə də hasil edilən həcm-lər böyük deyildi. Çıxarılan qazdan, adətən, neft mədənlərinin istismarı üçün daxili ehtiyacların ödənilməsində istifadə edilirdi.

1908-ci ildə Abşeron mədənlərində fəaliyyət göstərən beş şirkətin qaz quyuları mövcud idi və onlar qazın nəql edilməsi üçün ümumi uzunluğu 40 verst (42,7 km) olan mədəniçi qaz kəmərlərini istismar edirdilər.

Azərbaycanda qazın sənaye üsulu ilə hasilatı sahəsində dönüş XX əsrin 20-ci illərinin ikinci yarısına təsadüf edir. Bu da 1925-ci ildə "Azneft" trestinin strukturunda ilk dəfə olaraq Qaz Hasilatı və Utilizasiyası İdarəsinin yaradılması ilə bağlı idi.

Əgər Azərbaycandakı yataqlardan neft hasilatının mərkəzləşdirilmiş statistikasını 1871-ci ildən aparılırdısa, qaz hasilatının

statistikası öz tarixini 1928-ci ildən başlayır.¹⁰ Qaz hasilatı stabil olmadığından onun müntəzəm statistikası yalnız 1932-ci ilə təsadüf edir. O zaman ölkəmizdə hasil edilən qazın həcmi cəmi 522 milyon kubmetr təşkil edib. Maraqlıdır ki, 1950-ci ilə qədər Azərbaycanda hasil edilən mavi yanacaq yalnız səmt qazı, yəni quyulardan neftlə birgə çıxan qaz olub. 1950-ci ildə ölkədə 1 milyard kubmetr səmt qazı hasil etməyə nail olunduğu zaman ilk dəfə 234 milyon kubmetr də təbii qaz çıxarılmışdı.

Azərbaycanda 1956-cı ildə hasil edilən təbii qazın həcmi səmt qazının həcmi ilə təqribən bərabərləşdi. Növbəti il təbii qaz həcmələri (2 341 milyon kubmetr) səmt qazı göstəricilərini 2,2 dəfə üstələdi. 1976-cı ildə isə Azərbaycan tarixində ilk dəfə 10 milyard kubmetrdən çox qaz hasil etməyə nail olundu (10 989 milyon kubmetr). Sovet Azərbaycanı tarixində qaz hasilatının zirvə nöqtəsi 1982-ci ildə qeydə alınıb - 14 milyard 890 milyon kubmetr. Təbii qazın ən çox hasil olduğu vaxt da məhz həmin ilə təsadüf edir - 11 milyard 624 milyon kubmetr. Yəni hasil edilən qazın 78,1%-ni təbii qaz, 21,9%-ni isə səmt qazı təşkil edirdi.

Azərbaycan müstəqilliyini bərpa edəndən sonra kəskin qaz çatışmazlığı ilə üzləşdi. 1991-ci ildəki 8,62 milyard kubmetr qaz hasilatı 2004-cü ildə müstəqillik dövrünün minimum həddinə (4,99 milyard kubmetr) düşdü - bu isə 42,1% azalma demək idi.

2006-cı ilin sonunda "Şahdəniz" yatağının istismara verilməsi ilə Azərbaycan Respublikası qaz hasilatını cəmi bir il sonra yəni 10 milyard kubmetri aşan səviyyəyə çatdırdı (təqribən 1976-cı il göstəricisi). Azərbaycan o zamandan başlayaraq mütəmadi qaz hasilatının artımına nail olur. 2019-cu ildə əmtəlik qaz həcmələri 20 milyard kubmetr səviyyəsini ötə bildi və 24,5 milyard kubmetrə çatdı. 2022-ci ildə isə bu həcmələr 35 milyard kubmetrədək artıb.¹¹

Azərbaycan 2007-ci ildən qaz ixracatçısına çevrilib. Ona qədər 2000-ci ilin oktyabr ayından 2007-ci ilədək Azərbaycan Rusiyadan mütəmadi qaz idxal edən ölkə idi.

Qaz ixracına gedən mürəkkəb yol

Azərbaycan öz müstəqilliyini elan edəndən sonra qaz hasilatı 14 il boyunca müntəzəm olaraq azalmaqda davam etdi. Ölkə müstəqilliyinin ilk 10 ilini enerji sıxıntıları içində keçirməyə

məcbur oldu. Hasil edilən qaz nə əhalinin, nə də energetiklərin ehtiyaclarını ödəməyə yetərli idi. Buna görə də elektrik enerjisinin ölkə daxilində limitlə verilməsi rejimi tətbiq edilmişdi, bölgələrin böyük əksəriyyətində gündüzlər elektrik enerjisinin istehlakçılara verilişi dayandırılırdı. Elektrik stansiyaları, əsasən, mazutla işləyirdi ki, bu da ekologiyaya böyük zıyan vururdu.

Belə bir şəraitdə ölkədə onun ehtiyaclarını qarşılıya biləcək yeni qaz yatağının kəşfi hökumət qarşısında əsas vəzifə kimi dururdu. 1999-cu ilin yayında Xəzər dənizində “Şahdəniz” qaz-kondensat yatağının kəşf edilməsi barədə məlumat rəsmən elan ediləndə hamı başa düşdü ki, bunun hər bir ölkə vətəndaşının həyatını dəyişə biləcək təsirləri olacaq, özü də həmin zaman uzaqda deyil, artıq üfüqdə olan “qazımızın istisi” ürəklərdə duyulmaqda idi.

Cənubi Qafqaz Boru Kəməri (Bakı-Tbilisi-Ərzurum)

1999-cu il iyulun 12-də “Şahdəniz” konsorsiumu iştirakçıları yataqda aparılan qazma-kəşfiyyat işləri üzrə əldə edilmiş nəticələrin Azərbaycan Prezidentinə təqdim olunması mərasimində Prezident Heydər Əliyev ilkin nəticələrdən məmnun olduğunu ifadə etdi və çıxarılacaq mavi yanacağın ixracı məsələsinə münasibət bildirərək “bizim üçün ən əlverişli bazar Türkiyədir” bəyanatı ilə çıxış etdi.¹²

Bəli, Heydər Əliyev “Şahdəniz” yatağından hasil edilən ilkin qazın hansı bazara gedəcəyini özü üçün müəyyənləşdirmişdi, amma öz fikrini xarici şirkətlərə diktə etmək fikrində deyildi, onun məqsədi ümumi fikir əsasında ixrac marşrutunun müəyyənləşdirilməsi idi.

Bu baxımdan müstəqillik illərində Azərbaycan qazının ixracı üzrə işlərə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin 1999-cu il avqustun 17-də imzaladığı 218 nömrəli Sərəncamla başlanıldı. Həmin sənəddə Azərbaycan qazının dünya bazarlarına çıxarılması üçün potensial imkanların araşdırılması, qazın nəqli və bununla əlaqəli məsələlərin öyrənilməsi bir vəzifə kimi qarşıya qoyulmuşdu.

2000-ci il fevralın 15-də “BP Amoco” şirkəti “Şahdəniz” konsorsiumu iştirakçıları adından yaydığı press-relizdə “Şahdəniz” yatağının mərhələli şəkildə işlənilməsini elan edir. İlkin olaraq ildə 5 milyard kubmetr həcmində qazın hasilatı və sonrakı mərhələdə

**Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda yerləşən
"Şahdəniz" yatağından təbii qazın dünya bazarlarına ixracının
təşkil edilməsi ilə əlaqədar məsələlərin həll olunması üçün
işçi qrupunun yaradılması haqqında**

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin SƏRƏNCAMI

Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda yerləşən "Şahdəniz" yatağında böyük qaz-kondensat ehtiyatlarının kəşf olunmasını nəzərə alaraq, həmin yataqdan təbii qazın dünya bazarlarına ixracının təşkil edilməsi üçün potensial imkanların öyrənilməsi, qazın nəqli və bununla əlaqədar digər məsələlərin araşdırılması və operativ həlli məqsədilə qərara alıram:

1. Aşağıdakı tərkibdə işçi qrupu yaradılsın:

Abid Şərifov	Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin müavini (qrupun sədri)
Natiq Əliyev	Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin prezidenti
İlham Əliyev	Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin birinci vitse-prezidenti
Əli Əsədov	Azərbaycan Respublikası Prezidentinin köməkçisi
Valeh Ələsgərov	Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti Xarici Sərmayələr İdarəsinin rəisi
Endi Hopvud	"BiPi AMOKO Eksploraşın Azərbaycan (Şah Dəniz) Ltd." şirkətinin prezidenti
Torivar Pedersen	"Statoyl Azərbaycan" şirkətinin prezidenti
Jan Fransua Daqano	"Elf Petroleum Azərbaycan B.V." şirkətinin baş meneceri.

2. Bu Sərəncamın 1-ci bəndinə müvafiq olaraq yaradılmış işçi qrupuna xarici dövlətlərin, şirkətlərin və maliyyə institutlarının səlahiyyətli nümayəndələri ilə qaz ixracı kəmərinin tikintisi və istismarı, Azərbaycan təbii qazının potensial bazarlarının öyrənilməsi ilə əlaqədar olaraq danışıqların aparılması və müvafiq sazişlərin layihələrinin hazırlanması səlahiyyəti verilsin.
3. İşçi qrupuna tapşırılsın ki, "Şahdəniz" yatağından təbii qazın dünya bazarlarına ixracı ilə əlaqədar sazişlər hazırlandıqdan sonra onları baxılmaq üçün Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin.
4. Bu Sərəncam imzalandığı gündən qüvvəyə minir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Heydər Əliyev

Bakı şəhəri, 17 avqust 1999-cu il

bu həcmənin 16 milyard kubmetrədək artırılması nəzərdə tutulur. Bundan əlavə, məlumatda qazın ixracı üçün Türkiyəyə qədər həm mövcud qaz infrastrukturundan istifadə edilməsi, həm də yeni boru kəmərinin tikilməsi planı açıqlanırdı.

O zaman BP şirkətinin sifarişi əsasında "Azəriqaz" Qapalı Şəhmdar Cəmiyyəti "Şahdəniz" yatağından ilkin qazın ixrac variantı kimi Hacıqabul-Qazax magistral kəmərinin imkanlarını tədqiq etməyə başladı.¹³ Amma çox keçmədi ki, konsorsium iştirakçıları yatağın işlənilməsinin ilkin mərhələsi çərçivəsində daha böyük həcmdə (8 milyard kubmetr) mavi yanacağı çıxarılmasının mümkünlüyü qənaətinə gəldilər və bu səbəbdən də Azərbaycan ərazisində mövcud magistral qaz kəmərlərindən istifadə gündəlikdən çıxarıldı.

"Şahdəniz" konsorsiumu iştirakçıları yatağın işlənilməsinin ilkin mərhələsində çıxarılacaq qazın Türkiyə bazarına ixrac edilməsi üçün optimal marşrutun Gürcüstan üzərindən keçən boru kəməri ola biləcəyini vurğulayırdılar. Bundan öncə Bakı-Tbilisi-Ceyhan

boru kəmərinin marşrutunun müəyyənləşdirilməsi, Gürcüstan və Türkiyə hökumətləri ilə yaradılan əlaqələr Azərbaycan qazı üçün də dayanıqlı ixrac imkanları ortaya çıxarmışdı.

Bu məqsədlə 2001-ci il fevralın 21-də əvvəlcə Azərbaycan Respublikası hökuməti ilə “Şahdəniz” konsorsiumu iştirakçıları: SOCAR, BP, “TotalFinaElf”, “LUKAgip”, NICO, “Statoil” və TPAO şirkətləri arasında qaz tranziti sazişi imzalandı. Daha sonra 2001-ci il martın 12-də Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin Türkiyəyə səfəri çərçivəsində Ankarada Türkiyə və Azərbaycan hökumətləri arasında “Şahdəniz” yatağının “Mərhələ-1” layihəsi üzrə ixrac edilən qazın alqı-satqısına dair saziş imzalandı.¹⁴

Həmin ilin 29 sentyabr tarixində isə Bakı şəhərində Azərbaycan və Gürcüstan Prezidentləri tərəfindən “Təbii qazın Azərbaycan Respublikası və Gürcüstan ərazilərində və bu ərazilərin hüdudlarından kənarında Cənubi Qafqaz Boru Kəməri sistemi vasitəsilə tranzit, nəql edilməsi və satışına dair Azərbaycan Respublikası və Gürcüstan arasında Saziş” imzalandı.¹⁵ Məhz Bakıda Azərbaycan və Gürcüstan Prezidentlərinin imzaladıqları Bakı Bəyannaməsində ilk dəfə olaraq rəsmi sənəddə Azərbaycan qazının gələcəkdə Avropa ölkələrinə nəql edilməsi qeyd olunurdu.

2001-ci il oktyabrın 26-da Azərbaycan Milli Məclisi təbii qazın Cənubi Qafqaz Boru Kəməri sistemi ilə Azərbaycan və Gürcüstan ərazilərində nəqlinə dair hökumətlərarası sazişi ratifikasiya etdi. İclasda iştirak edən 98 millət vəkilinin hamısı sazişin lehinə səs verdi.

Müqavilə 23 bölmə və 6 əlavədən ibarətdir. İlk qazın magistral kəmərin girişindəki sayğaca daxil olduğu tarixdən 60 il müddətinə etibarlıdır. Saziş yeni magistral qaz kəmərinin (Bakı-Tbilisi-Ərzurum) tikintisini nəzərdə tuturdu ki, onun Azərbaycan və Gürcüstan ərazisində uzunluğu 694 km olacaqdı.

2003-cü il fevralın 7-də Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin imzaladığı 1141 nömrəli Sərəncama əsasən, “Şahdəniz” sazişi üzrə “Mərhələ-1” layihəsinin və Cənubi Qafqaz Boru Kəməri (Bakı-Tbilisi-Ərzurum) layihəsinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar sənədlərin hökumət adından imzalanma səlahiyyəti Azərbaycan Respublikasının yanacaq və energetika naziri Məcid Kərimova verildi. Nəhayət, fevralın 23-də Azərbaycan hökuməti sözügedən sazişləri imzaladı və layihədə iştirak edən şirkətlərə çəkiləcək

Təbii qazın Azərbaycan Respublikası və Gürcüstan ərazilərində və bu ərazilərin hüdudlarından kənarında Cənubi Qafqaz Boru Kəməri sistemi vasitəsilə tranzit, nəql edilməsi və satışına dair Azərbaycan Respublikası və Gürcüstan arasında Sazişin və həmin Sazişə əlavə edilmiş sənədlərin təsdiq edilməsi barədə

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU

Azərbaycan Respublikasında neft hasilatının kəskin sürətdə artırılması ilə bərabər, qaz hasilatının artırılması üçün də zəmin yaradılmışdır. Belə ki, kəşf olunmuş zəngin "Şahdəniz" qaz-kondensat yatağının qəti dəyərləndirilməsi sübut etmişdir ki, qaz ehtiyatlarının potensialı 1 trilyon kubmetrdən artıqdır. Dünya miqyaslı yataq hesab olunan "Şahdəniz" yatağı nəinki Azərbaycanın, həm də bütün regionun energetika kompleksinin inkişafı üçün böyük əhəmiyyətə malikdir. Burada aşkar olunmuş ehtiyatlar Azərbaycanı iri qaz ixracatçısına çevirir.

"Şahdəniz" yatağının kəşfi Şərq-Qərb enerji dəhlizinin inkişafı və fəaliyyətinin həyata keçirilməsində yeni mərhələ açmış, bu sahədə beynəlxalq əməkdaşlığa geniş imkanlar yaratmış və mühüm sazişlərin bağlanmasına təkan vermişdir.

2001-ci il 29 sentyabr tarixində Bakı şəhərində Azərbaycan Respublikasının Prezidenti və Gürcüstanın Prezidenti iki ölkə arasında "Təbii qazın Azərbaycan Respublikası və Gürcüstan ərazilərində və bu ərazilərin hüdudlarından kənarında Cənubi Qafqaz Boru Kəməri sistemi vasitəsilə tranzit, nəql edilməsi və satışına dair Azərbaycan Respublikası və Gürcüstan arasında Saziş"i imzalamışlar.

Yuxarıda göstərilənlərin Azərbaycan dövləti üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyini nəzərə alaraq, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi qərara alır:

1. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti və Gürcüstanın Prezidenti tərəfindən 2001-ci il 29 sentyabr tarixində Bakı şəhərində imzalanmış "Təbii qazın Azərbaycan Respublikası və Gürcüstan ərazilərində və bu ərazilərin hüdudlarından kənarında Cənubi Qafqaz Boru Kəməri

sistemi vasitəsilə tranzit, nəql edilməsi və satışına dair Azərbaycan Respublikası və Gürcüstan arasında Saziş” təsdiq edilsin.

2. Bu Qanunun 1-ci bəndində göstərilən Sazişə əlavə edilən aşağıdakı sənədlər təsdiq edilsin:
 - Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Cənubi Qafqaz Boru Kəməri iştirakçıları arasında tranzit ərazisinə malik ölkənin hökuməti ilə Saziş;
 - Gürcüstan Hökuməti və Cənubi Qafqaz Boru Kəməri iştirakçıları arasında tranzit ərazisinə malik ölkənin hökuməti ilə Saziş.
3. Bu Qanun dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Heydər Əliyev

Bakı şəhəri, 26 oktyabr 2001-ci il

xərclərin 1996-cı il iyunun 4-də imzalanmış hasilatın pay bölgüsü (HPB) sazişinə uyğun olaraq geri qaytarılmasını təsdiqlədi.

Bundan sonra “Şahdəniz” layihəsinin iştirakçıları, yəni eyni zamanda Cənubi Qafqaz Boru Kəməri layihəsinin iştirakçıları “Mərhələ-1” hasilat layihəsinin və çıxarılan qazın ixracını təmin etmək məqsədilə yeni magistral qaz kəmərinin tikintisi layihəsinin icrasına başladılar. Magistral boru kəməri Səngəçaldə inşa ediləcək sahilyanı qaz terminalından başlayaraq Gürcüstan-Türkiyə sərhədinə qədər 694 km uzunluğuna malik olmalı idi. Türkiyənin BOTAŞ şirkəti isə Ərzurumdakı qazpaylayıcı stansiyadan Türkiyə-Gürcüstan sərhədinə qədər yeni kəmərlə tikməli və Azərbaycan qazını qəbul etməyə hazır vəziyyətə gətirməli idi.

2004-cü ilin oktyabr ayında Cənubi Qafqaz Boru Kəmərinin Azərbaycan ərazisində fiziki olaraq tikinti işlərinə start verildi.¹⁶ Boru kəmərinin texniki operatoru BP şirkəti kommersiya

baxımından layihənin cəlbediciliyini artırmaq məqsədilə 2003-cü ildə tikintisinə başlanılan Bakı-Tbilisi-Ceyhan kəmərinin Gürcüstan-Türkiyə sərhədində tikintisi yekunlaşandan sonra eyni dəhliz üzrə Cənub Qafqaz Boru Kəmərinin tikinti işlərini həyata keçirməyə başladı.

2006-cı il mayın 21-də Cənubi Qafqaz Boru Kəmərinin qazla doldurulması əməliyyatlarına başlandı. O zaman “Şahdəniz” layihəsi üzrə qaz hasil edilmədiyindən boruya SOCAR-dan alınan qaz vurulurdu.

2007-ci il iyulun əvvəlində isə “Şahdəniz” müqaviləsi çərçivəsində “Mərhələ-1” layihəsindən hasil edilən kommersiya qazı Türkiyə bazarına çatdırıldı.¹⁷ Beləliklə, “Mərhələ-1” hasilat layihəsi və Cənub Qafqaz Boru Kəməri istismar mərhələsinə daxil oldu.

III FƏSİL

AVROPA BAZARINA GEDƏN YOLUN UZUN DANIŞIQLARI

Azərbaycan qazını Avropaya aparan əzablı illər

2007-ci ilin sonlarında BP və tərəfdaşları “Şahdəniz” müqaviləsi üzrə “Mərhələ-2” qazının hasil edilməsi layihəsinin hazırlanmasına və böyük Azərbaycan qazının Avropaya çatdırılması yolları üzərində işlərə start verdilər. Azərbaycan qazının Avropaya çatdırılması üçün o zamanlar meqalayihə kimi 2002-ci ildən gündəmə gəlmiş “Nabucco” qaz kəmərinin imkanları öyrənilirdi.

Qeyd etmək lazımdır ki, rəsmi Bakı səhmdarları Avropa şirkətlərindən ibarət olan “Nabucco” qaz kəmərinə öz siyasi dəstəyini vermiş və uzun müddət bu kəmərin layihə mərhələsindən icra mərhələsinə keçid etməsini gözləmişdi. Lakin rəsmi Brüssel bu layihəni dəstəklədiyini bəyan etsə də, onun bir kommersiya layihəsi kimi həyata keçirilməsinin tam olaraq özəl şirkətlərin işi olduğunu önə çəkirdi. Nəticədə layihə daha çox konfranslarda və beynəlxalq tədbirlərdə müzakirə obyektinə olurdurdu, nəinki hasilatçı şirkətlərlə qazı daşımaları olan şirkətlər arasında.

“Nabucco” kəməri¹⁸ səhmdarları özlərini qaz daşıyan kimi aparır və kəmərdən İran, Türkmənistan, Azərbaycan və Yaxın Şərqi qaz istehsalçılarının istifadə etməsinin vacibliyini vurğulayırdılar. Avropada isə kəməri Avstriyanın qaz mərkəzi Baumqarten qovşağına qədər uzanmalı idi. İş burasındadır ki, çox böyük kapitaleyönlü layihə olmaqla yanaşı, onun praktikada necə reallaşacağı ilə bağlı sonadək bir “yol xəritəsi” ortaya çıxmıdı. Bu xəritə ortaya çıxanda isə “Nabucco” Avropaya qaz çatdırmağa yönəlmiş boru kəmərləri ilə rəqabətə davam gətirməyərək özü oyundan çıxmaq məcburiyyətində qaldı.

Azərbaycan isə tərəfdaşları ilə Xəzərdən çıxaracağı qazın Avropa ölkələrinə çatdırılmasının mümkün yollarını artıq özü üçün müəyyənləşdirmişdi. “Cənub Qaz Dəhlizi” adlanan yeni bir infrastruktur yaradılmalı idi. Onun müxtəlif seqmentləri olacaqdı. Bakıdan Gürcüstan-Türkiyə sərhədinə qədər olan məsafədəki mövcud qaz infrastrukturunu genişləndirilməli idi. Sonrakı hissənin taleyi hələ məchul olsa da, aydın idi ki, bu ideyanı Türkiyədən və Avropadan keçən borularla gerçəkləşdirmək mümkündür.

2011-ci ilin yanvarında Avropa Komissiyasının Prezidenti Joze Manuel Durao Barrozu Azərbaycana səfər etdi və apardığı danışıqların yekunu olaraq Prezident İlham Əliyevlə “Cənub Qaz Dəhlizi” haqqında Birgə Bəyannamə imzalandı.

“Cənub Qaz Dəhlizi” haqqında **BİRGƏ BƏYANNAMƏ**

- Biz, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və Avropa Komissiyasının Prezidenti Joze Manuel Durao Barrozu, enerji təhlükəsizliyinin və enerjinin nəqlinin təhlükəsizliyinin vacibliyini vurğulayırıq;
- Biz Xəzər regionundan Avropaya qaz təchizatı marşrutlarının şaxələndirilməsinin enerji təhlükəsizliyini şərtləndirən faktorlardan biri olduğunu qeyd edirik;
- Biz Azərbaycanın və Xəzər regionunun digər ölkələrinin enerji ehtiyatlarının nəql edilməsində Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft və Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəmərlərinin xüsusi əhəmiyyətini xatırlayırıq,
- Biz Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və Avropa Komissiyasının Prezidenti Joze Manuel Durao Barrozu tərəfindən 2006-cı ilin noyabr ayında Brüsseldə imzalanmış “Azərbaycan Respublikası və Avropa İttifaqı

arasında enerji sahəsində strateji tərəfdaşlıq haqqında Anlaşma Memorandumu"nda, 2008-ci ilin noyabr ayında imzalanmış Bakı Bəyannaməsinin əlaqədar müddəalarında, 2009-cu ilin may ayında keçirilmiş Praqa Zirvə Görüşünün müvafiq Enerji Bəyannaməsində təsbit olunmuş Azərbaycan-Avropa İttifaqı enerji münasibətlərinin vacibliyini bir daha təsdiq edirik;

Bununla biz:

1. Bəyan edirik ki, bizim ümumi məqsədimiz mümkün qədər tez bir zamanda "Cənub Qaz Dəhlizi"nin yaradılmasına və fəaliyyətdə olmasına nail olmaq və Azərbaycan Respublikasını "Cənub Qaz Dəhlizi"nə mühüm töhfə verən və onu mümkün edən qismində müəyyən etməkdir.
2. "Şahdəniz-2" layihəsində və Azərbaycandakı digər quyulardakı mövcud qaz ehtiyatlarının bölüşdürülməsi prosesini sürətləndirməyə çağırır və biz investorları həmin qazın vaxtında birgə bölüşdürülməsi üçün bütün mümkün tədbirləri görməyə təşviq edirik.
3. Bildiririk ki, Azərbaycandakı və ondan kənarında olan təbii qazın nəqlinə nail olmaqla bu strateji dəhliz Avropa İttifaqının mövcud qaz dəhlizlərini tamamlayır. Xəzər regionundan Avropa bazarına kimi olan bu marşrutun yaradılması Azərbaycan Respublikası və Avropa İttifaqının qaz daşınması marşrutlarının şaxələndirilməsi və birbaşa enerji və nəqliyyat əlaqələrinin yaradılması üzrə birgə strateji məqsədinə uyğun gəlir.
4. "Cənub Qaz Dəhlizi"ni Avropa Enerji Təhlükəsizliyinin artırılmasında dayaq nöqtəsi kimi və Azərbaycan ərazisində ehtiyatların hasil edilməsinin bu qaz həcmlərinin qəbul edilməsi üçün kifayət qədər infrastruktur və bazarların, o cümlədən kommersiya şərtlərinin mövcud olmasına istinadən zəmanəti kimi nəzərdən keçiririk. Bu hamının uzunmüddətli faydalana biləcəyi etibarlı və genişlənən bazar olacaq və Xəzər regionunun qaz təchizatçıları bu etimada əsaslına biləcəkdir.

5. Qeyd edirik ki, bu strateji dəhliz Azərbaycanda hasil olunan qazla bütün kontraktların fiziki olaraq təmin olunmasına imkan verəcək və bu məqsədlə qurulan kifayət qədər infrastrukturun yaradılmasına səbəb olacaq, bununla da Avropa İttifaqında və Cənub-Şərqi Avropa ölkələrində Azərbaycandan olan təbii qazın nəqli və satışı paylanmasını mümkün edəcək, Komissiya ayrı-seçkiliyə yol verməyən zəruri hüquqi, tənzimləyici və kommersiya şərtlərinin yaradılmasında köməklik göstərməyə hazır olacaqdır.

Prezidentlər indiyədək əldə edilmiş irəliləyişi alqışlayır və təchizatçı və ya istehlakçı qismində olan digər maraqlı tərəfləri "Cənub Qaz Dəhlizi"nin növbəti inkişaf mərhələlərində iştirak etmək imkanlarından istifadə etməyə dəvət edirlər.

13 yanvar 2011-ci ildə Bakıda Azərbaycan və ingilis dillərində olmaqla iki nüsxədə imzalanmışdır.

**Azərbaycan Respublikasının
Prezidenti
İlham Əliyev**

**Avropa Komissiyasının
Prezidenti
Joze Manuel Durao Barrozu**

Həmin ilin 4 mart tarixində isə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev ölkə parlamenti tərəfindən qanun səviyyəsində qəbul edilmiş sözügedən Bəyannaməni təsdiq etdi.¹⁹ Yəni bununla rəsmi Bakı Avropa bazarlarına qaz çıxarmaq istəyini rəsmiləşdirdi və qarşı tərəfdən Azərbaycan qazının alınması üçün adekvat addımlar atılmasını gözlədi. Təəssüf ki, zaman keçir, amma praktik addımlar atılmırdı. Bu proses onunla yekunlaşdı ki, rəsmi Bakı və Ankara özləri Türkiyə ərazisində magistral qaz kəməri çəkilməsi üçün birgə fəaliyyətə başladılar.

Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Türkiyə Respublikası Hökuməti arasında Trans-Anadolu Təbii Qaz Boru Kəməri sisteminə dair

SAZIŞ

Preambula

Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Türkiyə Respublikası Hökuməti (bundan sonra ayrılıqda "Dövlət", birlikdə "Dövlətlər" adlandırılacaq):

- Azərbaycan Respublikası ərazisindən Türkiyə Respublikasına və onun ərazisi vasitəsilə təbii qaz ixrac boru kəmərlərinin əhəmiyyətini və Azərbaycanla Türkiyə arasında enerji sahəsində uğurlu əməkdaşlığı vurğulayaraq,
- Bakı-Tbilisi-Ceyhan Əsas İxrac Neft Kəməri və Bakı-Tbilisi-Ərzurum Qaz Kəməri layihələri və "Şahdəniz" qaz yatağının 1-ci fazasında təbii qazın satışı kimi müvafiq layihələrdə uğurlu əməkdaşlığı qeyd edərək,
- enerji sektoru sahəsində inkişaf və əməkdaşlığın onlar arasında iqtisadi və kommertiya münasibətlərini daha da möhkəmləndirəcəyini nəzərə alaraq,
- Azərbaycan Respublikasına münasibətdə quruda və Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda yerləşən təbii qaz ehtiyatlarını daha da inkişaf etdirmək, istifadə etmək və Azərbaycan ərazisində mənbəyi olan və tranzit edilən təbii qazın Türkiyə ərazisinə və onun vasitəsilə Türkiyədə və ya Türkiyə-Yunanistan və Türkiyə-Bolqarıstan sərhədində yerləşən və tərəflərin razılaşdıracağı hər hansı digər çıxış nöqtəsinə ixrac etmək, Türkiyə Respublikasına münasibətdə təbii qaz mənbələrini diversifikasiya etmək və Türkiyə ərazisində təbii qazın tranzitini inkişaf etdirmək məqsədlərini nəzərə alaraq,
- Tranzit Keçidinin transmilli təbiətini nəzərə alaraq, onun vahid və diskriminasiyanı istisna edən standartlar, fiziki və əməliyyat baxımından fasiləsiz fəaliyyət göstərən infrastruktur tələb etdiyini və müvafiq beynəlxalq sazişlərə, o cümlədən Enerji Xartiyası Sazişinə uyğun olmalı olduğunu qeyd edərək,

- “Şahdəniz” yatağının 2-ci fazasından qazın satışı və Azərbaycan ərazisində mənbəyi olan və tranzit edilən təbii qazın Türkiyəyə və Türkiyə ərazisindən Tranzit Keçidi və o cümlədən Gürcüstan-Türkiyə sərhədindən başlayaraq Türkiyə ərazisində yerləşən və Türkiyənin Yunanıstan və Bolqarıstanla sərhədlərində yerləşən çıxış nöqtələrinə və ya tərəflərin gələcəkdə razılaşıdır biləcəyi digər çıxış nöqtələrinə təbii qazın təhlükəsiz və fasiləsiz Tranzit Keçidini təmin edən yeni, müstəqil və ayrı kəmərlər olan TANAP layihəsini dəstəkləmək və inkişaf etdirmək öhdəliklərini nəzərdə tutan 25 oktyabr 2011-ci il tarixli Hökumətlərarası Sazişin imzalanmasını nəzərə alaraq,
- TANAP layihəsi üzrə layihə konsorsiumunda (bundan sonra “TANAP Layihə Şirkəti” adlandırılacaq) nəzərdə tutulan Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikası arasında 24 dekabr 2011-ci ildə Anlaşma Memorandumunun imzalanmasını və müvafiq olaraq Anlaşma Memorandumunda müəyyən edildiyi kimi, Türkiyə iştirakçılarının 20% (iyirmi faiz) və Anlaşma Memorandumunda müəyyən edildiyi kimi, Azərbaycan iştirakçılarının 80% (səksən faiz) iştirak payına sahib olacaqlarını nəzərə alaraq və
- TANAP layihəsinin həyata keçirilməsinin Dövlətlər üçün strateji əhəmiyyətli olmasını, “Şahdəniz” yatağının 2-ci mərhələsinin inkişafı üçün özəl təşəbbüs və investisiyaların vacib olduğunu və TANAP sisteminin səmərəli və təhlükəsiz inkişafı, sahiblik və fəaliyyətini təmin etmək iradəsini qəbul edərək,

aşağıdakılara dair razılığa gəldilər:

I HİSSƏ SAZİŞİN ƏHATƏ DAİRƏSİ VƏ TƏFSİRİ

Maddə 1. Anlayışlar və təfsir

1.1. Anlayışlar

Burada müəyyən edilmədiyi halda bu Sazişdə istifadə edilmiş böyük hərflərlə ifadə olunmuş sözlər bu Sazişə əlavə edilən Tranzit Hökuməti ilə Sazişlə eyni məna daşıyır və müəyyənləşdirilmədiyi təqdirdə aşağıdakı mənaları bildirir:

- **"Saziş"** vaxtaşırı düzəliş və əlavələr və ya dəyişikliklər daxil olmaqla Hökumətlərarası Saziş deməkdir.
- **"Konstitusiya"** vaxtaşırı düzəliş və əlavələr və ya dəyişiklik daxil olmaqla Dövlətin Konstitusiyası deməkdir.
- **"Tranzit Hökuməti ilə Saziş"** vaxtaşırı dəyişiklik və əlavələr daxil olmaqla bir tərəfdən Türkiyə Hökuməti və digər tərəfdən TANAP Layihə Şirkəti tərəfindən TANAP sistemində dair göstərilən tarixdə imzalanan düzəliş və əlavələr və ya dəyişikliklər də daxil olmaqla bu Sazişə əlavə olunan saziş deməkdir.
- **"Maneə"** Dövlətin ərazisində Layihə Fəaliyyətinə maneə törədə biləcək, onu dayandıracaq və ya hər hansı formada əngəlləyə biləcək hər hansı hadisə və ya şərait deməkdir.
- **"ŞD2 Qaz Satışı Müqaviləsi"** ARDNŞ (satıcı qismində) və BOTAS (alıcı qismində) tərəfindən imzalanmış Azərbaycandan gələn qazın alqı-satqısına dair 25 oktyabr 2011-ci il tarixli Saziş deməkdir.
- **"TANAP Komitəsi"** bu Sazişin 4.3-cü bəndində ona verilmiş mənanı ifadə edir.

1.2. Təfsir

- 1.2.1.** Bu Sazişin maddələrə, bəndlərə və ya digər hissələrə bölünməsi və başlıqların istifadəsi yalnız istinad asanlıqı üçün edilmişdir və bu Müqavilənin şərh və təfsirinə təsir etməməlidir.
- 1.2.2.** Bunun əksi bildirildiyi hallar istisna olmaqla, nömrə və ya hərflə göstərməklə "maddə" sözü bu Sazişin həmin maddəsinə istinadı bildirir.
- 1.2.3.** "Bu Saziş", "bunun", "bununla" və "burada müəyyən edildiyi kimi" və buna bənzər ifadələr bu Sazişə istinad bildirir və hansısa maddəyə və ya onun bir hissəsinə istinadı bildirmir.

1.3. Şərh

Xüsusi göstərilən hallar və ya kontekst digər məna tələb etdiyi hallar istisna olmaqla təkdə işlədilən sözlər cəmdə işlədilmiş

hesab edilir və ya, əksinə, cins ifadə edən sözlər bütün cinsləri ehtiva edir və "daxil olmaqla" və "o cümlədən" ifadələri fikrin "lakin bununla məhdudlaşmayaraq" sözləri ilə davam etdiyini ehtiva edir.

Maddə 2. Bu Sazişlə digər beynəlxalq və daxili öhdəliklər arasındakı əlaqə

- 2.1. Hər bir Dövlət təsdiq edir və zəmanət verir ki, bu Sazişin imzalanması və icrası onların hökumətlərinin səlahiyyətləri çərçivəsindədir.
- 2.2. Bu Sazişin heç bir müddəası hər hansı Dövlətin Enerji Xartiyası sazişi və ya hər hansı başqa beynəlxalq saziş üzrə və ya beynəlxalq hüquq üzrə hüquq və ya öhdəliklərini istisna etmir.
- 2.3. Türkiyə Respublikası hazırkı Sazişin imzalanması tarixində və ya bununla birgə bu Sazişə əlavə ediləcək, onun tərkib hissəsi olacaq və bu Sazişin 13.1-ci maddəsinə uyğun icbari hüquqi qüvvəyə malik olacaq Tranzit Hökuməti ilə Sazişi imzalayacaqdır.

II HISSƏ ÜMUMİ ÖHDƏLİKLƏR

Maddə 3. Bu Sazişin və digər əlaqəli sazişlərin icrası və onlara riayət olunması

- 3.1. Bu Saziş Tranzit Hökuməti ilə Sazişlə birlikdə TANAP layihəsinə və təbii qazın TANAP sistemi vasitəsilə Tranzit Keçidinə dair prosedurları və prinsipləri müəyyən edir.
- 3.2. Hər bir Dövlət bu Saziş üzrə öz öhdəliklərinin hər birinin yerinə yetirməsinə dair öhdəlik götürür.
- 3.3. Bu Sazişin müddəaları tərəflərin Tranzit Hökuməti ilə Sazişlə bağlı öhdəliklərinin həcmi məhdudlaşdırmır.

Maddə 4. Dəstək və əməkdaşlıq

- 4.1. Dövlətlər Layihə Fəaliyyətinin yerinə yetirilməsi və icrası və TANAP sisteminin TANAP Layihə Şirkəti tərəfindən

tikintisi, sahiblik və fəaliyyəti üçün lazımi və əlverişli şərait yaradılması üçün əməkdaşlıq etməyə dair öhdəlik götürür və belə hərəkətlərin həyata keçirilməsi məqsədilə hər bir Dövlət öz Dövlət Orqanları və/və ya Dövlət Müəssisələri tərəfindən tədbirlər görülməsini təmin etməlidir. Hər bir Dövlət, Dövlət Orqanları və ya Dövlət Müəssisələri TANAP layihəsinin TANAP Layihə Şirkəti və layihə iştirakçıları tərəfindən bu Sazişin və Tranzit Hökuməti ilə Sazişin müddəalarına uyğun olaraq, TANAP layihəsinin maliyyələşdirilməsinə, həyata keçirilməsinə və fəaliyyət göstərməsinə tam dəstək verəcəkdir.

4.2. Yuxarıdakı maddənin ümumi xarakterinə xələl gətirmədən Türkiyə Respublikası aşağıdakıları edəcəkdir:

4.2.1. Dövlət Orqanları TANAP Layihə Şirkətinin və ya TANAP Layihə Şirkətinin filialının Türkiyə yurisdiksiyasında yaradılmasını sürətləndirəcəkdir, TANAP layihəsi üçün zəruri lisenziyaların alınmasına icazə verəcəkdir və

4.2.2. tənzimləyici, inzibati və ya digər səlahiyyətlərə malik və digər Dövlət Orqanlarının səlahiyyətlərini Dövlətin bu Saziş üzrə öhdəliklərinə uyğun olaraq yerinə yetirməsini təmin edəcəkdir.

4.3. Dövlətlər bununla hər bir Dövlətdən 1 (bir) nümayəndədən ibarət olacaq və bu Sazişin və Tranzit Hökuməti ilə Sazişin həyata keçirilməsinə nəzarət edəcək və icrasını sürətləndirəcək komitənin yaradılmasına dair razılığa gəlir (bundan sonra "TANAP Komitəsi" adlandırılacaq). Bu nümayəndələr TANAP Komitəsi qarşısında TANAP layihəsinə dair ortaya çıxabilecek hər hansı məsələyə dair Dövlətin adından iştirak etmək üçün səlahiyyətli olmalıdır. TANAP konsorsium üzvləri və TANAP Layihə Şirkəti 4.3-cü maddənin əhatə dairəsinə düşən istənilən məsələ ilə bağlı birbaşa olaraq TANAP Komitəsinə müraciət edə bilərlər. Bu Sazişin qüvvəyə minməsindən 30 (otuz) gün ərzində TANAP Komitəsinin ilk iclası keçirilməlidir. TANAP Komitəsi TANAP Layihə Şirkəti ilə

tam məsləhətləşmələr də daxil olmaqla Layihə Fəaliyyətinin yerinə yetirilməsini təmin etmək məqsədilə vicdanlı şəkildə və ağlabatan vaxtlarda iclaslar keçirməlidir.

- 4.4.** Dövlətlər razılışır və qəbul edir ki, ARDNŞ (və ya onun əlaqəli şirkətləri) Tranzit Hökuməti ilə Sazişin hüquqların verilməsi və öhdəliklərlə bağlı 37.8-ci maddəsinə uyğun olaraq, TANAP sisteminin kəmərlər dəhlizi boyunca elektron kommunikasiya infrastrukturunun (fibrooptik xətt) tikintisi, quraşdırılması və idarə edilməsi işlərini aparmaq məqsədilə Hüquqi Şəxs yaradacaqlar.

Maddə 5. Torpaq hüquqları

Türkiyə Respublikası TANAP layihəsinin həyata keçirilməsi üçün zəruri olan Torpaq Hüquqlarının ədalətli, şəffaf və qanuna müvafiq şərtlərlə verilməsini və ya əldə edilməsini təmin edəcəkdir.

Maddə 6. Digər sistemlərlə birləşmələr

Türkiyə Respublikası Gürcüstan-Türkiyə, Yunanıstan-Türkiyə və Bolqarıstan-Türkiyə sərhədlərində yerləşən digər qaz-boru sistemləri, həmçinin Türkiyənin milli qaz ötürmə sistemi ilə birləşməyə dəstək verəcək və onu sürətləndirəcəkdir.

Maddə 7. Tranzit keçidi

- 7.1.** Türkiyə Respublikası azad Tranzit Keçidini təmin edəcək və istənilən həcmdə Tranzit Keçid Qazının hər hansı Dövlət Orqanı və ya Dövlət Müəssisəsi (TANAP Layihə Şirkəti ilə Dövlət Müəssisəsi arasında qaz daşıma haqqında kommersiya müqaviləsinə əsasən qazın əldə edilməsi hüququ verildiyi hal istisna olmaqla) tərəfindən götürülməsinin qarşısının alınması üçün bütün, o cümlədən fəvqəladə və ya digər tədbirlər görəcəkdir və addımlar atacaqdır.
- 7.2.** Türkiyə Respublikası Tranzit Hökuməti ilə Sazişdə nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla Tranzit Keçid Qazının fasiləsiz, gecikdirilmədən, qadağa qoyulmadan və ya azaldılmadan ötürülməsini təmin edəcəkdir.

- 7.3.** Tranzit Hökuməti ilə Sazişdə xüsusi nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla Türkiyə Respublikası və ya istənilən Dövlət Orqanları və ya Dövlət Müəssisələri istənilən Tranzit Keçidi hüququna görə heç bir ödəniş və ya ödəmə öhdəliyini tətbiq edə bilməz.
- 7.4.** ŞD2 Qaz Satışı Müqaviləsini qeyd edərək, TANAP Layihə Şirkəti Daşıyıcılara TANAP sisteminin bütöv həcmi satmaq və ya onu öz mülahizəsinə əsasən istifadə etmək, həmçinin qeyd olunan məsələlərlə bağlı Daşıyıcılarla bağlanan müqavilələr əsasında müstəqil danışıqlar aparmaq, razılaşmaq və onlara tətbiq olunan tarifləri müəyyən etmək hüququna bu şərtlə malik olmalıdır ki, Türkiyə Respublikasının Energetika və Təbii Sərvətlər Nazirliyinə belə həcmənin verilməsi, tariflərin müəyyən edilməsi metodları və tariflər barədə məlumat verilsin.
- 7.5.** Hər bir Dövlət öz ərazisində Maneələrə yol verməmək və onları aradan qaldırmaq üçün əgəlabatan tədbirlər həyata keçirməlidir.
- 7.6.** ŞD2 Qaz Satışı Müqaviləsini qeyd edərək Dövlətlər razılaşır ki, ŞD2 Qaz Satışı Müqaviləsinə əsasən çatdırılmalı olan qazın hamısı Ərazidə Giriş Nöqtəsindən TANAP Sistemi vasitəsilə Əskişəhər və Trakiya regionunda yerləşən Çıxış Nöqtəsindən daşınmalıdır, bu şərtlə ki: (1) TANAP sistemi vasitəsilə "Şahdəniz" yatağından tranzit edilən digər qaza tətbiq edilənlə eyni tarif tətbiq edilsin (ərazidə faktiki nəql məsafəsinə əsasən uyğunlaşdırılmaqla) və (2) BOTAŞ və TANAP Layihə Şirkəti arasında qazın daşınmasına dair kommersiya razılaşması əldə edilsin.
- 7.7.** Əgər (i) TANAP sisteminin ötürücülük qabiliyyəti azalarsa və ya (ii) "Şahdəniz" yatağının istismarının 2-ci mərhələsində əldə edilən və Giriş Nöqtəsində TANAP sistemi vasitəsilə tranzit edilməli qazın həcmində çatışmazlıq yaranarsa, ötürücülük qabiliyyəti və həcmə "Şahdəniz" yatağının istismarının 2-ci mərhələsində istehsal edilən qaz müvafiq Daşıyıcıları arasında bərabər surətdə paylaşdırılmalıdır.

- 7.8.** Dövlətlərə açıq şəkildə razılaşırsınız ki, Azərbaycan Respublikasına məxsus olan və TANAP sistemi vasitəsilə daşınmalı olan ilkin olaraq illik 16 (on altı) milyard kubmetr qaz həcmindən artıq olan bütün qaz həcmələri ilk olaraq Türkiyə Respublikasındakı alıcılara təklif ediləcəkdir.
- 7.9.** TANAP sisteminin ilkin 32 (otuz iki) milyard kubmetr ötürmə qabiliyyətindən yuxarı artırılması dövlətlərin qarşılıqlı razılaşmasına əsasən həyata keçiriləcəkdir.
- 7.10.** Dövlətlər razılaşırsınız ki, TANAP sisteminin ötürücülük qabiliyyəti ən azı "Şahdəniz" yatağından istehsal həcmində olmalıdır və Azərbaycan Respublikası mənşəli və tranzit olunan Təbii Qaza uyğun olaraq genişləndirilə bilməlidir.
- 7.11.** Dövlətlər razılaşırsınız ki, Azərbaycan Respublikasına məxsus olan hüquqi şirkətlərin TANAP Layihə Şirkətində iştirak payı ümumi iştirak payının 51%-dən (əlli bir faizindən) az olmamalıdır.

Maddə 8. Texniki, təhlükəsizlik və ətraf mühit standartları

Hər bir Dövlət özləri arasında və TANAP Layihə Şirkəti ilə, Türkiyə Respublikasının daxili qanunvericiliyində qeyd olunmuş standartlara və beynəlxalq sənaye təcrübəsinə əsaslanaraq, müvafiq texniki, təhlükəsizlik və ətraf mühit standartlarının tətbiqi ilə bağlı edərəkən özləri və TANAP Layihə Şirkəti arasında əməkdaşlıq və koordinasiya etməlidir.

Maddə 9. Təhlükəsizlik

Dövlətlər Tranzit Hökuməti ilə Sazişə müvafiq olaraq, TANAP Layihəsinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin vacibliyini qəbul edir.

III HİSSƏ VERGİLƏR

Maddə 10. Vergilər

Tranzit Hökuməti ilə Saziş vergi tutulması və/və ya vergi güzəştlərinin və azadolmalarının verilməsi, o cümlədən vergi bəyannamələrinin verilməsi öhdəliyindən azadolma və hər

hansı vergi, azadolma, güzəşt və/və ya öhdəlik üzrə ortaya çıxma biləcək şərt və ya qaydalardan azadolmaya dair hüquqi rejimi müəyyən edir.

IV HİSSƏ j1 MÜDDƏALAR

Maddə 11. Məsuliyyət

Dövlət tərəfindən bu Sazişdə müəyyən edilən öhdəliklərinin yerinə yetirilməsində, bütün zəruri hərəkətlərin edilməsində və ya hüquqların təmin olunmasında və yardımın göstərilməsində istənilən çatışmazlıq və ya imtina həmin Dövlətin bu Sazişə əsasən öhdəliklərinin yerinə yetirilməməsi hesab olunur.

Maddə 12. Mübahisələrin həlli

- 12.1.** Bu Sazişin müddələrinin təfsiri və ya tətbiqi zamanı mübahisə yarandığı təqdirdə Dövlətlər bu mübahisəni ilk olaraq TANAP Komitəsi vasitəsilə və ya diplomatik yolla həll etmək üçün bütün mümkün cəhdləri göstərəcək.
- 12.2.** Dövlətlərdən biri mübahisəni qaldırdığı tarixdən etibarən 6 (altı) ay müddətində həll olunmadığı təqdirdə hər iki Dövlətin tələbi əsasında mübahisə bu müddəaya uyğun olaraq təyin olunmuş 3 (üç) arbitrdən ibarət arbitraj tribunalına təqdim oluna bilər.
- 12.3.** Hər bir Dövlət onun vətəndaşı ola biləcək bir arbitr təyin edəcək və bu iki arbitr öz aralarında qarşılıqlı razılıqla arbitraj tribunalının Sədri olacaq 3-cü ölkənin vətəndaşını təyin edəcək. Bütün arbitrlər bir Dövlətin digərinə mübahisənin arbitraj yolu ilə həll edilməsi niyyəti barədə göndərdiyi xəbərdarlığın qəbul olunmasından sonra 30 (otuz) gün ərzində təyin edilməlidir.
- 12.4.** 12.3-cü maddədə göstərilmiş müddət başa çatıbsa və bu zaman ərzində razılıq əldə olunmayıbsa, hər iki Dövlət Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsinin (BƏM) Prezidentini dəvət edərək müvafiq təyinatlar həyata keçirəcəkdir. BƏM-in Prezidentinin Dövlətlərdən birinin vətəndaşı olduğu və ya onun hər hansı digər səbəbə görə qeyd olunan vəzifəni

həyata keçirə bilmədiyi təqdirdə bu iki Dövlətin vətəndaşı olmayan və yuxarıda qeyd olunan funksiyaları həyata keçirə bilən BƏM-in vəzifəcə daha yuxarı nümayəndəsi müvafiq təyinatları həyata keçirmək üçün dəvət olunacaqdır.

- 12.5.** Yuxarıda göstərilən arbitraj məhkəməsi hər bir fərdi iş üçün aşağıdakı qaydada keçiriləcəkdir. Arbitraj tribunalının qərarı səs çoxluğu əsasında veriləcəkdir. Bu cür qərar yekun və hər bir Dövlət üçün məcburi olacaqdır. Hər bir Dövlət öz nümayəndəsinin arbitraj icraatında iştirakı ilə bağlı xərcləri özü ödəyəcək, arbitraj tribunalının Sədrinin əməliyyatları ilə bağlı xərclər isə bərabər şəkildə iki Dövlət arasında bölünəcəkdir. Bununla belə, arbitraj tribunalı öz qərarında xərclərin çox hissəsinin məhz Dövlətlərdən biri tərəfindən ödənilməsi haqda qərar çıxara bilər və bu halda qeyd edilən qərar hər iki Dövlət üçün məcburi olacaqdır.
- 12.6.** Dövlətlər arasında digər hal razılaşdırılmadığı təqdirdə mübahisə Birləşmiş Millətlər Komissiyasının Ticarət Hüququ ilə bağlı Arbitraj Qaydalarına (UNCITRAL) əsasən arbitraj məhkəməsi tərəfindən həll olunacaqdır.
- 12.7.** Dövlətlər arasında digər hal razılaşdırılmadığı təqdirdə arbitraj İsveçrənin Cenevrə şəhərində keçiriləcəkdir.
- 12.8.** Arbitraj tribunalı mübahisəni Sazişə və beynəlxalq hüququn qüvvədə olan norma və prinsiplərinə əsasən həll edəcəkdir.
- 12.9.** Hər bir Dövlət razılaşır və təsdiqləyir ki, TANAP Layihəsi ilə bağlı Dövlət və Layihə iştirakçısı arasında mübahisə Transzit Hökuməti ilə Sazişin və ya müvafiq Layihə Müqaviləsinin şərtlərinə əsasən fərdi beynəlxalq arbitraj qaydasında həll ediləcəkdir.

Maddə 13. Qüvvəyə minmə

- 13.1.** Hər bir Dövlətin Hökuməti bununla öhdəlik götürür ki, bu Saziş imzalanandan sonra, həmin Dövlətin daxili qanunvericiliyinə əsasən və beynəlxalq hüquqa əsasən Sazişin qüvvəyə minməsi və TANAP Layihəsinə tətbiq edilən üstün hüquqi rejim məqsədilə öz Konstitusiyasına uyğun olaraq, tez bir zamanda və lazımi tədbirləri görəcəkdir.

- 13.2.** Saziş Dövlətlərin bu Sazişin qüvvəyə minməsi üçün zəruri olan bütün daxili hüquqi prosedurların yerinə yetirildiyi barədə digər Dövlətə diplomatik kanallarla təqdim etdiyi sonuncu xəbərdarlığın alındığı tarixdən qüvvəyə minir.
- 13.3.** Bu Sazişə hər iki Dövlətin qarşılıqlı razılığı əsasında dəyişiklik və əlavələr edilə bilər. Bütün dəyişiklik və əlavələr ayrı protokol(lar)da müəyyən ediləcək, bu Sazişin tərkib hissəsi olacaq və bu Sazişin müddəalarına uyğun olaraq qüvvəyə minəcəkdir.

Maddə 14. Səlahiyyətli orqanlar

Bu Sazişin həyata keçirilməsi məqsədilə Dövlətlər aşağıdakı səlahiyyətli orqanları təyin edir: Azərbaycan Respublikasının Sənaye və Energetika Nazirliyi və Türkiyə Respublikasının Energetika və Təbii Sərvətlər Nazirliyi.

Maddə 15. Sazişə xitam verilməsi

Bu Sazişə Transizit Hökuməti ilə Sazişə xitam verildikdə və ya müddəti bitdikdə xitam veriləcək. Türkiyə Respublikası Transizit Hökuməti ilə Sazişə yalnız onun şərtlərinə müvafiq olaraq xitam vermək öhdəliyi götürür.

Azərbaycan, türk və ingilis dillərində olan və mətnləri eyni hüquqi qüvvəyə malik olan hər biri iki əsl nüsxədə olmaqla 26 iyun 2012-ci il tarixində İstanbulda imzalanmışdır. Təfsir zamanı fərqlilik baş verdiyi halda üstünlük ingilis dilindəki mətnə veriləcəkdir.

Azərbaycan Respublikası
Hökuməti adından
Natiq Əliyev,
sənaye və energetika naziri

İlham Əliyev,
Azərbaycan Respublikasının
Prezidenti şahidliyi ilə

Türkiyə Respublikası
Hökuməti adından
Taner Yıldız,
energetika və
təbii sərvətlər naziri

Rəcəb Tayyib Ərdoğan,
Türkiyə Respublikasının
Baş naziri şahidliyi ilə

Trans-Anadolu qaz boru kəmərinin (TANAP) yaranması

2011-ci il oktyabrın 25-də Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Türkiyəyə işçi səfəri zamanı Türkiyənin Baş naziri Rəcəb Tayyib Ərdoğanın şahidliyi ilə üç sənədin: Azərbaycan və Türkiyə hökumətləri “Şahdəniz” yatağının “Mərhlə-2” layihəsi çərçivəsində qazın alqı-satqısı, Azərbaycan qazının Avropaya ixracı məqsədilə Türkiyə ərazisi vasitəsilə tranziti haqqında və təbii qazın Türkiyə ərazisindən nəql edilməsi üçün müstəqil boru kəmərinin inşasına dair sazişlərin imzalanmasını gerçəkləşdirdi.

Azərbaycan və Türkiyənin bu addımı “Nabucco” layihəsinin faktiki olaraq gündəmdən çıxarılması üçün zəmin yaradırdı. Bundan sonra “Nabucco” layihəsinin yalnız Avropa hissəsi qalırdı, hansı ki, bir müddət sonra Azərbaycan qazının Avropanın hansı hissəsinə nəql edilməsi uğrunda Trans-Adriatik Boru Kəməri (TAP) ilə “Şahdəniz” konsorsiumunun elan edəcəyi tenderə “Nabucco West” adı ilə qatılacaqdı. Bu hadisə barədə bir qədər sonra daha detallı məlumat verəcəyik. İndi isə Azərbaycanla Türkiyənin gündəmi dəyişən qaz anlaşmalarının sonrakı inkişafına diqqət yetirək.

SOCAR prezidenti Rövnəq Abdullayev 2011-ci il noyabrın 18-də İstanbulda konfransda çıxışı zamanı Azərbaycan qazını Avropaya nəql etmək üçün Türkiyə ərazisində tikiləcək magistral kəmərin adının “Trans Anadolu Pipeline” və bunun “Cənub Qaz Dəhlizi”nin əsas hissəsi olacağını bəyan etdi. İl başa çatanda - 2011-ci il dekabrın 26-da isə “Türkiyə ərazisində magistral qaz kəmərinin tikintisi üzrə konsorsiumun yaradılması haqqında” Azərbaycan və Türkiyə hökumətləri arasında Anlaşma Memorandumu imzalandı. Sənədi Türkiyənin enerji və təbii resurslar naziri Taner Yıldız və Azərbaycanın sənaye və energetika naziri Natiq Əliyev imzaladılar.

2012-ci il Azərbaycanla Türkiyənin gələcək qaz kəmərinin tikintisi üzrə daha ciddi addımlar atılması ilə yadda qaldı. 26 iyun-da “Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Türkiyə Respublikası Hökuməti arasında Trans-Anadolu Təbii Qaz Boru Kəməri (TANAP) sisteminə dair” Saziş imzalandı.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev TANAP-la bağlı imzalanmış hökumətlərarası Sazişi 2012-ci il noyabrın 20-də təsdiqlədi.²⁰

TANAP-la bağlı hökumətlərarası Sazişin imzalanmasından bir il sonra - 2013-cü il iyunun 28-də isə “Şahdəniz” konsorsiumu Xəzər

qazının Avropaya nəqli üçün əsas marşrut kimi Trans-Adriatik Boru Kəməri (TAP) seçdi.²¹ Yəni konsorsium özü üçün müəyyən-ləşdirdi ki, kommersion baxımından qazın, əsasən, Cənubi Avropa ölkələrində satılması daha məqbuldur. Buna görə də Yunanıstan-Albaniya-İtaliya marşrutu ilə uzanacaq TAP kəməri üzərində seçim edildi. Azərbaycan tərəfi marşrut boyu ərazidə yerləşməyən bir ölkəyə də qaz satmaq qərarına gəldi. Bu ölkə Bolqarıstan idi. Amma TAP-la anlaşmaya görə, Bolqarıstan öz qaz payını almaq üçün TAP boru kəmərinə Yunanıstan ərazisində birləşəcək infrastrukturunu özü yaradacaqdı. Bununla da “Nabucco” bir qaz infrastruktur layihəsi olaraq həm istehsalçılar, həm də istehlakçılar üçün gərəksiz bir şeyə çevrildi, həmin ilin noyabrında fəaliyyətinə xitam verildi və o, tarixə qovuşdu.

“Şahdəniz” konsorsiumu isə TAP-ı özünün Avropa bazarı üçün əsas ixrac marşrutu seçdi və qarşıdakı illər üçün uzunmüddətli müqavilələr əsasında TAP-ın əsas resurs bazası kimi çıxış edəcəyini rəsmiləşdirdi. TAP-la razılaşdırılan bir məqam vardı. “Şahdəniz” konsorsiumu tikilən boruların diametrinin elə seçilməsi tələbini irəli sürürdü ki, ilkin mərhələdə onunla ildə azı 10 milyard kubmetr qaz ixrac etmək mümkün olsun, sonrakı mərhələdə isə bu həcmi iki dəfə artırılması üçün yeni boru kəməri deyil, yalnız nasos-kompressor stansiyalarının tikintisinə ehtiyac duyulsun.

2013-cü il sentyabrın 19-da isə Bakıda “Şahdəniz” konsorsiumu iştirakçıları ilə “Mərhələ-2” layihəsi üzrə Avropaya ixrac edilən qazın 9 alıcısı arasında (“Shell”, “Bulgargas”, DEPA, “Gas Natural Fenosa”, EON, “Gaz de France”, “Hera”, “Enel”, “Axpo”) təbii qazın alqı-satqısına dair 25 illik sazişlər imzalandı.²²

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti 2013-cü il oktyabrın 29-da “Şahdəniz” qaz-kondensat yatağının tammiqyaslı işlənilməsi (“Şahdəniz-2”), Cənubi Qafqaz Boru Kəməri sisteminin genişləndirilməsi (CQBKG), Trans-Anadolu Boru Kəməri (TANAP) və Trans-Adriatik Boru Kəməri (TAP) layihələrinin səmərəli şəkildə həyata keçirilməsi məqsədilə Dövlət Komissiyası yaradılması haqqında sərəncam imzaladı. Rəsmi Bakı bununla “Şahdəniz” yatağından çıxarılaçaq daha böyük həcmdə qazın bir-birindən ayrı olan, amma ümumilikdə “Cənub Qaz Dəhlizi”nin üç zəncirini təşkil edən infrastrukturun zamanında tikilib başa çatdırılması üçün dövlət səviyyəsində səylərin birləşdirilməsi istəyini ortaya qoydu.

“Şahdəniz-2” üzrə yekun investisiya qərarının verilməsi

2013-cü il dekabrın 17-də Azərbaycan hökuməti “Şahdəniz” müqaviləsi “Mərhlə-2” layihəsi və Cənubi Qafqaz Boru Kəmərinin genişləndirilməsi layihəsi üzrə yekun investisiya qərarını təsdiqlədi. Yəni şirkətlərin layihələrə yatırıqları kapitalın müqavilə şərtlərinə görə geri qaytarılmasına zəmanət verildi.²³

Bununla əlaqədar Bakıda, Heydər Əliyev Mərkəzində yekun investisiya qərarının imzalanması mərasimi keçirildi. Prezident İlham Əliyev, xanımı Mehriban Əliyeva, bir sıra ölkələrin dövlət və hökumət başçıları mərasimdə iştirak edirdilər.

Bu mərasimdə Azərbaycan, Albaniya, Xorvatiya və Monteneqro arasında əməkdaşlıq, “Cənub Qaz Dəhlizi” layihəsi və Cənub-Şərqi Avropa dəhlizi Anlaşma Memorandumu imzalandı. Sənədi Azərbaycanın energetika naziri Natiq Əliyev, Albaniyanın energetika və sənaye naziri Damian Qjikhuri, Xorvatiyanın iqtisadiyyat naziri İvan Vrdolyak və Monteneqronun iqtisadiyyat naziri Vladimir Kavariç imzaladılar.

Daha sonra “Şahdəniz” layihəsinin ikinci mərhələsi və Cənubi Qafqaz Boru Kəmərinin genişləndirilməsi üzrə yekun investisiya sazişi imzalandı. Sənədə Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin prezidenti Rövnəq Abdullayev və “Şahdəniz” üzrə hasilatın pay bölgüsü sazişi əməliyyatçısının prezidenti Qordon Birrell imza atdılar.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin mərasimdəki çıxışı:

– Hörmətli qonaqlar. Xanımlar və cənablar.

Əvvəlcə hər birinizi bu gün Azərbaycanda salamlayıram. Dövlət və hökumət başçılarına, nazirlərə bizim dəvətimizi qəbul edərək bu tədbirdə iştirak etdiklərinə görə minnətdarlığımı bildirirəm. Bu gün müasir Azərbaycanın tarixində tarixi bir gündür. Bu gün “Şahdəniz-2” enerji layihəsinin icrasına başlanılacaqdır. Bu isə ölkəmizin uzunmüddətli inkişafını təmin edəcəkdir.

“Şahdəniz-2” dünyanın ən iri enerji layihələrindən biridir. Bu layihə enerji təhlükəsizliyi və enerjinin şaxələndirilməsi layihəsidir. Bu tarixi layihədə iştirakçı dövlət və şirkətlərin geniş əməkdaşlığı təmin ediləcəkdir.

Lakin bu gün mən 19 il bundan öncəyə – Azərbaycanın enerji strategiyasının yarandığı 1994-cü ilə dönmək istəyirəm. Biz buna Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin müdrikliyi və uzaqqörənliyi nəticəsində nail olmuşuq. Müstəqillik əldə etdikdən, sadəcə, üç il, Azərbaycanda vətəndaş müharibəsinin bitməsindən bir il, Ermənistanla müharibədə atəşkəsin əldə edilməsindən yalnız dörd ay sonra Azərbaycan xarici tərəfdaşları ilə birlikdə “Əsrin müqaviləsi”ni imzalamışdır. Bu hadisə ilk dəfə Xəzər dənizini xarici sərmayələrə açmışdır və ölkəmizin uğurlu iqtisadi inkişafını təmin etmişdir. Həmin müqavilə “XX əsrin müqaviləsi” adlandırılmışdır.

“Şahdəniz” isə, düşünürəm ki, XXI əsrin müqaviləsi olacaqdır. Bu tədbirdən əvvəl isə müstəqil Azərbaycanın enerji sahəsinin inkişafında bir sıra mühüm tarixi hadisələr baş vermişdi. 1996-cı ildə “Şahdəniz” qaz yatağı ilə bağlı saziş imzalanmış, sonra 1999-cu ildə Xəzər dənizini Gürcüstanın Qara dəniz sahilləri ilə birləşdirən ilk boru kəməri inşa edilmişdir. Daha sonra – 2006-cı ildə Xəzər dənizini Aralıq dənizi və beynəlxalq bazarlarla birləşdirən Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas neft ixrac boru kəməri, 2007-ci ildə isə Cənub qaz boru kəməri inşa edilmişdir. Bu kəmərlər Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyəni hazırkı mərasimin tərkib hissəsi olan digər layihə ilə birləşdirmişdir.

2011-ci ildə Azərbaycan ilə Avropa İttifaqı arasında strateji enerji əməkdaşlığına dair Memorandum imzalanmışdır. Bu da öz növbəsində ölkəmizin enerji strategiyasının həyata keçirilməsinə və Avropa istiqamətində enerji təchizatının şaxələndirilməsinə yardım etmişdir. Ötən il biz Türkiyə ilə Trans-Anadolu boru kəməri – TANAP-a dair tarixi saziş imzalamışıq. Bu il isə TAP layihəsi əsas ixrac marşrutu seçilmişdi. Nəhayət, bu gün biz “Şahdəniz-2” yekun investisiya qərarını imzalayırıq.

Bu, tarixə bir ekskurs, Azərbaycanın ən iri qaz yatağının tam həcmdə işlənilməsi layihəsi istiqamətində keçdiyimiz

yolda mühüm hadisələr idi. Bu layihə regionun və Avropanın enerji xəritəsini dəyişdirəcəkdir. Azərbaycanın qaz ehtiyatları bu sərvəti gözləməkdə olan bazarlara nəql ediləcəkdir. Bizim hesablamalarımıza görə, Azərbaycanın qaz ehtiyatı 3 trilyon kubmetrə bərabərdir.

"Şahdəniz-2", TANAP və TAP dünyanın ən iri enerji layihələrindəndir. Layihəyə 45 milyard dollar məbləğində sərmayə cəlb ediləcək, marşrut boyu yerləşən ölkələrdə 30 mindən çox yeni iş yeri yaradılacaqdır. Təbii ki, bu layihə əlavə səylər tələb edəcəkdir.

Biz birgə səylərlə həyata keçirəcəyimiz nəhəng layihənin yalnız başlanğıcındayıq. Bu gün mən Azərbaycan xalqını bu tarixi gün münasibətilə təbrik edirəm. Bu layihə ölkəmizin uzunmüddətli və dayanıqlı iqtisadi inkişafını təmin edəcəkdir. Eyni zamanda "Şahdəniz" konsorsiumuna Azərbaycanla bağlı səylərinə görə minnətdarlığımı bildirirəm. Xüsusilə Azərbaycanda enerji sahəsinin iki lideri və strateji tərəfdaşı olan SOCAR və BP-yə təşəkkürümü bildirirəm. BP və SOCAR arasında 20 illik əməkdaşlıq təcrübəsi vardır. İmzalayacağımız sazişlər bu əməkdaşlığın 40 il və hətta ondan da uzun müddət davam edəcəyinə imkan verəcəkdir.

Onu da qeyd etmək istərdim ki, Azərbaycanın enerji siyasəti iqtisadiyyatımızın transformasiyasına və şaxələndirilməsinə imkan yaratmışdır. Biz müstəqilliyimizi bərpa etdiyimiz dövrdə özəl sektordakı ümumi daxili məhsul sıfır faizə bərabər idi. Bu gün isə özəl sektor iqtisadiyyatımızın 85 faizini təşkil edir. Biz işsizlik səviyyəsini 4,8 faizə endirmişik. Yoxsulluq səviyyəsi 5,5 faizə endirilmişdir. Bizim xarici borcumuz ümumi daxili məhsulun, sadəcə, 8 faizini təşkil edir. Nəhayət, maliyyə vəziyyəti sabitdir və biz iqtisadiyyatımızın 55 faizini təşkil edən qeyri-neft sektoruna yatırımlar etməkdəyik.

Bu səbəbdən enerji siyasəti, beynəlxalq təsisatlarla sıx əməkdaşlıq, şaxələndirmə və şəffafıq uğurlu inkişafın əsas elementlərindəndir. Düşünürəm ki, Azərbaycan neft bəlasına, məşhur "Holland sindromu"na tutulmamışdır. Biz neftin və qazın xalqın mənafeyinə necə xidmət etdiyinin nümunəsiyik.

Əlbəttə ki, bunun başlıca səbəblərindən biri beynəlxalq əməkdaşlıq olmuşdur. Biz bu əməkdaşlığı yüksək qiymətləndiririk, çünki xarici şirkətlərin bilik və təcrübəsi bizim üçün çox əhəmiyyətlidir.

Bu gün bu əməkdaşlıq daha geniş formata qədəm qoyur və daha çox ölkə və şirkəti əhatə edəcək yeni əməkdaşlıq formatı yaradılır. Əminəm ki, gələcəkdə "Şahdəniz-2" layihəsi hazırda nəzərdə tutulduğundan daha çox coğrafi məkanı əhatə edəcəkdir.

Bu gün biz, təbii ki, qazımızın Avropa bazarlarına vaxtında çatdırılması üçün diqqətimizi TANAP və TAP layihələrinin icrasına yönəltməliyik. Burada "Şahdəniz" layihəsinin ilkin mərhələsinin əhatə etdiyi ölkələr: Azərbaycan, Gürcüstan, Türkiyə, Yunanıstan, Albaniya, İtaliya, Bolqarıstan ilə sıx əməkdaşlıq tələb olunacaqdır. Sonrakı mərhələdə biz Monteneqro və Xorvatiya ilə fəal əməkdaşlığa başlayacağıq. Bu boru kəmərinin Balkanlar istiqamətində uzadılması planlarımız da vardır. Eyni zamanda, ümid edirəm ki, qarşıdan gələn illərdə Rumıniya, Macarıstan və Avstriyadakı tərəfdaşlarımızla boru kəmərinin həmin istiqamətdə də uzadılması üzrə fəal iş görəcəyik. Bizim böyük planlarımız vardır və boru kəmərinin dizaynı da bu planlara uyğun şəkildə nəzərdə tutulmuşdur.

Gələcəkdə biz hasil edə biləcəyimiz qədər qaz həcmi nəzərdə tutulmuş kəmərlər vasitəsilə nəql edəcəyik. Təbii ki, "Şahdəniz-2" layihəsi enerji təhlükəsizliyi layihəsidir. Hər bir ölkənin enerji təhlükəsizliyi onun milli təhlükəsizliyindən ayrılmazdır. "Şahdəniz" layihəsinin imzalandığı 1990-cı illərdə bu belə deyildi. Bu gün isə bu artıq reallıqdır. Enerji təhlükəsizliyinin əsas elementlərindən biri təbii qazdır. Hazırda vəziyyət belədir və zənnimcə, növbəti illərdə heç bir dəyişiklik baş verməyəcəkdir. Bu səbəbdən enerji təhlükəsizliyi və enerjinin saxələndirilməsi Azərbaycan kimi istehsalçı ölkə, həmçinin tranzit və istehlakçı ölkələr üçün eyni dərəcədə vacibdir. Əminəm ki, biz istehsalçı, tranzit və istehlakçı ölkələrin maraqlarının düzgün balansına birlikdə nail ola biləcəyik. Hamımız üçün faydalı əməkdaşlıq formatı yaradılacaqdır.

Bizim enerji strategiyamız dostluq, əməkdaşlıq və qarşılıqlı dəstəyə əsaslanır. Tariximizdə Azərbaycan heç bir zaman öz enerji potensialını digər məqsədlər üçün istifadə etməmişdir.

Bu tarixi gün münasibətilə Azərbaycan xalqını, bütün dostlarımızı və xarici tərəfdaşlarımızı təbrik edirəm. Layihəmizə uğurlar arzulayıram. Uğurlar, "Şahdəniz-2".

Albaniyanın Baş naziri Edi Rama:

– Azərbaycan şirkətləri və ehtiyatları Cənubi Avropa ölkələri üçün yeni bir mənzərə yaradacaqdır. Eyni zamanda Albaniya mühüm enerji layihəsi şəbəkəsinin tərkib hissəsi olacaqdır. Mən hesab edirəm ki, TAP yalnız imkan və fürsətlər demək deyildir. Eyni zamanda böyük məsuliyyət deməkdir. Bizim hökumətlərimiz zəruri, maddi və insani kapital yönəldəcəkdir ki, bu layihə uğurlu nəticələrini versin. Biz təminat veririk ki, Albaniya və Cənub-Şərqi Avropa ilə bağlı bütün öhdəliklər yerinə yetiriləcəkdir.

Həm sizin, həm də Türkiyə kimi strateji tərəfdaşımızın dəstəyi nəticəsində Albaniya, Xorvatiya, Monteneqro və digər Balkan ölkələri inkişaf edəcəkdir. Azərbaycanın xüsusi dəstəyi və əməkdaşlığı nəticəsində mənim ölkəm qazlaşdırmaya müvəffəq olacaqdır.

Bolqarıstanın Baş naziri Plamen Oreşarski:

– Əvvəlcə cənab Prezident İlham Əliyevə təşəkkürümü bildirirəm ki, məni bu tədbirə dəvət edib. Bu mərasim "Cənub Qaz Dəhlizi"nin başlanmasıdır, mənim ölkəm üçün də yeni imkanlar deməkdir. TAP Bolqarıstan ərazisindən keçəcəkdir və bu bizə qazın əlavə həcmələrini təmin edəcəkdir. Bu işdə sizə uğurlar arzulayıram. Cənab Prezident, ölkəmə olan diqqətinizə görə təşəkkür edirəm.

Gürcüstanın Baş naziri İrakli Qaribaşvili:

– Azərbaycan regionumuzun və Avropa İttifaqı ölkələrinin enerji ehtiyaclarının təmin edilməsində mühüm ölkəyə çevrilməkdədir. Eyni zamanda Gürcüstanın coğrafi mövqeyi Cənubi Qafqazda nəqliyyat qovşağı rolunu oynamağa imkan verir və Türkiyə ilə birlikdə Avropanı Xəzər dənizi regionu ilə birləşdirən ən qısa tranzit marşrutu təklif edir. Əminəm ki, bu, uzunmüddətli və dayanıqlı çoxtərəfli əməkdaşlığımızın yalnız başlanğıcıdır. Növbəti addımlar Trans-Xəzər layihələrinin inkişafına və Xəzər hövzəsinin digər dövlətləri ilə danışıqların intensivləşdirilməsinə yönəldiləcəkdir. Son irəliləyişlər və ötən 20 il ərzində toplanmış birgə təcrübəmiz səmərəli əməkdaşlıq və nəqliyyat marşrutlarının mənbələrinin, təchizatçıların şaxələndirilməsi üçün zəruri şəraitin yaradılmasının nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğunu aydın göstərir.

Cənab Prezident, Sizi bu tarixi gün – vahid enerji siyasəti, inkişaf və uğurun əldə edilməsində həlledici rol oynayan “Cənub Qaz Dəhlizi” layihəsinin icrasına başlanılması münasibətilə təbrik edirəm.

Xorvatiyanın Baş naziri Zoran Milanoviç:

– Mən 20 il bundan əvvəl Azərbaycanda olmuşam. Bu mənim ikinci səfərimdir. Mən gördüklərimə valeh olmuşam. Bu gün Azərbaycanın yeni bir tarixi mərhələsidir. Bu, sadəcə olaraq, bir gündür. Bundan əvvəl isə uzun illər sıx əməkdaşlıq həyata keçirilmiş, gərgin işlər görülmüşdür. Siz sadə əməkdaşlıq yolu seçməmişiniz. Bu tədbirdən əvvəl uzun illər planlaşdırma həyata keçirilmişdir. Sizin ölkəniz siyasi və təhlükəsizlik baxımından çox təmkinli olmuşdur.

Xorvatiya bu layihənin, demək olar ki, ən sonunda yerləşir. Biz Aralıq dənizində limanlara sahibik. Eyni zamanda biz də

enerji təchizatımızı şaxələndirmək niyyətindəyik. Bizim bir sıra planlarımız vardır. Bu layihə bizim üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan mən bunun icrasını səbirsizliklə gözləyirəm. Bu yalnız enerji təhlükəsizliyi demək deyil, bu, əməkdaşlıq deməkdir. Bu, ölkələri bir araya gətirmək, yeni iş yerləri, yeni sərmayələr deməkdir. Ümid edirəm ki, növbəti dəfə Azərbaycana 20 ildən sonra yox, daha tez gələcəyəm. Amma bu gün gördüyüm məni həqiqətən də təsirləndirdi, valeh etdi. Diqqətinizə görə təşəkkür edirəm.

Monteneqronun Prezidenti Filip Vuyanoviç:

– Azərbaycanda olmaq, "Cənub Qaz Dəhlizi"nin Avropaya birləşdirilməsi ilə bağlı tədbirdə iştirak etmək məndə xüsusi məmnunluq doğurur. Bu dəhlizlə Azərbaycan qazı Avropaya nəql ediləcəkdir. Bu isə Monteneqro üçün strateji və enerji təhlükəsizliyi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Mən burada yalnız bir neçə məqamı diqqətinizə çatdırmaq istəyirəm. Bu layihəyə qoşulmaqla Monteneqro özünün uzunmüddətli enerji təhlükəsizliyini təmin edəcəkdir. Çünki burada çox etibarlı təchizatçıdan söhbət gedir. Bu boru kəməri ilə Monteneqroda daha münbit sərmayə mühiti yaradılacaq və yeni sərmayə imkanları açılacaqdır. Bu layihə həm inkişaf, həm tikinti dövründə və daha sonra layihənin işə salınması mərhələsində mənim ölkəmdə yeni iş yerləri yaradacaqdır. Bizim vətəndaşlarımız və iqtisadiyyatımız münasib qiymətə enerji ilə təmin ediləcəkdir ki, bu da sakinlərin yaşayış səviyyəsini yaxşılaşdıracaqdır. Bundan əlavə, bu qazın nəqli nəticəsində mənim ölkəm böyük mənfəət əldə edəcəkdir.

Xanımlar və cənablar, mən Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyevə xüsusi minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm. Eyni zamanda mənim ölkəmin Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Şirkəti ilə yeni qurduğu əməkdaşlığı qeyd etmək istərdim. SOCAR bu gün Monteneqronun ən elitar turist məkanlarının

birində nəhəng infrastruktur inşa etməkdədir və bu, Adriatik dənizi sahilinin ən gözəl incilərindən olacaqdır.

Möhtərəm cənab Prezident, bir daha Sizə təşəkkürümü bildirirəm ki, Siz bizim ölkələrimiz arasında əlaqələrə bu qədər əhəmiyyət verirsiniz. Diqqətinizə görə təşəkkür edirəm.

Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığının xarici işlər naziri Vilyam Heyq:

– Əvvəla, bu, Avropanın qaz təchizatı baxımından həm marşrut boyu, həm də yeni mənbə qismində enerji təhlükəsizliyini artıracaqdır. Yeni boru kəməri ilə Türkiyəyə nəql ediləcək 6 milyard kubmetr qazla yanaşı, əlavə 10 milyard kubmetr qazın Avropaya nəqli bizim yeganə təchizatçı və ya bir tranzit sistemindən asılılığımızı azaldacaqdır. Qarşıdan gələn illərdə “Cənub Qaz Dəhlizi”nin Yaxın Şərqdə nəhəng qaz təchizatçıları ilə əhatə edərək genişlənmə potensialı vardır. Bu isə öz növbəsində Avropanın enerji təhlükəsizliyinə çox böyük töhfə ola bilər.

İkincisi, Avropanın qaz bazarında rəqabət artacaqdır. Bu isə enerjinin qiymətini daha münasib edəcəkdir. Bundan əlavə, Avropa İttifaqının qaz bazarı o qədər əlaqəlidir ki, bilavasitə Azərbaycandan qaz alan ölkələrdən savayı, digər dövlətlər də bunun bəhrəsini görəcəkdir.

Üçüncüsü, “Cənub Qaz Dəhlizi” bizim iqlim dəyişikliyi ilə bağlı qarşıya qoyduğumuz məqsədləri dəstəkləyəcəkdir. Yenilənən enerjiyə yönəlmiş sərmayələrin fonunda qaz bizə ən sadə və etibarlı enerji təmin edəcəkdir. Həm də qaz ekoloji baxımdan kömürdən təmizdir. Hazırda bir sıra Avropa dövlətlərinin hökumətləri üçün enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi global iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədən daha ön sırada durur. Lakin enerji təhlükəsizliyimizi gücləndirməklə “Cənub Qaz Dəhlizi” bizə zəhərli tullantıların azaldılmasına diqqəti yönəltməyə imkan verəcəkdir.

Nəhayət, "Cənub Qaz Dəhlizi"nin işlənməsi 2000 mil uzunluğunda marşrut boyu dövlətlərə mənfəət gətirəcək və tikinti mərhələsində otuz mindən artıq yeni iş yeri yaradacaqdır. İnşası başa çatdıqdan sonra boru kəmərləri Azərbaycan üçün Avropa bazarına uzunmüddətli çıxış təmin edəcəkdir. Bu çox böyük nailiyyət olacaqdır. Mən fərhlənirəm ki, BP başda olmaqla Britaniya şirkətləri layihəyə öz töhfəsini vermişdir və bu iş bundan sonra da davam edəcəkdir.

Azərbaycanın neft və qaz ehtiyatlarının işlənməsində Böyük Britaniya iyirmi ilə yaxındır ki, aparıcı rol oynayır. Bu işə birbaşa xarici sərmayələrin yarısından çoxunu təşkil edir və hazırkı qərarla böyük həcmdə əlavə sərmayələr cəlb olunacaqdır. Maliyyə vəsaitləri ilə yanaşı, BP və digər Britaniya şirkətləri zəngin təcrübələrini cəlb edərək Azərbaycan hökuməti, şirkətləri və xalqı ilə çiyin-çiyinə çalışaraq bu layihəni reallığa çevirəcəkdir. Məhz bu səbəbdən bu qərar istər neft və qaz, istərsə də digər sahələr üzrə Azərbaycan-Böyük Britaniya əlaqələrinin möhkəmləndirilməsinə xidmət edəcəkdir.

Bu gün Azərbaycanda Böyük Britaniyanın 300-dən artıq şirkəti fəaliyyət göstərir. Biz bundan sonra da iki ölkə arasında güclü ticarət əlaqələrinin genişləndirilməsi və şaxələndirilməsi imkanlarını araşdırmalıyıq. Hökumətlərimiz BMT Təhlükəsizlik Şurasında bir sıra məsələlər üzrə mühüm əməkdaşlıq etmişdir. Britaniyada təhsil alan çoxsaylı azərbaycanlı tələbələr Bakıda uğurla fəaliyyət göstəriirlər. "British Council" və Azərbaycanda yaşayan üç mindən artıq britaniyalı ölkələrimiz arasında güclü təmaslar qururlar. Bir sözlə, bugünkü tədbirin əhəmiyyəti ölkələrimiz arasında ikitərəfli münasibətlərdən tutmuş enerji təhlükəsizliyinə qədər bir sıra sahələrdə hiss olunacaqdır. Bununla biz yeni iş yerlərinin yaradılması, iqtisadiyyatımızın rəqabət qabiliyyətinin artırılması və global iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədə səylərimizi dəstəkləyəcəyik.

Dünyanın ən iri enerji layihələrindən biri artıq reallığa çevrilməyə başlamışdır. Biz Avropanın enerji marşrutlarının xəritəsini başa çatdırırıq və mən mühüm nailiyyətin əldə edilməsində əməyi olan bütün tərəfləri təbrik edirəm.

İtaliyanın xarici işlər naziri xanım Emma Bonino:

– Xüsusi qeyd etmək istərdim ki, Avropa Komissiyası TAP layihəsini birgə maraq kəsb edən layihələr siyahısına daxil etmişdir və bununla da müxtəlif prosedurlar sürətlənəcəkdir. Mühüm zəruri maliyyə vəsaitlərinin ayrılması prosesi daha da sürətlənəcəkdir.

İtaliya enerji təhlükəsizliyi və vacib enerji infrastrukturunun yaradılmasına mühüm töhfə verir. Zənnimcə, bu layihə bizim münasibətlərin çox əhəmiyyətli bir elementidir. Avqustun 11-də cənab Prezident İlham Əliyev və İtaliyanın Baş naziri cənab Enriko Letta arasında imzalanmış Memorandum da bu istiqamətdə çox mühüm bir sənəd olmuşdur. Mən sizi əmin etmək istərdim ki, İtaliya hökuməti də bu işin sürətlə aparılmasında əlindən gələni əsirgəməyəcəkdir. Eyni zamanda bu bizim ikitərəfli əməkdaşlığımızın mühüm elementləridir. Azərbaycan İtaliyanın dörd ən iri neft təchizatçılarından biridir. Artıq bizim əməkdaşlığımız qaz sahəsini də özündə ehtiva edəcəkdir. Bundan sonra bizim ölkələrimiz arasında siyasi və iqtisadi əlaqələr inkişaf edəcəkdir.

Bu baxımdan mənim bu tədbirdə iştirakım bizim ikitərəfli münasibətlərə verdiyimiz əhəmiyyətin bariz nümunəsidir. Təşəkkür edirəm.

Türkiyənin enerji və təbii sərvətlər naziri Taner Yıldız:

– Təbii ki, Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft boru kəməri ilə Xəzər neftinin dünya bazarına açılması və Bakı-Tbilisi-Ərzurum boru kəməri ilə də təbii qazın Türkiyədə istifadə edilməsi təmin olunmuşdur. Bunlar vacib layihələrdir, amma kifayət etmirdi. Hazırda biz istər Türkiyənin təxminən 50 milyard kubmetrlik

təbii qaz ehtiyacının bir hissəsinin ödənilməsi, istərsə də Avropa İttifaqına üzv ölkələrin təbii qaz tədarükünün həll edilməsi baxımından mühüm bir layihəni, inşallah, imzalayacağıq.

Olmayan bir şey paylaşılmaz, amma var olan bir şey həmişə paylaşıla bilər. Xəzər xüsusilə bu sərvətlərini dünya bazarlarına təqdim edərək həm yerləşdiyi bölgənin, həm də digər bölgələrin rifah səviyyəsini daha da artıracaqdır. Türkiyə bütün strateji və coğrafi üstünlüklərindən bu layihələrin xeyrinə istifadə edəcəkdir.

SOCAR və digər şirkətlərin təmsilçiləri bizimlə bərabər çox şey göstərdilər. İnşallah, müsbət sonluğa doğru çox əmin addımlarla irəliləyirik.

Mən bu layihədə əməyi olan bütün pay sahiblərinə bir daha təşəkkür edirəm. Allahdan bu layihənin həm istehsalçı, həm tranzit, həm də istehlakçı ölkələr üçün uğurlu olmasını diləyirəm. Hamınızı sevgi və ehtiramla salamlayıram.

Avropa İttifaqının enerji məsələləri üzrə komissarı Günter Ottinger:

– Azərbaycan 2011-ci ildə verdiyi vədinə sadıq qalaraq "Cənub Qaz Dəhlizi"nin icrasına başlayır. Zaman keçdikcə biz görəcəyik ki, bu layihə də digər uzunmüddətli layihələr kimi xüsusi əhəmiyyət kəsb edəcəkdir. Lakin gələcəyin inkişafını təmin edən siyasi təməl bu gün qoyulur.

2011-ci ildə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev və Avropa Komissiyasının sədri Joze Manuel Barrozu əməkdaşlığımızın parametrlərini müəyyən etmişlər. Burada təmsil olunan şirkətlər isə layihəni kommersiya baxımından dəstəkləyir. Məmnunam ki, biz vədlərimizə sadıq qaldıq. "Cənub Qaz Dəhlizi"nin işlənilməsi hökumətlər və biznes dairələri arasında əməkdaşlığın parlaq nümunəsidir və bu əməkdaşlıq qarşılıqlı faydalıdır.

Avropa İttifaqı və Türkiyə yeni qaz mənbəyinə çıxış əldə edir. Qaz təchizatı şirkətləri tələb olunan sərmayələrin əsaslandırılması üçün müvafiq həcmələrə malikdir. Buraya qədərki yolumuz

heç də asan olmamışdır. Bu işdə qarşılıqlı anlaşma, təmkin və danışıqlar tələb olunmuşdur. Bütün tərəfləri bu işdə təqdir etmək istərdim. “Şahdəniz” və onunla birləşəcək digər kəmərlər Avropa İttifaqında ehtiyac duyulan nəhəng qaz infrastrukturu olacaqdır.

Mən böyük məmnuniyyətlə Avropa Komissiyasının sədri Joze Manuel Barrozu adından “Şahdəniz-2” üzrə yekun investisiya qərarının imzalanması münasibətilə layihədəki iştirakçı dövlətləri və şirkətləri təbrik edirəm. Bu uzaqqörən planın memarları ilə birlikdə olmaqdan fərəhlənirəm.

Yaxın keçmişdə bəziləri bu layihəni mümkünsüz layihə adlandırmışlar. Lakin ilk dəfə deyildir ki, bu regionda mümkünsüz hesab edilən layihələr tərəfdaşların əməkdaşlığı nəticəsində uğurla başa çatdırılır. Birincisi Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft boru kəməri, indi isə “Cənub Qaz Dəhlizi”. Qərar Avropanın qaz mənbələrinin şaxələndirilməsinə xidmət edəcəkdir və Qafqazla Avropa İttifaqı arasında əlaqələri möhkəmləndirəcəkdir. Bu, enerji və sənaye əlaqəsi olmaqla yanaşı, həm də mədəni bağlılıqdır. Şadam ki, bu layihənin Cənub-Şərqi Avropada davam etdirilməsinə dair Azərbaycan Albaniya, Bosniya və Hersoqovina, Xorvatiya və Monteneqro arasında razılıq vardır. Buraya Rumıniya, Macarıstan və Avstriyanı da əlavə etmək olar. Bu onun sübutudur ki, bugünkü tədbir daha böyük layihənin başlanğıcıdır.

Hörmətli cənab Prezident, xanımlar və cənablar. Bu işdə əməyi olanları səmimi-qəlbdən təbrik edirəm. Qapı artıq açılmışdır. Bu marşrut üzrə əməkdaşlığımız davam etməlidir. Hər birinizə uğurlar arzulayıram.

ABŞ-nin enerji nazirinin müşaviri Conatan Elkind:

– Bu regionun zəngin enerji ehtiyatları vardır. Bu baxımdan Azərbaycan çox xoşbəxt bir ölkədir. Bu gün SOCAR başda olmaqla müxtəlif şirkətlər bu ehtiyatları dünya bazarlarına çıxarır. Bu ehtiyatlarda marağı olan ölkələrə təbii qazın nəqli çox vacib bir elementdir. Vacibdir ki, istehsalçı və istehlakçı

ölkələr arasında əlaqələr güclü olsun və bu baxımdan da mən Vaşinqtondan enerji nazirinin və Obama administrasiyasının salamlarını çatdırıram.

Cənab Prezident, Sizi əmin etmək istərdim ki, ABŞ Prezidentinin Administrasiyası bizim bacarıqlı səfirimiz Riçard Morningstar vasitəsilə Azərbaycanı dəstəkləyəcəkdir və Sizin ölkənizi və regionda olan tərəfdaşlarınızı dəstəkləməyə hazırdır. Təşəkkür edirəm.

Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinin prezidenti Rövnəq Abdullayev:

– Möhtərəm cənab Prezident, mən bu gün ilk növbədə çoxminli Azərbaycan neftçiləri adından, eləcə də bu layihədə iştirak edən tərəfdaşlarımız adından Zati-alinizə dərin təşəkkürümü bildirirəm. Bu beş ildə Sizin diqqətiniz və dəstəyiniz olmasaydı, fəaliyyətimizin belə uğurla nəticələnməsi mümkün olmazdı.

Tarixi baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb edən bu əlamətdar hadisənin gerçəkləşməsindən və Azərbaycan qazının gələcəyinə yol açmaqda aparıcı rol oynamasından qürur duyuruq.

Bu layihə çərçivəsində Xəzər dənizində ən qabaqcıl sualtı hasilat texnologiyasının tətbiqi ilə Azərbaycandan Avropaya qədər 6 ölkəni birləşdirəcək təxminən 3500 kilometr uzunluğunda boru kəmərləri sisteminin tikintisi və istismarı gerçəkləşdiriləcəkdir.

Qeyd etmək istəyirəm ki, avropalıların bir çox nəsillərinə xidmət edəcək "Cənub Qaz Dəhlizi"nin yaradılmasında ən böyük investordan biri SOCAR olacaqdır.

Biz artıq BP və BOTAŞ-la birgə həyata keçirəcəyimiz TANAP layihəsində ən böyük investor və operator, Avropa şirkətləri ilə birlikdə inşa edəcəyimiz TAP layihəsində isə ən böyük investordan biriyik.

Bu gün həm də "Şahdəniz" və Cənubi Qafqaz Boru Kəmərinə payımızın artırıldığını fəxrlə bəyan edirik. Bir neçə dəqiqədən sonra

burada yekun investisiya qərarını imzalayacağımız "Şahdəniz-2" layihəsi üzrə platforma və sualtı qurğuların əksər hissəsinin faktiki olaraq Azərbaycanda inşa olunacağını bəyan etməkdən böyük məmnunluq duyuram.

Bunun üçün Bakı yaxınlığında yerləşən tikinti-quraşdırma sahələrinin texniki və texnoloji imkanları artırılacaq, sualtı əməliyyatların həyata keçirilməsinə xidmət edən bir neçə gəminin texniki və funksional imkanları təkmilləşdiriləcəkdir.

Sualtı tikinti işlərinin həyata keçirilməsi üçün çoxprofilli bir nadir gəmi inşa ediləcəkdir. Onu da xüsusi vurğulamaq istəyirəm ki, həmin gəminin Bakıda yenicə istifadəyə verilmiş Gəmiqayırma Zavodunda tikilməsi planlaşdırılır.

Bunlar, əlbəttə ki, ölkəmiz üçün yeni texnologiyalar, yeni biliklər, yeni potensial deməkdir. Ən mühümü isə, "Şahdəniz-2" və Cənubi Qafqaz Boru Kəmərinin genişləndirilməsi layihələri Azərbaycanda işçi qüvvəsi üçün təxminən 10 mindən artıq yeni iş yerinin açılmasına səbəb olacaqdır.

TANAP və TAP layihələrinin inşası prosesində Gürcüstan, Türkiyə, Yunanıstan, Albaniya, İtaliya və digər ölkələrdə də minlərlə yeni iş yeri açılacaq, həmin ölkələrin iqtisadiyyatlarına müsbət təsir göstərəcəkdir.

Beləliklə, "Cənub Qaz Dəhlizi"nin açılmasına start verilir. Lakin bu dəhlizlə bağlı planlarımız "Şahdəniz-2" yatağından hasil olunacaq qazın nəql edilməsi ilə kifayətlənməyəcəkdir. Bu həmin zəncirin yalnız birinci halqası olacaqdır.

Azərbaycanın qaz potensialı zəngindir. Bizim 2,5 trilyon kubmetrdən artıq təsdiqlənmiş qaz ehtiyatımız vardır. Əgər mövcud imkanları nəzərə alsaq, "ikinci qaz dalğası"nı bu gün də aydın görə bilərik.

Strategiyamız son illərdə kəşf edilmiş yataqların, habelə ölkəmizin qaz potensialını daha da artıracaq bir neçə kəşfiyyat layihəsinin işlənməsini nəzərdə tutur. Bugünkü tərəfdaşlıq münasibətlərimiz digər bazarlara da Azərbaycanın işlənməkdə olan böyük qaz ehtiyatları ilə asanlıqla əlaqə yaratmaq üçün nadir imkanlar vəd edir.

“Mərhələ-2” çərçivəsində işlənilməsi planlaşdırılan “Şahdəniz”in əlavə ehtiyatlarından, bu yaxınlarda Xəzərdə kəşf edilmiş “Abşeron” və “Ümid” yataqlarının, “Azəri-Çıraq-Günəşli” yataqlar blokundakı dərin qaz ehtiyatlarının, olduqca perspektivli “Şəfəq-Asiman”, “Babək”, “Zəfər-Məşəl” və başqa strukturların potensialından tam istifadə ediləcəkdir.

Çıxışımı Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin hələ 1997-ci ildə “Şahdəniz” yatağı üzrə müqavilə layihəsinin idarəetmə komitəsi üzvləri ilə görüşündə söylədiyi sözlərlə tamamlamaq istəyirəm: ““Şahdəniz” yatağında gördüyümüz işlər və əldə etdiyimiz nəticələr bizə bundan da dərin yerlərdə, bundan da mürəkkəb işlər görməyə imkan yaradacaqdır”.

Bugünkü mərasim o vaxt deyilmiş bu sözlərin həqiqətə çevrildiyini bir daha sübut edir. Diqqətinizə görə çox sağ olun.

BP şirkətinin baş icraçı direktoru Robert Dadli:

– Prezident İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, “Cənub Qaz Dəhlizi” Avropanın enerji xəritəsini dəyişdirəcəkdir. Region ölkələri üçün də gələcək dəyişəcəkdir. Mən bununla tamamilə razıyam.

XXI əsrdə Azərbaycan Avropanın enerji təhlükəsizliyini təmin edən bir ölkəyə çevrilmişdir. Bu, birbaşa xarici sərmayə baxımından ən böyük layihə olacaqdır. Bu, Azərbaycanda əlavə 10 min iş yerinin açılması deməkdir. Qürurverici haldır ki, bütün zəruri infrastruktur Azərbaycanda inşa ediləcəkdir. BP isə öz növbəsində Azərbaycanın enerji və hasilat bacarığının artırılmasına öz töhfəsini verəcəkdir. Azərbaycandan kənar da daha 20 min yeni iş yeri açılacaqdır.

Mən cənab Prezident İlham Əliyevə xüsusi minnətdarlığımı bildirirəm və burada iştirak edən digər liderlərə təşəkkür edirəm ki, bu layihənin uğurla həyata keçirilməsinə öz töhfələrini vermişlər. Bu layihə şirkətlər üçün də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. SOCAR, “Statoil”, “Total”, “LUKoil”, NICO, TPAO, BOTAŞ, “Axpо”,

“Fluxys”, EON və BP – bunlar böyük bir qrupdur. Zənnimcə, bu layihə yalnız birgə səylər nəticəsində mümkün olmuşdur.

Biz dünyada olan bütün tərəfdaşlarımızın təcrübəsindən bəhrələnmişik və buna görə də təşəkkürümü bildirirəm. Bu, səhmdarlar üçün də çox mühüm gündür. Bu o deməkdir ki, növbəti 25 il ərzində dəyəri yüz milyardlarla ölçülən sənədlər imzalanacaqdır. Bu sənədlərin bəhrəsi qarşıdan gələn bir çox illərdə hiss olunacaqdır.

Cənab Prezident, qeyd etmək istərdim ki, “Şahdəniz” konsorsiumu SOCAR ilə anlaşma əldə edib və öz payımızı 1,4 milyard kubmetr artırırıq. Bu heç də son deyildir. Eyni zamanda hasilatın pay bölgüsü müqaviləsini də 2048-ci ilə qədər uzatmışıq. Bu sahədə işlərimiz davam edəcəkdir.

Bununla da “Şahdəniz” layihəsi XXI əsrin ikinci yarısında da qaz ehtiyaclarını təmin edəcəkdir. Bu bizim sənayemiz üçün də çox mühüm bir hadisədir. Bu təkcə nəhəng bir layihə deyildir. Bu, misilsiz bir layihədir. Ona görə ki bu bizim sənayedə tətbiq edilən ən son texnologiyaların ilk dəfə istifadə edilməsi olacaqdır. Bununla da çıxışı bitirərək qeyd etmək istərdim ki, BP bu layihədə iştirakından fərəhlənir. Bir çox insanların əməyi nəticəsində ərsəyə gəlmiş bu layihənin uğurla başa çatacağına ümid edirəm.

Cənab Prezident, şəxsi dəstəyinizə görə təşəkkür edirəm. Bizim komandamız qarşıdan gələn illərdə Sizinlə sıx əməkdaşlığa ümid edir.

IV FƏSİL

“CƏNUB QAZ DƏHLİZİ” LAYİHƏLƏRİNİN REALLAŞMA MƏRHƏLƏSİ

Tikinti işlərinə hazırlıq

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti 2014-cü il fevralın 25-də “Şahdəniz-2”, CQBKG, TANAP və TAP layihələri üzrə dövlətə məxsus payların konsolidasiya edilməsi, idarə olunması və maliyyələşdirilməsi məqsədilə “Cənub Qaz Dəhlizi” Qapalı Səhmdar Cəmiyyətinin (CQD) yaradılması haqqında 287 nömrəli Sərəncam imzalayır.²³ Bu sənədin məqsədi sözügedən layihələrdə Azərbaycanın payının maliyyələşdirilməsini, qarşıya çıxan məsələlərin operativ həlli yollarının müəyyənləşdirilməsini təmin etməkdən ibarət idi.

**“Şahdəniz” qaz-kondensat yatağının istismarının
ikinci mərhələsi və “Cənub Qaz Dəhlizi”nin yaradılmasına dair
digər layihələrlə bağlı bəzi tədbirlər haqqında**

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin SƏRƏNCAMI

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq “Şahdəniz” qaz-kondensat yatağının istismarının ikinci mərhələsi, Cənubi Qafqaz Boru Kəmərinin genişləndirilməsi, Trans-Anadolu Boru Kəməri və Trans-Adriatik Boru Kəməri layihələrində (bundan sonra – Layihələr) Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin iştirak payı və digər maliyyə öhdəliklərinin dövlət vəsaiti hesabına maliyyələşdirilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2013-cü il 29 oktyabr tarixli 15 nömrəli Sərəncamı ilə yaradılmış Dövlət Komissiyasının təklifini nəzərə alaraq qərara alıram:

1. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Şirkəti:
 - 1.1. Nizamnamə kapitalı 100 (yüz) milyon ABŞ dolları təşkil edən və səhmlərinin 51 faizi dövlət mülkiyyətində, 49 faizi isə SOCAR-a məxsus olan qapalı səhmdar cəmiyyətini (bundan sonra – Cəmiyyət) təsis etməklə Layihələrin səmərəli idarə olunmasını təmin etsin;
 - 1.2. Layihələrdəki iştirak paylarının Cəmiyyətə keçməsinə təmin etsin.
2. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Fondu:
 - 2.1. Cəmiyyətin birbaşa dövlət mülkiyyətində olan səhmlərinin maliyyələşdirilməsini təmin etsin;
 - 2.2. Cəmiyyətə Layihələr üzrə bu Sərəncamın 1.2-ci bəndinə əsasən keçən iştirak paylarının maliyyələşdirilməsi üçün tələb olunan vəsaitin geri qaytarılmaq şərti ilə Cəmiyyətə uzunmüddətli investisiya edilməsini təmin etsin.

3. Dövlət Komissiyası təyin etdiyi nümayəndələr vasitəsilə Cəmiyyətin Müşahidə Şurasında təmsil olunsun.
4. Cəmiyyətin birbaşa dövlət mülkiyyətində olan səhmlərinin sahibliyi və idarə edilməsi Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilsin və həmin səhmlər üzrə dividendlər Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Fonduna köçürülsün.
5. Bu Sərəncamın 2.2-ci bəndinə əsasən Cəmiyyətə investisiya edilən vəsait tam geri qaytarılanadək Cəmiyyətin bütün Layihələrdən əldə etdiyi gəlir Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Fonduna köçürülsün.
6. Dövlət Komissiyası bu Sərəncamdan irəli gələn məsələləri həll etsin.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

İlham Əliyev

Bakı şəhəri, 25 fevral 2014-cü il

"Cənub Qaz Dəhlizi"nin təməlinin qoyulması

2014-cü il sentyabrın 20-də Bakıda, Heydər Əliyev Mərkəzində "Əsrin müqaviləsi"nin 20 illiyinə və "Cənub Qaz Dəhlizi"nin təməlinin qoyulmasına həsr olunmuş təntənəli mərasim keçirildi. Prezident İlham Əliyev mərasimdə çıxış etdi:

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin mərəsimdəki çıxışı:

– Hörmətli dövlət və hökumət başçıları. Hörmətli qonaqlar. Xanımlar və cənablar.

Mən sizin hamınızı ürəkdən salamlayıram. Bu gün ölkəmizin həyatında çox əlamətdar bir gündür, tarixi bir gündür – “Cənub Qaz Dəhlizi”nin təməli qoyulur. Bu münasibətlə sizi və bütün Azərbaycan xalqını ürəkdən təbrik edirəm. İyirmi sentyabr ölkəmiz üçün tarixi bir gündür.

İyirmi il bundan əvvəl – 1994-cü il sentyabrın 20-də “Əsrin müqaviləsi” imzalanmışdır. O, tarixi bir hadisə idi. Çünki gənc, müstəqil Azərbaycan dünyada o qədər də tanınan ölkə deyildi. Azərbaycan çox böyük problemlərlə üzləşmişdi. Erməni işğalı, vətəndaş müharibəsi, iqtisadi və siyasi böhran – bütün bu amillər ölkəmizin inkişafına böyük problemlər yaradırdı, böyük maneə idi. Bu gün Ulu Öndər Heydər Əliyevin adını daşıyan bu Mərkəzdə Prezident Heydər Əliyevin fəaliyyətini bir daha yüksək qiymətləndiririk. Məhz onun uzaqgörənliyi, cəsarəti, müdrikliyi sayəsində “Əsrin müqaviləsi” imzalanmışdır.

Beləliklə, Azərbaycanın inkişafı üçün yeni imkanlar yaranmışdır. Azərbaycana böyük həcmdə investisiyalar qoyulmağa başlanmışdır. Xəzər dənizində tarixdə ilk dəfə olaraq beynəlxalq əməkdaşlıq prosesi başlamışdır. Azərbaycan öz zəngin neft resurslarını dünya bazarlarına çıxarmaq üçün imkan əldə etmişdir. Ölkəmizin ümumi iqtisadi və siyasi inkişafı məhz “Əsrin kontraktı”ndan başlamışdır. Yeni neft strategiyamız 20 ildir ki, icra edilir. Ölkəmiz üçün böyük fayda gətiribdir. Bu illər ərzində Azərbaycan öz imkanlarını ardıcıl şəkildə genişləndirmişdir. İlk dəfə olaraq o illərdə Xəzər dənizini Qara dənizlə və Aralıq dənizi ilə neft kəmərləri birləşdirdi. Bu da tarixi nailiyyətdir.

Deyə bilərəm ki, 1994-cü ildən başlayaraq bu günə qədər bütövlükdə neft-qaz sahəsində bir neçə önəmli mərhələ olmuşdur. Onların bir neçəsini mən indi sadalamaq istəyirəm. 1994-cü il sentyabrın 20-də “Əsrin müqaviləsi”nin imzalanması, 1996-cı ildə “Şahdəniz” layihəsi üzrə sazişin bağlanması.

O da çox önəmli hadisə idi. Çünki bu gün "Cənub Qaz Dəhlizi"nin resurs mənbəyi "Şahdəniz" qaz yatağıdır. "Şahdəniz" dünyanın ən böyük qaz yataqlarından biridir ki, orada qaz ehtiyatları 1 trilyon kubmetrdən çoxdur.

1999-cu ildən Xəzər dənizini Qara dənizlə birləşdirən Bakı-Supsa neft kəməri tikilmişdir. Bu da yeni bir ixrac marşrutu idi. 2003-cü ildə isə Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin təməl daşı qoyuldu. O kəməri ki, Xəzər dənizini Aralıq dənizi ilə birləşdirdi. O, bu gün nəinki Azərbaycan üçün, eyni zamanda Xəzər sahilinin şərq hissəsində yerləşən ölkələr üçün də bir ixrac boru kəməri kimi fəaliyyət göstərir.

Ondan sonra 2007-ci ildə Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəmərinin tikintisi də tarixi hadisə idi. Çünki o hadisədən sonra Azərbaycan dünyada artıq özünü qaz ölkəsi kimi göstərməyə başlamışdır. Bu kəmərin yeni xəttinin tikintisi, əslində, bu gün başlayır. Azərbaycan artıq "Cənub Qaz Dəhlizi"nin birinci hissəsini 2007-ci ildə istifadəyə vermişdir. Ondan sonrakı dövr ərzində biz böyük layihə üzərində işləyirdik.

Bildiyiniz kimi, bir neçə variant var idi. 2012-ci ildə Türkiyə və Azərbaycan siyasi rəhbərliyinin fəaliyyəti nəticəsində Trans-Anadolu kəmərinin tikintisi ilə bağlı razılıq əldə edilmişdir. TANAP layihəsi və onun həyata keçirilməsi tarixi hadisədir. Məhz TANAP layihəsinin razılaşdırılmasından sonra artıq "Cənub Qaz Dəhlizi"nin konturları görünməyə başlamışdır.

2013-cü ildə TAP layihəsi – Trans-Adriatik kəmərinin Avropaya əsas ixrac marşrutu kimi seçilməsi də tarixi hadisə idi. Eyni zamanda keçən il artıq qazın satışı ilə bağlı kontraktlar imzalanmışdır. Yəni bu gün bizim önümüzdə bütün üfüqlər açıqdır, yollar aydındır. Sadəcə olaraq, biz birgə səylərlə "Cənub Qaz Dəhlizi"nin tamamlanmasını təmin etməliyik və bunu edəcəyik.

Bir sözlə, son illər ərzində Azərbaycan öz enerji siyasətini ardıcıl şəkildə irəli aparır. Yəni bugünkü mərasim, sadəcə olaraq, görülməli işlərin zirvəsidir. Əgər əvvəlki dövrlərdə dediyim məsələlər öz həllini tapmasaydı, bu gün "Cənub Qaz Dəhlizi"ndən söhbət belə gedə bilməzdi. Hazırda layihə tam hazırdır. Bu gün dəhlizin tikintisi başlayır. Əlbəttə, biz gələcəkdə

çalışmalıyıq ki, bütün bu işləri tərəfdaş ölkələrlə birgə edək, əlaqələndirmə yüksək səviyyədə olmalıdır.

Bu layihə Azərbaycana əlavə dividendlər gətirəcək. Ölkə iqtisadiyyatı daha da sürətlə inkişaf edəcək. Baxmayaraq ki, son on il ərzində Azərbaycan iqtisadiyyatı dünya miqyasında ən sürətlə inkişaf edən iqtisadiyyat olmuşdur. Bu layihə bizim üçün yeni imkanlar açır. Son 10 il ərzində bizim ümumi daxili məhsulumuz 3 dəfədən çox, büdcə xərcləri 20 dəfə artmışdır. Xarici dövlət borcu ümumi daxili məhsulumuzun cəmi 8 faizini təşkil edir. İşsizlik 5 faizə düşmüşdür, yoxsulluq 5 faizdən bir qədər çoxdur. Bu yaxınlarda Davos Dünya İqtisadi Forumunun hesablamalarına görə, Azərbaycan iqtisadiyyatı rəqabət qabiliyyətliliyinə görə dünyada 38-ci yerdədir. Bu bizim üçün çox böyük nailiyyətdir və onu göstərir ki, Azərbaycan iqtisadiyyatı çoxşaxəli şəkildə inkişaf edir. Neft-qaz resurslarımız, sadəcə olaraq, bizim üçün əlavə bir imkandır, dəstəkdir. Bu bizə imkan verir ki, öz investisiyalarımızı bu layihələrə qoyaq.

TANAP layihəsində Azərbaycan əsas səhmdardır və əsas maliyyə yükünü Azərbaycan öz üzərinə götürəcəkdir. "Şahdəniz"də, TAP-da və digər layihələrdə Azərbaycan öz payını özü maliyyələşdirir və beləliklə, vaxtilə əldə olunmuş iqtisadi mənfəət bu gün bizim ümumi maraqlarımıza xidmət edir. Bu layihə eyni zamanda tərəfdaş ölkələrimiz üçün də çox faydalıdır. Bu layihənin icrası nəticəsində uzuzan tərəf olmayacaq. Hər bir tərəf fayda götürəcək. Tranzit ölkələri, onlar eyni zamanda istehlakçı ölkələrdir. İstehlakçı ölkələr də qaz mənbələrinin şaxələndirilməsinə nail olacaqdır. Bu layihə Avropanın enerji təhlükəsizliyini təmin edən layihədir. Təsadüfi deyil ki, üç il bundan əvvəl Avropa Komissiyası ilə Azərbaycan arasında imzalanmış sənəd məhz bu amili diqqət mərkəzinə qoyur ki, Azərbaycan Avropanın enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsində çox önəmli rol oynayan bir ölkədir. Bu gündən sonra bu rol daha da artacaq. Enerji təhlükəsizliyi, əslində, hər bir ölkənin milli təhlükəsizliyi məsələsidir. Bu gün enerjini siyasətdən, iqtisadiyyatdan ayırmaq qətiyyəən mümkün deyil. Avropanın enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsində biz hamımız tərəfdaşlarımızla iştirak

edəcəyik. "Şahdəniz" qaz yatağı əsas resurs mənbəyidir. Ancaq Azərbaycanın qaz ehtiyatları daha da böyükdür. Təsdiq edilmiş qaz ehtiyatlarımız 2,5 trilyon kubmetrə bərabərdir. Ehtimal olunan, proqnozlaşdırılan ehtiyatlarımız 4-5 trilyon kubmetr səviyyəsindədir.

Xəzər qazı Avropa üçün yeganə yeni mənbədir. Digər mənbələr var. Avropa o mənbələrdən qidalanır. O mənbələrin həcmi arta bilər, ancaq yeni mənbə hazırda Azərbaycandır. Enerji təhlükəsizliyi marşrutlarının şaxələndirilməsi, hasilatçı, tranzit və istehlakçı ölkələrin birgə fəaliyyəti, əminəm ki, uğur gətirəcək. Çünki bu işlərdə çox ciddi əlaqələndirmə aparılmalıdır. Bu günə qədər bizim qaz və neft layihələrimizdə ancaq üç ölkə iştirak edirdi: Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə. Bu gündən sonra biz geniş beynəlxalq əməkdaşlıq prosesinə qədəm qoyuruq. Azərbaycan qaz istehsalçısı kimi öz resurslarını dünya bazasına çıxaracaq. Ondan sonra Gürcüstan, Türkiyə, Yunanıstan, Bolqarıstan, Albaniya, İtaliya, gələcək mərhələdə Monteneqro, Xorvatiya və digər ölkələr bu layihəyə qoşula bilər. Ona görə burada əlaqələndirmə işləri çox yüksək səviyyədə aparılmalıdır. Mən hesab edirəm ki, bu gün bu sahədə – neft-qaz sahəsində yeni beynəlxalq komanda formalaşır. Komandanın bütün üzvləri bu gün salondadırlar. Əminəm ki, bizim birgə fəaliyyətimiz uğurlu olacaq və komandamız qələbə qazanacaqdır. Qoy yolu-muz açıq olsun!

Heydər Əliyev Mərkəzində rəsmi mərasim başa çatdıqdan sonra dövlət və hökumət başçıları, digər rəsmi şəxslər "Cənub Qaz Dəhlizi"nin təməlinin qoyulması mərasimində iştirak etmək üçün Səngəçal terminalına yola düşüblər. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev və təməlqoyma mərasiminin digər iştirakçıları rəmzi olaraq xüsusi qəliblərin üzərində əl izlərini qoyublar.

Bundan sonra Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev, Gürcüstanın Baş naziri İrakli Qarıbaşvili, Türkiyənin energetika və təbii sərvətlər naziri Taner Yıldız, Yunanıstanın Baş naziri Antonis Samaras,

Bolqarıstan Prezidenti Rosen Plevneliev, Albaniyanın energetika naziri Damian Qjikhuri, İtaliyanın iqtisadi inkişaf nazirinin müavini Klaudio de Vinsenti, Monteneqronun Baş naziri Milo Cukanoviç, Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığının ticarət və investisiyalar naziri Lord Livingston, ABŞ Dövlət Departamentinin beynəlxalq enerji məsələləri üzrə xüsusi nümayəndəsi Amos Hokştayn, BP şirkətinin baş icraçı direktoru Robert Dadli, Azərbaycanın energetika naziri Natiq Əliyev və ARDNŞ-nin prezidenti Rövnəq Abdullayev “Cənub Qaz Dəhlizi”nin təməlinə qoyulacaq ilk borunu imzalayıblar. Nəhayət, “Cənub Qaz Dəhlizi”nin təməli qoyulub.

“Cənub Qaz Dəhlizi”nin rəsmi açılışı

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2018-ci il mayın 29-da Səngəçal terminalında “Cənub Qaz Dəhlizi”nin rəsmi açılış mərasimində iştirak edib. Bu hadisə Bakıda öz işinə başlayan XXV yubiley Beynəlxalq Neft və Qaz Sərgisinin açılışı ilə üst-üstə düşüb və açılış mərasimi ilk dəfə Səngəçal terminalında baş tutub.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin mərasimdəki çıxışı:

– Hörmətli xanımlar və cənablar. Əziz dostlar.

Bu gün ölkəmizin tarixində çox əlamətdar bir gündür, tarixi bir gündür. Bu gün “Cənub Qaz Dəhlizi”nin rəsmi açılışı günüdür. Bu münasibətlə sizi və bütün Azərbaycan xalqını ürəkdən təbrik edirəm.

Biz bu günü burada – Səngəçal terminalının ərazisində qeyd edirik. Səngəçal terminalı dünyanın ən böyük neft-qaz terminalıdır və məhz burada dörd il bundan əvvəl “Cənub Qaz

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Səngəçal terminalında "Cənub Qaz Dəhlizi"nin rəsmi açılış mərasimində

Dəhlizi"nin təməli qoyulmuşdur. Eyni zamanda onu da qeyd etməliyəm ki, bu gün Bakı Ekspo Mərkəzində XXV Xəzər Neft-Qaz Sərgisi öz işinə başlayır və sərgidə iştirak edən yoldaşlar bu gün bu mərasimdə də iştirak etmiş kimi sayıla bilərlər. Mən onları da salamlayıram. Bildirmək istəyirəm ki, 25 il ərzində ilk dəfədir ki, Xəzər Neft-Qaz Sərgisinin açılış sərgi yerində yox, Səngəçal terminalında baş verir.

Xəzər Neft-Qaz Sərgisinin Azərbaycanın enerji siyasətinin reallaşmasında çox böyük rolu olmuşdur. İlk sərgi 1994-cü ildə keçirilmişdir. O vaxt Azərbaycan gənc müstəqil dövlət idi və riskli dövlət kimi sayılırdı. Bu sərginin Azərbaycana investisiya qoyuluşu üçün çox önəmli rolu olmuşdur. Ötən 25 il ərzində bu

sərgi dünya miqyasında çox mötəbər sərgi kimi tanınır və sərgidə iştirak edən şirkətlərin, ölkələrin sayı getdikcə artmaqdadır.

Qeyd etdiyim kimi, 4 il bundan əvvəl bu ərazidə "Cənub Qaz Dəhlizi"nin təməli qoyulub. O zaman mən tam əmin idim ki, bu layihə uğurla, vaxtında icra ediləcək, baxmayaraq ki, bu çox nəhəng və texniki-iqtisadi cəhətdən çox mürəkkəb bir layihədir. Bu layihə geniş beynəlxalq əməkdaşlıq tələb edən bir layihə idi. İlk dəfə olaraq Azərbaycan belə genişmiqyaslı beynəlxalq iqtisadi və siyasi əməkdaşlığı tələb edən layihəyə start vermişdir, onun təşəbbüskarı olmuşdur. "Cənub Qaz Dəhlizi"nin rəsmi açılışı onu göstərir ki, biz qarşımıza qoyduğumuz bütün hədəflərə çatdıq və bu gün ölkəmizin həyatında neft-qaz sənayesinin inkişafında yeni dövr başlayır.

Dünən Azərbaycan xalqı Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100 illiyini təntənəli şəkildə qeyd etmişdir. Bu da tarixi hadisə idi. Çünki ilk dəfə olaraq 1918-ci ildə müsəlman aləmində demokratik respublika yaradılmışdır. Biz haqlı olaraq fəxr edirik ki, bu respublikanı məhz Azərbaycan xalqı yaratmışdır. Dünən təntənəli mərasimdə çıxış edərkən bildirdim ki, əgər 1920-ci ildə müstəqillik əldən verilməsəydi və Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti süqut etməsəydi, bu gün Azərbaycan, bəlkə də, dünyanın ən inkişaf etmiş və ən zəngin ölkələrindən biri ola bilərdi. Çünki bizim təbii ehtiyatlarımız, zəngin neft ehtiyatlarımız çox böyük imkanlar açırdı. Ancaq Azərbaycan müstəqilliyini itirdi və ondan əvvəlki dövrdə Azərbaycan müstəqil olmadığı üçün Azərbaycan xalqı öz təbii ehtiyatlarından bəhrələnmə bilməmişdir.

Dünya neftinin tarixi Azərbaycandan başlayır. 1846-cı ildə dünya miqyasında ilk dəfə olaraq sənaye üsulu ilə neft məhz Azərbaycanda, Bakıda hasil edilmişdir. O tarixi anı əks etdirən abidə şəhərimizin mərkəzində bir neçə il bundan əvvəl ucaldılıb. O vaxt – XIX əsrin ikinci yarısında və XX əsrin əvvəlində Azərbaycan dünya neft hasilatının əksəriyyətini təmin edirdi. Ancaq Azərbaycan xalqı bundan bəhrələnmə bilibmi?! Əlbəttə ki, yox. O illərin şəkillərinə, statistik məlumatlarına baxmaq kifayətdir ki, hər kəs görsün ki, xalq səfalət içində yaşayırdı, yoxsulluq hökm sürürdü, heç bir sənaye inkişafından söhbət

getmirdi. Sadəcə olaraq, Azərbaycan resurs mənbəyi idi və Azərbaycandan çıxarılan "qara qızıl" Azərbaycan xalqının inkişafına xidmət etmirdi. Bizim neftimiz tükənirdi. Neftdən əldə edilən gəlir Azərbaycan xalqının rifahına yönəlmirdi və eyni zamanda biz Abşeron yarımadasında böyük ekoloji problemlərlə üzləşmişdik. Bu problemləri bu gün müstəqil dövlət həll edir.

Bu gün müstəqil Azərbaycan və bizim uğurlu neft-qaz siyasətimiz göstərir ki, ancaq müstəqillik şəraitində, müstəqillik dövründə Azərbaycan xalqı öz təbii ehtiyatlarından istifadə edə bilər, ancaq müstəqillik dövründə Azərbaycan uğurla inkişaf edə bilər. Bu gün biz müstəqil dövlət kimi ayaqda möhkəm dayanmışıq, ölkə qarşısında duran bütün vəzifələri uğurla icra edirik, belə nəhəng layihələri tərəfdaşlarımızla birlikdə icra edirik və Avropanın enerji xəritəsini yenidən tərtib edirik.

Sovet İttifaqı dağılanda Azərbaycan 1991-ci ildə öz dövlət müstəqilliyini bərpa etdi. Ancaq müstəqilliyimizin ilk iki ili çox ağır keçmişdir. Ölkə, demək olar ki, idarəolunmaz vəziyyətdə idi, xaos, anarxiya, böhran hökm sürürdü, neft sənayesi tamamilə tənəzzülə uğramışdı, vətəndaş müharibəsinə start verilmişdi. Yəni ölkə çox böyük təhlükələrlə üzləşmişdi və müstəqilliyimizin ilk iki ili formal xarakter daşıyırdı. Çünki Azərbaycan müstəqil siyasət apara bilmirdi.

1993-cü ildə Azərbaycan xalqı Heydər Əliyevə müraciət edərək onu hakimiyyətə dəvət etdi, Prezident vəzifəsinə seçdi və ondan sonra Azərbaycanın uğurlu inkişaf dövrü başlamışdır. Biz əgər tarixə baxsaq, görərik ki, məhz o vaxtdan bu günə qədər Azərbaycan inamla inkişaf edir, ölkə qarşısında duran bütün vəzifələr uğurla icra edilir və ölkə iqtisadiyyatının əsas hissəsini təşkil edən neft-qaz sektorumuz da inkişaf edir.

Qeyd etdiyim kimi, 1994-cü ildə birinci Xəzər Neft-Qaz Sərgisi təşkil edilmişdir. Azərbaycanın dünyada zəngin resurslara malik ölkə kimi tanılmasında bu sərginin çox böyük rolu olmuşdur. 1994-cü il sentyabrın 20-də "Əsrin kontraktı" imzalanmışdır. "Azəri-Çıraq-Günəşli" neft yataqları dünyanın ən böyük neft yataqlarından biridir və 24 il bundan əvvəl imzalanmış "Əsrin kontraktı"nın müddəti keçən il 2050-ci ilə qədər uzadıldı.

Yəni bu, özlüyündə onu göstərir ki, bu yataqda nə qədər böyük neft ehtiyatları var. "Əsrin kontraktı" Azərbaycana nəfəs verdi, ölkəmizin canlanmasına xidmət göstərdi. İlk dəfə olaraq Xəzər dənizi xarici şirkətlər üçün açıldı. Biz o xarici şirkətləri dəvət etdik və bu gün "Əsrin kontraktı"nın icrası çox uğurla gedir və bu kontraktın imzalanmasından sonra Azərbaycanın yeni neft strategiyası icra olunmağa başlamışdır.

Mən o tarixi günləri yaxşı xatırlayıram. Çünki o vaxt mən Dövlət Neft Şirkətinin vitse-prezidenti kimi bu işlərlə bilavasitə məşğul idim. O vaxt Azərbaycanın neft strategiyası müəyyən olundu və bu gün biz bu strategiyanın, görülən işlərin bəhrəsini görürük.

1994-cü ildən sonra ikinci böyük kontrakt "Şahdəniz" qaz yatağı üzrə imzalanmışdır. Onu da qeyd etməliyəm ki, bu kontrakt 1996-cı il iyunun əvvəlində məhz Xəzər Neft-Qaz Sərgisinin keçirildiyi gündə imzalanmışdır. Beləliklə, Azərbaycan dünyaya özünü nəinki neft ölkəsi, həm də qaz ölkəsi kimi təqdim etdi. Onu da yaxşı xatırlayıram ki, o vaxt dünyada enerji təhlükəsizliyi məsələlərində qaz amili o qədər də ciddi rol oynamırdı. Hətta qaz yataqlarının işlənilməsi o qədər də böyük maraq doğurmurdu. Çünki mənfəət neft yataqları ilə müqayisədə daha aşağı idi. Ona görə bu layihəyə investorları cəlb etmək o qədər də asan məsələ deyildi. Ancaq bu gün, bu tarixi gündə "Cənub Qaz Dəhlizi"nin açılışını qeyd edərkən biz görürük ki, bu nə qədər vaxtında atılmış və müdrik addım idi. "Şahdəniz" qaz yatağı "Cənub Qaz Dəhlizi"nin əsas resurs bazasıdır.

1997-ci ildə isə "Əsrin kontraktı"nın icrası nəticəsində "Çıraq" platformasından ilk neft çıxarılmışdır. O tarixi videokadrlar artıq göstərilir və doğrudan da, tarixi bir gün idi. İlk dəfə olaraq xarici şirkətlər tərəfindən Xəzərdə yeni yataqdan neft hasil edilmişdir.

Azərbaycan açıq dənizlərə çıxışı olmayan bir ölkədir. Ona görə neft kəmərləri tikilməli idi və 1999-cu ildə artıq birinci neft kəməri – Bakı-Supsa kəməri istifadəyə verilmişdir. Yəni bu onu göstərir ki, biz bu böyük işləri nə qədər qısa müddət ərzində görmüşük. Bu işlər həm böyük maliyyə vəsaiti tələb edirdi,

həm də texniki cəhətdən çox çətin layihələr idi. Onu da deməliyəm ki, 1999-cu ildə bizim hələ böyük vəsaitimiz də yox idi. Ondan sonra Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri istifadəyə verildi. Ona görə bu layihələrin həyata keçirilməsi, doğrudan da, böyük səylər, böyük müdriklik tələb edirdi. Bakı-Supsa neft kəmərinin istifadəyə verilməsi ilə biz tarixdə ilk dəfə Xəzər dənizini Qara dənizlə neft kəməri ilə bağlamışıq.

Ondan sonra 2002-ci ildə artıq biz "Azəri-Çıraq" yatağından böyük neft gözləyərkən məhz burada – Səngəçal terminalının ərazisində Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin təməlini qoyduq. Bu kəmərlər 2006-cı ildə istifadəyə verildi və bu gün Azərbaycan xalqına, bütün dost ölkələrə xidmət edir. Bu gün Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri vasitəsilə nəinki Azərbaycan nefti, eyni zamanda digər ölkələrin nefti də nəql edilir. Xəzərin şərq sahilində digər ölkələr tərəfindən hasil edilən neft artıq bu kəmərlər vasitəsilə dünya bazarlarına çıxarılır. Azərbaycan bu gün eyni zamanda etibarlı tranzit ölkə kimi qonşu ölkələrə öz imkanlarını təqdim edir.

2007-ci ildə isə Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri istifadəyə verildi. Bu da çox önəmli layihədir. Bu layihə olmadan "Şahdəniz" yatağının işlənməsi mümkün deyildi. Beləliklə, ilk dəfə olaraq 2007-ci ildə Azərbaycan qazı Gürcüstana və Türkiyəyə nəql edilməyə başlamışdır. O günü də mən çox yaxşı xatırlayıram. Ceyhandakı mərasimi də yaxşı xatırlayıram. Bu gün buraya gələrkən bütün o tarixi anlar, o günlər bir daha mənim yaddaşımda oyandı və bir daha mən demək istəyirəm ki, doğrudan da, bunlar tarixi nailiyyətlərdir.

"Şahdəniz" yatağının gələcək işlənilməsi ilə bağlı addımlar atılmağa başlandı. Əlbəttə, biz hamımız yaxşı bildik ki, böyük həcmdə Azərbaycan qazını dünya bazarlarına çıxarmaq üçün qaz kəməri lazımdır. Beləliklə, "Cənub Qaz Dəhlizi"nin yaradılması ilə bağlı praktiki işlərə start verildi. Çox ciddi işlər, danışıqlar aparıldı və nəhayət, 2012-ci ildə Azərbaycan ilə Türkiyə arasında TANAP – Trans-Anadolu qaz kəməri üzrə müqavilə imzalandı. Beləliklə, "Cənub Qaz Dəhlizi"nin reallaşmasına güclü təkan verildi. TANAP layihəsi "Cənub Qaz Dəhlizi"nin önəmli

hissəsidir. Biz gələn ay TANAP layihəsinin istifadəyə verilməsini də qeyd edəcəyik. Qeyd etdiyim kimi, 2014-cü il sentyabrın 20-də, – o da çox rəmzi mənə daşıyır, çünki “Əsrin müqaviləsi” 1994-cü il sentyabrın 20-də imzalanmışdır, – 20 ildən sonra “Cənub Qaz Dəhlizi”nin təməli qoyulmuşdur. Bu gün biz bu layihənin rəsmi açılışını qeyd edirik və bu, doğrudan da, böyük və tarixi hadisədir.

“Cənub Qaz Dəhlizi” nəhəng infrastruktur layihəsidir. Bu layihənin icra edilməsinə 40 milyard dollardan çox sərmayə qoyulubdur və qoyulur. Azərbaycanın təsdiq edilmiş qaz ehtiyatları 2,6 trilyon kubmetrə bərabərdir. Əminəm ki, bundan böyük həcmdə resurslarımız var. Gələcək kəşfiyyat və istismar işləri, əminəm ki, bunu təsdiqləyəcək.

Bu layihələrin həyata keçirilməsi beynəlxalq əməkdaşlıq olmadan mümkün olmazdı. Mən ilk növbədə regional əməkdaşlıq haqqında danışmaq istədim. Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə Bakı-Tbilisi-Ceyhan, Bakı-Tbilisi-Ərzurum və digər önəmli layihələri, o cümlədən nəqliyyat sahəsində Bakı-Tbilisi-Qars layihəsini icra edərkən artıq çox güclü üçtərəfli regional əməkdaşlıq formatı yaratmışdır. Ona görə bu layihələrin icra edilməsində bu üç ölkənin birgə səyləri xüsusi yer tutur. Mən bu gün fürsətdən istifadə edərək həm Türkiyə, həm Gürcüstan rəhbərliyinə əməkdaşlığa görə təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Mən bu gün Amerika Birləşmiş Ştatlarının hökumətinə təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Çünki Amerika Birləşmiş Ştatları bütün layihələrimizdə bizə böyük dəstək olub, bizə kömək göstərüb, həm siyasi dəstək, həm mənəvi dəstək. Əlbəttə, bu layihələr böyük resurslar tələb edir və maliyyə resurslarının böyük hissəsi banklar tərəfindən verilir. Amerika hökumətinin bu işdə çox böyük səyləri olub. Biz bu dəstəyi o cümlədən Bakı-Tbilisi-Ceyhan, Bakı-Tbilisi-Ərzurum və “Cənub Qaz Dəhlizi” layihələrinin reallaşmasında həmişə hiss etmişik və hiss edirik. Bu dəstək bu layihələrin icra edilməsində çox böyük rol oynamışdır.

Böyük Britaniya hökuməti də həmişə bizim yanımızda olub. Bildiyiniz kimi, BP şirkəti energetika sahəsində bizim əsas investorumuzdur. Böyük Britaniya hökuməti bu layihələrin

reallaşmasında həmişə bizə dəstək göstərmişdir, biz bu dəstəyi bu gün də hiss edirik. Keçən ay Londonda baş nazir xanım Mey ilə mənim iştirakımla BP ilə SOCAR arasında növbəti kontrakt imzalanmışdır. Bu bizim strateji əlaqələrimizi bir daha əks etdirir.

Avropa İttifaqı bu layihənin icrasında çox önəmli rol oynamışdır. Hələ 2011-ci ildə Bakıda Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan arasında "Cənub Qaz Dəhlizi" haqqında Birgə Bəyannamə imzalanmışdır. Bu illər ərzində biz daim Avropa İttifaqının dəstəyini hiss etmişik. Azərbaycanın və Avropa İttifaqının təşəbbüsü ilə son dörd il ərzində Bakıda hər il "Cənub Qaz Dəhlizi"nin Məşvərət Şurasının iclasları keçirilir. 2015-ci ildən bu günə qədər Avropa İttifaqı bu toplantılarda ən yüksək səviyyədə təmsil olunur. Avropa İttifaqı ilə Azərbaycanın əməkdaşlıq formatında energetika sektoru, təbii ki, çox böyük yer tutur.

Bu layihələrin həyata keçirilməsi maliyyə institutlarının maliyyəsi olmadan mümkün olmazdı. Mən bugünkü mərasimdə bizə dəstək olan beynəlxalq səviyyədə tanınmış banklara da öz təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Onlar da bizə inanıb və öz maliyyə resurslarını ayırıblar. Onlar da əmindirlər, biz də əminik ki, Azərbaycan etibarlı tərəfdaş kimi bütün borcları vaxtında qaytarır və qaytaracaq.

Bir sözlə, geniş beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində həyata keçirilən bu layihə, əminəm ki, gələcəkdə nəinki energetika sahəsində, bütün başqa sahələrdə Avropada və bizim bölgədə əməkdaşlığın dərinləşməsinə xidmət göstərəcək.

"Cənub Qaz Dəhlizi"nin icrasında yeddi ölkə iştirak edir. Mən o ölkələrin adlarını bu gün çəkmək istərdim – Azərbaycan, Gürcüstan, Türkiyə, Bolqarıstan, Yunanıstan, Albaniya, İtaliya. Bax geniş beynəlxalq əməkdaşlıq yaradılıb.

Eyni zamanda üç Balkan ölkəsi: Bosniya və Hersoqovina, Xorvatiya və Monteneqro tərəfdaşlar kimi, əminəm ki, növbəti mərhələdə bu layihəyə qoşulacaqdır. "Cənub Qaz Dəhlizi"nin qolları olmalıdır. Biz ixrac imkanlarımızı genişləndirmək istəyirik. Bilirik ki, Avropada da Azərbaycan qazına tələbat var. Biz də istəyirik daha çox qazı Avropaya sataq, çünki Avropa bazarı bizim üçün ən əlverişli bazardır.

“Cənub Qaz Dəhlizi” enerji təhlükəsizliyi məsələlərinin həllinə də kömək göstərəcək. Bu gün enerji təhlükəsizliyi ilə bağlı məsələlər dünya gündəliyində çox ciddi dayanır və ölkələrin milli təhlükəsizliyi o cümlədən enerji təhlükəsizliyindən böyük dərəcədə asılıdır.

“Cənub Qaz Dəhlizi” enerji resurslarının şaxələndirilməsi işində də çox önəmli layihədir və hesab edirəm ki, əvəzolunmaz layihədir. Bu layihədə biz həm mənbələrin, həm marşrutların şaxələndirilməsini görürük. Çünki ancaq bu təqdirdə biz tam mənada enerji resurslarının şaxələndirilməsi haqqında danışa bilərik. Sadəcə olaraq, yeni marşrutların açılması və eyni mənbədən qidalanması tam mənada enerji şaxələndirilməsi məsələsi deyil. Biz isə, sözün əsl mənasında, enerji şaxələndirilməsi layihəsini icra edirik. Azərbaycan qazı yeni mənbədir və “Cənub Qaz Dəhlizi” yeni enerji damarıdır, Avropanın enerji xəritəsini yenidən tərtib edən layihədir. Bu layihənin həyata keçirilməsində iştirak edən bütün tərəflərin maraqları təmin edilib. Bu da çox önəmlidir. Burada maraqlar balansı gözlənilib.

Hasilatçı ölkə Azərbaycan, tranzit ölkələr, o cümlədən Azərbaycan və başqa ölkələr və istehlakçı ölkələr, – hansılar ki, Azərbaycan qazını alternativ qaz kimi alacaq, – beləliklə, onlar üçün enerji təhlükəsizliyi məsələləri daha da dolğun şəkildə, tam şəkildə təmin ediləcək. Yəni maraqlar balansı olmasaydı, bu layihə həyata keçirilə bilməzdi. Bizim enerji siyasətimizlə bağlı yanaşmamız məhz bundan ibarətdir. Biz qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığı təmin etməliyik.

İştirak edən bütün tərəflər, şirkətlər, ölkələr öz mənfəətini götürməlidir – həm siyasi, həm təhlükəsizlik, həm iqtisadi. Şirkətlər öz mənfəətini götürməlidir və Azərbaycan resursların sahibi kimi, əlbəttə ki, öz mənfəətini götürür və götürəcək.

Çıxışımın sonunda bu layihələrin ölkəmiz üçün nə qədər böyük fayda gətirdiyini qeyd etmək istərdim. Bu gün Azərbaycan ayaqda möhkəm duran bir ölkədir, müstəqil ölkədir, müstəqil siyasət aparan ölkədir, güclü iqtisadiyyata malik olan bir ölkədir. Son 15 il ərzində Azərbaycan iqtisadiyyatı, ümumi daxili məhsul

üç dəfədən çox artmışdır. Ölkə iqtisadiyyatına son 15 il ərzində 230 milyard dollardan çox sərmayə qoyulmuşdur.

Azərbaycanda xarici dövlət borcu çox aşağı səviyyədədir, ümumi daxili məhsulumuzun cəmi 20 faizini təşkil edir. Bizim valyuta ehtiyatlarımız xarici borcumuzdan 4-5 dəfə çoxdur. Yəni biz istənilən vaxtda bütün borcları rahatlıqla ödəyə bilərik. Azərbaycanda son 15 il ərzində yoxsulluq səviyyəsi təxminən 50 faizdən 5,4 faizə düşüb, işsizlik 5 faiz səviyyəsindədir. Bu onu göstərir ki, "qara qızıl" – neft və qaz insan kapitalına çevrilib. Onu göstərir ki, bizim siyasətimiz ondan ibarət olmuşdur ki, biz neft-qaz əməliyyatlarından əldə olunan gəlirləri cəmiyyətdə bərabər, ədalətli şəkildə bölək və ölkə iqtisadiyyatının inkişafı üçün lazım olan layihələrə yönəldək.

Davos Dünya İqtisadi Forumu Azərbaycan iqtisadiyyatını dünya miqyasında rəqabətqabiliyyətliliyinə görə 35-ci yərə layiq görüb. Bu onu göstərir ki, biz iqtisadi şaxələndirmə siyasətini uğurla aparırıq. Neftdən əldə edilmiş gəlirlər iqtisadiyyatın qeyri-neft sektoruna yönəlib. Davos Forumunun hesablamalarına əsasən, inkişafda olan ölkələr arasında inklüziv inkişaf indeksinə görə Azərbaycan üçüncü yerdədir. Bu işlərin təməlində bizim uğurlu neft-qaz siyasətimiz dayanır. Ancaq eyni zamanda və böyük dərəcədə bu işlərin təməlində düşünülmüş siyasət dayanır. Bir çox ölkələr var ki, onların bizdən qat-qat böyük neft resursları, neft hasilatı var. Ancaq ölkələrin uğurlu inkişafını təbii resurslar həll etmir. Düşünülmüş siyasət, xalq-iqtidar birliyi, şəffaflıq, bütün azadlıqların təmin edilməsi, düzgün iqtisadi siyasət və regional əməkdaşlıq uğurlu inkişafın əsas amilləridir.

Bu gün bu tarixi gündə mən bu tarixi məqamları bir daha sizin və Azərbaycan xalqının diqqətinə çatdırmaq istədim. Çünki bugünkü günün təməli məhz o illərdə qoyulub. Sadəcə olaraq, biz bütün bu işləri ardıcılıqla görmüşük. Bu gün bizim ölkəmizin həyatında çox əlamətdar tarixi bir gündür. Bu gündə mən "Cənub Qaz Dəhlizi"nə uzun və uğurlu ömür arzulayıram.

Sağ olun.

Türkiyənin Əskişəhər şəhərində TANAP layihəsinin açılışı

2018-ci il iyunun 12-də Türkiyənin Əskişəhər şəhərində TANAP qaz kəmərinin istifadəyə verilməsi münasibətilə təntənəli mərasim keçirilib. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev mərasimdə iştirak edib.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin mərasimdəki çıxışı:

– Əziz qardaşım, hörmətli Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan. Hörmətli prezidentlər. Xanımlar və cənablar.

İlk növbədə qardaş Türkiyə torpağında yenidən olmağım-dan məmnunluğumu ifadə etmək istərdim. Biz Azərbaycanda Türkiyənin Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğanın liderliyi ilə əldə edilmiş uğurlara çox sevinirik. Prezident Ərdoğanın yorulmaz fəaliyyəti nəticəsində Türkiyə dünya çapında böyük gücə çevrildi. Türkiyə o ölkədir ki, dünya gündəliyini müəyyən edir. Biz Azərbaycanda buna sevinirik. Türkiyənin gücü bizim gücümüzdür və bizim gücümüz birliyimizdədir.

Biz uzun illərdir ki, bu birliyi nümayiş etdiririk. Bu gün dünyada bir-birinə bu qədər yaxın olan, bir-birini bu qədər dəstəkləyən ikinci ölkələr tapmaq çox çətindir. Türkiyə-Azərbaycan birliyi, qardaşlığı həm ölkələrimiz üçün, həm xalqlarımız üçün, bölgəmiz üçün, Avrasiya üçün önəmli amildir.

Bu gün TANAP-ın istismara verilməsi Türkiyə-Azərbaycan qardaşlığının növbəti təzahürüdür. TANAP Türkiyə ilə Azərbaycanın növbəti zəfəridir. TANAP tarixi layihədir. Bu gün biz XXI əsrin enerji tarixini birlikdə yazırıq. Bu tarix işbirliyi tarixidir, bu tarix sabitlik tarixidir. Enerji layihələrimiz bölgəmizə sabitlik gətirir. Bu layihələrdə iştirak edən bütün ölkələr, bütün şirkətlər fayda görür, xalqlar fayda görür. TANAP kimi nəhəng layihənin həyata keçirilməsi Türkiyə-Azərbaycan liderlərinin birgə güclü siyasi iradəsi nəticəsində mümkün olmuşdur.

Bu, birgə həyata keçirdiyimiz birinci layihə deyil. Biz bundan əvvəl – 2006-cı ildə Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin açılışını qeyd etdik. 2007-ci ildə Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəmərinin açılışını birlikdə etdik. Keçən il Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolunun açılışını birlikdə etdik. Bütün bu açılış mərasimlərində əziz qardaşım Rəcəb Tayyib Ərdoğanla birlikdə iştirak etmişik. Bu gün bu tarixi gündə də biz birlikdəyik. Bu onu göstərir ki, bizim təşəbbüsümüzlə irəli sürülən istənilən layihə həyatda öz əksini tapır. Çünki bunun arxasında düşünülmüş siyasət, güclü iradə və bizim qardaşlığımız dayanır.

Azərbaycan qazının Avropa qitəsinə böyük həcmdə ötürülməsi haqqında son illər ərzində bir çox müzakirələr aparılmış və bir çox tədbirlər keçirilmişdir. Ancaq əfsuslar olsun ki, onların heç bir nəticəsi olmamışdır. Belə olan halda Türkiyə və Azərbaycan qərara gəldi ki, biz özümüz yeni bir layihəni irəli sürək və bunun adını da biz birlikdə qoyduq – TANAP.

TANAP üzrə anlaşmanı 2012-ci ildə İstanbul şəhərində Rəcəb Tayyib Ərdoğan və mən imzaladıq. O gün həmin imzalanma mərasimində biz bugünkü günü görmək arzumuzu ifadə etdik və Allah bizə bunu nəsib etdi. Biz bu illər ərzində böyük işlər gördük. TANAP layihəsinin icrası həm texniki, həm maliyyə cəhətdən çox mürəkkəb bir işdir. Ancaq bunu biz çox böyük müvəffəqiyyətlə icra etdik.

Bu gün TANAP-ın istismara verilməsi qonşu və dost ölkələr üçün gözəl imkanlar yaradır. TANAP yeddi ölkəni, bir çox şirkətləri birləşdirir. "Cənub Qaz Dəhlizi"nin ayrılmaz hissəsi olan TANAP bu gün və gələcəkdə enerji təhlükəsizliyi məsələlərinin həlli üçün əvəzolunmaz infrastruktur layihəsidir. "Cənub Qaz Dəhlizi"nin rəsmi açılış mərasimi iki həftə bundan öncə – mayın 29-da Bakıda təşkil edilmişdir. "Cənub Qaz Dəhlizi" dörd böyük layihədən ibarətdir. "Şahdəniz-2" qaz yatağının işlənilməsi, – o yatağın ehtiyatları 1,2 trilyon kubmetrdir, – Cənubi Qafqaz Kəməri, TANAP və TAP layihəsi. Bu dörd layihənin üçü artıq reallaşmış, başa çatıb. TAP da 72 faiz icra olunub. Əminəm ki, yaxın iki il ərzində TAP layihəsi də tamamlanacaq və beləliklə, Avropanın 40 milyard dollar sərmayə tələb edən ən böyük infrastruktur layihəsi

olan "Cənub Qaz Dəhlizi" icra edilmiş olacaqdır. Bu tarixi nailiyyət bizə imkan verəcək ki, Azərbaycanın zəngin qaz ehtiyatları Türkiyə və Avropa bazarlarına qısa və təhlükəsiz yolla, şaxələndirilmiş formada çatdırılsın. "Cənub Qaz Dəhlizi" enerji təhlükəsizliyi layihəsidir. Enerji təhlükəsizliyi isə hər bir ölkənin milli təhlükəsizliyi məsələsidir. "Cənub Qaz Dəhlizi"nin önəmi məhz bundadır – enerji təhlükəsizliyi və enerji resurslarının şaxələndirilməsi. "Cənub Qaz Dəhlizi" vasitəsilə Azərbaycan qazı yeni yollarla Türkiyəyə və Avropa bazarlarına çıxarılacaqdır. "Cənub Qaz Dəhlizi" həm yeni yollar, həm də yeni mənbə layihəsidir. Bu, sözün əsl mənasında, enerji şaxələndirilməsi məsələsinə xidmət göstərir. Bu böyük işlərin icrasında SOCAR, BOTAŞ və BP şirkətləri iştirak edib, onlar TANAP-ın səhmdarlarıdır. Mən onlara öz təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Bu işlərdə iştirak etmiş bütün şirkətlərə təşəkkürümü bildirmək istəyirəm ki, onlar bu böyük işi yüksək keyfiyyətlə və qısa müddət ərzində görə bildilər.

"Cənub Qaz Dəhlizi" Avrasiyada yeni əməkdaşlıq, işbirliyi formatını təşkil edir. Əgər işimizin əvvəlində – 2000-ci illərin əvvəllərində Azərbaycan-Gürcüstan-Türkiyə üçtərəfli əməkdaşlıq formatı yaranmışdırsa, bu gün, qeyd etdiyim kimi, yeddi ölkə bu layihədə iştirak edir. Daha üç ölkə bizim gələcək tərəfdaşlarımız kimi bu layihədə iştirak edəcək. Biz çalışmalıyıq ki, Azərbaycan qazının Avropa qitəsinə çatdırılması istiqamətində daha böyük işlər görək və bizim əhatə dairəmiz daha geniş olsun.

Bir daha demək istəyirəm ki, bu gün tarixi bir gündür. Bu günün mümkünlüyü ancaq və ancaq güclü siyasi iradə nəticəsində olmuşdur. Türkiyə-Azərbaycan birliyi, qardaşlığı olmasaydı, bu layihə kağız üzərində qala bilərdi. Əlbəttə, bir daha demək istəyirəm, Türkiyənin xarici sərmayə üçün çox gözəl ölkə kimi özünü təqdim etməsi imkan verdi ki, Türkiyəyə böyük yatırımlar qoyulsun. Son illər ərzində təkcə Azərbaycan tərəfindən Türkiyə iqtisadiyyatına 13 milyard dollardan çox sərmayə qoyulubdur, növbəti illərdə bu rəqəm 20 milyard dollara çatacaqdır. Bu gözəl hadisə münasibətilə sizi, xalqlarımızı, bizim bütün dostlarımızı ürəkdən təbrik etmək istəyirəm, TANAP-a yaxşı yol arzulayıram. Sağ olun.

Prezident Rəcəb Tayyib Ərdoğanın çıxışı:

– Çox hörmətli dövlət başçıları. Hörmətli nazirlər, deputatlar, enerji ictimaiyyətinin təmsilçiləri. Əziz qonaqlar, xanımlar və cənablar.

Sizi dərin səmimiyyətimlə salamlayıram. Bu gün bölgəmiz və ölkələrimiz üçün tarixi bir addım atırıq. "Cənub Qaz Dəhlizi"nin bel sütunu olan və "Enerjinin İpək yolu" adlandırdığımız Trans-Anadolu təbii qaz boru kəmərinin açılışını edirik.

Siz dostlarımı belə bir strateji layihənin açılışı ilə əlaqədar Əskişəhərdə qonaq qəbul etməkdən şəxsən öz adımdan və millətim adından böyük məmnunluq duyuram. Bu nəhəng layihənin nəzərdə tutulan tarixdən əvvəl həyata keçirilməsində əməyi olanları ürəkdən təbrik edirəm. Bu layihənin reallaşması, hər şeydən əvvəl, Türkiyə ilə Azərbaycan arasındakı qarşılıqlı etimada əsaslanan münasibətlər sayəsində mümkün olub. Bundan başqa, istehsalçı, tranzit və istehlakçı ölkələrlə şirkətlər arasındakı uzlaşma və qarşılıqlı anlaşma birliyi prosesin sürətləndirilməsinə töhfə verib.

Bu baxımdan TANAP eyni zamanda çoxtərəfli əməkdaşlığın nümunəsidir. Enerjini münaqişə deyil, əməkdaşlıq zəmini olaraq görən anlayışımız TANAP sayəsində bir daha təsdiqini tapdı. Bununla əlaqədar xüsusilə qardaşım İlham Əliyevə çox təşəkkür edirəm. Dəyərli dostlar, TANAP ilə Xəzər qazı ilk dəfə Avropaya çatacaq. Şübhəsiz, Xəzər hövzəsindəki zəngin enerji ehtiyatlarının Avropaya nəqli fikrinin yeni olmadığını hamımız bilirik.

Daha əvvəl bu məqsədlə bir sıra nəhəng layihələr həyata keçirmişik. Bu yola Bakı-Tbilisi-Ceyhan xam neft boru kəmərinin inşası ilə başladırıq. "Əsrin layihəsi" adlandırılan Bakı-Tbilisi-Ceyhan kəməri daha sonrakı fəaliyyətlərin də başlanğıcı oldu. Azərbaycan və Gürcüstan ilə strateji tərəfdaşlığımız ölkəmizə ilk dəfə Azərbaycan qazını gətirən Bakı-Tbilisi-Ərzurum təbii qaz boru kəməri layihəsi ilə davam etdi. Əməkdaşlığımız enerji ilə məhdudlaşmadı. Son olaraq nəqliyyat sahəsində

strateji əhəmiyyətə malik Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu layihəsinin açılışını da dəyərli qardaşımlla bərabər reallaşdırdıq. Beləliklə, Londondan Çinə birbaşa dəmir yolu əlaqəsini qurmağa nail olduq. TANAP ortaq baxışımızın ən son bəhrəsidir. Enerji bazarında yaşanan dəyişikliyə və ehtiyaca cavab verən TANAP eyni zamanda qarşıdakı illərdə həyata keçirəcəyimiz yeni layihələrin də müjdəsidir.

Layihə ilə bağlı rəqəmlər bu həqiqəti açıq-aşkar ortaya qoyur. Diametri 56 düymlük borulardan ibarət olan 1850 kilometrlik TANAP Türkiyə, Yaxın Şərq və Avropanın ən uzun təbii qaz boru kəməridir. TANAP 20 vilayət, 67 rayon və Çanaqqala boğazını keçən marşruta sahibdir. Bu layihənin ilkin ötürücülük qabiliyyəti ildə 16 milyard kubmetr təbii qazdır. Bunun 6 milyard kubmetri Türkiyəyə, 10 milyard kubmetri isə Avropaya nəql olunacaq. Tələbdən asılı olaraq, ötürücülük qabiliyyətini əvvəlcə 22 milyard kubmetrə, daha sonra əlavə sərmayələrlə 31 milyard kubmetrə çatdırmağı hədəfləyirik. Yunanıstan sərhədinə ilk qazın çatdırılmasını 2019-cu ilin iyununda həyata keçirməyi nəzərdə tuturuq.

TANAP təkcə enerji təhlükəsizliyi baxımından deyil, Xəzər bölgəsindən Avropaya qədər marşrut üzərindəki bütün ölkələrin rifahına və məşğulluq probleminə də töhfə verəcək. Bunun bəhrələrini hələ sərmayə mərhələsində almağa başladıq. Sərmayə dövründə boru kəməri marşrutundakı 20 vilayətdə təxminən 10 min nəfərə bilavasitə və ya dolayısı ilə məşğulluq imkanı yaratdıq. Eyni zamanda bu vilayətlərdə başda kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri olmaqla çoxlu sayda müəssisəyə yeni iş imkanı təmin etdik.

Bundan başqa, Türkiyə TANAP-ın reallaşması ilə tranzit ölkə olmaqdan çıxaraq istehsalçıdan son istehlakçıya uzanan dəyər zəncirinin hər mərhələsində rol oynayan əhəmiyyətli bir mövqeyə gəlib. Ölkəmiz regional enerji xətlərinin mərkəzinə çevrilmək missiyasına TANAP vasitəsilə bir addım da yaxınlaşdı. Dəyərli qonaqlar, TANAP siyasi iradə ilə yanaşı, iqtisadi sabitliyin də məhsuludur. TANAP kimi böyük beynəlxalq infrastruktur layihəsinin qısa müddətdə həyata keçməsində

Türkiyənin son 16 ildə təmin etdiyi siyasi və iqtisadi sabitliyin çox önəmli rolu var.

Ölkəmiz bölgədəki bütün gərginliklərə, münaqişələrə, terror hadisələrinə, hətta FETÖ xəyanət dəstəsinin qanlı dövlət çevrilişi cəhdinə baxmayaraq, 16 ildir sabitliyini qorumağı bacarmışdır. Bu illərdə Türkiyə nəqliyyat, ticarət, sərmayə, enerji kimi müxtəlif sahələrdə xeyli sayda mühüm layihə həyata keçirib. Xüsusilə enerji təhlükəsizliyinə nail olmaq və öz enerji mənbələrimizdən səmərəli şəkildə istifadə etmək üçün ciddi sərmayələr qoyduq. Milli enerji və mədən siyasətimizi formalaşdıraraq, enerji təhlükəsizliyi və proqnozlaşdırıla bilən bazar şərtləri ilə ölkəmizin sərmayələr üçün etibarlı bir liman və sabitlik adası olduğunu göstərdik. İki ədəd üzən LNG (mayeləşdirilmiş təbii qaz) qurumu və qurudakı LNG müəssisələrimizin imkanlarının genişləndirilməsi ilə son iki il yarımında ölkəmizin LNG-dən təbii qaz əldə etmə qabiliyyətini gündəlik 36 milyon kubmetrdən 113 milyon kubmetrə çatdırdıq.

Enerji təminatı üçün infrastrukturun gücləndirilməsi layihələri ilə yanaşı, təbii qaz və neft axtarışında da yeni bir dövrü başlatdıq. İlk milli qazma gəmimiz olan "Fatih"-i Aralıq dənizinə yola saldıq. Dünyanın ən yeni texnologiyası ilə təchiz edilən bu gəmi ilə ölkəmizin mühüm bir çatışmazlığını da həll etmiş olduq. Bundan başqa, son 16 ildə elektrik enerjisi gücümüzü 31 min 845 meqavatdan 87 min meqavata yüksəltdik. Bərpaolunan enerji qaynaqları gücümüzü 12 min 305 meqavatdan 40 min 838 meqavata çatdırdıq. Külək, geotermal və günəş enerjisi mühüm elektrik mənbələrimizə çevrildi. Yeni bir enerji mənbəyi olaraq atom enerjisini də şəbəkəmizə daxil edəcəyik. Akkuyu və Sinop atom-elektrik stansiyaları layihələrini, inşallah, önümüzdəki illərdə mərhələ-mərhələ həyata keçirəcəyik.

Hörmətli qonaqlar, biz tarix boyunca rəqabətin, gərginliyin əsas səbəbi olmuş enerji məsələsini əməkdaşlıq sahəsinə çevirərkən Avropada din, inanc və ibadət azadlığının yeni bir münaqişə sahəsinə çevrilməsi cəhdlərini görürük. Avropa ölkələrində son illərdə artan irqçilik, ksenofobiya və islamofobiya meyilləri, təəssüf ki, get-gedə sosial və siyasi həyatı daha çox zəhərləyir.

Qısamüddətli maraqlar naminə bəzi avropalı siyasətçilər də, adətən, yanğını körükləyirlər. Altı milyondan çox vətəndaşı Avropa dövlətlərində yaşayan bir ölkə olaraq açıq deyirəm, bu mənfi gedişatdan son dərəcə narahatıq. Müsəlmanları hədəf göstərməyin, ksenofobiyani qızıışdırmağın, ibadət yerlərinin qapısına kilid vurmağın heç kimə faydası yoxdur. Gərginlik platformalarından siyasi maraqlar naminə istifadə etməyə çalışmaq bəsirətsizlikdir, odla oynamaqdır. İkinci Dünya müharibəsində yəhudilərin və qaraçıların çəkdiyi zülmələr, yaşadıkları qətləmlər və işgəncələr belə məsuliyyətsiz siyasətin necə utancverici səhnelərə səbəb ola biləcəyini açıq göstərib. Avropadakı naşı siyasətçilər insanların həssas dəyərlərinə toxunan maneəvərliklər etməzdən əvvəl öz tarixlərindəki dərsə bir daha baxsınlar və ondan nəticə çıxarsınlar. Qanuni, leqal qurumların qapısına kilid vurmaqla radikalizmlə mübarizə aparmaq olmaz. Müsəlmanların inanc və ibadət azadlıqlarını məhdudlaşdırmaqla terrorla mübarizə aparmaq olmaz. Belə təhrikəddici addımlar ancaq İŞİD, "əl-Qaidə" kimi terror təşkilatlarına yeni fəaliyyət sahələri təqdim edir. Terror təşkilatı PKK-nın Avropa paytaxtlarında meydana suladığı, hər il milyonlarla avro xərac topladığı bir şəraitdə came və məscidləri terror yuvası kimi göstərmək, sözün əsl mənasında, ağılsızlıqdır.

Türkiyə olaraq Avstriya hökumətinin yanlış mövqedə ısrar etməsi əvəzinə dərhal doğru yola dönməsində fayda görürük. Vətəndaşlarımızın haqq, hüquq və mənfəətlərinin qorunması məsələsində səbrimizin sonsuz olmadığını bilmələrini istəyirik.

Dəyərli dostlarım, bilirsiniz ki, TANAP ilk dəfə gündəmə gələndə bəzi dairələr, – İlham qardaşım bunu çox yaxşı bilir, – buna xülya dedi, həyata keçirilməsi mümkün deyil dedi. Amma biz səbir etdik, dözümlü göstərdik. Doğru bildiyimiz yolla qətiyyətlə irəlilədik və ısrar etdik. Nəticədə isə bu gün bərabər yaşadığımız qürur tablosuna şahid oluruq. İndi qarşımızda daha böyük hədəflər, yeni layihələr var. İndi qarşımızda buradan aldığımız ilhamla yeni uğur hekayələri yazmaq var. Bu hisslərlə sözlərimi bitirərkən dəyərli qardaşım Əliyevə göstərdiyi liderliyə görə bir daha təşəkkür edirəm.

Bu tədbirimizdə iştirak edən dəyərli dostlarım Poroşenkoya, Vuçiçə, Şimali Kiprin lideri Mustafa bəyə və bu tədbirdə aramızda olan bütün nazirlərə, deputatlara və hörmətli xalqımıza çox təşəkkür edirəm. Bu prosesdə Avropa İttifaqı və Amerika Birləşmiş Ştatları tərəfindən göstərilən dəstəkdən də məmnunluq duyduğumuzu xüsusi ifadə etmək istəyirəm. Bu tarixi açılış mərasimində bizi tək qoymayan, sevincimizə ortağ olan bütün dövlət və hökumət başçılarına bir daha təşəkkürlərimi çatdırıram. Sağ olun, var olun, salamat qalın.

TANAP qaz kəmərinin Avropa ilə birləşən hissəsinin açılışı

2019-cu il noyabrın 30-da Türkiyənin Ədirnə vilayətinin İpsala qəsəbəsində TANAP qaz kəmərinin Avropa ilə birləşən hissəsinin açılış mərasimi keçirilib. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev mərasimdə iştirak edib.

Əvvəlcə "Cənub Qaz Dəhlizi"nin ən mühüm seqmentlərindən biri və Avropanın enerji təhlükəsizliyində mühüm amil olan TANAP - Trans-Anadolu qaz boru kəməri layihəsinin icrasına həsr olunmuş videoçarx nümayiş etdirilib. SOCAR-ın prezidenti Rəvnəq Abdullayev və Türkiyənin enerji və təbii sərvətlər naziri Fatih Dönməz TANAP layihəsinin əhəmiyyətindən danışblar.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin mərasimdəki çıxışı:

– Hörmətli Türkiyə Respublikasının Prezidenti, əziz qardaşım Rəcəb Tayyib Ərdoğan. Hörmətli dövlət və hökumət başçıları. Əziz dostlar.

İlk növbədə qardaşım Rəcəb Tayyib Ərdoğana məni bu tarixi mərasimə dəvət etdiyi və göstərdiyi qonaqpərvərlik üçün

dərin təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Qardaş Türkiyə torpağında yenidən olmağımdan çox məmnunam.

Bu gün tarixi gündür. Bu gün dörd il bundan əvvəl birlikdə təməlini qoyduğumuz TANAP Avropa sərhədinə çatdı. Bu münasibətlə hamımızı ürəkdən təbrik edirəm. Əminəm ki, TANAP-ın ömrü uzun olacaq, TANAP Türkiyə və Azərbaycan xalqlarına, digər qonşu xalqlara fayda və tərəqqi verəcəkdir. Dörd il əvvəl Qars şəhərində əziz qardaşım Prezident Ərdoğanla birlikdə TANAP-ın təməlini qoyduq.

Ancaq TANAP-a aparın yol 2012-ci ildə başlamışdır. Tarixi İstanbul sazişi nəticəsində TANAP-ın yaşıl işi yandırıldı. Tarixi İstanbul anlaşması Türkiyə və Azərbaycanın birgə siyasi iradəsi nəticəsində mümkün olmuşdur. Çünki TANAP haqqında bu qərarın qəbul edilməsinə qədər Azərbaycan qazının Türkiyə və ondan sonra Avropaya nəql edilməsi ətrafında bir neçə il çox böyük mübahisələr və müzakirələr aparılmışdır, ancaq heç bir nəticə verməmişdir. Belə olan halda əziz qardaşım Rəcəb Tayyib Ərdoğanla birlikdə qərara gəldik ki, bizə lazım olan bu nəhəng layihəni özümüz həyata keçirək və belə də oldu. Bu gün bu layihəyə qoşulan BP şirkəti bizim tərəfdaşımızdır. Ancaq əsas texniki və maliyyə yükünü Azərbaycan və Türkiyə öz üzərinə götürmüşdür.

TANAP-a qədər apardığımız birgə işlər TANAP-a yol açdı. Çünki əgər 2006-cı ildə Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri istismara verilməsəydi, bu gün TANAP haqqında danışmaq mümkün olmazdı. Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft boru xəttinin təməlini çağdaş Azərbaycan dövlətinin lideri Heydər Əliyev öz əlləri ilə qoymuşdur və 2006-cı ildə əziz qardaşım, Prezident Ərdoğanla birlikdə Ceyhanda Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft boru xəttini istismara verdik.

Bu günə qədər Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru xətti ilə Türkiyə və dünya bazarlarına Azərbaycanın və başqa dövlətlərin 450 milyon tondan çox nefti nəql edilmişdir. Bunun böyük hissəsini – 400 milyon tondan çoxunu Azərbaycan, 27 milyon tonunu Türkmənistan, 12 milyon tonunu Qazaxistan, 7 milyon tonunu Rusiya nefti təşkil edir. Yəni, bir sözlə, Bakı-Tbilisi-Ceyhan nəinki Azərbaycanın, digər ölkələrin nefti üçün də gözəl bir infrastruktur layihəsi oldu və bu gün də uğurla fəaliyyət göstərir.

2007-ci ildə yenə də əziz qardaşım ilə Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz boru xəttinin açılışını etdik və bu da TANAP-a yol açan digər layihə idi.

Qeyd etdiyim kimi, 2015-ci ildə Qarsda TANAP-ın inşası başlamışdır. Fürsətdən istifadə edərək TANAP-ın inşasında iştirak etmiş bütün insanlara dərin təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Onların fədakarlığı və peşəkarlığı bu nəhəng layihənin vaxtında istismara verilməsində böyük rol oynamışdır.

TANAP "Cənub Qaz Dəhlizi"nin bir hissəsidir. "Cənub Qaz Dəhlizi" nəhəng infrastruktur layihəsidir, maliyyə dəyəri 38 milyard dollardır və dörd layihədən ibarətdir. Onlardan üçü – "Şahdəniz" və Cənubi Qafqaz Boru Kəməri istifadəyə verilib, bu gün isə TANAP tam istifadəyə verilir. Dördüncü layihə olan TAP-ın icrası artıq 90 faizi keçib. Əminəm ki, TAP da vaxtında istismara veriləcək. Beləliklə, Avrasiyada ən böyük infrastruktur layihələrindən biri olan "Cənub Qaz Dəhlizi" vaxtında istismara veriləcəkdir.

Bildirməliyəm ki, bu layihələrin həyata keçirilməsi Türkiyə-Azərbaycan birgə siyasi iradəsinin məhsuludur, eyni zamanda biz bunu digər ölkələrin iştirakı və özəl şirkətlərin maliyyə dəstəyi ilə reallaşdırdıq. Bu gün "Cənub Qaz Dəhlizi" özündə 7 ölkəni birləşdirir və bu artıq beynəlxalq əməkdaşlıq layihəsidir. Bu layihə ölkələr arasında körpülər yaradacaq və daha böyük anlaşmaya yol açacaq. Bu layihədə iştirak edən 7 ölkə, – onlardan üçü Avropa İttifaqının üzvüdür, – bundan sonra uzun illər birlikdə çalışacaq və bunun faydasını bölüşəcəkdir. Yəni bu layihə əməkdaşlıq, sabitlik, uzunmüddətli anlaşma gətirir. Yəni bu layihələrə, sadəcə olaraq, enerji layihələri kimi baxmaq düzgün olmaz.

Onu da bildirməliyəm ki, bizim enerji layihələrimiz digər layihələrə də yol açdı. İki il bundan əvvəl əziz qardaşım, Prezident Ərdoğanla birlikdə Bakıda Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolunun açılışını qeyd etdik. Hazırda Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu vasitəsilə həm Azərbaycanın, həm Orta Asiya ölkələrinin, həm də Əfqanıstanın və Çinin yükləri daşınır. Bu dəmir yolu qitələri birləşdirir. Necə ki bizim boru xətlərimiz. Digər layihə elektrik enerjisinin ötürülməsidir. Artıq Azərbaycan Gürcüstana və Türkiyəyə

elektrik enerjisini ixrac edir. Əgər enerji layihələri, yaşadığımız bölgədə sabitlik, qarşılıqlı dəstək, anlaşma olmasaydı, bunların biri də həyata keçməzdi. Türkiyə-Azərbaycan dostluğu, qardaşlığı gündən-günə möhkəmlənir. Mən bu gün dünya miqyasında ikinci belə ölkə tanımıram ki, Türkiyə və Azərbaycan qədər bir-birinə yaxın olsun. Bizim aramızdakı ticarət dövriyyəsi artır. Bu ilin 9 ayında ticarət dövriyyəimiz 40 faizdən çox artıb və 3,4 milyard dollara çatıb. Qarşılıqlı yatırımlar bizim qardaşlığımızı göstərir və eyni zamanda onu göstərir ki, biz bir-birimizə güvənirik. Bir-birimizin iqtisadiyyatına dəstək veririk.

Türkiyə bu günə qədər Azərbaycan iqtisadiyyatına 12 milyard dollardan çox vəsait yatırıb. Azərbaycan isə Türkiyəyə 17,5 milyard dollar sərmayə qoyub və bu yatırımlar bizim xalqlarımızın rifah halını yaxşılaşdırır. Eyni zamanda Türkiyə bu gün xarici sərmayələr üçün açıq ölkədir və çox məqbul yerdir.

Əziz qardaşım, Prezident Ərdoğanın liderliyi sayəsində Türkiyə həm iqtisadi, həm də siyasi sahədə böyük uğurlara imza atıb. Biz əvvəlki dövrü yaxşı xatırlayırıq. O vaxt Türkiyə Beynəlxalq Valyuta Fondunun və başqa maliyyə qurumlarının borcundan yaxa qurtara bilmirdi, asılı vəziyyətdə idi. İqtisadi asılılıq istər-istəməz siyasi asılılığa gətirib çıxara bilər. Məhz Prezident Ərdoğan tərəfindən aparılan düşünülmüş iqtisadi siyasət nəticəsində Türkiyə bu asılılıqdan yaxasını qurtara bildi və bu gün çox güclü iqtisadiyyat kimi dünya miqyasında öz sözünü deyir. Bu gün Türkiyə dünya miqyasında güc mərkəzidir. Nəinki yerləşdiyi bölgədə, dünyada Türkiyənin sözünün çəkisi artır, imkanı genişlənir və hər kəs bilməlidir, heç kim unutmamalıdır ki, bu qardaş ölkə buna görə kimə borcludur. Tarixdə liderlərin rolu haqqında kifayət qədər kitablar yazılıb, elmi əsərlər yaradılıb və müxtəlif fərziyələr, fikirlər var. Onların hər biri qəbuldur. Ancaq tarix göstərir ki, liderin rolu bir çox hallarda həlledici olur, bu, danılmazdır.

Bu gün möhkəm Türkiyə və onun lideri inkişafı, sabitliyi təcəssüm etdirir və gələcəyə nikbinliklə baxmaq üçün imkan yaradır. Biz buna sevinirik. Çünki Türkiyənin gücü bizim gücümüzdür, Türkiyənin uğuru bizim uğurumuzdur və biz birlikdə

bundan sonra da iki qardaş ölkə kimi çiyin-çiyinə irəli gedəcəyik. Bizim qarşımızda bütün üfüqlər açıqdır. Həyata keçirdiyimiz bu nəhəng layihələr bizim gücümüzü göstərir və bizim gücümüzü artırır. İqtisadi güc nəticədə siyasi gücə çevrilir. TANAP və "Cənub Qaz Dəhlizi" eyni zamanda enerji təhlükəsizliyi layihəsidir. Bu gün dünya miqyasında enerji təhlükəsizliyi haqqında danışılır və bu məsələ dünyanın gündəliyini zəbt etmişdir. Hesab edirəm ki, burada çox gözəl əməkdaşlıq formatı yaradılıb. İstehsalçı ölkə Azərbaycan, tranzit ölkələri və istehlakçı ölkələr birlikdə çalışır. Bizim mənafeyimiz də birdir, gəlirimiz də ədalətli şəkildə bölünür. Bir daha demək istəyirəm ki, bütün bu layihələr bölgədəki sabitliyi möhkəmləndirir. Mən əminəm ki, bundan sonra da birgə həyata keçirəcəyimiz bütün layihələr TANAP kimi, Bakı-Tbilisi-Ceyhan kimi, Bakı-Tbilisi-Ərzurum kimi, Bakı-Tbilisi-Qars kimi uğurlu olacaq, Türkiyə və Azərbaycan birlikdə gələcəyə inamla addımlayacaq. Yaşasın Türkiyə-Azərbaycan dostluğu, qardaşlığı!

Prezident Rəcəb Tayyib Ərdoğanın çıxışı:

– Azərbaycan Prezidenti, çox hörmətli qardaşım İlham Əliyev. Gürcüstanın Baş naziri hörmətli Georgi Qaxariya. Bosniya və Hersoqovinanın Rəyasət Heyətinin üzvü cənab Şefik Caferoviç. Serbiya Milli Məclisinin sədri xanım Maya Qoykoviç. Hörmətli nazirlər, səfirlər, enerji ictimaiyyətinin təmsilçiləri.

Sizi ən səmimi hisslərimlə, sevgi və ehtiramla salamlayıram. "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinin bel sütununu təşkil edən Trans-Anadolu təbii qaz boru kəməri – TANAP-ın Avropa ilə birləşən hissəsinin xeyirlərə səbəb olmasını diləyirəm. Sizi bu mühüm açılış mərasimi münasibətilə ölkəmizdə qəbul etməkdən böyük məmnunluq duyuram. Sevincimizi bölüşmək məqsədilə Ədirnəyə gəldiyiniz üçün hər birinizə təşəkkür edirəm.

Bu gün hamımız birlikdə ölkələrimiz və bölgəmiz üçün, həqiqətən də, tarixi bir ana şahidlik edirik. Hər mərhələsi səbirlə,

diqqətlə, Türkiyə, Azərbaycan və Gürcüstanın ortaq səyləri ilə ərsəyə gələn yeddi il yarım uzun və çətin bir prosesi uğurla başa çatdırmağın haqlı qürurunu yaşayırıq.

Birincisi, TANAP Azərbaycan, Gürcüstan, Türkiyə marşrutundan Avropaya – TAP xəttinə birləşir və təbii ki, oradan davam edərək Bolqarıstan, Yunanıstan, Makedoniya, Albaniya, Serbiya, Bosniya və Herseqovina marşrutu üzərindəki ölkələr də ondan faydalanır. Təbii ki, bütün bu addımları atarkən bunun bir regional layihə, bir sülh layihəsi olduğunu da xüsusilə vurğulamaq lazımdır. Gürcüstan ərazisindən Anadoluya giriş reallaşarkən Gürcüstanın buradakı səylərini əsla inkar etmək olmaz. Bu bir həmrəylikdir və bu həmrəyliyin adı da sülhdür. Bu layihə, hər şeydən əvvəl, ölkələrimiz arasındakı köklü dostluğun rəmzidir. TANAP bu mərhələyə Türkiyə və Azərbaycanın qarşılıqlı inama söykənən əlaqələri sayəsində gələ bilməmişdir. Layihənin uğur qazanmasında istehsalçı, tranzit və istehlakçı ölkələrlə bu layihədə pay sahibi olan şirkətlər arasındakı uzlaşma da həlledici rol oynayıb.

Xatırlatmaq istərdim ki, TANAP-la bağlı ilk addımı 2012-ci ilin iyun ayında İstanbulda hökumətlərarası müqavilələrin imzalanması ilə atmışdıq. "Şahdəniz-2" yekun investisiya Sazişini isə 2013-cü ilin dekabr ayında Bakıda təşkil edilən mərasimlə başa çatdırdıq. Bundan sonra 2015-ci il martın 17-də Qarsda Türkiyə, Azərbaycan və Gürcüstan prezidentlərinin iştirakı ilə TANAP-ın təməlqoyma mərasimi keçirildi. Bu tarixdən üç il sonra – 2018-ci il iyunun 12-də isə dost və qardaş ölkələrin də iştirakı ilə Əskişəhərdə TANAP-ın açılış mərasimini keçirdik. 2012-ci ilin iyunundan ötən müddətdə TANAP layihəsinin reallaşdırılması üçün, həqiqətən də, böyük əmək sərf etdik.

Xüsusilə daxildə və xaricdə dəf etdiyimiz bir neçə təhlükəli vəziyyətə, regional gərginliyə, hətta silahlı toqquşmalara qədər gedib çıxan qeyri-sabitliklərə baxmayaraq, TANAP-ı planlaşdırıldığı kimi həyata keçirdik. Çox dəyərli qardaşım Əliyevin şəxsən diqqəti, istər Gürcüstanın aidiyyəti qurumları ilə əməkdaşlıq, istərsə də bu layihədə əməyi olan qardaşlarımızın səyləri ilə, şükür olsun, TANAP-ı bugünkü səviyyəyə gətirdik.

Bu gün hamımız birlikdə sərf etdiyimiz əməyin hədəfə getmədiyini görürük. "Enerjinin İpək yolu" adlandırılan bu möhtəşəm

layihənin nəzərdə tutulan təqvimə, hədəflərimizə və öhdəliklərimizə uyğun şəkildə ölkələrimizlə bağlı hissəsini bu gün tamamlayırıq. Bu layihə ilə sahib olduğumuz zənginlikləri öz vətəndaşlarımızın, onlarla yanaşı, bütün bölgə xalqlarının, bütün insanlığın xidmətinə verməklə bağlı iradəmizi bir daha ortaya qoyduq. Biz TANAP-la ölkəmizin enerji ehtiyacını təmin etməklə yanaşı, Avropanın enerji təhlükəsizliyinə də töhfə verməyi hədəflədik.

Sizin də bildiyiniz kimi, TANAP Azərbaycandan Avropaya uzanan 3500 kilometrlik enerji dəhlizinin ən önəmli hissəsidir. Bu gündən etibarən Azərbaycanın təbii qazı ölkəmizin 20 vilayətindən, 67 rayonundan və 600 kəndindən keçərək artıq Avropanın qapısına, yəni buraya çatmışdır. TANAP-la 16 milyard kubmetr Azərbaycan təbii qazının Türkiyənin və Avropanın istifadəsinə verilməsi əfsanədən həqiqətə çevrilib. Bu 16 milyard kubmetr qazın 6 milyardını biz, 10 milyardını isə Avropa ölkələri istifadə edəcək. Həqiqətən də, 2019-cu il noyabrın 18-dək TANAP vasitəsilə Türkiyəyə daşınan qazın həcmi 3,23 milyard kubmetrə çatdı. Qarşıdakı illərdə TANAP-ın nəql etmə qabiliyyətini əvvəlcə 24 milyard kubmetrə, daha sonra 31 milyard kubmetrə çatdırmağı planlaşdırırıq.

Bundan sonra əsl məsuliyyət sərhədin o biri tərəfindəki qonşularımızın üzərinə düşür. Avropaya qaz nəqlinin başlaması üçün Trans-Adriatik təbii qaz boru kəməri – TAP qısa müddətdə başa çatdırılmalıdır. İnşallah, TAP-ın 2020-ci ildə başa çatdırılmasını gözləyirik. Əziz dostlar, bəşəriyyət son iki əsrdə enerji mənbələrinə nəzarət uğrunda müharibələr, mübarizələr aparmış, nəticədə milyonlarla insan həyatını itirmişdir. Xüsusilə yerləşdiyimiz coğrafiya enerji mənbələri ilə bağlı yaşanan ağır rəqabətə bilavasitə səhnə olub. Yaxın Şərqi on illər boyunca qeyri-sabitliklə mübarizə aparması planının arxasında məhz bu məsələ vardır. Bir damcı nefti insan qanından, insan həyatından daha qiymətli hesab edən düşüncə dünyaya sülh və əmin-amanlıq gətirə bilməmişdir.

Yaşanan bu qədər acıya, ölümə, fəlakətə baxmayaraq, təəssüf ki, bu düşüncənin müəyyən qüvvələr tərəfindən davam etdirildiyini görürük. Xüsusilə Aralıq dənizinin şərqində mövcud

karbohidrogen ehtiyatlarının bölüşdürülməsi məsələsində bəziləri ədalətli bölgü əvəzinə gərginliyi körükləməyə çalışırlar. Ədalətli bölgü imkanı var ikən təhdid dilinə və şantaj siyasətinə əl atırlar. Halbuki heç bir ölkə beynəlxalq hüquqdan üstün deyil. Zor gücü ilə bir nəticənin hasil ola bilməyəcəyi artıq dərk edilməlidir. "Mən etdim, oldu" məntiqi ilə heç kəs öz istəyinə çata bilməz. "Əba altından dəyənək" göstərək heç bir ölkə başqasını öz haqlarından əl çəkməyə məcbur edə bilməz. Xüsusilə Türkiyə belə bir düşüncəyə əsla boyun əyməz. Ölkəmiz nə öz hüququnun, nə də Kipr türkünün maraqlarının tapdanmasına icazə verməz. Aralıq dənizinin şərqində uzun dəniz sahillərinə sahib olan bir ölkəni kənarlaşdıraraq layihələr həyata keçirməyə çalışmaq onsuz da mümkün deyil. Hazırda ən son texnologiyalara sahib iki qazma gəmimiz: "Fateh" və "Yavuz" ilə iki seysmik araşdırma gəmimiz bölgədə fəaliyyətlərini davam etdirir. Biz onların çığır-bağırını ilə bu gəmilərimizi oradan çəkməyəcəyik. Onlar hazırda orada öz vəzifələrini yerinə yetirirlər və yetirməkdə davam edəcəklər. Gəmilərimizin və heyətlərimizin təhlükəsizliyi isə Dəniz Qüvvələrimiz tərəfindən ən yüksək səviyyədə təmin edilir. Bu gəmilərin həyata keçirdiyi fəaliyyətlərin qısa müddətdə bəhrə verəcəyinə inanıram. Bilirsiniz, indi Liviya ilə də anlaşma əldə etdik. Liviya ilə əldə etdiyimiz bu anlaşma parlamentimizdə təsdiq olunduqdan sonra həmin işi xeyli fərqli səviyyəyə çatdıracağıq. İndi nə edirlər? Liviyanı təhdid etməyə başlayıblar. Bu anlaşma əldə edildi. İndi bu anlaşmanın digər hissələri də eyni qaydada tətbiq ediləcək. Bizim qazma işlərimizdən münaqişə və qan deyil, sülh və rifah püskürəcəkdir.

Mən bu inamla sizin vasitənizlə Aralıq dənizindəki bütün tərəflərə səmimi bir çağırış etmək istəyirəm: gəlin enerjini münaqişə vasitəsi əvəzinə əməkdaşlıq zəmininə çevirək. Diplomatiyanın imkanlarından istifadə etmək var ikən, bölgəyə yeni qurbanlar verdirəcək yollara əl atmayaq!

Əziz dostlar, artan əhali və böyüyən iqtisadiyyat nəticəsində enerjinin çox ciddi bir global məsələ olaraq qarşımızda durduğunu bilirik. Eyni qaydada dünya enerji xəritəsinin dəyişdiyini, bu sahədə yeni aktorların, yeni layihələrin məhz bu gün burada

olduğu kimi yeni əməkdaşlıq modellərinin ortaya çıxdığını görürük. Enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsində istehsalçı, tranzit və istehlakçı ölkələr arasındakı möhkəm əməkdaşlığın vacib olduğuna inanırıq. Türkiyə strateji mövqeyi ilə enerjini hasil və istehlak edən ölkələrin tam qovuşuğunda yerləşir. Bu gün Yer kürəsində mövcud təbii qaz ehtiyatlarının 70 faizi, neft ehtiyatlarının isə 60 faizi qonşularımızın torpaqlarındadır.

Bundan başqa, ölkəmiz Avropanın dördüncü, dünyanın isə 18-ci ən böyük təbii qaz bazarıdır. 2002-ci ildə beş vilayətimizdə təbii qaz var idisə, artıq 81 vilayətimizin hamısına təbii qazın çatdırılmasını təmin etdik. 2019-cu il avqustun sonuna olan rəqəmlərə əsasən, 144 min kilometrdən çox təbii qazpaylama şəbəkəsinə nail olmuşuq. Ölkəmizin əhalisinin 81 faizinə, yəni 66,5 milyon insanımıza təbii qazı çatdırdıq. 2018-ci ildə təbii qaz tələbatımız isə 49,3 milyard kubmetrə çatıb. Təbii qazsaxlama potensialımızı 4 milyard kubmetrdən 11 milyard kubmetrə çatdırmağı planlaşdırırıq. İki üzən qazsaxlama və qazlaşdırma gəmisini istifadəyə verdik. İnşallah, bunlara daha birini də əlavə edəcəyik. Ümumilikdə 5,4 milyard kubmetr tutumu olan Duz gölü yeraltı qaz anbarlarının sonuncusunun təməlini bu il qoyduq. Onun 2023-cü ildə istifadəyə verilməsi ilə dünyanın ən böyük yeraltı qaz anbarlarına sahib olacağıq.

Bütün bu statistik rəqəmlərin ölkəmizə təmin etdiyi imkanlarla yanaşı, çox ciddi bir məsuliyyət də tələb etdiyini bilirik. Həqiqətən də, bu günə qədər bu məsuliyyətimizi dərk edərək hərəkət etdik. Qarşılaşdığımız bir çox ikili standartlara baxmayaraq, dialoqdan, diplomatiyadan, beynəlxalq hüquqdan əsla geri çəkilmədik. Rəqabət əvəzinə əməkdaşlığı, gərginlik əvəzinə müzakirəni, münaqişə əvəzinə məsələlərimizi danışıraq həll etmək yolunu seçdik. Bizə bir addım atana biz qaçaraq getdik. Bu gün də, sabah da eyni xoş niyyətlə hərəkət etməyə davam edəcəyik. Nə öz haqlarımızdan, nə Şimali Kiprin haqqından vaz keçəcəyik, nə də haqqımız olmayana əl uzadacağıq. Ədalət, sabitlik və regional əməkdaşlıq üçün səylərimizi davam etdirəcəyik.

Bu gün hamımız birlikdə Avropa ilə birləşməsinin açılış mərasimini qeyd etdiyimiz TANAP ölkəmizin sülhpərvər baxışının

konkret nümunəsidir. Dünya gündəmini ticarət müharibələrinin, terrorun, etirazların, qeyri-sabitliyin zəbt etdiyi bir dövrdə biz bu gün Avropa ilə Asiyanı TANAP vasitəsilə birləşdiririk. Buradan bölgəmizlə yanaşı bütün dünyaya əməkdaşlıq və tərəfdaşlıq mesajları veririk. Türkiyəni üç qitənin enerji və ticarət mərkəzinə çevirmək yolunda yeni bir addım atırıq. Çıxışımı bu düşüncələrlə yekunlaşdırarkən TANAP-ın Avropa ilə birləşən hissəsinin açılış mərasimində iştirak etdiklərinə, görülən işlərdə əməyi olan məmarından mühəndisinə qədər bütün qardaşlarıma, bütün rəhbər şəxslərə, xüsusilə qardaşım İlham Əliyevə, Gürcüstandakı dostlarımıza səylərinə görə şəxsən öz adımdan, millətim adından bir daha təşəkkürlərimi bildirirəm.

Təbii ki, qardaşım İlham Əliyevin liderliyini unutmaq əsla mümkün deyil. Qonşumuz Gürcüstanla əməkdaşlığı ilə bu layihəyə həyat verdikləri üçün minnətdarlığımızı xüsusilə ifadə edirəm. Qarşıdakı dövrdə "Hamımız qazanaq" prinsipi ilə yeni layihələrə imza atacağımıza inanır, hamınızı sevgi və ehtiramla salamlayır, "Yaşasın Azərbaycan-Türkiyə qardaşlığı!" deyirəm.

Daha sonra Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev, Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan, Gürcüstanın Baş naziri Georgi Qaxariya və digər rəsmi şəxslərin iştirakı ilə TANAP kəmərinin TAP kəməri ilə birləşdirilməsi mərasimi həyata keçirildi.

V FƏSİL

“CƏNUB QAZ DƏHLİZİ” MƏŞVƏRƏT ŞURASININ İCLASLARI

Məşvərətə ehtiyacı olan layihələr

“Cənub Qaz Dəhlizi” layihəsinin həyata keçirilməsi üçün cəlb edilmiş ölkələrin (Azərbaycan, Gürcüstan, Türkiyə, Yunanıstan, Bolqarıstan, Albaniya və İtaliya) enerji nazirlərindən ibarət Məşvərət Şurasının yaradılması təşəbbüsü Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev tərəfindən irəli sürülüb.

Bu tədbirin keçirilməsinin məqsədi nədir? Azərbaycan beynəlxalq enerji layihələri və infrastrukturunun yaradılması ilə bağlı hələ ötən əsrin ortalarından əməli fəaliyyətə başlayıb və bir xeyli təcrübə toplayıb. Bundan əlavə, rəsmi Bakı ötən müddətdə iri layihələrin icrası zamanı hökumətlər, özəl və dövlət şirkətlərinin nə kimi çətinliklərlə üzləşdiyini öz təcrübəsindən öyrənib. Buna görə də Azərbaycan rəhbərliyinin məqsədi layihələrdə birbaşa iştirak edən şirkətləri, onlara siyasi dəstək göstərən hökumət nümayəndələrini, həmçinin layihələrin reallaşması üçün maliyyə ayıran qurumları bir araya gətirməklə əvvəlcə ötən müddət ərzində görülmüş işlərin yekunları ilə tanış olmaq, onları icra edilmə səviyyəsinin planda nəzərdə tutulan qrafik üzrə inkişafına nəzər yetirmək, iş şəraiti zamanı hansısa səviyyələrdə ortaya çıxan problemlə məsələlərin daha sürətli həllinə nail olmaq, nəhayət, cari ildə yerinə yetirilməli olan işlərə kompleks şəkildə baxışı ortaya qoymaq idi.

Azərbaycan rəhbərliyi başa düşürdü ki, bir ölkədə icra edilən layihə üzərində olan nəzarət müxtəlif ölkələrdə icra edilən

layihələrdən fərqlidir. Bu baxımdan onların hamısının qrafikə uyğun olaraq icra edilməsinin çox böyük əhəmiyyəti vardı. Çünki onlardan biri zamanında tikilib başa çatmayacağı təqdirdə ümumilikdə özündə bir hasilat və üç infrastruktur layihəsini birləşdirən “Cənub Qaz Dəhlizi” kimi meqalayihənin istismara verilməsi sual altına düşə bilərdi.

Əslində, sonda məlum oldu ki, rəsmi Bakının bütün cəhdlərinə baxmayaraq, heç də hər layihəni nəzərdə tutulan zamanda istismara vermək mümkün olmadı. Azərbaycanda, Gürcüstanda və Türkiyədə bu məsələləri vaxtılı-vaxtında başa çatdırmaq mümkün olsa da, Avropada işlərin yubanmasının qarşısını almaq müşkülə çevrildi. Nə Avropa Komissiyası, nə də İtaliya hökuməti uzun müddət ərzində kiçik bir ərazidə hansısa ekoloji risklərin olmadığına əhalini inandıra bilmədi. Bu işə tikinti işlərinin icrasını xeyli yubattı. Nəticədə 2019-cu ilin I rübü ərzində istismara verilməli olan TAP kəməri yalnız 2020-ci il noyabrın 15-də istismara hazır vəziyyətə gətirildi, Azərbaycan qazının daşınması üzrə fəaliyyət işə həmin ilin son gününə təsadüf etdi.

Amma iş tək-cə bununla bitmədi. Avropada qaz kəmərinin tikintisi ilə bağlı növbəti sürpriz TAP-ın qolunun - Yunanıstan-Bolqarıstan birləşdirici kəmərinin (interkonnektorun) tikintisinin müxtəlif problemlərlə (əvvəlcə maliyyə problemləri, daha sonra tikintinin COVID-19 pandemiyası səbəbindən Yunanıstan ərazisində uzun müddət icra edilməməsi ilə) bağlı ildən-ilə yubanması və yalnız 2022-ci il oktyabrın 1-də kommersiya fəaliyyətinə başlaması oldu.

İndi bir anlığa təsəvvür edək ki, rəsmi Bakının təşəbbüsü ilə keçirilən bu məşvərət məclisləri keçirilməyəydi və hər bir məsələ “Şahdəniz” konsorsiumu ilə şirkətlərin imzaladıqları müqavilələrin ümidinə buraxılırdı. Avropa məhz bu cür yanaşma nəticəsində vaxtilə “Nabucco” kimi nəhəng layihəni gerçəkləşdirə bilmədi, çünki ona kifayət qədər siyasi dəstək versə də, biznes zənciri arasında qurulmalı olan əlaqələri özəl şirkətlərin öhdəsinə buraxmaqla öz işini bitmiş hesab etdi.

Ona görə də “Cənub Qaz Dəhlizi” layihəsinin gerçəkləşməsi həm də iri kapital tutumlu layihələrin icrası zamanı idarəçiliyin Azərbaycan

modelini də ortaya qoydu və bu baxımdan rəsmi Bakıdan öyrənilməli olan təcrübəni gündəmə gətirdi.

Qeyd edək ki, Məşvərət Şurasının işinin təşkili ilə bağlı məsələlərin icrası Azərbaycan Respublikasının Energetika Nazirliyinə həvalə edilib. Praktika göstərdi ki, ölkənin enerji siyasətinə cavabdeh olan bu qurum bu vəzifənin öhdəsindən layiqincə gəlir.

Məşvərət Şurasının illik toplantıları hər ilin fevral ayında Bakıda keçirilir.

"Cənub Qaz Dəhlizi" Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin ilk toplantısı 2015-ci il fevralın 12-də, ikinci toplantı 2016-cı il fevralın 29-da, üçüncü toplantı 2017-ci il fevralın 23-də, dördüncü toplantı 2018-ci il fevralın 15-də, beşinci toplantı 2019-cu il fevralın 20-də, altıncı toplantı 2020-ci il fevralın 28-də, yeddinci toplantı 2021-ci il fevralın 11-də, səkkizinci toplantı 2022-ci il fevralın 4-də, doqquzuncu toplantı isə 2023-cü il fevralın 3-də keçirilib.

"Cənub Qaz Dəhlizi" 2020-ci ildən tam olaraq istismar dövrünə daxil olub. Bu baxımdan maraq doğuracaq bir sual yaranır: elə isə Məşvərət Şurasının bundan sonra davam etdirilməsinə nə ehtiyac var? Amma bu, ilk baxışda belə görünür. Məşvərət Şurasının ilk toplantısından "Cənub Qaz Dəhlizi" layihələrinin tikintisi diqqət mərkəzində idi. İndi isə gündəlikdə duran əsas məsələ "Cənub Qaz Dəhlizi"nin genişləndirilməsi layihəsidir. Bunun üçün siyasi dəstəyini rəsmi Brüssel 2022-ci il iyulun 18-də Bakıda Azərbaycanla Avropa İttifaqı arasında "Avropa Komissiyası tərəfindən təmsil olunan Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan Respublikası arasında enerji sahəsində Strateji Tərəfdaşlığa dair Anlaşma Memorandumu"nu imzalamaqla ifadə edib. Yəni "Cənub Qaz Dəhlizi" ilə Avropaya nəql olunacaq Azərbaycan qazının həcmnin iki dəfə artırılaraq ən azı 20 milyard kubmetrə çatdırılmasına razılığını bildirib. Hazırda Azərbaycanın və tərəfdaşlarının diqqəti məhz "Cənub Qaz Dəhlizi"nin genişləndirilməsi məsələlərinə yönəlib ki, 2027-ci ildə Avropadakı yeni istehlakçı ölkələr Azərbaycandan əlavə qaz həcmələri almaq imkanında olsun.

Tutaq ki, bu layihə də başa çatdı, bəs sonra? Diqqətli oxucular Məşvərət Şurasının materialları ilə tanış olarkən görəcəklər ki, əgər ilk toplantılarda söhbət yalnız qaz kəmərlərinin tikintisindən və "Şahdəniz-2" qazının çıxarılmasından gedirdisə, artıq

IX toplantının nəinki məzmununda, hətta adında belə dəyişikliklər edilir və o, əvvəlkilərdən fərqli olaraq, eyni zamanda “Yaşıl enerji” məsələlərinin müzakirə edildiyi məşvərət toplantısına çevrilir. Beləliklə, Azərbaycan ənənəvi enerjidaşıyıcıları arasında ekoloji təmizliyinə görə seçilən təbii qazdan başlayaraq Avropaya gələcəkdə yaşıl enerjinin ixracı məsələlərini gündəmə gətirir.

Azərbaycanın alternativ enerji mənbələri, əsasən də külək və günəş enerjisi üzrə potensialı böyükdür. Özü də bu mənbələr həm quruda, həm də dənizdə mövcuddur, həmçinin işğaldan azad edilmiş ərazilərdə yaşıl enerjinin istehsalı üçün imkanlar genişdir.

Bu baxımdan Bakıda 2015-ci ildən mütəmadi keçirilən Məşvərət Şurası toplantılarına bundan sonrakı illərdə də ehtiyac duyulacaq, çünki qarşıda müzakirə ediləsi, reallaşdırılmalı kifayət qədər layihələr olacaq.

“Cənub Qaz Dəhlizi” Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin I toplantısı²⁴

12 fevral 2015-ci il

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin çıxışı:

– Xanımlar və cənablar, əziz dostlar.

Əvvəlcə sizin hamınızı Azərbaycanda salamlamaq istədim. Bu gün biz “Cənub Qaz Dəhlizi” Məşvərət Şurasının ilk toplantısını keçiririk. Fərsətdən istifadə edib ölkələrinizin rəhbərliyinə Bakıda bu görüşün keçirilməsi təşəbbüsümüzə verdikləri dəstəyə görə təşəkkürümü çatdırmağınızı xahiş edirəm. Bu görüşün keçirilməsi üçün çox münasib bir vaxtdır.

Çünki bu il “Cənub Qaz Dəhlizi” layihəsinin praktiki olaraq həyata keçirilməsi başlayır. Bu layihə bizi birləşdirir və onunla bağlı əlavə əlaqələndirmə, fikir mübadiləsi lazımdır. Əminəm ki, bugünkü görüş ərzində fikir mübadiləsi, müzakirələr bu layihənin uğurla həyata keçirilməsinə töhfə verəcəkdir.

Azərbaycan dünyada neft hasil edən ilk ölkə kimi tanınır. Bu, XIX əsrin ortalarında baş verdi. Eyni zamanda XX əsrin ortalarında dənizdə neft hasil edən ilk ölkə də Azərbaycandır. Bu səbəbdən Azərbaycanın neft sənayesinin tarixi çox zəngindir. Onu da bildirmək istəyirəm ki, İkinci Dünya müharibəsində Azərbaycanda istehsal olunan neft Sovet İttifaqının hasil etdiyi neftin 80 faizini təşkil edirdi. Azərbaycan neftçiləri faşizm üzərində qələbənin əldə edilməsinə böyük töhfə veriblər. Ola bilsin ki, Azərbaycan nefti olmasaydı, İkinci Dünya müharibəsinin nəticələri başqa cür olardı.

Lakin Sovet İttifaqının süqutu zamanı neft sənayesindəki vəziyyət ürəkaçan deyildi. Quruda olan yataqlar, əsasən, tükənmişdi. 1991-ci ildə Azərbaycan müstəqilliyini bərpa etdikdə neft sənayesi böhran içərisində idi. Nəinki neft sənayesi, bütövlükdə biz ciddi hərbi, siyasi, iqtisadi böhranla üzləşdik. Vətəndaş müharibəsi, Ermənistanın işğalı baş verdi. Nəhəng neft yataqlarımızın işlənməsi üçün nə maliyyə ehtiyatlarımız, nə də ki texniki imkanlarımız vardı.

Yalnız Heydər Əliyev 1993-cü ildə Prezident seçildikdən sonra vəziyyət sabitləşdi, vətəndaş müharibəsi dayandı, biz islahatlara başladığımızı. İslahatların mühüm elementlərindən biri Azərbaycanı dünyaya açıq etmək idi. Biz xarici sərmayələri cəlb etməyə başladığımız və Azərbaycanda çox yaxşı sərmayə mühitini yaratdıq. Bu fakt sayəsində Azərbaycanın indiki iqtisadiyyatı davamlıdır, sabitdir. Birbaşa xarici sərmayələrin adambaşına olan həcminə görə Azərbaycan keçmiş sovet məkanında aparıcı yerdədir.

1994-cü il Azərbaycanın yeni enerji strategiyasının başlanğıc ili idi. Hökumətimiz ilə dünyanın əsas neft şirkətləri konsorsiumu arasında müqavilə imzalandı. 1994-cü ildə imzalanmış müqavilə dərhal "Əsrin müqaviləsi" adını aldı. Bu, sərmayələrin həcmi və resurs əsası kimi götürülən "Azəri-Çıraq-Günəşli" yatağının dünyadakı ən böyük neft yataqlarından biri olması faktı ilə bağlı idi. İyirmi ildən çoxdur ki, həmin yataq işlənir və ölkəmizdə neft hasilatının əsas özəyi hesab olunur. Buna görə də 1994-cü il enerji strategiyasının başlanğıc ili oldu. Beləliklə, Xəzər dənizi ilk dəfə olaraq xarici sərmayələr üçün açıq elan edildi.

Lakin Azərbaycanın açıq dənizə çıxışı olmayan ölkə olduğunu nəzərə alaraq, bizim neftimizi nəql etmək üçün boru kəmərləri şəbəkəsinə ehtiyacımız var idi. Birmənalı olaraq Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə arasında regional əməkdaşlığa əsaslanan əlaqələndirilmiş səylər beynəlxalq bazarlara neft və qazın nəqli üçün başlanğıc mərhələdə müasir boru kəmərləri sistemini mümkün etdi.

Azərbaycanın enerji siyasətinin həyata keçirilməsində bu gün haqqında danışdığımız "Cənub Qaz Dəhlizi" üçün vacib olan vəziyyəti mümkün edən bir neçə mühüm mərhələni sizə xatırlatmaq istərdim. Çünki "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsi burada – Azərbaycanda son 20 il ərzində tərəfdaşlarımızla apardığımız işə əsaslanır. 1996-cı ildə Azərbaycanla BP-nin rəhbərlik etdiyi xarici şirkətlər konsorsiumu arasında "Şahdəniz" yatağına dair saziş imzalandı. "Şahdəniz" qaz yatağı "Cənub Qaz Dəhlizi" üçün ən mühüm resurs bazasıdır. 1997-ci ildə "Çıraq" platformasında ilk neft hasil edildi. Bu, ola bilsin ki, neft sənayesi tarixində rekord idi. Yəni müqavilənin imzalanması ilə ilk neftin hasil edilməsi arasında vaxt fərqi cəmi üç il oldu. 1999-cu ildə Xəzər dənizi ilə Qara dənizi birləşdirən Bakı-Supsa boru kəməri çəkilməmişdir. Beləliklə, Azərbaycan nefti Gürcüstanın Qara dənizdəki Supsa limanına nəql edilməyə başlandı. Bu, şaxələndirilmənin vacib elementi idi. İlk dəfə olaraq Qara dənizlə Xəzər dənizi xam nefti nəql edən boru kəməri ilə birləşdi. 2006-cı ildə Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft boru kəməri istismara verildi. Xəzər və Aralıq dənizləri ilk dəfə olaraq boru kəməri ilə birləşdi. 2007-ci ildə Bakı, Tbilisi və Türkiyənin Ərzurum şəhərini birləşdirən Cənubi Qafqaz qaz kəməri çəkildi.

Bütün bu mühüm mərhələlər Azərbaycanın enerji siyasətinin həyata keçirilməsində olduqca əhəmiyyətli idi. Biz Gürcüstan və Türkiyədəki tərəfdaşlarımızla birgə qarşımızda duran bütün məqsədlərə və hədəflərə nail olduq. Bu həmçinin məhsuldar regional əməkdaşlığın gözəl nümunəsi idi. Bu halda bir-birini dəstəkləyən və bir-biri ilə əməkdaşlıq edən üç ölkə çox iddialı məqsədlərə nail oldu. Lakin bu, demək lazımdır ki, planlarımızın yalnız başlanğıcı idi. Çünki nəhəng "Şahdəniz" yatağı və Azərbaycanın digər qaz yataqları təbii qazı Azərbaycandan beynəlxalq bazara nəql edəcək "Cənub Qaz Dəhlizi"nin

çəkilməsinin zəruriliyini diktə edirdi. Bu layihənin də həyata keçirilməsində mühüm mərhələlər var. 2011-ci ildə mənimlə Avropa Komissiyasının sədri cənab Barrozu arasında Bakıda "Cənub Qaz Dəhlizi" haqqında Birgə Bəyannamə imzalandı. Bu sənəddə Azərbaycan "Cənub Qaz Dəhlizi"nə əsas töhfə verən və həyata keçirən ölkə kimi göstərilir.

2012-ci ildə Trans-Anadolu – TANAP qaz boru kəmərinin tikintisi ilə əlaqədar olaraq, Azərbaycan ilə Türkiyə arasında saziş imzalandı. Bu saziş "Cənub Qaz Dəhlizi"nin həyata keçirilməsində mühüm rol oynadı. Çünki Azərbaycan qazının nəql edilməsində əsas olacaq layihənin uzun illər ərzində müzakirəsi zamanı bizim tərəfimizdən TANAP layihəsi təqdim edildi, dərhal bütün tərəfdaşlarımızın güclü dəstəyini qazandıq. Bir sözlə, TANAP "Cənub Qaz Dəhlizi"nin həyata keçirilməsində mühüm yer tutur. Siz, yəqin ki, bilirsiniz, artıq TANAP-ın praktiki həyata keçirilməsinə başlanıb. 2013-cü ildə Trans-Adriatik boru kəməri Avropaya əsas ixrac marşrutu kimi seçildi və 2014-cü il sentyabrın 20-də isə "Cənub Qaz Dəhlizi"nin təməlqoyma mərasimi burada – Bakıda keçirildi. Bu, 1994-cü il sentyabrın 20-də "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanmasından düz 20 il sonra baş verdi. Bu, görülmüş işlərin qısa tarixçəsi idi. Buna görə bir daha demək istəyirəm ki, artıq Azərbaycanda və qonşuluqda yaradılan həmin mühüm elementlər olmadan bu gün "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsi yalnız yaxşı bir ideya və ya istək kimi səslənərdi. Lakin bu gün bu layihə artıq həyata keçirilmə mərhələsində olan layihədir.

Qeyd etmək istəyirəm ki, Dövlət Neft Şirkəti ilə əsas investorumuz olan BP arasında tərəfdaşlıq neft-qaz layihələrimizin həyata keçirilməsində olduqca mühüm rol oynadı. Artıq 20 ildir ki, bu tərəfdaşlıq davam edir və gələnlərdə də davam edəcək.

Bir daha deyim ki, "Cənub Qaz Dəhlizi" üçün resurs bazası BP-nin əməliyyatçı olduğu "Şahdəniz" yatağıdır. "Şahdəniz"dən başqa digər nəhəng qaz yataqlarını da götürsək, – yeri gəlmişkən, hesablamalarımıza görə, Azərbaycanın təsdiqlənmiş qaz ehtiyatları 2,5 trilyon kubmetrdən çoxdur, – "Abşeron", "Ümid" və digər yataqlar "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinə birmənalı olaraq töhfə verəcək. Çox güman ki, bu gün proqnozlaşdırdığımız rəqəmləri üstələyən daha çox hasilatımız və ixracımız olacaq.

Əməkdaşlığımızın vacib elementi, əlbəttə ki, səylərimizin əlaqələndirilməsidir. Fikrimcə, Məşvərət Şurasının bu gün keçirilən toplantısı bu məqsədi daşıyacaq. Görülmüş və planlaşdırılmış işlər barədə təqdimat olacaq. Lakin bu layihədə iştirak edən bütün ölkələr və şirkətlər arasında əlaqələndirmə və səmərəli ünsiyyət uğurun əsas ilkin şərtlərindən biri olacaq. Əvvəlcə olduğu kimi Gürcüstan, Türkiyə və Azərbaycan arasında aparılmış üçtərəfli əməkdaşlığa bənzər qaydada işləməliyik. Həmin üçtərəfli əməkdaşlıq və yüksək səviyyədə olan qarşılıqlı etimad, dəstək artıq qeyd etdiyim layihəni həyata keçirməyə imkan yaratdı. Hazırda isə daha mürəkkəb vəziyyətdir. Çünki iştirakçıların və tərəflərin sayı çoxdur. Buna görə bizə maksimal səviyyədə qarşılıqlı etimad lazımdır və bir-birimizi dəstəkləməliyik. Hamımız bu layihənin həyata keçirilməsinə töhfə verməliyik ki, onu vaxtında icra edək.

“Cənub Qaz Dəhlizi” enerji təhlükəsizliyi layihəsidir. Bu bizim üçün enerji təhlükəsizliyidir. Çünki Azərbaycan beynəlxalq bazarlara böyük həcmdə təbii qazı ixrac etmək imkanı qazanacaq. Bu həm də istehlakçı və tranzit ölkələr üçün enerji təhlükəsizliyidir. Çünki bu gün enerji təhlükəsizliyinə istənilən ölkənin milli təhlükəsizliyindən ayrı baxıla bilməz. Enerji resursları nəinki çiçəklənmə, proqnozlaşdırma və sabitlik mənbəyi ola bilər, həmçinin bəzən rəqabət və düşmənçilik mənbəyinə də çevrilir. Fikrimizcə, bizim fəlsəfəmiz ondan ibarətdir ki, enerji resursları sabitliyə, proqnozlaşdırmaya, əməkdaşlığa və qarşılıqlı dəstəyə töhfə verməlidir. Əminəm ki, hasilatçı, tranzit və istehlakçı ölkələr üçün uduşlu vəziyyət, layihənin üç komponenti arasındakı maraqlar balansı layihəmizin uğurla həyata keçirilməsinin başlıca səbəbi olacaq.

Enerji resurslarının şaxələndirilməsi hazırda beynəlxalq təşkilatların əsas arenasında müzakirə olunan məsələdir. Azərbaycan şaxələndirmədə öz rolunu oynayır. Şaxələndirmə haqqında danışıqda biz yalnız marşrutların deyil, həm də mənbələrin şaxələndirilməsini nəzərdə tuturuq. Marşrutların da şaxələndirilməsi vacibdir, lakin mənbə eyni olanda vəziyyət çox dəyişmir. Mənbələrin şaxələndirilməsi vacibdir. Bu halda Xəzər dənizində çıxan qaz – Azərbaycan qazı növbəti illər ərzində Avropa istehlakçıları üçün yeganə yeni qaz mənbəyi olacaq.

Əlbəttə ki, bu, tamamilə başqa vəziyyət yaradır. Bu gün qarşımızda ölkələrdən ibarət komanda var. Avropa Komissiyası güclü dəstəyini verir. Çox şadam ki, bugünkü görüşdə cənab Şevçoviç iştirak edir. Bu, planlarımızda nikbinliyi artırır. Çünki əminəm ki, bu layihənin həyata keçirilməsi məqsədilə nəzərdə tutduğumuz bütün məsələlər öz həllini tapacaq. Layihə vaxtında icra olunacaq və hamımız "Cənub Qaz Dəhlizi"nin baş tutmasını qeyd edəcəyik. Lakin buna nail olmaq üçün əlaqələndirmə, qarşılıqlı etimad və bu prosesə qoşulmuş bütün ölkələr arasında sıx qarşılıqlı əlaqə lazımdır. Bu gün bizimlə olduğunuza görə sizə bir daha minnətdarlığımı bildirirəm və Məşvərət Şurasına uğurlar arzulayıram. Sağ olun.

Avropa Komissiyasının enerji birliyi üzrə sədr müavini Maroş Şevçoviç:

– Zati-aliləri cənab Prezident.

Əvvəlcə gözəl Bakı şəhərinə, bu cür möhtəşəm iclas zalına səmimi dəvətinizə görə hamımızın adından Sizə minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm. Açılış nitqinizdə böyük təəssürat bağışlayan tarixçəni xatırladığınıza görə minnətdarıq. Ən böyük təəssürat isə ondan ibarətdir ki, Siz heç vaxt nitqinizi kağızdan oxumursunuz. Siz bu tarixçəni əzbər bilirsiniz, çünki şəxsən iştirak etmişiniz. Siz ölkənizə, regionun gələcəyinə və bu layihəyə bağlısınız. İki ay əvvəl keçirdiyimiz görüş zamanı anladığımız ki, keçmişdə buraxdığımız səhvləri öyrənməliyik. Həmin vaxt regionla bağlı olan böyük layihələr maddi formasını tapmadı, çünki kifayət qədər siyasi dəstək yox idi. Biz siyasi baxımdan bu məsələlərə kifayət qədər əhəmiyyət vermədik və əlaqələndirmə mexanizmi çatışmırdı. Bilirdim ki, belə miqyaslı layihə üçün problemlərin həllinə yönəlmiş yanaşmadan istifadə etməliyik. Bilirik ki, bu qədər təəssürat bağışlayan, belə bir əhəmiyyətə malik olan "Cənub Qaz Dəhlizi" kimi layihəni həyata keçirdikdə, əlbəttə ki, bir çox məsələlər həll olunmalı, onlar vaxtında, lazımi qaydada və konstruktiv yanaşma əsasında

aradan qaldırılmalıdır. Bu səbəbdən deməliyəm ki, Xəzər qazının Avropaya çatdırılması bizim uzunmüddətli arzumuz idi. Lakin biz bunu hazırda nəinki düşünmürük, görülmüş işlər sayəsində bu layihəyə artıq yaxınıq.

Bildiyiniz kimi, mən Avropa İttifaqında enerji birliyinin qurulması ilə məşğulam. İstəyirik ki, bu layihə Avropa məkanında gözəçarpan keçid yaratsın. Müxtəlif nöqtəyi-nəzərdən götürsək, bu müzakirə siyasi gündəlikdə daha yüksək səviyyəyə qaldırılıb. Çünki bu məsələ, Sizin də qeyd etdiyiniz kimi, enerji təhlükəsizliyi ilə bağlıdır. Səmimi desək, biz Avropa İttifaqında yayda yox, qışda nəyin baş verəcəyi haqqında düşünməkdən artıq yorulmuşuq. İnanırıq ki, Avropa kimi böyük iqtisadiyyata və etibarlı istehlakçıya xoş münasibət bəslənilməlidir. Onun ardı kəsilməyən qaz təchizatına hüququ olmalıdır. Buna görə də biz vəziyyətin yaxşılaşması üçün əlimizdən gələni etməliyik. Nail olmaq istədiyimiz həmin şaxələndirilmənin əsas vasitələrindən biri mənbələrin və resursların şaxələndirilməsidir.

Dediyiniz kimi, "Cənub Qaz Dəhlizi" Avropa istehlakçılarına yeni təchizat marşrutu ilə yeni qazı nəql edəcək birinci əsas layihədir. Bu gün Avropa İttifaqında apardığımız hesablamalara görə, istifadə etdiyimiz qazın 66 faizi, neftin isə 90 faizi idxal edilir. Gələcəkdə isə Avropa İttifaqına idxal etdiyimiz qazın həcmi 84 faiz, neftin həcmi isə 94 faiz olacaq. Yaxşı bilirsiniz ki, idxal edilən neft və qazın əsas hissəsi üç qonşumuzdan: Rusiya, Norveç və Əlcəzairdən daxil olur. Lakin onu da açıq söyləməliyik ki, Ukraynadakı hazırkı böhran vəziyyəti daha da mürəkkəbləşdirdi. Biz mütləq olaraq şaxələndirməni əvvəlkindən daha çox genişləndirməliyik. Elə indicə mən bolqar həmkarlarımızı salamladım, birinci gün Sofiyada onlarla görüş keçirdik. Bu toplantı şuranın qərarı ilə keçirildi. Çünki uzun illər ərzində müzakirə olunan ən iri layihələrdən biri olan "Cənub axını" layihəsinin təxirə salınması ilə bağlı qərar qəbul edilmişdir. Bu layihə baş tutmadı və bu baxımdan Cənub-Şərqi Avropanın həssaslığını göstərdi. Bu problemi biz həll etməliyik. Avropa İttifaqının üzvü olan bütün dövlətlərin enerji təhlükəsizliyinə, Avropa enerji sisteminə real inteqrasiyasını təmin etməliyik. Belə qərara gəldik ki, Avropanın cənub-şərq hissəsindəki üzv dövlətlərin ən azı üç

müxtəlif enerji mənbələrinə çıxışına zəmanət verəcək tədbirlər planı iyunda hazırlansın. Bu halda şaxələndirmə və sabit enerji platforması haqqında danışmaq olar.

Əlbəttə ki, biz hazırda həyata keçirilən "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinin uğuruna və tempinə böyük ümidlər bəsləyirik. Buna görə də hesab edirəm ki, bu layihə üçün Məşvərət Şurası ideyası əla ideyadır. Şadam ki, bu gün biz konsorsiumdakı biznes tərəfdaşlarımızla da konkret məsələləri müzakirə edəcəyik.

Çox şadam ki, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankının nümayəndəsi cənab Puliti buradadır. Digər təsisatlara – Avropa İnvestisiya Bankının, Dünya Bankının nümayəndələrinə də söz veriləcək. Çünki hesab edirəm ki, bu layihə digər beynəlxalq maliyyə təsisatları üçün də maraqlıdır. Ona görə ki biz Avropa İttifaqı olaraq öz enerji qurğularımızı bu layihəyə qoşaraq onun müəyyən hissələrinə artıq dəstək vermişik.

Cənab Prezident, çıxışımın sonunda Sizə təşəbbüsünüzdə və Bakıya səmimi dəvətinizə görə bir daha minnətdarlığımı bildirirəm. Fikrimcə, bugünkü görüşün ən yaxşı nəticəsi yol xəritəsinin tərtibi ola bilər. Biz hansı işlərin görülməsini, hansı problemlərin olduğunu aydın şəkildə bilməliyik. Onları həll edə biləcəyikmi və nə vaxt həll edəcəyik? Cədvələ uyğun işləyəcəyik və proqnozlaşdırdığınız kimi, Xəzər qazını bu onilliyin sonuna qədər Avropada görəcəyik. Çox sağ olun.

Azərbaycanın energetika naziri Natiq Əliyev:

– Zati-aliləri, cənab Prezident.

"Cənub Qaz Dəhlizi" Məşvərət Şurasının üzvləri adından ilk iclasda iştirak etdiyinizə görə Sizə minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm. Sağ olun.

Sizin nitqinizi yüksək dəyərləndiririk və dərin təşəkkürümüzü bildiririk. Hamımız bilirik ki, Azərbaycanın müasir neft tarixinə təsiriniz, "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsi istiqamətində aparılan işlərə verdiyiniz töhfə çox böyükdür. Buna görə bizimlə olduğunuz üçün Sizə bir daha "Çox sağ olun" deyirik.

Biz bu gün buraya "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinin həyata keçirilməsi ilə bağlı hazırkı vəziyyəti, çağırışları, məsələləri müzakirə etmək və müvafiq həll yollarını işləyib-hazırlamaq üçün toplaşmışıq. Ötən illər 2011-ci ilin yanvarında imzalanmış Birgə Bəyannamə ilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev və Avropa Komissiyasının sədri Joze Manuel Barrozu tərəfindən irəli sürülmüş "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsi üçün çox məhsuldar illər olmuşdur.

Azərbaycan Prezidenti bugünkü açılış nitqində "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinin reallaşmasına cəlb olunmuş bütün ölkələrin, o cümlədən Türkiyə, Gürcüstan, Avropa İttifaqının və aparıcı şirkətlərin xüsusi rolunu qeyd etdi.

Gəlin bir anlıq geriye baxaq, görək biz bu günədək birlikdə nələrə nail olmuşuq, qarşımızda hansı vəzifələr durur və nazirlər səviyyəsində bu məsələlərin həlli ilə bağlı nə kimi işlər görülə bilər.

Bizim məqsədimiz dəyişməz qalır. Məqsədimiz bütün bu infrastruktur layihəsinin nəzərdə tutulduğu kimi, 2019-cu ildə fəaliyyətə başlamasından ibarətdir. Bu, ölkələrimizin gələcək iqtisadi inkişafı, eyni zamanda Avropanın enerji təhlükəsizliyi üçün də vacibdir. Artıq bizim əməkdaşlığımızın bəzi nümunələri mövcuddur. 2014-cü il sentyabrın 19-da Azərbaycan və Bolqarıstan prezidentləri tərəfindən Birgə Bəyannamə imzalanmış və bu Bəyannamədə Azərbaycan tərəfindən Bolqarıstanın, eləcə də Bolqarıstanın qaz şəbəkəsi vasitəsilə Avropa bazarlarına gedən boru kəmərlərinin Azərbaycan qazı ilə təchiz olunmasının önəmi öz əksini tapmışdır. Bolqarıstan tərəfi Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti ilə "Bulgargas" arasında 2013-cü ilin sentyabrında imzalanmış və 2020-ci ildən başlayaraq 1 milyard kubmetr qazın Bolqarıstana çatdırılmasını nəzərdə tutan müqavilənin əhəmiyyətini xüsusi vurğulamışdır. 2014-cü il dekabrın 19-da Azərbaycan Respublikası və Albaniya Respublikası hökumətləri arasında Albaniya üçün qazla bağlı baş planın işlənilib-hazırlanması sahəsində əməkdaşlığa dair Anlaşma Memorandumu imzalanmışdır. Tərəflər Cənub-Şərqi Avropa regionu və ümumilikdə Avropa İttifaqı üçün strateji maraq doğuran Trans-Anadolu, Trans-Adriatik, İon-Adriatik boru xətlərinin əhəmiyyətini qeyd etmişdir.

Türkiyənin energetika və təbii sərvətlər naziri Taner Yıldız:

– Türkiyə həmişə olduğu kimi, xüsusilə belə bir layihədə qətiyyətini həm siyasi, həm də iqtisadi cəhətdən davam etdirəcək. Bu layihə Avropa İttifaqına üzv ölkələrin təbii qazla təmin olunması baxımından çox mühüm layihələrdən biridir. "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsində, xüsusən "Şahdəniz-2"də öz payını artıran Türkiyə olaraq bu layihəyə davam edirik.

Əlbəttə, Türkiyə yerləşdiyi coğrafiyadan qaynaqlanan bütün imkanlardan həm qonşu ölkələr, həm də Avropa İttifaqının üzvü olan ölkələr üçün istifadə edəcək. Türkiyə öz coğrafiyasından qaynaqlanan imkanlardan yararlanmaqda davam edəcək.

Mən burada səslənən və səslənəcək çıxışlarla yanaşı, bəzi ikitərəfli görüşləri də qeyd edərək bu iclasın bölgəmizə və ölkələrimizə xeyirli olacağını arzu edirəm. Azərbaycanın ev sahibliyi ilə Məşvərət Şurasının bu iclasının işlərin daha yüksək səviyyəyə çatmasına töhfə verəcəyinə əminliyimi bildirir, hamınızı sevgi və ehtiramla salamlayıram.

İndiyə qədər ərsəyə gətirdiyimiz Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft, Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz boru kəmərləri və digər layihələrimiz kimi, son dərəcə əhəmiyyətli olan bu layihənin də uğurla reallaşacağına heç kimdə şübhə yoxdur. Artıq bu layihə siyasi, texniki, iqtisadi və maliyyə baxımından bütün tərəflərin dəstəyini alıb və orta q faydaya əsaslanan bir layihə halına gəlib.

Bu çox sevindirici haldır. Bu layihə ilə bağlı burada verilən bütün məlumatlar üçün istər şirkətlərimizə, istərsə də maliyyə qurumlarına, qeyri-hökumət təşkilatlarının hamısına təşəkkür edirik.

Gürcüstanın Baş nazirinin müavini, energetika naziri Kaxa Kaladze:

– Bu möhtəşəm tədbirin təşəbbüskarlarına və tərəfdaşlarımıza dərin hörmət və ehtiramımı bildirirəm. Bugünkü tədbir "Cənub Qaz Dəhlizi"nin həyata keçirilməsi ilə bağlı bütün uğurlu hadisələrin məntiqi davamıdır.

Əziz həmkarlar, "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsi çərçivəsində gedən işlər çox genişmiqyaslıdır, eyni zamanda bizim və layihədə iştirak edən başqa ölkələr üçün də çox vacibdir. Biz bu layihədən investisiyalar, işsizliyin aradan qaldırılması, enerji təhlükəsizliyi və iqtisadi inkişafın, sabitliyin təmin edilməsini gözləyirik.

Yunanıstanın məhsuldar istehsal, ətraf mühit və enerji naziri Panagiotis Lafazanis:

– Hər şeydən əvvəl, "Cənub Qaz Dəhlizi" Məşvərət Şurasının birinci iclasının keçirilməsi ilə bağlı Azərbaycan hökumətinin təşəbbüsünə görə minnətdarlığımı bildirmək istərdim. Biz burada göstərdiyiniz qonaqpərvərlik və tədbirin yüksək səviyyədə təşkil olunmasına görə minnətdarlığımızı bildiririk. Mən inanıram ki, bu Şuranın fəaliyyəti "Cənub Qaz Dəhlizi"nin reallaşması başa çatana qədər önəmli rol oynayacaq. Belə ki, bu bizə, bütün maraqlı tərəflərə və səhmdarlara eyni templə irəliləməyimizi və ümumi məqsədlər istiqamətində fəaliyyətimizi müzakirə etmək və əlaqələndirmək üçün yaxşı imkan yaradacaq. Bu, doğrudan da, "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsi ilə bağlı işlərin hazırkı vəziyyətini müzakirə etmək üçün yaxşı imkan yaradır.

"Cənub Qaz Dəhlizi" ilə bağlı mühüm amil ondan ibarətdir ki, bu layihə sürətlə həyata keçirilir və heç şübhəsiz, 2020-ci ildən başlayaraq Cənubi və Cənub-Şərqi Avropa və daha geniş məkanın enerji xəritəsini dəyişəcək. Mən burada həm Yunanıstanı, eyni zamanda bir neçə həftə bundan əvvəl islahatlar və yeniliklərin reallaşdırılmasını qarşısına məqsəd qoymuş yeni formalaşmış hökuməti təmsil edirəm. Biz ölkə iqtisadiyyatının müxtəlif sahələri, o cümlədən enerji sektorunda, xüsusilə təbii sərvətlərimizin işlənilməsi ilə bağlı milli planlarımız və ictimai korporasiyaların fəaliyyəti ilə bağlı işlərdə yeniliklər həyata keçirmək əzmindəyik. Bununla belə, çox aydın şəkildə bildirmək istəyirəm ki, TAP və "Cənub Qaz Dəhlizi" layihələrinin dəstəklənməsi ilə bağlı bizim milli siyasətimiz dəyişməzdir. Biz TAP layihəsinin Yunanıstanda nəzərdə tutulmuş vaxt çərçivəsində, bütün tərəflərin hüquqlarına hörmət etməklə və

layihənin keçdiyi bütün ölkələrin yerli icmaları və iqtisadiyyatlarına fayda verəcək şəkildə reallaşmasını təmin etmək üçün bütün maraqlı tərəflərlə sıx və səmərəli şəkildə işləməyə sadıq.

Albaniyanın energetika və sənaye naziri Damian Qjknuri:

– Azərbaycan hökumətinə bu mühüm tədbirin təşkilinə görə minnətdarlığımı bildirirəm. Azərbaycan bir daha bu strateji layihənin tam şəkildə irəli aparılması işində öndə durduğunu nümayiş etdirir.

Albaniya hökuməti daha çox Albaniya şirkətlərinin bu layihəyə cəlb edilməsində maraqlıdır. Göründüyü kimi, bu layihə çətin maliyyə böhranı dövründə iqtisadiyyatı inkişaf etdirməyə təkan verəcək bir layihədir və bir çox ölkələrin iqtisadi inkişaf imkanlarını daha da genişləndirəcək.

Bolqarıstanın energetika naziri Temenujka Petkova:

– Hörmətli xanımlar və cənablar.

Hər şeydən əvvəl, "Cənub Qaz Dəhlizi" Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin görüşünə bizi ev sahibi olaraq dəvət etdiyinə görə Azərbaycana təşəkkürümü bildirmək istərdim. Bolqarıstan hökuməti adından iki ölkə arasında enerji tərəfdaşlığımızın strateji əhəmiyyətini təsdiqləmək istəyirəm. Bolqarıstan dövləti həmişə Azərbaycanı dəstəkləyib və Avropada ikinci ölkə olaraq Azərbaycanın müstəqilliyini, suverenliyini və ərazi bütövlüyünü tanıyıb. Bolqarıstanı "Cənub Qaz Dəhlizi" Məşvərət Şurasında təmsil etmək mənim üçün böyük şərəfdir.

Bolqarıstan Respublikası "Cənub Qaz Dəhlizi"nin həyata keçirilməsi və inşasında bir daha Azərbaycanın həlledici rolunu vurğulayır. Bolqarıstan "Cənub Qaz Dəhlizi"nin inkişafını həmişə dəstəkləyib. Biz bu layihənin həyata keçirilməsinə qüvvə və imkanlarımızı cəlb etmişik.

İtaliyanın İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin baş direktoru Gilberto Diyaluçe:

– Müasir şəraitdə İtaliya üçün “Cənub Qaz Dəhlizi” layihəsinin strateji əhəmiyyəti daha da artır. “Cənub Qaz Dəhlizi” İtaliyanın qaz təchizatının şaxələndirilməsində mühüm rol oynayacaq. Bu layihə rəqabətin daha da artırılması məqsədilə İtaliya və Avropa bazarlarının qazla təchiz olunmasının şaxələndirilməsi imkanlarını daha da genişləndirir. Cənub dəhlizinin TAP boru xətti vasitəsilə fəaliyyətə başlaması təchizatın təhlükəsizliyi, marşrutların və mənbələrin şaxələndirilməsi, eləcə də İtaliya və Avropa bazarlarında rəqabət aparən bir sıra qaz təchizatçılarının sayının artırılmasının təmin edilməsi işinə xidmət edəcək. İtaliya hökuməti, həqiqətən də, Azərbaycanla və bu layihəyə cəlb olunmuş digər ölkələrlə yüksək səviyyədə münasibətlər çərçivəsində “Cənub Qaz Dəhlizi”nin fəaliyyətə başlaması işinə öz töhfəsini verməyə sadıqdır. Beləliklə, təkcə İtaliya üçün deyil, ümumilikdə Avropa üçün qaz təminatının təhlükəsizliyinin möhkəmləndirilməsi, sədr müavini Şevçoviçin qeyd etdiyi kimi, enerji ittifaqının əsas sütunlarından biridir.

ABŞ Dövlət Departamentinin enerji ehtiyatları bürosunun xüsusi nümayəndəsi Amos Hokştayn:

– Çox sağ olun. Bu tədbirdə Amerika Birləşmiş Ştatları hökuməti adından iştirak etməkdən məmnunluq hissi keçirirəm. Eyni zamanda Azərbaycan hökumətinə belə bir mühüm zamanda bu vacib tədbirin – “Cənub Qaz Dəhlizi” Məşvərət Şurasının iclasının təşkilinə görə minnətdarlığımı bildirirəm. Mən Prezident İlham Əliyevə Bakı-Tbilisi-Ceyhan layihəsindən başlayaraq həyata keçirilən bütün bu işlərə rəhbərlik etdiyinə görə təşəkkürümü bildirirəm. Bugünkü açılış nitqində Prezident Əliyevin söylədikləri bəzi fikirləri bir daha vurğulamaq

istəyirəm. Cənab Prezident bu gün şaxələndirmə və şaxələndirmənin əhəmiyyətindən danışdı. Eyni zamanda Prezident İlham Əliyev qeyd etdi ki, marşrutların şaxələndirilməsi vacib olmaqla bərabər, bu marşrutlar yalnız təchizat mənbələrinin şaxələndirildiyi təqdirdə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu iki amildən biri olmadıqda enerji təhlükəsizliyi mümkün deyil. "Cənub Qaz Dəhlizi" bu iki amilin hər ikisini özündə birləşdirir və buna görə də Avropa enerji təhlükəsizliyinə dəstək verilməsi ABŞ hökumətinin həmişə strateji məqsədi olub və bundan sonra da olacaq.

Enerji təhlükəsizliyi məsələsi təkcə enerji ilə bağlı deyil. Bu, sabitlik deməkdir. Geosiyasi sabitlik bu regionların iqtisadi firavanlığı deməkdir. Cənub dəhlizi bizim üçün, eyni zamanda, fikirləşirəm ki, burada əyləşən hər bir insan üçün Avropa enerji təhlükəsizliyinin təməl daşındır. Cənub dəhlizi təkcə tranzit ölkələr və son nöqtə olan İtaliya üçün deyil. "Şahdəniz" konsorsiumunun 2-ci və 3-cü fazaları işə düşən zaman bu layihəyə əlavə qaz resursları cəlb oluna və beləliklə, bu layihənin potensialı daha da arta bilər.

Böyük Britaniyanın Azərbaycandakı səfiri İrfan Siddiq:

– Birləşmiş Krallıq Azərbaycanın strateji tərəfdaşı və "Cənub Qaz Dəhlizi"ni güclü şəkildə dəstəkləyən ölkədir. Biz bu təşəbbüsün – Məşvərət Şurasının iştirakçısı olmaqdan və bu layihəyə və layihənin uğurla həyata keçməsi işinə davamlı dəstək verməyimizdən çox məmnunuq.

Səfir daha sonra Böyük Britaniyanın biznes, müəssisə və energetika üzrə dövlət naziri **Mətyu Hənkokun** tədbirlə bağlı ünvanladığı məktubu oxudu. Məktubda deyilir:

"Birləşmiş Krallıq Azərbaycanla güclü münasibətləri yüksək qiymətləndirir. Bu özünü energetika sahəsində çox aydın göstərir. Ötən 20 illik bir müddətdə uğurlu əməkdaşlıq həyata keçirməklə Birləşmiş Krallıq Azərbaycanla münasibətləri daha da möhkəmləndirmək və qarşılıqlı səmərəli layihələrlə bağlı əməkdaşlığı bundan sonra da davam etdirmək əzmindədir.

Bu baxımdan biz “Cənub Qaz Dəhlizi”ni ciddi şəkildə dəstəkləyirik. “Cənub Qaz Dəhlizi” layihəsi mühüm strateji layihə olmaqla Avropa İttifaqının qaz təchizatında yeni mənbəni təmin edəcək və Azərbaycanın, Birləşmiş Krallığın və digər tərəfdaş ölkələrin iqtisadiyyatlarına böyük fayda verəcək. Bu baxımdan bu layihə ilə bağlı mən Azərbaycan rəhbərliyinə dərin minnətdarlığımı ifadə etmək istəyirəm. Azərbaycan “Cənub Qaz Dəhlizi”nə dəstək verilməsi işində həmişə aparıcı rol oynamışdır. Birləşmiş Krallıq Avropa enerji bazarlarının Azərbaycan qazı ilə təmin olunması işinə güclü dəstək verilməsi üçün əlindən gələni əsirgəməyəcək”.

BP şirkətinin Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə üzrə regional prezidenti **Qordon Birrell** “Cənub Qaz Dəhlizi” layihəsi ilə bağlı görülən işlər və qarşıda duran vəzifələrlə bağlı təqdimat etdi. Qordon Birrell layihənin əhəmiyyətini bir daha vurğulayaraq dedi: “Bu layihə neft və qaz sənayesi sahəsində meqalayihədir. Hazırda bu, ola bilsin, dünyanın 3 və ya 4 ən iri enerji layihələrindən biridir. Bu, Avropa və Türkiyə üçün yeni enerji mənbəyidir”.

Məşvərət Şurasının iclasında TANAP qaz kəməri layihəsinin baş meneceri **Saltuk Düzyol** və TAP qaz kəməri layihəsinin icraçı direktoru **İn Bradşav** həmin layihələr çərçivəsində görülən işlər barədə ətraflı məlumat verdilər.

Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankının enerji və təbii ehtiyatlar üzrə icraçı direktoru **Rikkardo Puliti** isə “Cənub Qaz Dəhlizi” layihəsinin iqtisadi səmərəliliyi və maliyyələşdirilməsi məsələləri barədə danışdı.

Avropa İnvestisiya Bankının Mərkəzi və Cənub-Şərqi Avropada kredit əməliyyatları üzrə direktoru **Flavia Palanza**:

– Avropa Komissiyası ilə birlikdə Avropa İnvestisiya Bankı Avropa üçün təhlükəsiz enerji mənbəyinin şaxələndirilməsi və qaz bazarında rəqabətliyin təmin edilməsi baxımından mühüm infrastruktur sayılan “Cənub Qaz Dəhlizi”nin reallaşdırılması işinə böyük önəm verir. Avropa İnvestisiya Bankı TAP və TANAP layihələri ilə bağlı hadisələrin inkişafını yaxından izləyirdi. 2013-cü ildə TAP layihəsi Cənubi İtaliyaya, Bolqarıstana və Qərbi Balkan ölkələri kimi bütün potensial tranzit ölkələrə Azərbaycan təbii qazının nəql edilməsi üçün üstünlük verilən marşrut kimi

seçilmişdir. Avropa İnvestisiya Bankı TAP layihəsini bu gün, Avropa Komissiyasının sədr müavininin də qeyd etdiyi kimi, ümumi maraqlar layihəsi statusuna malik bir layihə kimi alqışlayır.

Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyasının neft, qaz və mədən məsələlərinə dair Avropa, Orta Şərq və Şimali Afrika üzrə regional sektor müdiri **Karsten Fuelster** beynəlxalq aparıcı maliyyə qurumlarının nümayəndələrinin bu tədbirdə iştirakının əhəmiyyətini vurğuladı və dünya maliyyə institutlarının "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinin icrası ilə bağlı uğurlu əməkdaşlıq həyata keçirdiklərini bildirərək dedi:

– Heç şübhəsiz, "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsi Azərbaycan qazının dünya bazarlarına çıxarılması və beləliklə, regionun, həmçinin Avropanın enerji təhlükəsizliyinin təmin olunması baxımından mühüm strateji layihədir. Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası Dünya Bankı Qrupunun üzvüdür və Dünya Bankı Qrupu həmişə bu layihəyə, həmçinin əvvəllər Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru xətti kimi layihələrə uzun müddət dəstək vermişdir və bu baxımdan biz bu regiondakı qazın dünya bazarlarına çıxarılmasının önəmini yüksək qiymətləndiririk.

Sonda Avropa Komissiyasının enerji birliyi üzrə sədr müavini **Maroş Şevçoviç** tədbirin yüksək səviyyədə keçirildiyinə görə Azərbaycan tərəfinə və Prezident İlham Əliyevə bir daha təşəkkür edərək bildirdi:

– Biz bu böyük layihənin müxtəlif aspektləri barədə çox danışa bilərik. Yeni iş yerlərinin yaradılması, enerji təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, layihənin keçdiyi ərazilərə yeni biznes imkanlarının gətirilməsi və digər aspektlər. Bu layihə enerji təhlükəsizliyi və təminatı işini gücləndirir.

Mən bu gün bu tədbirin səmimi dostluq şəraitində keçməsinə yüksək qiymətləndirirəm. Biz bu gün bu layihəni birgə həyata keçirmək üçün özümüzü bir komanda kimi hiss etdik. Bu, həqiqətən də, bizim hamımız üçün çox önəmlidir. Burada iştirak edən nazirlər və şirkətlərin nümayəndələri bu layihəni strateji layihə, meqalayihə, hamımız üçün prioritet olan bir layihə kimi dəyərləndirdilər. Fikirləşirəm, hamı razılaşar ki, bu layihə hazırda

reallaşmaqda olan ən böyük layihədir və biz bunun həyata keçirilməsi üçün məsuliyyət daşıyıq. Çünki bu layihə, doğrudan da, marşrutların keçdiyi bütün ölkələrin inkişafına təkan verə bilər. Eyni zamanda bu layihə Avropa İttifaqının enerji təhlükəsizliyinin möhkəmləndirilməsi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Tədbirin yekununda “Cənub Qaz Dəhlizi” Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin görüşünün iştirakçıları tərəfindən mətbuat üçün Birgə Bəyanat imzalandı.

“Cənub Qaz Dəhlizi” Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin II toplantısı

29 fevral 2016-cı il

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin ÇIXIŞI:

– Hörmətli xanımlar və cənablar. Hörmətli qonaqlar.

Sizin hamınızı Azərbaycanda salamlamaq istərdim və “Cənub Qaz Dəhlizi” layihəsi Məşvərət Şurasının ikinci toplantısında iştirak etdiyinizə görə sizə minnətdarlığımı bildirirəm.

Bu gün keçirilən görüş böyük əhəmiyyətə malikdir. Biz ötən il görülmüş işləri nəzərdən keçirəcəyik və 2016-cı il üçün proqramımızı planlaşdıracağıq.

Bakıda bir il əvvəl keçirilmiş “Cənub Qaz Dəhlizi” layihəsi Məşvərət Şurasının birinci toplantısı bütün layihə üzvləri arasında əlaqələndirməni yaratmaq məqsədilə göstərilmiş səylərin təzahürü idi. Həmin səylər böyük uğurla nəticələndi.

Bir il ərzində ikitərəfli və çoxtərəfli formatda çoxsaylı görüşlərimiz olub. Bu gün aparılan əlaqələndirmənin və əməkdaşlığın səviyyəsi bizim düzgün yolda olduğumuzu nümayiş etdirir. 2015-ci ildə əldə edilmiş mühüm nailiyyətlərdən biri təməlqoyma mərasimi və TANAP layihəsinin həyata keçirilməsinin başlanması oldu. Ötən il Türkiyənin Qars vilayətində Türkiyə, Gürcüstan və

Azərbaycan prezidentlərinin iştirakı ilə TANAP-ın təməlqoyma mərasimi keçirildi. Bildiyiniz kimi, TANAP layihəsi "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinin reallaşmasında olduqca əhəmiyyətli idi.

Hər şey cədvələ uyğun gedir. Biz düzgün istiqamətdəyik. Eyni zamanda mən 2015-ci ilin nailiyyətləri sırasında səylərimizin əlaqələndirilməsini qeyd etmək istərdim. Hazırda biz böyük komanda kimi çalışırıq. Bu heyət bir çox ölkələrdən ibarətdir. Əlbəttə, əməkdaşlıq və əlaqələndirmə səviyyəsi, qarşılıqlı etimad həmin genişmiqyaslı layihənin həyata keçirilməsində vacibdir.

"Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsi Avropanın genişmiqyaslı infrastruktur və enerji layihəsidir. Azərbaycanın nəhəng qaz ehtiyatları, xüsusən də "Şahdəniz" yatağı hazırda "Cənub Qaz Dəhlizi" üçün yeganə resurs mənbəyidir. Həmin yataq dünyada ən iri qaz yataqlarından biridir.

Lakin ümidvaram ki, təchizatın digər mənbələri də olacaq. Biz böyük həcmdə təbii qazı nəql edəcək boru kəmərinə çəkirik. Zənnimcə, gələcək planlar və nailiyyətlər aramızda qarşılıqlı etimadın səviyyəsindən asılı olacaq.

Hesab edirəm ki, bu gün bizim artıq olduqca möhkəm əməkdaşlıq formatımız var. Mən layihədə iştirak edən bütün ölkələrin hökumətlərinə minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm. Avropa Komissiyasına, Birləşmiş Ştatların hökumətinə bu layihənin həyata keçirilməsinə verdikləri dəyərli töhfəyə görə təşəkkürümü bildirmək istəyirəm.

"Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsi enerji təhlükəsizliyi layihəsidir. Bu gün enerji təhlükəsizliyi haqqında danışanda biz anlayırıq ki, o, ölkələrin milli təhlükəsizliyinin bir hissəsidir. Enerji resursları, şaxələndirmə hər hansı ölkənin sənaye və iqtisadi inkişafında əsas amillərdir. Zəngin təbii ehtiyatları olan ölkələr, əlbəttə ki, təhlükəsiz vəziyyətdədir, çünki onlar kənar təchizatdan asılı deyil. Lakin eyni zamanda onların bazarlara ehtiyacı var. Onlara qanunvericiliklə tənzimlənən, hasilatçıların təmin etdiyi həcmələri qəbul edə biləcək uzun perspektivli bazarlar lazımdır.

Fikrimcə, biz burada "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsi çərçivəsində hasilatçılar, tranzit ölkələr və eyni zamanda istehlakçılar arasında maraqların çox yaxşı tarazlığına malikik. Həmçinin hesab edirəm, gələcək iki-üç il ərzində planlarımızın uğurla həyata keçirilməsi göstərəcək ki, bu layihənin gələcək üçün çox yaxşı potensialı var.

Xatirimdədir, Azərbaycan hələ 1994-cü ildə "Azəri-Çıraq-Günəşli" kimi böyük neft yatağının işlənilməsi ilə bağlı dünyanın əsas neft şirkətləri ilə müqavilə imzalayanda hesab edirdik ki, bu layihənin həyata keçirilməsi, Qara və Aralıq dənizlərinə neft boru kəmərinin çəkilməsi ilə biz öz işimizi başa çatdıracağıq.

Lakin indi – həmin tarixi gündən 22 il keçəndən sonra görürük ki, proses yenə də davam edir. Nailiyyətlərimiz çoxdur. Hətta deyərdim ki, enerji sektorunda Azərbaycan hökuməti bütün vədlərini yerinə yetirdi və planlaşdırdıqlarının hamısına nail oldu. Lakin bu proses yenə də davam edir. Çünki bir layihənin arxasınca digər layihə yaranır. Biz artıq dəhlizi yaratmışıq və ondan həmçinin digər layihələr üçün istifadə edirik. Gürcüstan və Türkiyəyə təbii qazın nəqlini nəzərdə tutan layihə məhz belə başladı. Biz bu layihəyə Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə arasında dəmir yolu xətti layihəsini əlavə etmişik. Ümid edirəm ki, həmin layihənin bu il açılışı baş tutacaq. Bütün bunlar Avrasiyanın müxtəlif ölkələri arasında regional əməkdaşlığa, geniş işbirliyinə yol açır.

Enerji təhlükəsizliyi bu gün dünya siyasətinin, eləcə də beynəlxalq təşkilatların əsas gündəliyində yer tutur. Cari ilin əvvəlində mən Davos İqtisadi Forumunda və Münhen Təhlükəsizlik Konfransında iştirak etdim. Enerji təhlükəsizliyi məsələsi hər iki tədbirdə – dünyanın həmin iki ən mühüm toplantısının gündəliyində idi.

Əlbəttə ki, öz enerji siyasətinə qəti surətdə sadıq qalan, hər zaman azad rəqabəti, bazar iqtisadiyyatını, enerji sahəsində toqquşmanı deyil, əməkdaşlığı təşviq edən Azərbaycan enerji şaxələndirilməsində, enerji təhlükəsizliyində mühüm rol oynayır. Eyni zamanda, hesab edirəm ki, ölkəmiz bu layihənin həyata keçirilməsində düşünülmüş siyasət nümayiş etdirir.

Enerji amili heç zaman siyasi təşəbbüs və ya siyasi tələb vəsitəsi olmali deyil. Biz enerji əməkdaşlığını siyasi formatdan ayırmalıyıq. Yalnız bu halda biz uğur qazana bilərik. Fikrimcə, bu şəkildə qurduğumuz əməkdaşlıq bunu nümayiş etdirir. Biz "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinin həyata keçirilməsinə sadıqıq. Azərbaycan üçün bu o deməkdir ki, gələn bir neçə il, onilliklər ərzində ölkəmiz hasil edə biləcək həcmə uyğun təbii qazın satışından yararlanacaq. Eyni zamanda biz layihə üzvləri arasında olduqca möhkəm əməkdaşlıq quracağıq və bu işbirliyi iqtisadiyyatın digər sektorlarına aid olan sahələrdə də nailiyyətlərə imkan açacaq.

Bu layihə həmçinin Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan arasında münasibətlər baxımından vacibdir. Enerji təhlükəsizliyi əməkdaşlığımızın mühüm elementidir.

Beləliklə, ölkəmiz üçün bu layihənin faydası aydındır. Əminəm ki, bundan həmçinin bu zalda təmsil olunan bütün ölkələr faydalanacaq. Biz istədiyimizə yaxşı dostluq və tərəfdaşlıq şəraitində nail olacağıq. Fikrimcə, dostluq və tərəfdaşlıq dəhlizin reallaşması üçün olduqca vacibdir.

Eyni zamanda, əminəm ki, Məşvərət Şurasının bu gün keçirilən toplantısında siz həmçinin 2016-cı ildə həllini gözləyən məsələləri qaldıracaqsınız. 2016-cı il bu layihənin həyata keçirilməsində mühüm ildir. Biz, əlbəttə ki, layihənin həyata keçirilməsində bu məsələlərə vaxt baxımından diqqət yetirməliyik. Bəzi yubanmalar, daxili maneələr ola bilər. Lakin hesab edirəm ki, ölkələrimizin hökumətləri bu maneələri keçmək üçün bütün imkanlarından istifadə edəcəkdir.

Hər ölkə layihənin öz ərazisində reallaşmasında məsuliyyət daşıyır. Fikrimcə, 2016-cı il bu baxımdan mühüm il olacaq. Ötən il biz artıq gözəçarpan irəliləyişə nail olduq. Hesab edirəm ki, ölkələrimizdəki ictimai rəy bu layihənin vacibliyini bütövlükdə müsbət dəyərləndirir. Hesab edirəm ki, biz güclü tərəfdaşlıq və əməkdaşlıqla bu məqsədlərə nail olacağıq. TANAP layihəsinin həyata keçirilməsi hazırda olduqca fəal mərhələdədir. Əminəm ki, o, vaxtında, hətta cədvəldən əvvəl icra ediləcək. Əlbəttə, istədim ki, eyni yanaşma Trans-Adriatik layihəsinin həyata keçirilməsində də olsun. Ümid edirəm ki, bu il tikinti işləri başlayacaq və hasilatçılarla əlaqələndirmə sayəsində "Cənub" qaz boru kəmərinin çəkilməsində məqsədlərimizə nail olacağıq.

Biz bu layihənin həyata keçirilməsində həmrəyik. Qonaqlarımızın tərkibi, bu gün burada yüksək siyasi səviyyədə təmsil olunma göstərir ki, bütün hökumətlər və tərəfdaşlarımız eyni məqsədə xidmət edirlər. Biz XXI əsrin tarixi layihəsini – "Cənub Qaz Dəhlizi"ni vaxtında və bütün iştirakçılar üçün maksimal fayda ilə icra edəcəyik.

Mən bu gün keçirilən toplantıya verdiyiniz töhfəyə və iştirakinizə görə sizə bir daha minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm. Ümidvar olduğumu bildirmək istəyirəm ki, biz bu gün böyük uğurlara və gözəçarpan irəliləyişə imza atacağıq. Sağ olun.

Avropa Komissiyasının enerji birliyi üzrə vitse-prezidenti Maroş Şevçoviç:

– Hörmətli Prezident İlham Əliyevə, nazirlərə, xüsusi nümayəndə Amos Hokştayna, beynəlxalq maliyyə qurumlarının nümayəndələrinə, xüsusilə Konsorsiumun nümayəndəsinə təşəkkür edirəm.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Zati-aliləri cənab İlham Əliyevə bizi Bakıda Məşvərət Şurasının ikinci toplantısına dəvət etdiyinə görə minnətdarlığımızı bildirmək istərdik. Çünki cənab Prezidentin qeyd etdiyi kimi, ötən il bir çoxlarımız üçün olduqca çətin il olub. Lakin buna baxmayaraq, biz bu çox strateji layihə ilə bağlı olduqca yaxşı nəticələr əldə etmişik. Düşünürəm ki, nələri tamamladığımızı nəzər salmaq və bu çox iddialı layihənin başa çatdırılmasında, əminəm, həlledici olacaq bu il üzrə planlar hazırlamaq üçün yaxşı vaxtdır.

Prezident İlham Əliyev artıq ötən ilin bəzi nailiyyətlərini qeyd etdi. Mən vurğulamaq istərdim ki, bizim üçün Xəzər dənizinin karbohidrogen ehtiyatlarının Avropa bazarına çıxışına nail olunması uzun illər müzakirə mövzusu olub. Lakin biz heç vaxt buna indiki qədər yaxın olmamışıq. Müqavilə üzrə Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyədə davam edən tikinti işlərinə 10 milyard dollar vəsaitin ayrılması faktı əlamətdar bir hadisədir. Bu olduqca güclü irəliləyişdir. Mən sizin hamınıza minnətdarlığımı bildirmək istərdim, çünki siz, hökumətlərin burada iştirak edən nümayəndələri, nazirlər, aparıcı şirkətlərin rəhbərləri, xüsusilə də ev sahibliyi edən Azərbaycanın təmsilçiləri, bu uğura öz töhfənizi vermişiniz. Çünki onların səyləri, konstruktiv və güclü dəstəyi olmasaydı, layihə bu qədər sürətlə irəli gedə bilməzdi.

Mən ötən il Prezident İlham Əliyev ilə birlikdə Türkiyənin Qars vilayətində idim. Biz layihənin necə konkretləşdiyini, tikintinin necə başladığını gördük. Mən əminəm ki, biz boru kəmərinin digər hissələrinin tikintisində də eyni irəliləyişin şahidi olacağıq. Bu səbəbdən də inanıram ki, bu il çox həlledici il olacaq.

Prezident İlham Əliyev enerji təhlükəsizliyinin əhəmiyyətini qeyd etdi. Biz də ölkələrimiz, vətəndaşlarımız üçün Avropada enerji təhlükəsizliyini təkmilləşdirməyə ehtiyac olduğunu hiss etdik. Ötən il bizim enerji birliyi layihəsini təqdim etməyimizin səbəblərindən biri məhz bu idi. Biz şaxələndirmə vasitəsilə enerji və təchizat təhlükəsizliyinin təkmilləşdirilməsinə nail olmaq istədik. Buna görə də biz "Cənub Qaz Dəhlizi"ni Avropanın öz enerji ehtiyatlarını necə şaxələndirməsinin bariz nümunəsi kimi görürük. Söhbət yeni ünvandan gələn yeni təchizatçı, yeni marşrut, yeni qazdan gedir. Bu, Avropanın enerji təhlükəsizliyinə, həqiqətən, yeni elementlər gətirir və bu da Avropa İttifaqına üzv ölkələr üçün çox vacibdir.

Maroş Şevçoviç Cənub-Şərqi Avropa, həmçinin Balkan ölkələrində layihəyə böyük marağın olduğunu dedi. Beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının bu layihəyə marağını və dəstəyini yüksək qiymətləndirən Maroş Şevçoviç "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinə Avropa İttifaqının dəstəyini ifadə etdi.

Azərbaycanın energetika naziri **Natiq Əliyev** texniki cəhətdən mürəkkəb layihə olan "Cənub Qaz Dəhlizi" ilə bağlı ötən dövrdə görülən işlərdən danışdı, tədarük olunacaq qazın Avropa ölkələrinin təchizatında mühüm rol oynayacağını dedi. Fransa, İspaniya, İtaliya, Yunanıstan kimi iri Avropa ölkələrinin layihəyə böyük maraq göstərdiyini deyən Natiq Əliyev bu layihənin reallaşmasının yeni iş yerlərinin açılmasına imkan yaratdığını bildirdi.

Türkiyənin enerji və təbii ehtiyatlar naziri **Berat Albayrak** TANAP layihəsinin əhəmiyyətindən danışdı. O, "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinin mühüm qolu olan TANAP-ın reallaşmasında Türkiyənin siyasi, iqtisadi və texniki dəstəyinin davam etdiriləcəyini bildirdi.

ABŞ Dövlət Departamentinin beynəlxalq enerji məsələləri üzrə xüsusi elçisi və əlaqələndiricisi **Amos Hokştayn** bu layihənin Avropanın enerji təhlükəsizliyində mühüm rol oynadığını dedi. Amos Hokştayn enerji təhlükəsizliyi sahəsində mövcud çətinliklərdən və onların aradan qaldırılması yollarından danışdı. ABŞ təmsilçisi Birləşmiş Ştatların "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsini dəstəkləməkdə davam edəcəyini diqqətə çatdırdı.

Böyük Britaniyanın Enerji və İqlim Dəyişikliyi Nazirliyinin beynəlxalq enerji departamentinin baş direktoru **Edmund Hosker** bu toplantını təşkil etdiyinə görə Azərbaycan hökumətinə təbriklərini çatdırdı. Ölkəsinin "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsini dəstəklədiyini

deyən Edmund Hosker Birləşmiş Krallıq ilə Azərbaycan arasında uğurlu işbirliyindən danışdı, bu layihənin reallaşmasında ölkəmizin rolunu vurğuladı.

BP-nin Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə üzrə regional prezidenti **Qordon Birrell** “Cənub Qaz Dəhlizi” layihəsinin icrası ilə bağlı bütün işlərin cədvələ uyğun yerinə yetirildiyini bildirdi, 2016-cı ilin layihənin icrasında mühüm dövr olacağını diqqətə çatdırdı.

TANAP qaz kəməri layihəsinin baş meneceri **Saltuk Düzyol** TANAP kəməri üçün ilk qazın 2018-ci ildə tədarük olunacağını, 2020-ci ildən isə qazın axınının başlanacağını bildirdi. TANAP-ın baş direktoru layihənin texniki göstəriciləri barədə toplantı iştirakçılarına ətraflı məlumat verdi. Sonra TANAP layihəsi ilə bağlı qazanılan nailiyyətləri əks etdirən videoçarx nümayiş olundu.

Trans-Adriatik qaz kəməri layihəsinin icraçı direktoru **İn Bradşav** TAP-ın tikintisinə 2016-cı ildə başlanılacağını bildirdi. O, slaydlar vasitəsilə layihə çərçivəsində görülən işlərdən danışdı.

“Cənub Qaz Dəhlizi” QSC-nin baş direktoru Əfqan İsayev, Asiya İnkişaf Bankının özəl sektor əməliyyatları üzrə baş direktoru Tod Frilyand, Avropa İnvestisiya Bankı Qrupunun nümayəndəsi Massimo Deufemia, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankının baş rezident-əlaqələndiricisi Nil Makkeyn, Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyasının Cənubi Qafqaz üzrə regional meneceri Jan Van Bilsen “Cənub Qaz Dəhlizi”nin strateji baxımdan önəmindən danışdılar.

Gürcüstanın Baş nazirinin müavini, energetika naziri **Kaxa Kaladze** layihənin həyata keçirilməsində bu toplantının əhəmiyyətindən danışdı, ölkəsinin “Cənub Qaz Dəhlizi”nə dəstək verdiyini bildirdi.

Yunanıstanın Ətraf Mühit və Energetika Nazirliyinin enerji və mineral ehtiyatlar üzrə baş katibi **Mixail Verroiopoulos** əsas diqqəti layihə çərçivəsində şirkətlər arasında əlaqələrə çəkdi, layihənin icrası zamanı ətraf mühitin qiymətləndirilməsinə dair işlərdən danışdı.

Albaniyanın energetika və sənaye naziri **Damian Qjikhuri** bildirdi ki, ölkəsi enerji strukturunu təkmilləşdirmək və müasirləşdirmək niyyətindədir, bu baxımdan “Cənub Qaz Dəhlizi” Albaniya üçün xüsusi önəm daşıyır.

İtaliya Nazirlər Şurasının dövlət katibi **Klaudio De Vinçenti** ölkəsinin bu layihəyə dəstəyindən məmnunluğunu ifadə etdi, “Cənub Qaz Dəhlizi”nin reallaşmasının Avropa qaz siyasəti üçün önəmini vurğuladı.

Bolqarıstanın energetika naziri xanım **Temenujka Petkova** birləşdirici kəmərlər, texniki-iqtisadi əsaslandırma barədə danışdı, ölkəsində və Yunanıstan ərazisində ətraf mühitin və mülkiyyət məsələlərinin qiymətləndirilməsi ilə bağlı işlərin görüldüyünü dedi. Layihənin icrasına dair Türkiyə ilə müştərək qrupun yaradılacağını deyən bolqarıstanlı nazir "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinin reallaşmasının ölkəsinə öz təbii ehtiyatlarını şaxələndirməyə imkan yaradacağını diqqətə çatdırdı.

Monteneqronun iqtisadiyyat naziri **Vladimir Kavariç** Albaniya və Monteneqro ərazisində texniki dəstək məsələlərinin müzakirəsindən və bu layihənin Avropa Komissiyasının maraqlarına cavab verməsi üçün lazımı işlərin həyata keçirilməsindən danışdı.

Xorvatiyanın iqtisadiyyat naziri **Tomislav Paneniç** enerji təhlükəsizliyinin milli təhlükəsizliyin ayrılmaz hissəsi olduğunu deyərək bildirdi ki, bu layihə Xəzər dənizinin təbii ehtiyatlarının bir çox ölkələrə çatdırılmasına mühüm töhfə verəcək.

Avropa Komissiyasının vitse-prezidenti və Avropa İttifaqının xarici siyasət və təhlükəsizlik siyasəti üzrə ali nümayəndəsi **Federika Moqerini** bu tədbirin təşkilinə görə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevə təşəkkürünü bildirərək dedi:

– İcazə verin Sizə və Azərbaycan tərəfinə, cənab Prezidentə bu çox vacib toplantının təşkilinə və ona ev sahibliyi etməsinə görə minnətdarlığımı bildirim, hamınıza üzərinizə götürdüyünüz öhdəlik və bu səhər görülmüş yaxşı işlərə görə ünvanlanmış alqışlara mən də qoşulum.

Bu mənə bütün işlərin görülməsi üçün "gəlin yolumuza davam edək" fikrini söyləmək imkanı verir. Bu təşəbbüsə və həmçinin bu toplantıya Avropa İttifaqında verdiyimiz dəyər açıq-aşkardır. Həm Maroş Şevçoviç, həm də mən bu layihənin Avropa İttifaqının enerji təhlükəsizliyi strategiyasının zəruri elementi olduğunu və energetika diplomatiyasının bizim xarici işlər və təhlükəsizlik siyasətimizin əsas hissəsini təşkil etdiyini bildirmək üçün buradayıq.

Biz keçən il Maroş Şevçoviçlə birlikdə fəaliyyətə Avropa İttifaqı daxilində enerji siyasətinin heç də həmişə xarici siyasətlə bağlı olmamasına dair fikirlərimizi paylaşmaqla

başladıq. Biz Komissiya daxilində bütün 28 üzv ölkə ilə bu siyasətləri bir-birinə daha da bağlamaq üçün çalışırıq. Çünki bu gün dünyada biz enerjinin pisə və yaxşıya doğru aparmasına baxmayaraq, təhlükəsizliyin və bizim xarici əlaqələrimizin, regional şəbəkənin bir hissəsi olduğunu görürük.

Ötən ilin iyul ayında Maroş Şevçoviçlə birlikdə mənim Avropa İttifaqının xarici işlər nazirlərinin görüşü oldu. Bu toplantıda biz bütün üzv ölkələrin bir-biri ilə paylaştığı nəticələr dəstini qəbul etdik. Eyni zamanda biz burada energetika diplomatiyası üzrə tədbirlər planı üzərində razılığa gəldik. Razılaştıq ki, Avropa İttifaqının xarici siyasətində bizim enerji mənbələrimizin daha da şaxələndirilməsi üçün əhəmiyyət kəsb edən tərəfdaşlarımıza və təşəbbüslərimizə xüsusi prioritet verilsin.

"Cənub Qaz Dəhlizi"nin və Xəzər regionunun bizim əsas prioritetlərimiz sırasında olması açıq-aşkardır. Beləliklə, buraya açıq, yaxşı müəyyən olunmuş bir mandatla gəlmişəm. Bu isə ondan ibarətdir ki, biz "Cənub Qaz Dəhlizi"nə ciddi şəkildə dəstək göstəririk və layihənin vaxtında tamamlanması, daha da irəliləməsi üçün hamımızın birgə hərəkətini təmin etməkdən ötrü üzərimizə düşən və xüsusilə şəxsən mənim üzərimə düşən öhdəliyi mümkün olduğu qədər yerinə yetirmək əzmindəyik.

"Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsi bizim üçün enerjinin şaxələndirilməsindən daha böyük anlam kəsb edir, eyni zamanda bu layihə Avropa İttifaqının enerji təhlükəsizliyindən daha böyükdür. Bu layihə daha geniş regionda onun icrasına töhfə verə bilən bir sıra tərəfdaşlarla siyasi, iqtisadi və sosial əlaqələrin genişlənməsi və dərinləşməsindən ibarətdir.

Xanım **Federika Moqerini** "Cənub Qaz Dəhlizi"nin Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan arasında yeni mərhələ olduğunu bildirdi. Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllinin vacibliyini vurğulayan Federika Moqerini dedi ki, regionda sabitliyin bərqərar olunması zəruridir və Avropa İttifaqı Cənubi Qafqazda davamlı sülhün qorunmasındakı səyləri davam etdirir.

Prezident İlham Əliyev çıxış edərək toplantıya yekun vurdu:

– Əvvəlcə mən xanım Moqerinini salamlamaq istəyirəm və "Cənub Qaz Dəhlizi" Məşvərət Şurasının bağlı sessiyasında bizə qoşulduğuna görə minnətdarlığımı bildirirəm. Bu gün səhər biz vitse-prezident Şevçoviçlə müzakirələri açıq elan etdik. İndi isə Avropa Komissiyasının iki vitse-prezidenti ilə onları başa çatdırırıq. Bu, Avropa İttifaqının həmin layihəyə və enerji təhlükəsizliyinə aid məsələlərə verdiyi əhəmiyyətin bariz nümunəsidir.

Bu gün xanım vitse-prezidentlə geniş şəkildə müzakirə edəcəyimiz Avropa İttifaqı ilə əlaqələrimizin yaxşı tarixi və inkişafı üçün çox əhəmiyyətli potensialı var. Söhbət yalnız enerji təhlükəsizliyindən getmir. Biz siyasi dialoqa, iqtisadi əməkdaşlığa aid bir çox məsələlər üzərində işləyirik. Avropa İttifaqı əsas ticari tərəfdaşımızdır. Demək olar ki, ticarət dövriyyəimizin yarısı Avropa İttifaqının üzv dövlətlərinin payına düşür. Biz regionda təhlükəsizlik məsələləri, proqnozlaşdırma, multikulturalizm və mədəni müxtəlifliklə bağlı sız işləyirik. Fikrimcə, Azərbaycan əməkdaşlığın uzun illəri ərzində özünü etibarlı tərəfdaş kimi doğruldub. Biz üzv dövlətlərlə və bütövlükdə Avropa İttifaqı ilə ikitərəfli münasibətlərimizi gücləndirmək istəyirik.

Yeri gəlmişkən, bildirmək istəyirəm ki, Avropa İttifaqına üzv olan dövlətlərin üçdəbir hissəsi ilə Azərbaycan strateji tərəfdaşlıq haqqında bəyannamələri, yaxud sazişləri artıq imzalayıb və ya qəbul edib. Bu, əslində, əməkdaşlığımızın mahiyyətini əks etdirir.

Bu gün mən vitse-prezident Şevçoviçə "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinin həyata keçirilməsinə verdiyi mühüm şəxsi töhfəsinə görə xüsusi minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm.

Bir il əvvəl Bakıda biz Məşvərət Şurasının ilk toplantısını keçirdik. Çox şadam ki, bir il sonra – hazırda şuranın ikinci toplantısı baş tutur və bu göstərir ki, proses davam edəcək. Əminəm ki, həmin görüşlər bu cür genişmiqyaslı layihənin həyata keçirilməsi ərzində ənənəvi xarakter daşıyacaq. Həmçinin fürsətdən istifadə edərək mən Birləşmiş Ştatların hökumətinə və verdiyi töhfəsinə görə şəxsən cənab Hoksteyna təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. İyirmi ildən çox müddət əvvəl bütün enerji təşəbbüslərimizin reallaşmasında ABŞ hökumətinə Azərbaycana verdiyi

davamlı dəstəyə görə minnətdaram. Bu gün bu layihənin həyata keçirilməsinə yardım etmək məqsədilə ABŞ-nin oynadığı rol çox əhəmiyyətlidir. Əminəm ki, məhsuldar əməkdaşlıq davam edəcək və gələcəkdə onun müsbət nəticələrini də görəcəyik.

Mən Məşvərət Şurasının bütün üzvlərinə fəal iştirakına, bu gün aparılmış müzakirələrə verdikləri töhfəyə və nəhayət, bir az sonra imzalanacaq Bəyannaməni, eləcə də Azərbaycanın "Cənub Qaz Dəhlizi"nin əsas aparıcısı kimi strateji rolunu qeyd etdiklərinə görə təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Fəaliyyətimizi bu cür dəyərləndirdiyinizə görə olduqca minnətdarıq. Şadiq ki, bu Məşvərət Şurası formatını qurmaq məqsədilə irəli sürdüyümüz təşəbbüslər tərəfdaşlarımız, Avropa Komissiyası tərəfindən dəstəkləndi. Əməkdaşlığın bu formatının praktiki, yaxşı nəticələrini görürük.

Son bir il ərzində biz mühüm məsələlərin həllinə ikitərəfli və çoxtərəfli formatda çox vaxt sərf etdik. Bu, nadir formatdır ki, "Cənub Qaz Dəhlizi"nin bütün üzvləri, maliyyə təsisatları, Avropa Komissiyası, Birləşmiş Ştatlar bir araya gələrək görülmüş işləri nəzərdən keçirir və gələcək üçün planlar hazırlayırlar. Ötən 2015-ci il layihənin həyata keçirilməsində uğurlu il oldu. Biz səhər bu barədə danışdıq. Əminəm ki, 2016-cı il bu layihənin reallaşmasında çox mühüm və əhəmiyyətli il olacaq. İnanıram ki, bu layihənin uğurlu və vaxtında icrası üçün şərait yaratmaq məqsədilə qarşıda duran bütün məsələləri həll edəcəyik.

"Cənub Qaz Dəhlizi" Avropada ən iri infrastruktur və enerji layihələrindən biridir. Çoxmilyardlıq – 40 milyard dollardan artıq vəsait layihənin bütün dörd seqmentinə yatırılacaq. "Cənub Qaz Dəhlizi"nin bütün dörd seqmentində çox yaxşı irəliləyişə nail olmuşuq. Bu, tərəfdaşlıq, əməkdaşlıq layihəsidir. Biz güclü tərəfdaşlıq qurmuşuq. Xanım Moqerininin qeyd etdiyi kimi, söhbət yalnız enerjiden getmir. Bu gün biz gələn bir neçə il üçün əsl tərəfdaşlıq yaratmışıq. Əməkdaşlığımız layihə başa çatdıqdan sonra bitməyəcək, davam edəcək. Əminəm ki, daha fəal əməkdaşlıq layihə başa çatdıqdan sonra reallaşacaq. Çünki hamımız bir-birimizlə bağlı və bir-birimizdən asılı olacağıq. "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsi bir çox illər ərzində hamımıza: hasilatçılara, tranzit ölkələrə və istehlakçılara fayda verəcək. Bu, enerji təhlükəsizliyi layihəsidir.

Bu gün səhər söylədim ki, enerji təhlükəsizliyi indi ölkələrin milli təhlükəsizliyinin ən mühüm elementlərindən biridir. Bu, enerji şaxələndirilməsi layihəsidir. "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsində biz nəinki marşrutların, o cümlədən mənbələrin şaxələndirilməsini görürük. Bu isə daha əhəmiyyətlidir.

Bu, aramızda səmimi əməkdaşlıq və tərəfdaşlıq layihəsidir. Bu vaxta qədər "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinin yeganə resurs mənbəyi "Şahdəniz" qazı hesab edilib. Bu yataqda 1 trilyon kubmetrdən artıq qaz mövcuddur. Lakin bildiyiniz kimi, Azərbaycanın təsdiq edilmiş qaz ehtiyatları 2,5 trilyon kubmetrdən çoxdur. Buna görə əminəm ki, icrasını tərəfdaşlarımızla birgə planlaşdırdığımız gələcək layihələr bu layihəyə əlavə həcm-ləri təmin edəcək. Biz 4-5 il ərzində planlaşdırdığımız hasilatdan qat-qat çox həcmdə qazı nəql edə biləcək boru kəmərinə çəkirik. Bu səbəbdən bu, uzunmüddətli enerji əməkdaşlığı, şaxələndirmə, sabitlik, proqnozlaşdırma layihəsidir.

"Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsi Avropanın enerji xəritəsini dəyişir. Azərbaycan qaydalarla, təcrübə və qanunvericiliklə tənzimlənən böyük bazarlara çıxışı əldə edəcək. Avropa istehlakçıları etibarlı, dost mənbədən, yeni mənbədən qaz alacaqlar. Bu elə mənbədir ki, onilliklər boyu etibarlı təchizatı təmin edə bilər. Əminəm ki, bu belə də olacaq, çünki Azərbaycanın son iyirmi il ərzində başladığı bütün layihələr uğurlu layihələr olmuşdur.

Azərbaycan XIX əsrin ortalarında dünyada ilk dəfə neft hasil edən ölkə olub. Sonra, XX əsrin ortalarında dənizdə platforma vasitəsilə neft ilk dəfə məhz Azərbaycanda hasil edilib. Müstəqilliyin bərpasından cəmi üç il sonra Azərbaycan "Əsrin müqaviləsi" kimi tanınan müqaviləyə imza atdı. Dünyada ilk dəfə olaraq biz Xəzər dənizinin ehtiyatlarını xarici sərmayələr üçün açıq elan etdik və xarici şirkətləri tərəfdaş kimi ölkəmizə dəvət etdik. Bu gün mən əsas sərmayədar və strateji tərəfdaş olan BP-yə minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm. Bu şirkət Azərbaycana qəti surətdə sadıqdır və bizimlə artıq iyirmi ildən çoxdur ki, işləyir. Həmçinin həmin beynəlxalq əməkdaşlıq nəticəsində dünyanın ən mühüm enerji şirkətlərindən birinə çevrilmiş Dövlət Neft Şirkətini də qeyd edirəm.

1994-cü ildə biz cəmi üç il idi ki, müstəqil idik. Xanım Moqerini qeyd etdi ki, bu gün apardığımız müzakirələrin bir

hissəsi Ermənistanla Azərbaycan arasında münaqişənin həllinə aid olacaq. Biz "Əsrin müqaviləsi"ni Ermənistanla Azərbaycan arasında atəşkəs rejimi əldə olunduqdan cəmi dörd ay sonra – 1994-cü ilin sentyabrında imzaladıq. Əfsuslar olsun ki, ötən illər ərzində münaqişə öz həllini tapmayıb, çünki Ermənistan öz qoşunlarını işğal edilmiş ərazilərdən çıxarmaq, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Təhlükəsizlik Şurasının Ermənistan qoşunlarının Azərbaycan ərazilərindən dərhal və qeyd-şərtsiz çıxarılmasını tələb edən dörd qətnaməsini icra etmək istəmir.

1993-cü ildə Azərbaycanda vətəndaş müharibəsi gedirdi, iqtisadiyyat dağılmışdı. Tənəzzül, min faizdən artıq inflyasiya mövcud idi. Bu cür şəraitdə xarici neft şirkətləri gələcəyimizə inandı. Azərbaycanın etibarlı tərəfdaş olduğuna inandılar və 1994-cü ildə müqaviləni imzaladılar. Bu, əslində, bugünkü layihə üçün əsas yaratdı. Əgər nailiyyətlərin tarixinə nəzər salsaq, görürük ki, 1994-cü ildə dünyada ən iri neft yataqlarından biri sayılan "Azəri-Çıraq-Günəşli" ilə bağlı müqavilə imzalandı. İki il sonra, 1996-cı ildə Dövlət Neft Şirkəti ilə BP-nin rəhbərlik etdiyi konsorsium arasında bu gün "Cənub Qaz Dəhlizi" üçün resurs bazası olan "Şahdəniz" layihəsi ilə bağlı saziş imzalandı. Sonra Xəzər dənizini Qara dəniz ilə ilk dəfə boru xətti vasitəsilə birləşdirən Bakı-Supsa neft kəməri çəkilməyə başladı. 1997-ci ildə BP-nin əməliyyatçı olduğu konsorsium dənizdəki "Çıraq" yatağında ilk neft hasil etdi. Sonra fəal əməkdaşlıq və sərmayələr dövrü başladı. 2003-cü ildə Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft boru kəmərinin təməlqoyma mərasimi keçirildi. 2006-cı ildə Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin açılışı oldu. İlk dəfə olaraq Xəzər və Aralıq dənizləri neft boru kəməri ilə birləşdirildi. Həmin boru kəməri olmasaydı, Azərbaycanın iqtisadi inkişafı bugünkü inkişafdan xeyli fərqli ola bilərdi.

2007-ci ildə Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyəni birləşdirən qaz boru kəmərinin açılışı oldu. Bu gün həmin boru kəməri genişləndirilir. O, "Cənub Qaz Dəhlizi"nin mühüm hissəsidir. 2011-ci ildə şaxələndirməni stimullaşdırmaq məqsədilə çox mühüm sənəd hesab edilən Avropa Komissiyası ilə Azərbaycan arasında strateji əməkdaşlıq və enerji sahəsində Anlaşma Memorandumu imzalandı. 2012-ci ildə TANAP – Trans-Anadolu boru kəmərinin çəkilməsinə dair Türkiyə ilə Azərbaycan arasında tarixi saziş imzalandı. O, hazırda uğurla icra olunur. Səmimi desək, həmin saziş olmadan

bu gün bu layihə ilə bağlı vəziyyət tamamilə başqa cür olardı. Həmin sazişdən sonra sərmayədarlar "Şahdəniz-2" layihəsinə investisiya qoyuluşuna aid yekun qərar üzərində razılığa gəldilər. Bu, 2013-cü ildə baş verdi. 2014-cü ildə "Cənub Qaz Dəhlizi" ilə bağlı Bakıda təməlqoyma mərasimi keçirildi. 2015-ci ildə Türkiyənin Qars vilayətində TANAP-ın təməlqoyma mərasimi baş tutdu. Nəhayət, ümid edirik ki, 2016-cı ildə TAP layihəsinin təməlqoyma mərasimi olacaq. Sonra isə, 2018-ci ildə TANAP başa çatdırılacaq. Yəni bir il və ya bir il yarımından sonra layihə başa çatacaq.

Bir sözlə, siz layihəyə bu nöqteyi-nəzərdən baxsanız, görürsünüz ki, əməkdaşlıq və sərmayə tarixi olmadan bu gün nailiyyətlərimiz mümkünsüz olardı. Hazırda planlaşdırdığımız bütün işlər möhkəm bünövrəyə əsaslanır. Bütün bu müddət ərzində Azərbaycan özünü çox etibarlı və bacarıqlı tərəfdaş kimi göstərdi.

Biz qonşularımız, Avropa İttifaqının bir çox ölkələri ilə çox sıx münasibətlər qurmuşuq. Bu gün biz çox səmərəli, açıq və səmimi əməkdaşlığı görürük. Məşvərət Şurası formatının yarıdılmasının əsas məqsədi əlaqələndirmə ilə bağlı idi. Çünki hazırda hamımız bir komandayıq: Azərbaycan, Gürcüstan, Türkiyə, Yunanistan, Bolqarıstan, Albaniya, İtaliya. Çox şadam ki, Xorvatiya və Monteneqro nümayəndələri bugünkü görüşdə iştirak edirlər. Bu onu göstərir ki, "Cənub Qaz Dəhlizi" daha da genişlənəcək. Azərbaycanın qaz ehtiyatları və potensial əlavə ehtiyatlar, tikintisini planlaşdırdığımız infrastruktur bizə təbii sərvətlərimizi bir çox ölkələrə çatdırmaq imkanı yaradacaq. Biz layihəni uğurla icra etməliyik. Fikrimcə, bugünkü nailiyyət göstərir ki, bu, vaxtında mümkün olacaq. Sonra isə uzunmüddətli strategiyamızı həmin layihə üzərində quracağıq. Bu məqsədlə, əlbəttə ki, bu əməkdaşlıq və əlaqələndirmə davam etməlidir. Əminəm ki, bu davam edəcək.

Fürsətdən istifadə edərək sizi "Cənub Qaz Dəhlizi" Məşvərət Şurasının üçüncü toplantısında iştirak etmək üçün gələn il Azərbaycana dəvət edirəm. Əminəm ki, həmin vaxt bizim yaxşı hesabatlarımız olacaq. Sizin hamınıza uğurlar arzulayıram. İştirakinizə görə sağ olun.

Sonra "Cənub Qaz Dəhlizi" Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin ikinci toplantısının Birgə Bəyannaməsi imzalandı. Birgə Bəyannaməni "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinin iştirakçısı olan ölkələrin nazirləri və xüsusi nümayəndələri imzaladılar.

“Cənub Qaz Dəhlizi” Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin III toplantısı

23 fevral 2017-ci il

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin çıxışı:

– Hörmətli xanımlar və cənablar.

Hörmətli qonaqlar.

Əvvəlcə bütün qonaqlarımızı salamlayıb və “Cənub Qaz Dəhlizi” Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin üçüncü toplantısında iştiraka görə minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm. Sizin iştirakınız olduqca vacibdir, çünki bu sizin təmsil etdiyiniz hökumət və təşkilatların “Cənub Qaz Dəhlizi” layihəsinin həyata keçirilməsinə çox böyük əhəmiyyət verdiyinin göstəricisidir.

Bu gün qonaqlarımız arasında “Cənub Qaz Dəhlizi” layihəsinin iştirakçı dövlətlərinin müvafiq nazirləri, ABŞ və Böyük Britaniya hökumətlərinin yüksək nümayəndələri, Avropa Komissiyasının vitse-prezidenti, şirkətlərin, beynəlxalq maliyyə təşkilatlarının təmsilçiləri var. Avropa Komissiyasının vitse-prezidenti cənab Şevçoviçi xüsusilə salamlamaq istərdim. Mən bu il ərzində onunla artıq dörd görüş keçirmişəm. Bu isə belə bir mühüm layihənin reallaşdırılmasında Azərbaycan və Avropa Komissiyasının yaxından əməkdaşlıq etdiyini göstərir.

Hesab edirəm ki, biz nadir və xüsusi beynəlxalq əməkdaşlıq formatını yaratmağa müvəffəq olmuşuq. Əlbəttə ki, müxtəlif dövlət, şirkət və maliyyə qurumları arasında əməkdaşlıq təcrübəsi “Cənub Qaz Dəhlizi”nin uğurla həyata keçirilməsinin əsas səbəbi olmaqla yanaşı, gələcəkdə də özünün əhəmiyyətli rolunu oynayacaq. Çünki bu global layihənin icrası başa çatdırıldıqdan sonra bizim əməkdaşlığımız müxtəlif sahələr üzrə davam edəcəkdir.

Beynəlxalq əməkdaşlıq haqqında danışarkən, təbii ki, sizin diqqətinizi Azərbaycanın enerji siyasətinin tarixinə yönəltmək istərdim, çünki onsuz bugünkü toplantı mümkün olmazdı. Müstəqilliyimiz bərpa olunan sonra Azərbaycan mühüm enerji şirkətlərini ölkəmizdə fəaliyyət göstərməyə dəvət etdi.

Tarixdə ilk dəfə Xəzər dənizi beynəlxalq əməkdaşlıq məkanına çevrildi və dünyanın əsas neft və qaz şirkətləri buraya çox böyük həcmdə sərmayələr yatırdı. 1994-cü ildə biz Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda nəhəng neft ehtiyatlarının istismarı ilə bağlı "XX əsrin müqaviləsi" adlanan kontraktı imzaladıq. Bu faktiki olaraq Xəzər dənizinin xarici sərmayələr üçün açılması, ölkəmiz üçün isə transformasiya və inkişaf istiqamətində atılmış ilk vacib addım idi.

Bugünkü Azərbaycan böyük mənada həmin siyasətin nəticəsidir. Milyardlarla ölçülən xarici sərmayələrin cəlb edilməsi və Azərbaycana məxsus neft yataqlarının işlənilməsi uğurlu inkişaf üçün əhəmiyyətli ilkin şərait yaratdı. Neft satışından əldə olunan vəsait infrastruktur və sosial layihələrə, insan kapitalının inkişafına yönəldilmişdir və biz bunun nəticəsində ölkə iqtisadiyyatının şaxələndirilməsinə nail olmuşuq. Sərmayələr və beynəlxalq əməkdaşlıq olmasaydı, 1990-cı illərin ortalarında bunların heç birini etmək mümkün olmazdı.

Bu səbəbdən biz dövlətlər və şirkətlər arasında beynəlxalq əməkdaşlığa böyük dəyər veririk. Ölkəmizdə bütün sərmayələr zəruri səviyyədə qorunur, hasilatın pay bölgüsünə dair Azərbaycanın beynəlxalq neft şirkətləri ilə imzaladığı bütün müqavilələr parlamentimiz tərəfindən ratifikasiya olunur və qanun formasında Prezident tərəfindən imzalanır. Yəni həmin müqavilələrin mətninin bir sözünün belə dəyişdirilməyəcəyi ilə bağlı 100 faiz zəmanət var. Bu, sərmayəçilərdə əminlik yaradır və hesab edirəm ki, Azərbaycanın sərmayələrə dəyər verən və onları müvafiq şəkildə qoruyan etibarlı tərəfdaş olmasında mühüm rol oynayır.

"Cənub Qaz Dəhlizi"nin resurs bazasını nəhəng "Şahdəniz" qaz yatağı təşkil edir. "Şahdəniz" yatağının istismarı ilə bağlı müqavilə 1996-cı ildə imzalanmışdır. Bunun özü də tarixi hadisə idi, çünki həmin vaxta qədər Azərbaycan yalnız neft hasil edən ölkə kimi tanınırdı. Lakin "Şahdəniz" layihəsi sayəsində biz özümüzü nəhəng qaz ehtiyatlarına malik ölkə kimi təqdim etdik. Bu gün Azərbaycanın, – "Şahdəniz" və digər yataqlarının, – təsdiq edilmiş qaz ehtiyatı 2,6 trilyon kubmetr təşkil edir. Bu, nəhəng ehtiyatdır və şübhəsiz ki, "Şahdəniz" yatağının birinci mərhələdəki istismarı "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinin təməlini qoydu.

Bu, regional və daha sonra beynəlxalq əməkdaşlığın yaranmasında iki mühüm mərhələ oldu. Regional əməkdaşlığa gəldikdə, bu regionda üç ölkə: Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə uzun illərdir ki, uğurla əməkdaşlıq edir və bu üç ölkə dəhlizlər yaratmağa müvəffəq olmuşdur. Bu ən vacib olan məsələ idi. Xəzər dənizini Qara dənizlə bağlayan neft kəməri mövcud deyildi. Biz ilk olaraq buradan Gürcüstanın Qara dəniz sahillərindək uzanan Bakı-Supsa neft kəmərinə inşa etdik. Daha sonra Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyəni birləşdirən Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas neft kəməri və nəhayət, Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri inşa edilmişdir. "Cənub Qaz Dəhlizi"nin tərkib hissəsi olan həmin kəmərin bu gün genişləndirilməkdədir.

Bütün bunlar Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə arasında regional əməkdaşlıq, habelə beynəlxalq maliyyə qurumlarının və bu layihələri strateji hesab edən ABŞ hökumətinin dəstəyi nəticəsində ərsəyə gəlmişdir. Layihələr, həqiqətən də, strateji idi, çünki onlar regionumuzun enerji xəritəsini dəyişməyə başlamışdır. Beləliklə, Azərbaycan dünya bazarlarına neft tədarük edən etibarlı tərəfdaşa çevrilmişdir və bu gün bəzi Avropa dövlətlərinin enerji balansında Azərbaycan neftinin payı 30-40 faiz təşkil edir.

Bunları deməkdə məqsədim bugünkü inkişafın olduqca möhkəm təməl, fəal iş, qarşılıqlı etimad və əməkdaşlıq tarixinə malik olmasını nümayiş etdirməkdir. Eyni zamanda yüksək riskli sahə hesab olunan bu sahədə həmin layihələri maliyyələşdirən beynəlxalq maliyyə qurumlarına da minnətdaram.

"Cənub Qaz Dəhlizi" bu gün artıq realıqdır. Bu gün burada layihə ilə bağlı mövcud çağırışları nəzərdən keçirəcəyik. Öz növbəmdə bu layihənin həyata keçirilməsində Azərbaycan və Türkiyə arasında olan əməkdaşlığın xüsusi əhəmiyyətini vurğulamaq istədim. 2012-ci ildə İstanbulda Prezident Ərdoğan və mən Trans-Anadolu qaz kəmərinə dair tarixi müqaviləyə imza atdıq. Əslində, "Cənub Qaz Dəhlizi"nin icrası məhz həmin gündən başlayır, çünki o vaxta qədər müxtəlif layihələr, seçimlər və müzakirələr mövcud idi. Potensial qaz layihəsinin reallaşdırılması ilə bağlı bir çox konfrans və seminarlar təşkil edilmişdir. Ancaq İstanbuldakı imzalanma mərasimi dönüş nöqtəsi oldu.

Bundan sonra "Şahdəniz" layihəsinin ikinci mərhələsinə sərmayə qoyulması ilə bağlı qərar qəbul edildi və TANAP sazişi bağlanmasa idi, həmin qərar verilməzdi. Daha sonra TANAP layihəsinin davamı olaraq Trans-Adriatik qaz kəməri layihəsi seçildi. Beləliklə, 2012-ci ildə İstanbuldakı mərasim dönüş nöqtəsi oldu, tərəfdaşlarımız bizi dəstəklədilər və bu gün həmin sazişin nəticəsi göz qabağındadır.

Bizim tərəfdaşlarımıza, – müxtəlif dövlət, şirkət və təşkilat nümayəndələrinə, – bu gün bizimlə birlikdə olduqlarına görə öz dərin minnətdarlığımı bildirirəm. Bu, Məşvərət Şurasının üçüncü toplantısıdır və bu yığıncaq artıq yaxşı bir ənənəyə çevrilmişdir. Həyat sübut etmişdir ki, belə toplantının çox vacib mənası var. Biz yalnız görülmüş işləri nəzərdən keçirmirik. Ən əsası odur ki, gələcəklə bağlı planlar qurur və səylərimizi əlaqələndiririk. Əlaqələndirmə olmazsa, biz uğur əldə edə bilmərik. "Cənub Qaz Dəhlizi"nin bütün dörd seqmenti paralel şəkildə həyata keçirilir. Buna görə də layihənin dəqiq icrası və vaxt qrafikinə riayət olunması ən vacib məsələlərdəndir.

Son dəfə biz ötən il ərzində Bakıda görüşmüşük. Həmin vaxtdan bəri bir çox hadisələr baş vermişdir, layihənin icrası ilə bağlı yaxşı irəliləyiş var. Mənə verilən son məlumata görə, "Şahdəniz-2" layihəsi üzrə işlərin təqribən 90 faizi, Cənubi Qafqaz Boru Kəməri üzrə 80 faizə yaxını, TANAP 65 faiz və Trans-Adriatik kəməri üzrə isə 34 faizi icra edilmişdir. Bu, yaxşı irəliləyişin göstəricisidir. Ötən ilin fevralında nazirlər səviyyəsində keçirilmiş ikinci toplantı zamanı mövcud olan vəziyyəti götürsək, bu gün böyük irəliləyişin şahidi olarıq. Bu, layihənin uğurlu icrasının vacib göstəricisidir.

Bununla yanaşı, Bakıdakı sonuncu görüşümüzə bəri növbəti, böyük "Abşeron" qaz layihəsi üzrə işlərə başlanılmışdır. Biz yataqla bağlı praktiki işlərə, yəni qazma işlərinə başlamağı planlaşdırırıq və "Abşeron" yatağının birinci mərhələsi üzrə qaz potensialı artıq hesablanıb. "Abşeron" yatağı Azərbaycanın qaz potensialının əlavə mənbəyi olacaqdır.

Bu, ilk növbədə bizim qaz potensialımızın "Şahdəniz"lə məhdudlaşmadığını nümayiş etdirir. Halbuki "Şahdəniz" dünyanın

ən nəhəng qaz yataqlarından biridir və onun ehtiyatı 1,2 trilyon kubmetrdir. Ancaq bu, "Şahdəniz-2" layihəsinin icrasının digər layihələrin reallaşdırılması baxımından nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğunu nümayiş etdirir. Müasir nəqlətmə infrastrukturunu olmadan digər qaz yataqlarına sərmayələrin cəlb edilməsi çətin olardı. Bütün bunlar hamımızın mənafeyinə xidmət edir. Çünki yaradılmaqda olan şəbəkə vasitəsilə nə qədər çox qaz nəql edilsə, biz, dövlətlər və şirkətlər, bundan bir o qədər bəhrələnəcəyik.

"Cənub Qaz Dəhlizi" XXI əsrin layihəsi hesab oluna bilər. Şadam ki, TANAP-ın icrası ilə bağlı xərclər azalıb. Aldığım son məlumata görə, bu rəqəm 11,8 milyard dollardan 8,5 milyard dollara enmişdir. Bir sıra ölkələrdəki iqtisadi vəziyyətin narahatlıq doğurduğu belə bir vaxtda xərclərin azalması olduqca vacib məsələdir. Beləliklə də, TANAP-ın səhmdarları külli miqdarda vəsaitlərinə qənaət edəcəklər.

Biz layihənin icrası üçün maliyyə vəsaitinin cəlb edilməsinə nail olmuşuq. Burada xüsusi olaraq Dünya Bankını qeyd etmək istərdim. Bu qurum layihəyə böyük məbləğdə vəsait ayırmaqla yanaşı, digər maliyyə institutlarına da signal vermiş oldu. "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinin icrasının dəstəklənməsi üçün böyük məbləğdə maliyyə vəsaitlərinin ayrılmasına görə Asiya İnkişaf Bankına və Asiya İnfrastruktur və İnkişaf Bankına da minnətdarlığımı bildirirəm.

Burada xüsusi əhəmiyyət daşıyan məqam ondan ibarətdir ki, Azərbaycan qazı Asiyaya deyil, Avropaya nəql ediləcəkdir. Lakin gördüyümüz kimi, layihəyə verilən maliyyə dəstəyi baxımından Asiya maliyyə qurumları Avropa təşkilatlarından öndədir. Ümid edirik ki, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, Avropa İnvestisiya Bankı da maliyyə dəstəyinin verilməsi və asiyalı tərəfdaşlarından geridə qalmamaq məsələlərini nəzərdən keçirəcəkdir. Əks təqdirdə, bunu anlamaq çox çətin olacaqdır.

Azərbaycan öz növbəsində dövlət büdcəsi və Dövlət Neft Fondunun vəsaiti hesabına layihəyə böyük maliyyə dəstəyi göstərir. Bu gün Azərbaycanın maliyyə imkanları regionda istənilən layihənin həyata keçirilməsinə imkan verir və biz bunu uğurla edirik. "Cənub Qaz Dəhlizi" enerji təhlükəsizliyi layihəsidir

və dəfələrlə dediyim kimi, enerji təhlükəsizliyi dövlətlərin milli təhlükəsizliyinin tərkib hissəsidir. Bu, şaxələndirmə layihəsidir. Şaxələndirmə isə yalnız istehlakçılara deyil, biz istehsalçılara da lazımdır. Çünki bizim çoxşaxəli nəqlətmə şəbəkəsinə ehtiyacımız var. Bu gün ehtiyatlarımızın müxtəlif təyinat məntəqələrinə nəql edilməsi üçün bizim 7 kəmərimiz var ki, bunlardan 3-ü neft, 4-ü isə qaz kəməridir. Səkkizincisi isə "Cənub Qaz Dəhlizi"dir ki, o da tezliklə istifadəyə veriləcəkdir.

Biz enerji şaxələndirilməsi haqqında danışanda nəqlətmə marşrutları ilə yanaşı, mənbələr barəsində də danışırıq. Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda olan mənbələr yeni mənbələrdir və bu, regionun və Avropa istehlakçılarının qaz ilə təchizatında yeganə yeni mənbədir. Bu baxımdan regional və artıq beynəlxalq əməkdaşlıq, qarşılıqlı etimad və dəstək bu layihənin həyata keçirilməsinin ən vacib elementlərindəndir.

Bu gün nazirlər səviyyəsində üçüncü toplantıda biz artıq əmin ola bilirik ki, heç bir maneə bu layihənin həyata keçirilməsinin qarşısını ala bilməz. Layihənin icrası ilə bağlı sizə təqdim etdiyim rəqəmlər bizim layihənin icrasının yekun mərhələsində olduğumuzu nümayiş etdirir. Buna baxmayaraq, biz birgə söylərlə bu layihənin icrasının müəyyən seqmentləri üzrə süni gecikdirmələrin qarşısını almalıyıq və əminəm ki, bu mövzu burada ətraflı müzakirə olunacaqdır.

Bilirik ki, burada müəyyən müdaxilə və kənardan təzyiqlər olacaq. Müəyyən ekoloji və digər bəhanələr ortaya atılacaq. Ancaq burada biz reallığı nəzərə almalıyıq. Reallıq isə ondan ibarətdir ki, Azərbaycanın tərəfdaşları, ölkəmizin strateji tərəfdaşı və bizim bütün neft və qaz layihələrimizin operatoru olan BP şirkəti ilə birlikdə həyata keçirdiyi heç bir layihə ilə bağlı, istər Azərbaycanda, istərsə də buradan başlayan nəqlətmə marşrutu boyu hər hansı bir ekoloji problem baş verməmişdir.

Yadımdadır ki, biz Bakı-Tbilisi-Ceyhan kəmərinin inşaa edəndə də layihənin icrasının əleyhinə olan müəyyən dairələrin sponsorluğu ilə "Bakı-Tbilisi-Ceyhan kampaniyası" adlanan kampaniya başlanılmışdı. Onlar həmin layihənin nüfuzdan salınması üçün geniş fəaliyyətə başladılar. Layihəni regionun

ekoloji fəlakəti adlandırdılar. Təəssüf ki, o zaman bəzi maliyyə qurumları da prosesi ləngitdi. Ancaq Bakı-Tbilisi-Ceyhan artıq 11 ildir ki, fəaliyyət göstərir və o zamandan bəri burada xırda narahatlıq belə doğuracaq epizod olmamışdır. Bizim BP və digər tərəfdaşlarımızla həyata keçirdiyimiz bütün layihələr ən yüksək ekoloji standartlara cavab verir.

Bu səbəbdən eşidəndə ki yenidən "Cənub Qaz Dəhlizi" və onun hansısa seqmenti ilə bağlı kimlərdəsə və haradasa narahatlıq var, biz dərhal 10 il bundan əvvəl baş verənləri xatırladıq. Həmin ssenari, həmin üsul və əminəm ki, nəticəsi də elə həmin cür olacaqdır. Biz "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsini həyata keçirəcəyik. Biz bu uğura birgə nail olacağıq. Burada yeganə itirə biləcəyimiz zamandır. Biz isə nəyə görə vaxt itirməliyik? Vaxt pul deməkdir. Biz bu layihəni vaxtında icra etməliyik. Dediym kimi, layihənin bütün seqmentləri: "Şahdəniz-2", Cənubi Qafqaz Qaz Kəməri, TANAP və TAP paralel şəkildə icra olunmalıdır.

Təfərrüatına varmaq istəmirəm. Əminəm ki, bu mövzu ətraflı müzakirə olunacaq. Belə toplantıların əhəmiyyəti burada yalnız uğur və nailiyyətlərdən deyil, eyni zamanda problem, çağırış və onların həlli yolları haqqında danışmaqdan ibarətdir.

Toplantının işinə uğurlar diləyir və bu gün bizimlə birlikdə olduğunuza görə bir daha minnətdarlığımı bildirirəm.

Azərbaycanın energetika naziri Natiq Əliyev:

– Çox sağ olun, cənab Prezident. Mən Məşvərət Şurasının bütün iştirakçıları adından dərin məzmunlu nitqinizə, çox dəyərli tövsiyəlerinizə və göstərişlerinizə görə Sizə dərin minnətdarlığımızı bildirmək istədim. Nazirlərin toplantısında Sizin iştirakınız bütün ölkələr, bütün iştirakçılar üçün çox vacibdir. Bundan əvvəlki iki toplantıda olduğu kimi biz indicə eşitdiyimiz göstərişlərinizi, baxışlarınızı və fikirlərinizi çox yüksək qiymətləndiririk. Bir daha təkrar etmək istədim ki, bu bizə kömək edir. Sizin "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinə dəstəyiniz, Sizin göstərişləriniz və dediym kimi, səyləriniz bütün iştirakçıların öz öhdəliklərini yerinə

yetirmələri üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir. Çünki hazırda biz "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsini tamamlamağa çox yaxın mərhələdəyik. Bilirsiniz ki, çox böyük irəliləyişə nail olmuşuq. Lakin bəzi ölkələrdə bəzi maneələrin olduğunu hiss edirik və düşünürəm ki, nazirlərin bu toplantısı bizə layihəni uğurla tamamlamaq üçün doğru yolu tapmağa kömək edəcək.

Cənab Prezident, Sizə bir daha təşəkkürümü bildirmək və icazənizlə salamlama nitqi üçün sözü dostumuz, hörmətli qonağımız Maroş Şevçoviçə vermək istərdim.

Avropa Komissiyasının enerji birliyi üzrə vitse-prezidenti Maroş Şevçoviç:

– Hörmətli cənab Prezident.

Təşəkkür edirəm, cənab nazir.

Hörmətli nazirlər, beynəlxalq və maliyyə institutlarından olan həmkarlarım, konsorsiumun nümayəndələri, xanımlar və cənablar.

Mən artıq üçüncü dəfə mehriban ev sahibi olduğuna, memarlığın əsl şah əsəri hesab etdiyim bu gözəl binada bu gün nazirlər toplantısını təşkil etdiyinə görə cənab Prezidentə dərin təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Əminəm ki, bu bizim danışıqlarımız üçün gözəl ab-hava yaradacaq, ötən görüşümüzə indiyədək "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinin həyata keçirilməsində müşahidə etdiyimiz əhəmiyyətli irəliləyişə nəzər salmaq və hələ qarşıda gördüyümüz çağırışları müzakirə etmək üçün kifayət qədər vaxtımız olacaq.

İcazənizlə mən Prezident Əliyevi Brüsselə çox uğurlu səfəri münasibətilə də təbrik etmək istərdim. Çünki hesab edirəm ki, bu, həqiqətən də, bizim əlaqələrimizdə yeni səhifə açdı. Səfər zamanı biz Azərbaycanla Avropa İttifaqını bir çox aspektlərdə, bir çox sahələrdə bir-birinə daha da yaxınlaşdıracağını hesab etdiyim yeni hərtərəfli çərçivə sazişi ilə bağlı danışıqlara başladıq. Əminəm ki, bu razılaşmanın yeni çərçivəsini müzakirə edəcəyimiz zaman enerji, enerji təhlükəsizliyi, bir çox digər sahələrdə əməkdaşlıqla bağlı məsələlər, sözsüz, diqqət mərkəzində olacaq.

Cənab Prezident öz nitqində "Cənub Qaz Dəhlizi"nin bütün dəyər zəncirində, bu kəmərin bütün mühüm hissələrində tikinti prosesinin gedişatını çox yaxşı təsvir etdi. Düşünürəm ki, irəliləyişə təkcə kəmərin keçdiyi ölkələrdə göstərilən böyük səylər, görülən işlər sayəsində deyil, həm də bu masa ətrafında yaradılmış yaxşı yaradıcı mühit, mütəmadi məlumat mübadiləsi, bu cür genişmiqyaslı layihə ilə bağlı davamlı olaraq ortaya çıxan problem və çağırışları həll etmək üçün göstərilən səylər sayəsində nail olunub. Ona görə də, zənnimcə, iki günlük görüşümüz bizə layihənin irəliləyişini, qarşıda duran bütün çağırışları müzakirə etməyə daha bir imkan yaradacaq. Mən bu layihənin Avropa İttifaqı üçün, Avropanın enerji təhlükəsizliyi və şaxələndirmə planlarımız, rəqabətliliyi və Avropanın enerji təchizatının şaxələndirilməsini dəstəkləyən açıq likvid bazar kimi qalmasını təmin edən planlarımız üçün strateji əhəmiyyətini və bu çox mühüm region – Xəzər hövzəsi ilə yeni əlaqəyə və Azərbaycan kimi güclü tərəfdaşa malik olmaq imkanını nə dərəcədə qiymətləndirdiyimizi bir daha vurğulamaq istədim. Əminəm ki, Sizin qeyd etdiyiniz kimi, bu bizim son bir neçə ildə qəbul etdiyimiz bütün strateji sənədlərdə, təhlükəsizlik strategiyasından tutmuş enerji birliyinə qədər, Avropa İttifaqının strateji layihəsindən tutmuş bizim bir neçə həftə bundan əvvəl qəbul etdiyimiz enerji birliyinin vəziyyəti ilə bağlı ikinci hesabatə qədər sənədlərdə öz əksini tapıb.

Mən həmçinin beynəlxalq maliyyə institutlarının iştirakını və onlarla yaxşı əməkdaşlığı, o cümlədən Dünya Bankı, Asiya İnfrastruktur və İnvestisiya Bankı və Asiya İnkişaf Bankının layihəyə maliyyə dəstəyini yüksək qiymətləndirirəm. Mən çox şadam ki, bizim Avropa İnvestisiya Bankı və Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankından olan həmkarlarımız da bu gün bizimlə buradadırlar. Mən onları – Avropanın maliyyə institutlarını da qitənin enerji təhlükəsizliyinin gələcəyi üçün strateji əhəmiyyət kəsb edən bu çox mühüm layihənin maliyyələşdirilməsini dəstəkləməyə cəlb etmək üçün yollar axtarmağa çağıracağam.

Biz cənab Prezidentlə bu il artıq dörd dəfə görüşmüşük. Həmçinin Qarsda təməlqoyma mərasimində iştirak etmişik. Salonikidə də təməlqoyma mərasimi olub. Düşünürəm ki, bu təməlqoyma mərasimlərinin İtaliyada tikilməli və çəkilməli olan yekun seqmentə doğru necə irəliləməsini görmək çox mühüm

əhəmiyyət kəsb edirdi. Ona görə də mən xüsusilə çox şadam ki, nazir Kalenda buradadır. Çünki mən mərkəzi hökumətin ciddi dəstəyi ilə həyata keçirilən bütün bu böyükhəcmli işlərin, buradan başlayan və İtaliyada başa çatan bu uzun boru kəmərinin tikintisinin vaxtında yekunlaşmasının təmin edilməsi, uzun illərdən sonra bu qədər dəstəklədiyimiz şəxələndirmə vasitəsilə Avropaya yeni mənbədən yeni marşrutla yeni qazın çatdırılması üçün göstərilən səylərin tamamlanması məqsədilə bu layihənin uğurla həyata keçirilməsi üzərində Karlonun nə qədər səylə çalışdığını bilirəm.

Mən həmçinin Cənub-Şərqi Avropadan, Balkan ölkələrindən olan həmkarlarımızın burada iştirak etdiyini bildirmək istəyirəm. Çünki biz onlarla CESEC təşəbbüsü çərçivəsində çox sıx işləyirik. Bu qısaltma Mərkəzi və Cənub-Şərqi Avropada daha yaxşı qaz bağlantısı üzrə yüksək səviyyəli qrupun adını ifadə edir. Biz bu əməkdaşlığa iki il bundan əvvəl başladığımız, çünki biz Avropanın bu önəmli regionunda daha güclü enerji təhlükəsizliyinin təmin olunmasını, onların ən azından üç fərqli qaz mənbəyinə çıxış əldə etməsini, bir qaz təchizatçısından həddən artıq asılılığın aradan qaldırılmasını istəyirdik. Qeyd etməliyəm ki, bu qrupda olan ab-hava çox gözəldir və biz çox qısa müddət ərzində bu əhəmiyyətli məqsədə nail olacaq prioritet təşkil edən layihələr üzərində razılığa gələ bildik.

Mən yunan və bolqar tərəfdaşlarımıza bu ölkələr arasında olan bağlantı ilə əlaqədar gördükləri möhtəşəm işlərə görə minnətdarlığımı ifadə etmək istəyirəm. Çünki bu işlər nəinki bu iki tərəf üçün, həm də region üçün, digər Avropa ölkələri ilə və əlbəttə ki, "Cənub Qaz Dəhlizi" və Azərbaycanla daha yaxşı bağlantı nöqtəyi-nəzərindən böyük əhəmiyyət kəsb edəcəkdir.

Beləliklə, cənab Prezident, nitqimin sonunda mən bizi Bakıda qəbul etdiyiniz və bu layihəyə güclü rəhbərlik etdiyiniz üçün Sizə bir daha təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Biz hamımız əldə olunmuş bu böyük tərəqqini vurğulamaq üçün fikir mübadiləsinin aparılmasını və layihənin vaxtında tamamlanmasını, Xəzər dənizindən hasil olunan qazın 2020-ci ilə qədər Avropaya çatdırılmasını təmin etmək üçün siyasi iradə və hazırlığın, eyni zamanda biznes tərəfdaşlarımızın bu işə sadıqlılığının açıq şəkildə nümayiş etdirilməsini səbirsizliklə gözləyirik. Çox sağ olun, cənab Prezident.

“Cənub Qaz Dəhlizi” Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin IV toplantısı

15 fevral 2018-ci il

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin çıxışı:

– Əziz xanımlar və cənablar.

Əziz dostlar.

Azərbaycana xoş gəlmisiniz. Şadam ki, təklifimizi qəbul etmişiniz və “Cənub Qaz Dəhlizi” Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin dördüncü toplantısında iştirak edirsiniz. Bu gün biz ötən il ərzində görülən işləri nəzərdən keçirəcəyik və əlbəttə ki, gələcək planlarımız barədə danışacağıq. Şadam ki, qonaqlarımız arasında köhnə və yeni dostlarımız var. Mən xüsusilə “Cənub Qaz Dəhlizi” Məşvərət Şurasının hər bir toplantısında iştirak edən Avropa Komissiyasının vitse-prezidenti cənab Şevçoviçi salamlamaq istərdim. Avropa Komissiyasının bu layihənin həyata keçirilməsinə dəstəyi çox mühümdür.

Bu gün mən həmçinin yüksək səviyyəli nümayəndələr – burada bizimlə birlikdə olan ABŞ və Birləşmiş Krallıq hökumətlərinə təkcə “Cənub Qaz Dəhlizi” layihəsinə deyil, 1990-cı illərdə Azərbaycanın təşəbbüskarı olduğu enerji təhlükəsizliyi ilə bağlı digər layihələrə verdiyi davamlı dəstəyə görə minnətdarlığımı ifadə etmək istərdim. Xüsusilə Bakı-Tbilisi-Ceyhan, Bakı-Tbilisi-Ərzurum neft-qaz layihələri ABŞ və Birləşmiş Krallıq hökumətləri tərəfindən güclü şəkildə dəstəklənib. Bu dəstək davam edir və onu göstərir ki, bu ölkələrlə yaxın tərəfdaşlığımız, əlaqələrimiz bizim hamımıza öz məqsədlərimizə çatmağa kömək edir. Əlbəttə ki, mən “Cənub Qaz Dəhlizi”nə üzv olan ölkələrdən: Gürcüstan, Türkiyə, Yunanıstan, Bolqarıstan, Albaniya və İtaliyadan olan tərəfdaşlarımızı, yüksək səviyyəli hökumət rəsmilərini, həmçinin tərəfdaşlarımızı, böyük komandanın gələcək üzvlərini salamlamaq istərdim. Mən artıq onları böyük komandanın üzvləri hesab edə bilərəm, çünki biz artıq Bosniya və Hersoqovina, Xorvatiya və Monteneqro ilə Anlaşma Memorandumları imzalamışıq. Şadam ki, bugünkü toplantıda bizə dost ölkələr olan Rumıniya

və Türkmənistandan nümayəndələr ilk dəfə olaraq iştirak edirlər. Onların bu toplantıda iştirakı həmçinin bizim layihəmə böyük əhəmiyyət verdiklərini nümayiş etdirir.

Sözsüz ki, "Şahdəniz", TANAP və TAP-a üzv olan şirkətlərin və maliyyə institutlarının güclü əzmi olmadan layihənin icrası mümkün olmazdı. Mən verdikləri töhfələrə, əzm və maliyyə dəstəyinə görə şirkətlərin və dünyanın aparıcı maliyyə institutlarının nümayəndələrini alqışlayıram. Əslində, sizin Şuranın toplantısında iştirakınız onu göstərir ki, biz hamımız üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən qlobal layihələr, enerji təhlükəsizliyi, enerji şaxələndirilməsi layihələri və regionumuzda beynəlxalq əməkdaşlığı gücləndirəcək layihələr həyata keçirən çox güclü və səmərəli komanda yaratmağa müvəffəq olmuşuq.

2015-ci ildə Azərbaycan "Cənub Qaz Dəhlizi" Məşvərət Şurasının yaradılması təşəbbüsü ilə çıxış etdi, çünki biz səylərimizi əlaqələndirməyə böyük ehtiyacın olduğunu aydın başa düşürdük. Əvvəlki illərdə Azərbaycan qonşu ölkələr olan Gürcüstan və Türkiyə ilə birlikdə mühüm enerji layihələri həyata keçirib. Lakin bu dəfə daha çox ölkə və şirkət cəlb olunmuşdu, ona görə də bizim əlaqələndirməyə, maksimum səmərəliliyə ehtiyacımız var idi. Mən çox şadam ki, Avropa Komissiyası bu təşəbbüsü dərhal dəstəklədi və dördüncü toplantı Avropa Komissiyası və Azərbaycan tərəfindən təşkil olunub. Mən layihənin həyata keçirilməsinə verdiyi böyük töhfəyə görə bir daha cənab Şevçoviçə xüsusi minnətdarlığımı bildirmək istədim.

Biz artıq dördüncü dəfədir görüşürük. Bu əməkdaşlıq formatı artıq səmərəli olduğunu və çox yaxşı nəticələrə yol açacağını sübut edib. "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsi Azərbaycanın indiyədək çox uğurlu olan və Azərbaycana öz iqtisadiyyatını şaxələndirməyə kömək edən enerji strategiyasının əsas elementlərindən biridir. Biz enerji ehtiyatlarından istifadə edərək qeyri-neft sektoru, insan kapitalı və infrastruktura investisiya yatırımsıq, bununla da iqtisadiyyatımızın uzunmüddətli davamlı inkişafını təmin etmişik. Sözsüz ki, bizim əvvəlki illərdə Azərbaycanda həyata keçirdiyimiz layihələr "Cənub Qaz Dəhlizi"nin reallaşdırılması üçün güclü bünövrə yaradıb. Bizim enerji strategiyamız müstəqilliyimizin bərpasından bir qədər

sonra başlanıb və artıq 3 il sonra – 1994-cü ildə Azərbaycan BP-nin rəhbərliyi ilə dünyanın aparıcı neft şirkətləri konsorsiumu ilə müqavilə imzaladı və layihənin və investisiyaların həcmi nəzərə alaraq, bu müqavilə dərhal “Əsrin müqaviləsi” adını aldı. Ötən ilin fevralında Bakıda sonuncu görüşümüzdən sonra keçən dövr ərzində biz eyni yataqla bağlı “Əsrin müqaviləsi”nin uzadılmasına dair yeni müqavilə imzaladıq. Hazırda layihənin müddəti 2050-ci ilədək uzadılıb. Qarşıdakı onilliklər ərzində biz dünyanın ən böyük neft yataqlarından biri olan “Azəri-Çıraq-Günəşli”də sabit və davamlı inkişafdən faydalanacağıq.

1994-cü il faktiki olaraq bizim tariximizdə, Azərbaycanda və dünyada neftin inkişafı tarixində dönüş nöqtəsi oldu. Bu həmçinin Azərbaycanı dünya ictimaiyyətinə təqdim etdi, iqtisadiyyatımıza, xüsusilə də ilkin mərhələdə neft və qaz sektoruna nəhəng investisiyaların qoyulması üçün qapı açdı, Azərbaycanın etibarlı tərəfdaş olduğunu və investorlar üçün maksimum dərəcədə əlverişli investisiya mühiti yaratmaq iqtidarında olduğunu nümayiş etdirdi. Mən, sadəcə olaraq, xatırlatmaq istərdim ki, bizim bütün əsas neft və qaz müqavilələrimiz parlamentimiz tərəfindən ratifikasiya olunur və qanun kimi imzalanır. Bu da investorların investisiyalarına maksimum təminat verir. İki il keçəndən sonra – 1996-cı ildə “Şahdəniz” qaz kondensatı layihəsi üzrə müqavilə imzalandı və hazırda “Şahdəniz” hələ ki “Cənub Qaz Dəhlizi” üçün yeganə resurs mənbəyidir. Bu da bizim tariximizdə mühüm hadisə oldu, çünki bu bizə yenidən milyardlarla investisiya cəlb etməyə kömək etdi və Azərbaycan neft istehsal və ixrac edən ölkədən qaz istehsal və ixrac edən ölkəyə də çevrildi. Bu gün bu iki əsas enerji layihəsi regional əməkdaşlıqla bağlı məsələlərdə mühüm rol oynayır. Bu, regionları və qitələri birləşdirən əsas kəmərlər infrastrukturunun tikintisini stimullaşdırdı. Bu gün bu iki meqalayihə regionda və Avropada enerji təchizatını şaxələndirməyə kömək edir. Sonra dənizə çıxışı olmayan ölkə kimi beynəlxalq bazarlara çıxışımız olmadığından biz kəmərlər tikməli olduq və bunun üçün bizim artıq regional əməkdaşlığa ehtiyacımız yarandı. Düşünürəm ki, bu da planlarımızı yaxşı nümayiş etdirdi. Beləliklə, Bakı ilə Gürcüstanın Supsa dəniz limanını birləşdirən ilk kəmərlər 1990-cı illərin sonunda açılaraq xam neft nəql edən kəmərlə Xəzər dənizi ilə Qara dəniz arasında ilk bağlantı yaratdı. Lakin bu, yetərli deyildi, çünki bizim

neft ehtiyatlarımızın tam şəkildə işlənməsi üçün bu kəmərin tutumu kifayət etməirdi. Bu səbəbdən də əsas neft kəmərinin tikintisi planlaşdırıldı və 2006-cı ildə Xəzər dənizi ilə Aralıq dənizini birləşdirən Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin uğurlu açılışı oldu. Hazırda Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri təkcə Azərbaycandan deyil, Xəzər dənizinin o biri tərəfində olan – Xəzərin şərq sahillərindəki yataqlardan neft nəql etməklə artıq Azərbaycanı tranzit ölkəyə, tranzitdə etibarlı tərəfdaşa çevirir.

2007-ci il də bizim tariximizdə mühüm il olub. Çünki Azərbaycan ilk dəfə qaz ixracatçısı oldu. Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəmərinin açılışından sonra bizim qazımız Gürcüstan və Türkiyə bazarlarına ixrac olunmağa başladı və bu eyni zamanda "Şahdəniz" yatağının işlənməsinin ikinci mərhələsi və "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsi üçün bünövrə yaratdı. Biz "Şahdəniz" yatağının işlənməsinin yeni mərhələsi üçün yeni imkanların yaradılması yollarını müzakirə edirik. Əlbəttə ki, bizim qazımızı Türkiyə və Avropaya ixrac etmək üçün diametri daha böyük olan kəməre ehtiyacımız var idi və 2012-ci ildə İstanbulda Azərbaycan və Türkiyə Trans-Anadolu – TANAP kəmərinin tikintisi üzrə tarixi sənəd imzaladı. Düşünürəm ki, bu tarix regional inkişaf, əməkdaşlıq bizim ölkələrimiz üçün iqtisadi faydalara güclü təsir göstərəcək. Çünki bu da müasir tarixdə dönüş nöqtəsi oldu. TANAP "Cənub Qaz Dəhlizi"nin fundamental elementlərindən biridir və 2012-ci il faktiki olaraq "Şahdəniz-2"yə əsas investisiyalara qapı açdı. Çünki bundan sonra – 2013-cü ildə "Şahdəniz-2"yə investisiya yatırmaqla bağlı qərar qəbul olundu. TANAP olmadan bu mümkün olmazdı. 2013-cü il Trans-Adriatik kəmərinin TANAP layihəsinin davamı kimi seçildiyi il oldu. Beləliklə, bu, görülən işlərin qısa tarixçəsidir. Əlbəttə, bu tarixçə onu göstərir ki, biz 20 ildən çoxdur "Cənub Qaz Dəhlizi"nin həyata keçirilməsi istiqamətində irəliləyirik. Bu 20 il uğur, nailiyyətlər, inkişaf, transformasiya və regional əməkdaşlıq illəri olub.

Bu gün bizim artıq təkcə Azərbaycan, Gürcüstan, Türkiyə kimi üç ənənəvi müttəfiqi deyil, daha çox ölkəni əhatə edən güclü regional əməkdaşlıq formatımız var. Ötən görüşümüzdən sonra keçən dövr ərzində "Cənub Qaz Dəhlizi"nin həyata keçirilməsində əhəmiyyətli irəliləyiş əldə olunub. Mən sizin və Azərbaycan xalqının diqqətinə bəzi rəqəmləri çatdıracağam. Çünki bu masa

arxasında əyləşənlər bizim hansı mərhələdə olduğumuzu yaxşı bilirlər. Lakin mən demək istərdim ki, son bir ildə layihənin icrası çox uğurlu olub. Biz "Cənub Qaz Dəhlizi"nin 4 elementinin hamısı ilə bağlı yaxşı irəliləyişə nail olmuşuq. "Şahdəniz-2" yatağı üzrə işlərin 99 faizdən çoxunu tamamlamışıq. Müqayisə üçün, bir il əvvəl bu rəqəm 90 faiz olub. Cənubi Qafqaz Boru Kəməri ilə bağlı işlərin təxminən 95 faizi tamamlanıb, bir il əvvəl bu rəqəm 90 faiz olub. TANAP-ın icrası 95 faizə yaxınlaşır, bir il əvvəl bu, 70 faizə yaxın olub. TAP-ın icrası bir il əvvəlki 34 faizlə müqayisədə 70 faizə yaxın, ola bilsin ki, 66-67 faiz tamamlanıb. Beləliklə, bu, həqiqətən də, çox mühüm inkişafdır. Bu onu göstərir ki, 2017-ci il, bəlkə də, layihənin icrasında həlledici il olub və hazırda biz yekunlaşmağa çox yaxınıq. Mən həmçinin bildirmək istərdim ki, 20 il bundan əvvəl Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə arasında yaradılmış regional əməkdaşlıq, həqiqətən də, regionumuzda və Avropada enerji sahəsində inkişafda mühüm rol oynayıb. Çünki bu regional əməkdaşlıq təkcə nəhəng, genişmiqyaslı enerji layihələrinin həyata keçirilməsinə yol açmayıb, həm də regionumuzda sabitlik, proqnozlaşdırılma imkanı və çox səmimi əməkdaşlıq yaradıb. Eyni zamanda bu bizə diqqəti digər nəqliyyat layihələrinə cəmləşdirməyə imkan verib. 2017-ci ilin fevralında sonuncu görüşümüzdən sonra keçən dövrdə regionda başqa mühüm bir hadisə baş verdi. Ötən il oktyabrın sonunda Bakıda biz təkcə üç ölkə arasında deyil, həm də Asiya və Avropa arasında yeni dəmir yolu əlaqəsi olan yeni layihənin – Bakı-Tbilisi-Qarsın açılışını etdik. Bu artıq Asiyadan Avropaya ən qısa yoldur, yüklərin daşınmasına sərf olunan zamanı iki dəfədən çox azaldır və artıq şirkətlərə xidmətlər göstərir. Əminəm ki, onlar bu layihəni ciddi şəkildə əsas prioritetlərindən biri hesab edəcəklər. Bu gün artıq yüklərin artması onu göstərir ki, Bakı-Tbilisi-Qars yeni İpək yolu layihəsinin çox mühüm elementi olacaq. Sözsüz ki, burada, Qafqazda, Gürcüstan, Türkiyə və Azərbaycan arasında güclü regional əməkdaşlıq olmasaydı, neft-qaz layihələri həyata keçirilməsaydı, Bakı-Tbilisi-Qars, bəlkə də, reallıq üçün deyil, sadəcə, tarix üçün bir layihə olacaqdı. Bu bizim əldə etdiyimiz real nəticədir. Bu gün biz artıq geniş komanda ilə bu masa arxasında əyləşərkən görürük ki, "Cənub Qaz Dəhlizi"nin üzvü olan ölkələr arasında eyni

əməkdaşlığı yarada bilərik. Bu artıq baş verir və tərəfdaş ölkələrdən yüksək səviyyəli nümayəndə heyətlərinin iştirakı, həqiqətən də, bunu nümayiş etdirir. Hələ ki "Şahdəniz" "Cənub Qaz Dəhlizi" üçün yeganə resurs mənbəyidir. Lakin düşünürəm və əminəm ki, gələcəkdə biz Azərbaycanda əlavə həcmdə resurslara malik olacağıq. Çünki bu gün biz beynəlxalq tərəfdaşlarımızla fəal şəkildə yeni layihələr, Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorundakı yeni qaz yataqları üzərində işləyirik. Xüsusilə tezliklə, ola bilsin ki, bir neçə ilə, bəlkə də, bundan az müddətdə hasilata başlanacaq "Abşeron" yatağı, çox böyük qaz ehtiyatı olan "Ümid" və "Babək" yataqları ilə bağlı Azərbaycan xarici şirkətlərlə fəal danışıqlar aparır.

Tezliklə beynəlxalq əməkdaşlığa cəlb olunacağına ümid bəslədiyimiz başqa bir yataq "Qarabağ" adlanır. Həmçinin böyük qaz potensialı olan iki yataq: "Dan ulduzu" və "Əşrəfi". Beləliklə, Azərbaycanın təsdiq olunmuş qaz ehtiyatları "Şahdəniz" yatağından iki dəfədən artıq çoxdur – 2,6 trilyon kubmetr qaza bərabərdir və əminəm ki, daha çox olacaq. Çünki bizim təcrübəmiz onu göstərir ki, ilkin olaraq gözlənilən ehtiyatlar əvvəlkindən xeyli çox olur. Məsələn, 1994-cü ildə "Əsrin müqaviləsi" imzalananda "Azəri-Çıraq-Günəşli" yataqlarının ehtiyatları 500 milyon tondan bir qədər çox qiymətləndirilirdi. Təvazökarlıqla desək, hazırda bu rəqəm iki dəfə çox – 1 milyard tona yaxındır. Düşünürəm və ümid edirəm ki, qaz yataqlarında da eyni mənzərənin şahidi olacağıq. Ona görə də Azərbaycan qarşdakı onilliklərdə dünya bazarlarına enerji ehtiyatlarının etibarlı, uzunmüddətli təchizatçısı olacaq. Bu gün Azərbaycan nefti bəzi Avropa ölkələrinin neft istehlakının üçdəbirini və ya daha çox, hətta 40 faizini təşkil edir. Azərbaycan öz qaz ehtiyatları ilə Avropa bazarına daxil olmağa hazırdır.

"Cənub Qaz Dəhlizi" enerji təhlükəsizliyi layihəsidir. Biz milli təhlükəsizlikdən danışarkən, əlbəttə ki, hazırda enerji təhlükəsizliyi ən vacib elementlərdən biridir. "Cənub Qaz Dəhlizi" enerji şaxələndirilməsi layihəsidir, bizdə bu, marşrutların və mənbələrin şaxələndirilməsidir. Bu əsl şaxələndirmədir. Çünki tək-cə marşrutların şaxələndirilməsi bizimkindən bir qədər fərqlidir. "Cənub Qaz Dəhlizi" enerji sahəsində əməkdaşlıq layihəsidir və əməkdaşlığın necə olmalı olduğunu göstərir. Əməkdaşlıq yalnız o zaman mümkündür ki, bütün tərəflər ondan faydalansın. Bu səbəbdən

başlanğıcda bizim əsas məqsədimiz istehsalçılar, tranzit ölkə və istehlakçılar arasında yaxşı balansın tapılmasıdır. Yalnız bu halda biz uğur qazana bilərik və layihənin uğurlu icrası bizim doğru yolda olduğumuzu göstərir. İstehsalçıların və ya istehsalçının, – hələ ki cəmi bir istehsalçı var: Azərbaycan, – tranzit ölkələrin və istehlakçıların maraqları tam şəkildə nəzərə alınır və “Cənub Qaz Dəhlizi” cəlb olunmuş bütün ölkələrdə bir neçə milyardlıq investisiyalara yol açır. Bu, minlərlə yeni iş yeri deməkdir. Bu təkcə enerji deyil, həm də nəqliyyat infrastrukturunu, nəqliyyat infrastrukturuna investisiya yatırılması deməkdir. “Cənub Qaz Dəhlizi” marşrut boyunca yerləşən və “Cənub Qaz Dəhlizi”nin üzvü olan ölkələrin bir çox hissələrinin qazlaşdırılmasına gətirib çıxaracaq. Bütün bunlar inkişaf, sabitlik, proqnozlaşdırılma imkanı deməkdir və əməkdaşlığa yol açır. Çünki bu gün “Cənub Qaz Dəhlizi”nin üzvü olan ölkələr Azərbaycanın çox yaxın tərəfdaşlarıdır. Azərbaycan artıq bu ölkələrin böyük əksəriyyəti ilə strateji tərəfdaşlığa dair bəyannamələr imzalayıb. Hazırda biz Avropa İttifaqı ilə danışıqlar aparırıq və yeni tərəfdaşlıq sazişi də Azərbaycanla Avropa İttifaqı arasında əməkdaşlıq üçün yeni format yaradacaq.

Əlbəttə ki, əvvəlki layihələrlə yanaşı, “Cənub Qaz Dəhlizi” layihəsi ölkəmizə yeni faydalar verir. Azərbaycan iqtisadiyyatını şaxələndirmək, insan kapitalına investisiya yatırmaq, iqtisadiyyatı tamamilə dəyişmək üçün öz enerji ehtiyatlarından səmərəli şəkildə istifadə edib. Hazırda ümumi daxili məhsulun mütləq əksəriyyəti özəl sektorun payına düşür. Son 15 ildə iqtisadiyyatımız 3 dəfədən çox, ümumi daxili məhsul 3,2 dəfə artıb. Biz işsizlik və yoxsulluğu azaltmaq üçün enerji ehtiyatlarından düzgün şəkildə istifadə etməyə müvəffəq olmuşuq. Son 15 ildə əhalimizin 1,5 milyon nəfər artmasına baxmayaraq, işsizlik səviyyəsi çox aşağı – 5 faizdir. Yoxsulluq səviyyəsi 5,4 faizdir, savadlılıq səviyyəsi 100 faizə yaxındır.

Biz iqtisadiyyatı şaxələndirmək üçün insan kapitalına investisiya yatırmışıq, iş yerləri açmışıq, müasir infrastruktur layihələri yaratmışıq. 2018-ci il yanvar ayının nəticələri göstərir ki, iqtisadiyyatımız, əsasən, qeyri-enerji sektorunda inkişaf edir. Burada iqtisadi artım 4 faizə yaxın olub. Yanvarda sənayemizin qeyri-enerji sektorunda iqtisadi artım 8,7 faiz olub. Azərbaycanın

valyuta ehtiyatları ümumi daxili məhsula bərabərdir. Düşünürəm ki, iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinin ən yaxşı göstəricisi Davos Dünya İqtisadi Forumunun qiymətləndirməsidir. Son qiymətləndirmə göstərir ki, Azərbaycan rəqabət qabiliyyətinə görə dünyada 35-ci yerdədir. İnkişaf etməkdə olan ölkələr arasında inklüziv inkişaf indeksinə görə Azərbaycan 3-cü yerdədir. Bizdən əvvəl yalnız 30 inkişaf etmiş ölkə və 2 inkişaf etməkdə olan ölkə var. Bu o deməkdir ki, biz rəqabətçilik və inkişafa görə 33-cü və 35-ci yerdəyik. Bu bizim enerji amili ilə dəstəklənən siyasətimizin göstəricisi və siyasətimizin nəticəsidir. Sözsüz ki, biz Azərbaycanda yeni enerji inkişafı ilə bağlı tərəfdaşlarımızla fəal şəkildə işləməyə davam edəcəyik. Lakin eyni zamanda qonaqlarımıza məlumat vermək istərdim ki, əlbəttə, bizim üçün ən vacibi qeyri-enerji sektorudur. Bütün bunlar qısaca olaraq ölkəmiz və tərəfdaşlarımız üçün layihənin faydaları haqqında məlumat idi və onu göstərir ki, Avropanın uzunmüddətli enerji layihəsi olan "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsi ölkələrimizə müsbət nəticələr verəcək. Bir daha bizimlə birlikdə olduğunuza görə təşəkkür etmək istərdim. Fərsətdən istifadə edərək sizi gələn il Məşvərət Şurasının beşinci toplantısına dəvət etmək istərdim. Düşünürəm ki, həmin vaxta qədər "Cənub Qaz Dəhlizi"nin üç mühüm seqmenti artıq işə salınmış olacaq və bizim qazımız öz bazarlarına çıxış əldə edəcək.

Azərbaycanın energetika naziri Pərviz Şahbazov:

– Cənab Prezident, icazə verin bizim üçün rəhbər prinsipləri ortaya qoyan hərtərəfli çıxışınız üçün Sizə "çox sağ olun" deyim. "Cənub Qaz Dəhlizi"nin Məşvərət Şurasının keçirilməsi təşəbbüsü ilə dörd il bundan əvvəl çıxış etdiyiniz üçün Məşvərət Şurasının adından Sizə dərin minnətdarlığımızı bildirmək istəyirəm. Bu forum iştirakçılara əməkdaşlığı inkişaf etdirmək və nəticələrə nail olmaq imkanı yaradıb. Cənab Prezident, biz Avropa, Azərbaycan və digər iştirakçı ölkələrin təhlükəsizliyini və inkişafını artıracaq "Cənub Qaz Dəhlizi"nin yaradılmasında Sizin baxışınızı xüsusilə qiymətləndiririk.

Avropa Komissiyasının enerji birliyi üzrə vitse-prezidenti Maroş Şevçoviç:

– Çox sağ olun, cənab Prezident.

Nazirlər, zati-aliləri, xanımlar və cənablar.

Əvvəla, burada olmaq məni həqiqətən də məmnun edir. Ötən dörd ildə bu vaxt təqvimimizdə müntəzəm səfər vaxtı olmuşdur. Çünki biz Məşvərət Şurasının toplantılarının çox faydalı olduğunu hesab edirik. İlk dəfə dörd il bundan əvvəl müzakirələr zamanı biz keçmişin səhvlərindən nəticə çıxarmağı və "Cənub Qaz Dəhlizi" kimi mühüm layihənin həm siyasi müstəvidə, həm də biznes müstəvisində daim diqqət tələb etdiyini qərara aldığımızı. Biz layihənin gedişatını qiymətləndirmək, problemləri vaxtında aşkar etmək və vaxtında həll etmək üçün müntəzəm olaraq qarşılıqlı əlaqədə olmalıyıq və toplantılar keçirməliyik. Hesab edirəm ki, dörd il davam edən bu sıx əməkdaşlıq açıq-aydın sübuta yetirdi ki, bu çox düzgün seçim idi. Çünki layihənin gedişatı, həqiqətən də, çox təsirləndiricidir. Biz bilirik ki, bu dörd illik müddət asan olmamışdır. Biz global enerji bazarında yeni dinamizmi müşahidə etdik, biz enerji qiymətlərinin dəyişdiyini gördük, biz İkinci Dünya müharibəsindən bəri hələ də ən böyük iqtisadi böhranın öhdəsindən gəlirik. Biz həmçinin tarixi Paris müqaviləsinin imzalanmasına gətirib çıxaran iqlim dəyişikliyinə öhdəsindən gəlmək üçün yeni yolları nəzərdən keçiririk.

Beləliklə, biznes və enerji sektorunun ümumi ab-havası və dinamikası tamamilə yeni bir quruluşa malik idi və mən deyərdim ki, görünməmiş çağırışlar var idi və layihənin cədvəl üzrə vaxtında icrası faktı sıx əməkdaşlığı, yaxşı anlaşma və problemlərin vaxtında həllini çox yaxşı sübuta yetirir. Buna görə də, cənab Prezident, bizi bir daha gözəl Bakı şəhərində qəbul etdiyiniz üçün Sizə təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Həmçinin mən energetika naziri Pərviz Şahbazova və onun sələfi, bizimlə uzun illər yaxından çalışmış, layihəyə sadıqlığı ilə bağlı bizim çoxlu müsbət xatirələrimiz olan, yaxın dostumuz kimi

daim qəlbimizdə yaşayan Natiq Əliyevə minnətdarlığımı bildirirəm. Həmçinin Avropa Komissiyası adından Avropa İttifaqı və Azərbaycan arasında ikitərəfli münasibətlərdə müsbət ab-havanın və yeni dinamizmin olduğunu təqdirəlayiq hesab edirəm. Bizim ötən il çox intensiv əməkdaşlığımız olub. Siz Brüsselə iki dəfə səfər etdiniz, hərtərəfli çərçivə sazişi üzərində intensiv iş bərpa olundu və həmçinin keçən həftə xarici işlər naziri və Avropa İttifaqının xarici siyasət və təhlükəsizlik üzrə ali nümayəndəsi səviyyəsində çox uğurlu əməkdaşlıq şurası keçirildi. Beləliklə, hesab edirəm ki, bu yeni əməkdaşlıq formatı bizə məxsusi olaraq, lakin eyni zamanda çox mühüm olan bu layihə üzrə tək-cə enerji sahəsində əməkdaşlıq etmək yox, həmçinin digər siyasi və iqtisadi əməkdaşlıq formalarını müəyyən etmək üçün bu layihədən necə kənara çıxmaq yollarını göstərəcək. Cənab Prezident, Siz layihənin bütün əsas seqmentləri üzrə – istər "Şahdəniz-2" yatağının işlənilməsi, Cənubi Qafqaz Boru Kəmərinin genişlənməsi, istərsə də Trans-Anadolu kəməri və Trans-Adriatik Boru Kəməri üzrə bizim layihə boyunca üzləşdiyimiz bütün çağırışlara baxmayaraq, aparılan işlər barədə bizə çox yaxşı təsir bağışlamış işlərin gedişatını olduqca ətraflı təsvir etdiniz. Mən sizinlə yüz faiz razıyam ki, bu gözəl ab-hava və regional əməkdaşlıq olmasaydı, buna nail olmaq mümkün olmazdı. Buna görə də mən layihədə iştirak edən bütün ölkələrin nümayəndələrinə, eyni zamanda bu layihə çərçivəsində yerlərdə işləri təhvil verən şirkətlərin baş icraçı direktorlarına və nümayəndələrinə təşəkkürümü bildirirəm.

Deyərdim ki, bu layihəni ilk dəfə müzakirə etdikdən sonra "Cənub Qaz Dəhlizi"nin əhəmiyyəti artdı. Biz bu layihənin Avropada daha da çoxsaylı ölkələr üçün necə də cəlbedici olduğunu gördük, istər Mərkəzi, istər Şərqi Avropa olsun, istərsə də Qərbi Balkan ölkələri. Buna görə bu layihənin ötən ilin noyabr ayında qəbul olunan Şərq Tərəfdaşlığı Sammitinin Bəyannaməsində strateji əhəmiyyət daşıyan layihə kimi göstərilməsi də çox aydın idi. Avropa İttifaqı adından biz bu uzun boru kəmərinin bütün əsas komponentlərinin ümumi maraq dairəsi statusuna malik olan layihə çərçivəsində işlənilməsini

və Avropa qurğularının birləşməsindən faydalanmasını təmin etməklə bu layihənin strateji əhəmiyyətini vurğulamaq istəyirik.

Çox şadam ki, bir neçə gün bundan əvvəl Avropa İnvestisiya Bankının bu layihəyə maliyyə vəsaiti ayracağı təsdiqləndi. Səhv etmərsə, bu, Avropa İnvestisiya Bankının tarixində bir layihəyə ayrılmış ən böyük maliyyə dəstəyidir. Lakin istərdim ki, Avropa İnvestisiya Bankı tərəfindən qəbul olunan bu çox vacib qərar barədə ətraflı məlumatı mənim həmkarım olan, Avropa İnvestisiya Bankının vitse-prezidenti versin. Mən həmişə qeyd edirəm ki, bu layihəyə dəstək verən ən böyük dövlət bankı Avropa İnvestisiya Bankı olmuşdur. "Cənub Qaz Dəhlizi"nin Avropanın enerji təhlükəsizliyi üçün əhəmiyyəti çox vacibdir və bu, gələcəkdə daha da artacaqdır. Çünki hazırda Avropa İttifaqı istehlak etdiyi enerjinin yarısından çoxunu idxal edir, daha dəqiq desək, istifadə etdiyimiz təbii qazın 69 faizini və neftin 89 faizini idxal edirik. Hazırda biz enerji resurslarının əsas hissəsini Rusiya, Norveç və Əlcəzairdən alırıq. Lakin biz, əlbəttə ki, şaxələndirmək istəyirik və biz həqiqi şaxələnməyə üstünlük veririk. Yəni yeni mənbələrə, yeni tərəfdaşlara, yeni marşrutlara və Avropadakı enerji sistemlərinə daxil olacaq yeni təchizata üstünlük veririk. Biz Avropa İttifaqının hər bir üzvünün və ya tərəfdaşının ən azından üç fərqli təbii qaz mənbəyinə çıxışının olmasını istəyirik. Çünki biz yüksək keyfiyyətli enerji təhlükəsizliyinin bu cür olacağını başa düşürük. Buna görə də biz bir neçə il bundan əvvəl Bolqarıstanın energetika naziri Temenujka Petkova və Baş nazir Boyko Borisovla Mərkəzi və Şərqi Avropa üzv ölkələrinin əməkdaşlığına başladığımız və orada belə bir qərara gəldik ki, daha da dayanıqlı bazar, daha münasib qaz qiymətləri üçün ən yaxşı variant bir neçə bağlayıcı qurğu vasitəsilə ölkələrimizi birləşdirməkdir. Bu, bağlayıcılarda ikiistiqamətli axın olacaq, bizim sistemlərə daha çox universallıq və Avropa İttifaqı daxilində təbii qazın necə çatdırılmasında daha da yaxşı imkan və seçimlər verəcək. Çünki Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələri Qərbi Avropa ölkələri ilə müqayisədə təbii qaza görə hələ də bir az baha qiymət ödəyir. Bu məsələyə düzəliş edilməlidir və biz daha yaxşı infrastruktur inkişafı vasitəsilə bu problemi, əlbəttə

ki, aradan qaldırmaq istəyirik. Buna görə də gələcəkdə biz Xəzər regionundan, Azərbaycandan gələn təchizata çox güvənirik. Biz həmçinin Avropa İttifaqına yekun mayeləşdirilmiş təbii qaz təchizatını qəbul etməkdən ötrü imkanlarımızı yaxşılaşdırmaq üçün gərgin çalışırıq. Biz qlobal bazarlara çıxışa təminat verəcək mayeləşdirilmiş təbii qaz infrastrukturumuzu tamamlayırıq. Biz həmçinin Şərqi Aralıq dənizi regionunda bəzi müsbət irəliləyişləri də müşahidə edirik. Buna görə də "Cənub Qaz Dəhlizi" çox mühüm rol oynayacaq. Çünki bu, yeni ərazidən, strateji əhəmiyyət daşıyan enerji regionundan qazı nəql edəcək ilk yeni boru kəməridir. Məhz buna görə biz bu ili çox səbirsizliklə gözləyirik. Hesab edirəm ki, bu il layihənin tamamlanması üçün çox həlledici olacaqdır. Çünki bu ilin sonuna kimi biz ilk qazın Azərbaycandan Türkiyəyə nəql olunacağını gözləyirik. Ümid edirik ki, bu bizim yekun məqsədimizə zəmin yaradacaq. Məqsəd isə Xəzər hövzəsindən gələn qazın 2020-ci ilə qədər Avropaya çatdırılmasıdır. Sonra isə Azərbaycan qazına ehtiyacı olan bütün ölkələrə qazı çatdırmaq üçün Avropa İttifaqı daxilində və Avropadakı tərəfdaşlarımızla çalışmaqdır. Buna görə də biz yunan-bolqar bağlayıcı qurğusu üzərində Temenujka və yunan tərəfdaşlarımız ilə çox sıx çalışırıq. Buna görə də mən burada qazın daha da şimala nəql edilməsi imkanlarını müəyyən etmək üçün Bolqarıstanla çox sıx əməkdaşlıq edən Rumıniyadan olan dostlarımızı, həmçinin qazın yeni şaxələndirilmiş təchizatı sayəsində yeni imkanlar açılan Qərbi Balkan ölkələrindən olan dostlarımızı görməyimə çox şadam.

Beləliklə, cənab Prezident, cənab nazir, belə bir intensiv və faydalı əməkdaşlıqda iştirak etmək üçün məni dəvət etdiyinizə görə sizə minnətdarlığımı bildirirəm. İnanıram ki, bugünkü toplantı bu tarixi layihədə yerdə qalan çətinlikləri aradan qaldırmağa imkan yaradacaq ki, biz də bu ilin sonuna kimi bu layihədə həqiqi sıçrayış və layihənin tamamlanmasının sübutu olan təbii qazın birinci olaraq Türkiyəyə, sonra da Avropaya çatdırılmasını görə bilək. Çox sağ olun.

“Cənub Qaz Dəhlizi” Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin V toplantısı

20 fevral 2019-cu il

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin çıxışı:

– Hörmətli xanımlar və cənablar.

Hörmətli qonaqlar, hörmətli dostlar.

Azərbaycana xoş gəlmisiniz, sizi görməyə çox şadam, “Cənub Qaz Dəhlizi” Məşvərət Şurasının beşinci toplantısında iştirakinizə görə sizə təşəkkür edirəm.

Biz 2015-ci ildə bu mühüm prosesə start verdik və Azərbaycan belə bir əməkdaşlıq formatının təşəbbüskarı oldu. Bu təşəbbüs Avropa Komissiyası tərəfindən də dəstəkləndi və beləliklə, bu proses başladı. Biz belə toplantıların və bu nəhəng layihənin irəli aparılması ilə bağlı görülməli işlərə dair geniş müzakirələrin faydasını görürük. Mən Avropa Komissiyasına bu prosesdə fəal iştiraka görə təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Azərbaycan və Avropa Komissiyası bu şuranın həmtəşkilatçılarıdır və bizim sıx əməkdaşlığımız yaxşı nəticələr verir. Böyük məmnuniyyətlə komissar Ottingeri salamlayıram. O, vaxtilə Avropa İttifaqının enerji məsələləri üzrə komissarı olub və Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan arasında enerji məsələləri üzrə əməkdaşlığın möhkəmlənməsi və “Cənub Qaz Dəhlizi” layihəsinin irəliləməsində mühüm rol oynayıb. Bu, həqiqətən də, vahid komanda işidir və ildən-ilə biz bunun nəticəsini görürük.

Mən Azərbaycanın təşəbbüskarı olduğu bütün enerji layihələrinin, xüsusilə də “Cənub Qaz Dəhlizi”nin reallaşdırılmasında göstərilən davamlı dəstəyə görə Amerika Birləşmiş Ştatları hökumətinə minnətdarlığımı bildirirəm. Mən ABŞ və Böyük Britaniyanın yüksək səviyyəli nümayəndələrini salamlayıram. Əminəm ki, sizin töhfəniz sayəsində bu toplantının gözəl nəticələri olacaq. Mən eyni zamanda “Cənub Qaz Dəhlizi” layihəsinin həyata keçirilməsində iştirak edən qonşularımız Türkiyə və

Gürcüstan, habelə Avropa ölkələrindən Bolqarıstan, Yunanıstan, Albaniya və İtaliyadan olan nümayəndələri salamlayıram. Biz artıq bu layihənin reallaşdırılmasına məsul olan bir komandayıq.

Bildiyiniz kimi, Azərbaycan Bosniya və Hersoqovina, Xorvatiya və Monteneqro ilə Avropada enerji sahəsində əməkdaşlığın genişləndirilməsinə dair Anlaşma Memorandumu imzalayıb. Bunun nəticəsində biz Azərbaycanın enerji resurslarının nəqlinin şaxələndirilməsi üçün müasir və yeni infrastruktur şəbəkəsi yaradacağıq və mən həmin dövlətlərin nümayəndələrini də burada salamlayıram. İllik toplantılarımızda iştirak edən qonaqlarımızın sayı artır. Mənə verilən məlumata görə, burada Macarıstan, Rumıniya, Serbiya, San-Marino və Türkmənistandan olan nümayəndələr iştirak edirlər və şadam ki, bu layihəyə maraq göstərən dövlətlərin sayı artmaqdadır.

Əlbəttə, burada şirkətləri də qeyd etmək lazımdır, çünki onların fəal iştirakı olmadan bu nəhəng layihəni reallaşdırmaq mümkünsüz olardı. Mən SOCAR və BP arasında olan sıx strateji tərəfdaşlığı xüsusi qeyd etmək istəyirəm. BP şirkəti bizim strateji tərəfdaşımız və investorumuzdur, o, Azərbaycanda 25 ildir ki, fəaliyyət göstərir. BP Azərbaycanda enerji layihələrinin icrası ilə bağlı böyük səylər göstərir və onun yatırdığı sərmayələr tərfimizdən yüksək qiymətləndirilir. Biz Azərbaycanda enerji sahəsinin inkişafı ilə bağlı bir sıra vacib layihələr üzərində çalışırıq.

Beynəlxalq maliyyə qurumlarının güclü dəstəyi olmadan bizim birgə səylərimiz faydalı olmazdı. Bu gün toplantımızda dünyanın aparıcı maliyyə qurumlarının: Dünya Bankı, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, Asiya İnkişaf Bankı və Avropa İnvestisiya Bankının nümayəndələri iştirak edirlər. Firsətdən istifadə edərək bu layihə ilə bağlı maliyyə töhfəsinə və bizə olan etimada görə sizlərə təşəkkür edirəm. Bizim nə qədər böyük təşəbbüs və nəhəng layihəni həyata keçirdiyimizi təsvir etmək üçün, zənnimcə, bu toplantıda iştirak edənlərin siyahısını səsləndirmək kifayət edər.

"Cənub Qaz Dəhlizi" ümumi marağımızı əks etdirən və qarşılıqlı surətdə əhəmiyyətli layihədir. Bu, Azərbaycanın 1994-cü ildə təməli qoyulmuş enerji strategiyasının tərkib hissəsidir.

O zaman Azərbaycan nəhəng "Azəri-Çıraq-Günəşli" neft yatağı ilə bağlı beynəlxalq neft şirkətlərindən ibarət konsorsiumla müqavilə imzaladı. Bu bizim beynəlxalq enerji şirkətləri ilə əməkdaşlığımızın başlanğıcı idi. O vaxt Azərbaycan öz təbii resurslarını beynəlxalq əməkdaşlıq üçün əlçatan etdi. İlk dəfə beynəlxalq sərmayələr Xəzər dənizinə yatırıldı və 1994-cü il, əslində, Azərbaycanın inkişafı baxımından da dönüş nöqtəsi oldu. Azərbaycan o zaman yalnız üç il idi ki, gənc müstəqil dövlət idi və iqtisadi vəziyyət çox çətin idi. Ölkəni xarici sərmayə üçün açaraq biz milyardlarla dollarlıq sərmayə cəlb edə bildik. On minlərlə yeni iş yerləri açdıq, Azərbaycanın münbit sərmayə mühitinə malik dövlət olduğunu nümayiş etdirdik. Bunun nəticəsində neftdən gələn gəlirləri iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi və müasir infrastrukturun yaradılmasına yönəlttik. Bu gün isə biz artıq qeyri-neft sektorunun inkişafına diqqət yetiririk. Bu bizim üçün prioritetdir. Ancaq enerji sektoru bundan sonra da Azərbaycanın iqtisadiyyatının aparıcı sahəsi və regional əməkdaşlığın mühüm komponentlərindən biri olacaq.

1996-cı ildə "Şahdəniz" qaz yatağı ilə bağlı müqavilə imzalanmışdır ki, həmin yataq "Cənub Qaz Dəhlizi"nin əsas resurs mənbəyidir. Ümidvaram ki, bu, yeganə mənbə olmayacaq, ancaq hazırda bu belədir. Bu, nəhəng bir qaz yatağıdır və onun təbii ehtiyatları artıq hasil və ixrac olunur.

Bizim enerji sahəsinin xronologiyasına nəzər salsaq, görərik ki, tədricən məqsədimizə çatmışıq. Məqsəd enerji resurslarının nəqlinin şaxələndirilməsi və bunun üçün müasir infrastrukturun yaradılması idi. Bu baxımdan 1990-cı illərin sonlarında Xəzər və Qara dənizləri birləşdirən Bakı-Supsa neft kəmərinin istifadəyə verilməsi enerji resurslarının nəqli və şaxələndirilməsi üçün vacib məsələ idi. Daha sonra 2006-cı ildə Bakı-Tbilisi-Ceyhan kəməri istifadəyə verildi. Bu, tarixi hadisə idi. Bu nəhəng layihə sayəsində şirkətlər daha çox sərmayə qoymaq və daha çox neft çıxarmaq imkanı əldə etdi. Biz isə ixracımızı mümkün qədər artırdıq və bu gün Bakı-Tbilisi-Ceyhan vasitəsilə digər ölkələrə də neft nəql edilir.

Azərbaycan neft ehtiyatlarının nəqli baxımından vacib tranzit ölkədir və əlbəttə ki, Azərbaycanın regiondakı rolu artmaqdadır.

2007-ci ildə Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəmərinin açılışı oldu və ilk dəfə olaraq Azərbaycan beynəlxalq bazarlara təbii qaz nəql edən dövlətə çevrildi. Çünki o vaxta qədər biz təbii qazı idxal edirdik. Yəni biz əsas enerji layihəsi olan "Cənub Qaz Dəhlizi" istiqamətində davamlı olaraq irəliləmişik və bu gün bu layihənin icrası artıq reallıqdır. Xatırlayıram ki, 2012-ci ildə Azərbaycan və Türkiyə TANAP layihəsi ilə bağlı müqavilə imzaladı və bu, "Cənub Qaz Dəhlizi"nin başlanğıc nöqtəsi idi. Bir il sonra – 2013-cü ildə "Şahdəniz-2" layihəsi üzrə sərəmayə qərarı qəbul edildi və elə həmin ildə Trans-Adriatik boru kəməri TANAP-ın davamı olaraq seçildi. Bütün bunlar onu nümayiş etdirir ki, biz tərəfdaşlarımızla sıx əməkdaşlıq edirik. Biz vahid komanda şəklində çalışmağımız nəticəsində uğurdan bəhs edə bilərik.

Ötən ilin fevral ayındakı sonuncu görüşümüzdən sonra iki mühüm tədbir keçirildi – biri Azərbaycanda, digəri isə Türkiyədə. May ayında "Cənub Qaz Dəhlizi"nin, iyunda isə TANAP-ın rəsmi açılışları baş tutdu. Bunlar "Şahdəniz" yatağının istismarı və "Cənub Qaz Dəhlizi"nin həyata keçirilməsi baxımından mühüm hadisələr idi. Bu gün biz bu nəhəng enerji layihəsinin yekunlaşdırılmasına yaxınıq. Onun dörd elementindən üçü artıq hazırdır və istifadə olunur. TANAP layihəsinin istifadəyə verilməsindən sonra 1 milyard kubmetr qazın Türkiyə bazarına ixracı bizi məmnun edir.

Trans-Adriatik boru kəmərinin inşasında da böyük irəliləyiş var. Ötən ilin fevral ayında şura qarşısında çıxışında TAP-ın hazırlığının 67 faiz səviyyəsində olduğunu qeyd etmişdim. İndi isə son göstəricilərə görə bu rəqəm 87 faizdir. Yəni bir ildə biz böyük irəliləyişə nail olmuşuq, işlər uğurla gedir və ümidvaram ki, gələn il biz yeni nəticələr haqqında danışacağıq.

"Cənub Qaz Dəhlizi" enerji şaxələndirilməsi layihəsidir. Enerji resurslarının şaxələndirilməsi istehsalçı, istehlakçı və tranzit ölkələr üçün çox vacibdir. Hesab edirəm ki, biz burada yaxşı balans tapa bilmişik, yəni istehsalçı olan Azərbaycan və istehlakçı və tranzit dövlətlər arasında. Maraqların balansını bu layihənin uğurunu şərtləndirir. Çünki biz bir-birimizin ehtiyac və narahatlıqlarını anlamağa çalışırıq. Çalışmışıq ki, bir-birimizi dəstəkləyək, zənnimcə, bu işdə uğurlu olmuşuq və belə toplantıların

əhəmiyyəti olduqca böyükdür. Çünki biz il ərzində görülən işləri nəzərdən keçirir, eyni zamanda gələcək addımlarımızı planlaşdırır və işimizin irəlilədilməsi məqsədilə il ərzində isə ikitərəfli və çöxtərəfli görüşlər, məsləhətləşmələr və konfranslar keçiririk. Bir daha qeyd edirəm ki, "Cənub Qaz Dəhlizi" enerji şaxələndirilməsi layihəsidir. Çünki o həmçinin nəqliyyat marşrutlarını və mənbələri şaxələndirir. Azərbaycan Avropaya enerji resurslarının nəqli baxımından yeni mənbədir və təbii ki, yeni kəmərlər inşa etməklə biz enerji marşrutlarını şaxələndiririk. Yəni bu, tam şaxələndirmədir, əslində, bu, Avropanın enerji xəritəsini dəyişdirir və beləliklə, "Cənub Qaz Dəhlizi"nin əhəmiyyəti artır.

Əlbəttə ki, "Cənub Qaz Dəhlizi" enerji təhlükəsizliyi layihəsidir. Biz yaxşı anlayırıq ki, enerji təhlükəsizliyi olmadan milli təhlükəsizliyin təmin edilməsi çətinləşir. Enerji təhlükəsizliyi hər bir dövlətin milli təhlükəsizliyinin ayrılmaz bir hissəsidir. O dövlətlər ki xarici enerji mənbələrindən asılıdır, onlar əmin olmalıdır ki, bu marşrut dayanıqlı və uzunmüddətli olacaq. Onlar özlərinin gələcəyini və sənaye inkişafını planlaşdırmalıdır. Eyni zamanda təbii sərvətlərlə zəngin olan istehsalçı dövlətlər etibarlı bazarlar olmadan öz məqsədlərinə çata bilməz. Beləliklə, bu, enerji təhlükəsizliyi, enerji şaxələndirilməsi və geniş beynəlxalq əməkdaşlıq layihəsidir.

Bu gün toplantının formatı onu nümayiş etdirir ki, biz çox geniş beynəlxalq əməkdaşlıq formatını yarada bilmişik. Maliyyə qurumları, şirkətlər və ölkələrin bir amalı var. Biz bu layihənin reallaşdırılmasına inanırıq və hesab edirik ki, hər birimiz üçün bu, uzunmüddətli uğur hekayəsi olacaqdır.

Azərbaycanın qaz ehtiyatlarına gəldikdə, təsdiq edilmiş ehtiyatlarımız 2,6 trilyon kubmetrdir. Əlbəttə ki, "Şahdəniz" Azərbaycanın əsas qaz yatağıdır. Lakin eyni zamanda hazırda istismar prosesində olan digər yataqlar da var və düşünürəm ki, tezliklə biz "Abşeron" yatağından yaxşı nəticələr əldə edəcəyik. Əminəm ki, ən yaxın gələcəkdə biz oradan qaz hasil etməyə başlayacağıq. Böyük qaz ehtiyatına malik "Ümid", "Babək" yataqları və digər yataqlar da çox ümidvericidir. Ona görə də mən əminəm ki, "Şahdəniz" "Cənub Qaz Dəhlizi" üçün yeganə resurs mənbəyi

olmayacaq və yataqlarımızdan nə qədər çox qaz hasil edilsə, tərəfdaşlarımızı təchiz etmək və haqqında danışdığımız təchizat şəbəkəsini şaxələndirmək üçün daha çox potensial olacaq.

Əlbəttə ki, enerji əməkdaşlığı layihələri digər sahələrdəki əməkdaşlıqda da çox mühüm rol oynayır. Mən xüsusilə nəqliyyatı qeyd edərdim. Bu gün Azərbaycan Avrasiyanın nəqliyyat mərkəzinə çevrilir. Şərq-Qərb, Şimal-Cənub nəqliyyat dəhlizləri bizim ölkəmizin ərazisindən keçir. Biz müasir nəqliyyat infrastrukturuna böyük həcmdə investisiya yatırmışıq. Bakı dəniz limanı, Avropa ilə Asiyanı birləşdirən Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu, magistral yollar, Xəzər dəniz gəmiçiliyi, hava limanları – bütün bunlar bizim neft və qaz satışından əldə etdiyimiz gəlirlər sayəsində mümkün olub. Beləliklə, biz gəlirləri əlavə gəlir gətirəcək və ümumi işə xidmət edəcək sektorlara yönəltmişik. Çünki nəqliyyat layihələri, eləcə də enerji layihələri ölkələri birləşdirir. Ölkələr əlaqəli, qarşılıqlı şəkildə bir-birindən asılı olur və hər kəs mənfəət əldə edir. Ona görə də biz enerji təhlükəsizliyi layihələrinin faydasını digər sahələrdə görürük.

Əlbəttə ki, Azərbaycanın uğurlu enerji inkişafı bizə özümüzü dünyaya etibarlı ölkə, etibarlı tərəfdaş, xarici investisiyaları yüz faiz qoruyan ölkə kimi təqdim etməyə imkan verib. Bizim enerji şirkətləri ilə bütün müqavilələrimiz parlament tərəfindən ratifikasiya olunur və qüvvəyə minir. Bu səbəbdən də investorlar yüz faiz əmin olurlar ki, bu müqavilələrdə bir söz belə dəyişdirilməyəcək. Bu, etimad yaradır. Bu həmçinin bizə digər sektorlara milyardlarla investisiya cəlb etməyə imkan verib.

Azərbaycana yatırılmış investisiyaların ümumi həcmi 250 milyard dollara yaxındır. Bunun yarısı xarici investisiyalardır. Bu bizə iqtisadiyyatımızı şaxələndirməyə, islahatları uğurla həyata keçirməyə, yaxşı biznes mühiti yaratmağa imkan verib. Dünya Bankının sonuncu "Doing Business" hesabatına əsasən, Azərbaycan 25-ci yerdədir. Beləliklə, biz möhtəşəm uğur qazanmışıq və biznes mühiti nöqtəyi-nəzərindən 10 ən islahatçı ölkədən biriyik.

Enerji resursları və gəlirlərindən düzgün istifadə sayəsində biz infrastruktura, sosial infrastruktura böyük həcmdə

investisiya yatırmağa, əhalinin yaşayış səviyyəsini qaldırmağa nail olmuşuq. Ona görə də bu layihə bizim üçün, əminəm ki, hamımız üçün olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Şadam ki, bu gün biz uğurlar, nəticələr barədə danışa bilirik və sözsüz ki, bu gün biz gələcək planlar barədə də danışacağıq.

Sizə uğurlar arzulayıram. Bizimlə birgə olduğunuza görə sizə təşəkkür edirəm.

Azərbaycanın energetika naziri Pərviz Şahbazov:

– Cənab Prezident, icazə verin Məşvərət Şurasının üzvləri adından Sizə bizim prioritetlərimiz və vəzifələrimizə bir daha diqqət çəkən əhatəli çıxışınıza görə dərin minnətdarlığımızı ifadə edirəm. Məşvərət Şurasının iclaslarında Sizin daimi iştirakınız və davamlı dəstəyiniz bu qurum yaranandan onun işinə istiqamət verib. İnanıram ki, Sizin rəhbərliyinizlə Məşvərət Şurasının hazırkı iclası həm də “Cənub Qaz Dəhlizi” layihəsi ilə bağlı mühüm məsələlərin müzakirə olunacağı forum kimi xidmət edəcək. Cənab Prezident, icazə verin iştirakınıza və çıxışınıza görə bir daha Sizə minnətdarlığımı bildirim.

Avropa Komissiyasının büdcə və insan resursları üzrə komissarı Günter Ottinger:

– Zati-aliləri, hörmətli Prezident Əliyev.

Hörmətli nazir Şahbazov, nazirlər, həmkarlar, xanımlar və cənablar.

2019-cu il bizim “Cənub Qaz Dəhlizi” layihəsinin qalan hissələrinin maliyyələşməsi baxımından əhəmiyyətli il olacaq. Mən ötən ilin mayında baş tutmuş ilk qaz mərasimindən sonra Bakıda keçirilən neft-qaz konfransında Avropa İttifaqı adından iştirak etmək şərəfinə nail olmuşam. Azərbaycan qazı TANAP

vasitəsilə artıq buradan Türkiyəyə nəql edilir. Biz Azərbaycan qazının yaxın gələcəkdə, – ümidvarıq ki, gələn il, – Avropa İttifaqına çatmasını səbirsizliklə gözləyirik. Avropa İttifaqı "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinin mümkün qədər tez tamamlanması üçün əlindən gələni edəcək.

Bu dəhliz strateji əhəmiyyətə malikdir, çünki o təkəcə təchizat marşrutlarının deyil, həm də təchizat mənbələrinin şaxələndirilməsinə imkan verəcək. Təchizat mənbələri deyəndə "Şimal axını-2" və ya "Türk axını", yeni mənbələr deyəndə isə "Cənub Qaz Dəhlizi" – Azərbaycan və Avropa İttifaqı nəzərdə tutulur. Gələcəkdə təchizat səviyyəsinin təhlükəsizliyini əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf etdirmək üçün hər iki element bərabər şəkildə vacibdir.

Bu gün biz təkəcə geriyyə baxmaq istəmirik, biz gələcəyə baxmalıyıq. "Cənub Qaz Dəhlizi" təkəcə Avropanın enerji şaxələndirilməsi üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb etmir. O həm də dəhliz boyunca yerləşən ölkələrdə və onların hüduqlarından kənardə dinamik proseslərə start verib. Söhbət təkəcə qazdan deyil, daha çox məsələlərdən: qonşuluq və tərəfdaşlıqdan gedir. Bu, Məşvərət Şurasının beşinci toplantısıdır. Fərsətdən istifadə edərək mən 2014-cü ildə həmkarım, vitse-prezident Şevçoviçlə birgə Şurayı təsis etdiyinə görə Prezident Əliyevə və bu illər ərzində hər il keçirilən tədbirə ev sahibliyi etməklə Azərbaycanın nümayiş etdirdiyi möhtəşəm qonaqpərvərliyə görə minnətdarlığımı bildirmək istərdim. Mən səmimi-qəlbədən inanıram ki, Məşvərət Şurası bu layihənin inkişaf etdirilməsində mühüm rol oynayıb. O, çağırışlarla birlikdə məşğul olunmasını təmin etmək üçün bütün tərəfləri bir araya gətirib. Bugünkü uğur həm də layihədə iştirak edən, onun tikintisinə maliyyə vəsaiti ayıran şirkətlərin, eləcə də maliyyə institutları: Avropa İnvestisiya Bankı, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı və başqalarının peşəkarlığı sayəsində mümkün olub. Biz tezliklə deyə biləcəyik ki, 3500 kilometr uzunluğunda kəmərlə rekord zaman kəsiyində, müxtəlif ölkələrdən keçməklə və smetada nəzərdə tutulandan az vəsait sərf olunmaqla tikilib. Bu cür iddialı infrastruktur layihələri çox deyil. Bu, tarixi layihədir.

"Cənub Qaz Dəhlizi" sayəsində, – lakin təkəcə bunun sayəsində deyil, – Azərbaycan Avropa İttifaqı üçün əsas strateji

tərəfdaşdır. Bu il biz Şərq Tərəfdaşlığının 10 illiyini qeyd edirik. Azərbaycan hələ də bir sıra iqtisadi çətinliklərin öhdəsindən gəlməyə çalışan Şərq Tərəfdaşlığı regionunda öz inkişafı ilə mayak rolunu oynayan, inkişaf etməkdə olan, orta gəlir səviyyəli ölkədir. Azərbaycan güclü artım tempinə malik ölkədir və çağırışların öhdəsindən inamla gəlir. Azərbaycan həmçinin öz iqtisadiyyatının şaxələndirilməsi ilə fəal şəkildə məşğul olur. Bu, açıq-aşkar sizin əməkdaşlığı genişləndirə biləcəyiniz sahədir.

Həqiqətən, ötən ilin iyulunda Azərbaycan birgə tərəfdaşlıq prioritetlərini irəli sürüb, onlar artıq ratifikasiya olunub və 2018-ci ilin oktyabrında qüvvəyə minib. Hazırda Avropa İttifaqı Avropa qonşuluq aləti çərçivəsində prioritetlərin birgə həyata keçirilməsini dəstəkləmək üçün maliyyə mexanizmi hazırlayır. Tərəfdaşlıq prioritetləri həm də mühüm enerji fəslini əhatə edən, hazırda haqqında danışıqlar apardığımız genişləndirilmiş razılaşmanın gələcək icrası üçün zəmin yaratmağa kömək edəcək. Biz artıq bu danışıqlarda əhəmiyyətli irəliləyişə nail olmuşuq. Bu həftə Məşvərət Şurasına paralel olaraq səmərəli ticarət danışıqları aparılır.

Azərbaycan enerjini istehsal və ixrac edən mühüm ölkədir. Avropa İttifaqı bunu yaxşı bilir. SOCAR "Cənub Qaz Dəhlizi" kontekstində təkcə öz müasir texnologiyasını və "nou-hau"sunu təklif etmir, eyni zamanda "Cənub Qaz Dəhlizi"ndə və onun hüdüdlərindən kənarında, həm Avropa İttifaqında, Qərbi Balkan ölkələrində və həm də bizim tərəfdaşımız olan Türkiyədə çox vacib bir sərmayədir. Onun biznes modeli neft və qazın hüdüdlərini aşaraq hazırda emal fəaliyyəti və neft-kimya sənayesinədək genişlənir. Ona görə də Azərbaycan ortaya böyük enerji təcrübəsi qoyur ki, Avropa İttifaqı bundan yalnız faydalana bilər.

Biz başa düşürük ki, enerji məsələsi bu gözəl ölkə üçün xüsusilə həssas məsələdir və öz narahatlıqlarımızı və sizin narahatlıqlarınızı nəzərə almağa hazırıq. Lakin biz həm də yeni tərəfdaşlıq razılaşması kontekstində Avropa İttifaqının normativ-hüquqi bazasına hörmət etməliyik. Mən bunu eşitməkdən məmnunam ki, dünənki enerji danışıqları mahiyyət etibarilə irəliləyişə imkan verdi. Enerji sahəsində irəliləyiş hər iki tərəfə, həmçinin qalan digər

sahələrdə danışıqları yekunlaşdırmağa imkan verməlidir. Bu bizə əhəmiyyətli hissəsi ticarət üzrə aparılan danışıqları tamamlamağa və 2019-cu ilin sonlarına yaxın komissiyamızın səlahiyyət müddətinə kömək etmək imkanını verəcək.

Avropa İttifaqı və Azərbaycan arasında yeni saziş üzrə danışıqlara dair yanaşmanın "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinə dair yanaşmaya bənzər olması, əməkdaşlıq və qarşılıqlı etimad ruhunda aparılması böyük əhəmiyyət kəsb edir. Mən əminəm ki, biz hər iki tərəfi qalibə çevirən zəruri kompromisləri tapa biləcəyik və güclü tərəfdaşlar arasında bu belə də olmalıdır.

Azərbaycanın enerjidən savayı, çox mühüm geosiyasi rolu da var və ölkənin yerləşdiyi məkan ona nəinki beynəlxalq enerji qovşağı kimi, eyni zamanda mühüm nəqliyyat qovşağı kimi də fəaliyyət göstərmək imkanı verir. Azərbaycan öz limanlarına və dəmir yolu şəbəkələrinə sərmayə yatırır. Azərbaycan Avropa İttifaqına Mərkəzi Asiyaya və Çinə çıxış əldə etmək üçün mühüm bir yol açır.

Məşvərət Şurası müxtəlif ölkələri və təşkilatları öz işinə cəlb edən nadir çoxtərəfli bir platformadır. Təşkilatçılar arasında maraqların vaxtaşırı dəyişə bilməsinə baxmayaraq, onların hamısı "Cənub Qaz Dəhlizi" Məşvərət Şurasına ehtiyac duyur və ümumi həllər naminə çalışır. Hesab edirəm ki, "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinin tamamilə işlək vəziyyətdə olmasına baxmayaraq, bu cür uğurlu regional əməkdaşlıq formatını tərk etməzdən öncə düşünmək lazımdır. Məşvərət Şurası, yəni biz hamımız çevik dəyişən enerji aləmində vacib müzakirə forumunu təşkil etməkdə davam edə bilərik. Biz hamımız enerji keçidinin çoxsaylı çağırışları ilə üz-üzə qalmışıq. Avropa İttifaqı Azərbaycan kimi Paris İqlim Sazişinə qoşulub və burada səbəb bütün Avropa üçün təmiz enerji mənbələrinin qəbul edilməsidir. Beləliklə, Avropa İttifaqı nəinki özünün 2030-cu ilə qədər enerji və iqlim hədəflərinə çatmaq üçün töhfə verir və təmiz enerjiyə keçid dönməndə rəhbərlik nümayiş etdirir, eyni zamanda yeni enerji sistemlərimizin gələcəkdə necə fəaliyyət göstərəcəyinə dair dəyişiklikliyə hazır olmaq üzərində çalışır. Fakt etibarilə Avropa İttifaqı artıq 2030-cu ildən sonrakı dönməyə nəzər yetirir.

Ötən ilin noyabr ayında komissiya müasir, rəqabətə davamlı və iqlimə münasibətdə neytral olan iqtisadiyyat üzrə özünün uzunmüddətli strategiyasını dərc edib. Uzunmüddətli baxış 2050-ci ilə qədər iqtisadiyyatımızın necə dekarbonizasiya edilməsi üçün müxtəlif ssenariləri nəzərdən keçirir, bu da iqlim dəyişikliyinə qarşı səmərəli mübarizə aparmaq istədiyiniz təqdirdə zəruridir. Təmiz enerjiyə keçid kontekstində qaz gələcək illər və onilliklər ərzində mühüm əhəmiyyət kəsb edən keçid enerjisi olaraq qalacaq. Avropa İttifaqında biz orta və uzunmüddətli perspektivdə qaza tələbatımızın vaxt getdikcə, demək olar ki, sabit qalacağını gözləyirik. Çünki bizim yerli resurslarımız gözləndiyindən daha tez tükənir. Məsələn, Niderlandı götürək. Tədricən baş verən dekarbonizasiya üçün yeni və innovativ konsepsiyalar tələb olunacaq. Nəqliyyat və istilik təchizatı sektorları üçün elektrofikasiyanın artacağı gözlənilir. Lakin biz eyni zamanda daha ənənəvi enerji mənbələrinin hidrogen, yaşıl qaz, yeni enerji mənbələrinə konvertasiyanı müşahidə etməkdəyik və bu da bizə mövcud enerji infrastrukturlarına arxalanmağa davam etmək imkanını yarada bilər. Biz nəinki Paris İqlim Sazişi üzrə üzərimizə götürdüyümüz öhdəlikləri yerinə yetirmək üçün qanunlarımızı dəyişirik, Avropa İnvestisiya Bankı kimi, Avropa maliyyə institutları da bu transformativ dəyişikliyin önündə gedir.

Biz Azərbaycanın enerji resurslarından başqa sahələrdə də bu təşkilatlarla əməkdaşlıq etmək marağında olduğunu anlarıq. Kənd təsərrüfatı məhsullarının emalına, ağıllı şəhərlərə, su idarəetməsinə, yol, dəniz və dəmir yolu dəhlizlərinə, habelə ölkənin rəqəmsal infrastrukturuna sərmayə yatırmaqla Azərbaycan iqtisadiyyatının gələcək şaxələndirilməsi ilə bağlı böyük imkanlar mövcuddur. Avropa İttifaqı enerji məsələlərində, məsələn, neft və qaz üzrə əməkdaşlığa sadıq olduğu qədər Azərbaycanın şaxələndirmə planlarını da dəstəkləyir.

Biz öz tərəfdaşımız və qonşu ölkələrimiz üçün enerji daşıyıcıları üzrə etibarlı enerji tərəfdaşı olmağa hazırıq. Bu tərəfdaşlığa görə sizə təşəkkür edirik. Burada çox etibarlı komandamız var. Gəlin birlikdə işləməyə davam edək. Mən bu gün məhsuldar müzakirələr və fikir mübadilələrinin aparılmasını səbirsizliklə gözləyirəm. Avropa İttifaqı burada olmaqdan şadıdır. Sağ olun.

"Cənub Qaz Dəhlizi" Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin VI toplantısı

28 fevral 2020-ci il

Azərbaycanın energetika naziri Pərviz Şahbazov:

– Zati-aliləri cənab Prezident.

İcazə verin biz, "Cənub Qaz Dəhlizi" Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin altıncı toplantısının iştirakçıları, "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinə göstərdiyiniz davamlı dəstəyə görə Sizə dərin minnətdarlığımızı bildirək. Sizin təşəbbüsünüz sayəsində təsis edilmiş Məşvərət Şurası rəhbərliyiniz və tövsiyələriniz əsasında səmərəli və çoxtərəfli əməkdaşlıq formatı kimi illər ötdükcə "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinin icrasına mühüm töhfələr vermişdir. Məşvərət Şurasının toplantılarında tərəfinizdən qaldırılan məsələlər, Sizin aydın strateji baxışınız və qətiyyətli mövqeyiniz 2020-ci ilin sonunadək "Cənub Qaz Dəhlizi"ni tamamlamaq üçün bizim əlaqələndirilmiş işimizdə əsas amillər olaraq qalmağa davam etmişdir.

Cənab Prezident, "Cənub Qaz Dəhlizi" Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin altıncı toplantısında açılış nitqi ilə çıxış etmək üçün Sizə söz vermək bizə böyük şərəfdir. Buyurun, söz Sizindir.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin çıxışı:

– Təşəkkür edirəm.

Hörmətli xanımlar və cənablar, hörmətli qonaqlar, Azərbaycana xoş gəlmisiniz. Mən "Cənub Qaz Dəhlizi" Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin altıncı toplantısında iştirak etmək üçün buraya təşrif buyurmuş bütün qonaqları görməyimə çox şadam. Əvvəla, mən bu gün bizimlə birlikdə bu toplantıda iştirak edən nümayəndələrin hökumətlərinə illik altıncı toplantıda iştirak etmək məqsədilə yüksəksəviyyəli nümayəndələrini göndərdiyi üçün təşəkkürümü bildirmək istəyirəm.

Bu əməkdaşlıq formatının təşəbbüskarı olaraq Azərbaycan böyük qürur hissi keçirir ki, illər ərzində Məşvərət Şurası nəhəng "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinin icrasında bizim səylərimizi gücləndirən çox səmərəli işçi mexanizmə çevrilmişdir. Biz bütün tərəfdaşlarımıza, ilk növbədə "Cənub Qaz Dəhlizi"nin üzvləri olan tərəfdaş ölkələrə: Gürcüstan, Türkiyə, Yunanıstan, Bolqarıstan, Albaniya və İtaliyaya minnətdarıq. Bu ölkələr Azərbaycana çox yaxındır və mən bu ölkələrin dövlət və hökumət başçıları ilə çoxsaylı görüşlərimi xatırlayıram. Yalnız bu ilin iki ayında Türkiyə, İtaliya və Gürcüstanın dövlət və hökumət başçıları ilə görüşlərim, həmçinin bizim yaxın əməkdaşlığımızı nümayiş etdirir. Üç gün bundan əvvəl Türkiyə Prezidenti bizim qonağımız idi. Biz bu baxımdan nələrə nail olduğumuzu və gələcək planları müzakirə etdik. Bir həftə bundan əvvəl İtaliyaya dövlət səfəri çərçivəsində bu ölkənin Prezidenti və Baş naziri ilə görüşlərim zamanı biz bu mühüm layihəni müzakirə etdik. Yanvar ayının sonunda Gürcüstanın Baş naziri ilə keçirdiyim görüş bizə nailiyyətləri nəzərdən keçirməyə və gələcək addımlarımızı planlaşdırmağa imkan yaratmışdır. Hesab edirəm, "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinin üzv ölkələrindən ibarət bu nadir tərkib onu nümayiş etdirir ki, ümumi amal ölkələri birləşdirə bilər. Əminəm ki, "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsi tamamlanandan sonra bizim çoxtərəfli əməkdaşlığımız digər sahələrdə davam edəcək.

Mən həmçinin Birləşmiş Krallıq və Amerika Birləşmiş Ştatları hökumətlərinə Azərbaycanın təşəbbüskarı olduğu layihələrə davamlı dəstək göstərdiklərinə görə təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Bu proses 1990-cı illərin ortasından başlamışdır. O zaman Azərbaycan öz neft və qaz potensialını xarici investorlar üçün açıq elan etdi. Azərbaycan Xəzər regionunda xarici şirkətlərə sərmayə yatırmaq və Xəzər dənizində neft əməliyyatlarını aparmaq imkanını verən ilk ölkə idi. Ötən 25 ildən artıq müddət ərzində Amerika Birləşmiş Ştatları və Birləşmiş Krallığın hökumətləri Azərbaycanla sıx tərəfdaşlıq edərək Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri, Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz xətti və "Cənub Qaz Dəhlizi" kimi nəhəng layihələrin icrasına böyük töhfələr vermişdir.

Mən tərəfdaş ölkələrimizin yüksək səviyyəli nümayəndələrini görməyə çox şadam. Mən həmçinin Avropa Komissiyasına minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm. 2011-ci ildə Avropa Komissiyası və Azərbaycan burada – Bakıda "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsi üzrə Birgə Bəyannamə imzaladı və bu faktiki olaraq həmin layihənin icrasının başlanğıc mərhələsi oldu. Həmin Bəyannamədə biz açıq-aydın bəyan etdik ki, bu, strateji layihədir və layihənin icrası üçün səylərimizi əsirgəməyəcəyik. Mən 2011-ci ildə Bakıda bu sənədi birgə imzaladığımız Avropa Komissiyasının sabiq prezidenti cənab Barrozuya şəxsi minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm. O, Azərbaycana iki dəfə səfər etmişdir. Həmçinin Azərbaycana iki dəfə səfər etmiş və sonuncu dəfə keçən ilin iyulunda təşrif buyurmuş, Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan arasında enerji sahəsində əməkdaşlığın gücləndirilməsində çox önəmli rol oynamış Avropa İttifaqı Şurasının sabiq prezidenti cənab Tuska da təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Həmçinin Avropa Komissiyasının sabiq komissarı cənab Ottingerə də çox minnətdar olduğumuzu qeyd etmək istəyirəm. O bu layihənin icrasına yaxından cəlb edilmiş Avropa İttifaqının ilk komissarı olmuşdur. Həmçinin vitse-prezident Şevçoviçi qeyd etmək istəyirəm, o, indi vitse-prezident vəzifəsində işini davam etdirir, lakin digər sektorlara cəlb olunub. Amma "Cənub Qaz Dəhlizi" üzərində işləyərkən o, həmişə illik toplantılarda bizimlə birlikdə idi və əməkdaşlığımız konkret nəticələrə gətirib çıxarmışdır. Əlbəttə ki, mən bizə bu layihəni icra etməyə kömək göstərmiş beynəlxalq maliyyə institutlarını da qeyd etmək istəyirəm. Dünya Bankı, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, Asiya İnkişaf Bankı, Avropa Investisiya Bankı və digər banklar, həmçinin özəl banklar. Onların dəstəyi olmadan layihənin icrası mümkünsüz olardı. Başqa sözlə, biz çox nadir əməkdaşlıq formatını müəyyən etdik. Əlbəttə ki, Azərbaycan layihənin təşəbbüskarı, investoru və ev sahibi olaraq bu təşəbbüsə start verdi. Bu təşəbbüs bizim qonşularımız Türkiyə və Gürcüstan tərəfindən dəstəklənmişdir. Bu ölkələrlə biz əvvəllər enerji resurslarının nəqli və infrastrukturunu üzrə mühüm layihələr icra etmişik. Sonra bu təşəbbüs yeni tərəfdaşlar – onlardan üçü Avropa

İttifaqının üzvü olan İtaliya, Yunanıstan və Bolqarıstan, həmçinin Albaniya tərəfindən dəstəklənmişdir. Sonra isə yeni və potensial tərəfdaşlar: Anlaşma Memorandumlarını imzaladığımız ölkələr olan Bosniya və Herseqovina, Xorvatiya və Monteneqro bu təşəbbüsə qoşulmuşdur. Həmçinin bu gün bu masada biz Macarıstan, Rumıniya, Serbiya və Türkmənistanın nümayəndələrini görürük və onların burada iştirakı bu layihəyə maraqlarının olduğunu nümayiş etdirir. Hesab edirəm ki, qarşıdan gələn illərdə biz əməkdaşlığımızı gücləndirəcəyik və ola bilsin, bütün ölkələr arasında daha geniş əməkdaşlıq formatını yaradacağıq və hətta, ola bilsin, burada iştirak etməyən ölkələr gələn ilin fevral ayında bizə qoşulacaq.

Fürsətdən istifadə edərək hamınızı gələn ilin fevralında qonağımız olaraq buraya dəvət etmək istəyirəm. Çünki hesab edirəm ki, TAP-ın tikintisinin tamamlanması bizim komanda işimizin sonu demək deyil. Düşünürəm ki, gələn ilin fevral ayında burada – Bakıda bir çox məsələləri nəzərdən keçirmək lazımdır. Sonra da biz gələcək üçün strategiyamızı hazırlayacağıq. Keçən ilin fevral ayında biz 2018-ci ilin iyununda Türkiyə bazarına çatan TANAP-ın hissəsinin uğurla tamamlanması barədə məlumat verdik. Bu dəfə isə biz qürur hissi ilə artıq Türkiyə-Yunanıstan sərhədinə çatmış TANAP-ın tamamlandığını bildiririk. Bu bizim meqalayihəmizin icrasında çox mühüm mərhələdir. Bu gün "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinin tamamlanması vəziyyətinin çox yüksək olduğu və sizə də yaxşı məlum olduğu kimi, TAP layihəsinin təqribən 92 faiz tamamlandığı bir vaxtda ümid edirəm ki, bu ilin sonuna kimi biz "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinin açılışını qeyd edəcəyik.

Əlbəttə, bütün söylərimiz çox konkret nəticələr verdikdən sonra geriye baxdıqda bizim qarşımızda – Azərbaycanın qarşısında müstəqillik illərimizin əvvəlində hansı çağırışların olduğunu hətta təsəvvürümüze gətirmək belə çətinidir və bir gün, 30 ildən daha az müddətdə ölkənin beynəlxalq tərəfdaşları ilə birlikdə belə böyük uğura nail olacağını və dünya ölkələrini maraqlandıran, dünya miqyasında layihələrin təşəbbüskarı olacağını, tərəfdaşları ilə birlikdə onları uğurla icra edəcəyini

təsəvvür etmək mümkün deyildi. Bu layihələrin hər biri: Bakı-Tbilisi-Ceyhan, Bakı-Tbilisi-Ərzurum, "Azəri-Çıraq-Günəşli", "Şahdəniz", digər kəşfiyyat və hasilat layihələri, "Cənub Qaz Dəhlizi", – mən həmçinin Bakı-Tbilisi-Qars kimi nəqliyyat layihəsini də buraya əlavə edərdim, – onların hər biri strateji əhəmiyyətə malikdir. Onların hər biri ölkəmiz və xalqımız, bu layihədə iştirak edən bütün ölkələr üçün dayanıqlı, uğurlu və əminəm ki, çiçəklənən inkişafı təmin edəcəkdir.

Lakin 1991-ci ildə vəziyyət tamamilə fərqli idi. Sovet İttifaqının dağılması nəticəsində Azərbaycan müstəqilliyini bərpa etmişdi. Lakin əfsuslar olsun ki, ölkə öz xalqı üçün normal həyat şəraitini təmin edə bilməmişdir. Tam yoxsulluq var idi, iqtisadiyyat durğunluq vəziyyətində idi. Bir çox mürəkkəbliklərə və böyük itkilərə gətirib çıxaran xaos bir vəziyyət var idi. 1992-ci ildə vəziyyət daha da pisləşdi. O zaman hərbi çevriliş nəticəsində Xalq Cəbhəsi hakimiyyətə gəldi. Deyərdim ki, o zaman fəlakət vaxtı idi. Çünki birillik hakimiyyət Azərbaycanı uçuruma gətirdi. İqtisadiyyat tamamilə məhv edilmişdi, geniş vüsət almış korrupsiya faktiki olaraq bizim yeni əldə etdiyimiz dövlətçiliyimizi pozan amil idi. İnflyasiyanın səviyyəsi 1000 faizdən artıq idi. Ermənistanın işğalı, 1 milyondan çox qaçqın və məcburi köçkün... Hesab edirəm ki, o zaman biz adambaşına düşən qaçqınların sayına görə birinci yerdə idik. Ermənistan qüvvələrinin bizim ərazilərimizin bir hissəsini işğal etdiyi zaman Xalq Cəbhəsi hökuməti vətəndaş müharibəsinə, bu korrupsioner rejim azərbaycanlılar arasında müharibəyə başladı. Əldə edilmiş dövlətçilik yenidən risk altında idi. Azərbaycan xalqı bu antimillî rejimi məhv edəndə və Heydər Əliyevi Bakıya dəvət edəndə müdriklik və cəsarət nümayiş etdirdi. 1993-cü ilin oktyabrından, Heydər Əliyev prezident seçildəndən sonra Azərbaycan sabitlik, inkişaf və tərəqqi yoluna qədəm qoymağa başladı. Beləliklə, həmin vaxtdan bəri ölkəmiz siyasi, iqtisadi və sosial sabitlik vəziyyətində yaşayır. Regionumuzda və dünyadakı vəziyyətə nəzər yetirərkən biz yeni münaqişələr, yeni qarşıdurmalar görürük. Əfsuslar olsun ki, münaqişələrin sayı artmaqdadır. Hesab edirəm ki, sabit və təhlükəsiz mühitdə yaşayış bizim siyasətimizin əsas nailiyyətlərindən biridir.

Əlbəttə ki, dövləti qurmaq üçün əsas yollardan biri güclü iqtisadiyyatın yaradılması idi və xarici investisiyalar olmadan bu, mümkün deyildi. Ona görə də investisiya yatırmaq üçün xarici şirkətləri cəlb etməyimiz çox aydın idi, lakin haraya investisiya yatırılmalı idi? Xarici şirkətlərin marağ göstərə biləcəyi yeganə sahə neft sahəsi idi. Lakin Azərbaycan çox riskli ölkə hesab olunurdu, burada xarici şirkətlərin nümayəndələri özlərini çox narahat hiss edirdilər, onlar üçün hətta qala biləcəkləri normal hotellər mövcud deyildi. Əlbəttə ki, bu vəziyyətdə investisiyaları cəlb etmək asan vəzifə deyildi. Lakin biz bunu edə bildik və 1994-cü ilin sentyabr ayında "Azəri-Çıraq-Günəşli" yataqları üzrə müqavilə Azərbaycan və xarici şirkətlərdən ibarət konsorsium tərəfindən imzalandı. Bu bizim tərəqqiyə, çiçəklənməyə və inkişafa doğru yolumuzun əvvəli idi.

Ona görə də Azərbaycanın müasir tarixində neft amili həlledici rol oynayıb. Keçmişdə – Azərbaycan müstəqil olmadığı zaman, bildiyiniz kimi, ilk dəfə neft Bakıda çıxarılıb və dünyadakı ilk quyu, bəlkə də, buradan 10 kilometr məsafədə yerləşir. Lakin xalqımız bundan faydalana bilmirdi. Çünki Azərbaycanın müstəqil olmadığı zamanlarda 1 milyard tondan çox neft hasil edilmişdir. Əgər həmin vaxt Azərbaycan müstəqil olsa idi, biz bu gün dünyada ən varlı və çiçəklənən ölkələrdən biri ola bilərdik. Lakin həmin təbii sərvətlər Azərbaycan xalqının maraqlarına xidmət etmirdi. Yalnız biz müstəqil olduqdan sonra bu baş verdi. Bu günün Azərbaycanı bunun aydın nümunəsidir. Ona görə də 1994-cü ildə "Əsrin müqaviləsi"nin imzalanması təkə kommersiya layihəsi deyildi. Bu bizim üçün həyatda qalmaq layihəsi idi. Bu bizim üçün dövlətçiliyimizi, iqtisadiyyatımızı gücləndirmək, insanlarımızın daha yaxşı həyatını təmin etmək layihəsi idi. Bunlar hamısı baş verdi. Bizim nümunəmizdə neft lənət deyildi. Neft uğur qazanmaq, güclü ölkə qurmaq, insanlara normal həyat vermək, sabitlik, təhlükəsizlik, qonşularımızla harmoniyada yaşamaq üçün vasitələrdən, ən vacib vasitələrdən biri idi. Bundan sonra Azərbaycana marağ artdı və 1996-cı ildə "Şahdəniz" sazişi imzalandı. Həmin vaxt qaz ölkələrin enerji təhlükəsizliyində o qədər də vacib amil deyildi. Ona görə də "Şahdəniz" sazişinin imzalanması 1994-cü

İldə "Azəri-Çıraq-Günəşli" kontraktının imzalanması qədər vacib hesab olunmurdu. Lakin bu günün reallıqları onu göstərir ki, onu vaxtında etmək necə də müdrik addım olub. Daha sonra 1997-ci ildə müqavilədə müəyyən edilmiş ərazidən ilk neft çıxarıldı. Bu baxımdan, düşünürəm ki, bu da rekord idi. Çünki, adətən, xarici investorlarla müqavilənin imzalanması ilə ilk karbohidrogen ehtiyatlarının çıxarılması arasında vaxt 3 ildən çox olur. Bizdə isə bu, 3 il oldu və bu bizə imkan verdi ki, iqtisadiyyatın digər sektorlarına investisiya yatırmağa başlayaq. 2002-ci ildə əsas neft boru kəmərinin tikintisi ilə bağlı qərar artıq həyata keçirilmişdi. Çünki Bakı-Tbilisi-Ceyhan kəmərinin praktiki tikintisi başlamışdı. Bundan əvvəl bizim neftimizi Rusiya, Gürcüstan və Qara dəniz limanlarına çatdıran iki boru kəməri Bakı-Novorossiysk və Bakı-Supsa artıq istifadəyə verilmişdi. Ona görə də Bakı-Tbilisi-Ceyhanın 2006-cı ildə açılışı ölkəmizin inkişafında digər bir mərhələ idi. Çünki ondan sonra biz gəlirlər əldə etməyə, infrastruktura və insan kapitalına investisiya yatırmağa başladıq. 2007-ci ildə isə Azərbaycan ilk dəfə beynəlxalq qaz ixracatçısına çevrildi, Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz boru xətti açıldı. Biz hesab edirik ki, planlaşdırdığımızın əksəriyyəti uğurla yerinə yetirildi. Lakin qarşımızda yeni çağırışlar var idi. Biz "Şahdəniz" in, "Şahdəniz-2" layihəsinin tam miqyasda işlənilməsinə başlamalı idik. Əsas qaz boru xətti sistemi olmadan bu, imkansız idi. Ona görə də konsorsium tərəfdaşlarla razılığa gəlmək, yekun investisiya qərarı vermək üçün bizi gözləyirdi və biz buna nail olduq. 2012-ci ildə Azərbaycan və Türkiyə Trans-Anadolu boru kəmərinin – TANAP-ın tikintisi ilə bağlı müqavilə imzaladı. Bundan əvvəl qeyd etdiyim kimi, biz 2011-ci ildə Avropa Komissiyası ilə Birgə Bəyannamə imzaladıq. Bundan sonra beynəlxalq konsorsium "Şahdəniz-2" ilə bağlı yekun investisiya qərarını verdi və uğurla aparılmış tikintiyə praktiki olaraq start verildi. 2018-ci ildə biz artıq Bakıda – Səngəçal terminalında "Cənub Qaz Dəhlizi"nin rəsmi açılışını etdik və iyunda TANAP-la qaz Türkiyə bazarına çatdı. Artıq dediyim kimi, ötən ilin noyabrında TANAP Avropa sərhədlərinə çatdı. TANAP-ın icrası artıq 92 faiz tamamlanıb. Beləliklə, bu bizim hamımızın uğur hekayəsidir.

Düşünürəm ki, Məşvərət Şurası bu layihənin həyata keçirilməsində çox vacib rol oynayıb. Çünki biz hər il təkcə Bakıda görüşürük. İl ərzində çoxsaylı görüşlər, məsləhətləşmələr keçirilir və layihəni irəliyə aparmaq üçün vacib qərarlar verilir. Azərbaycan bu müddət ərzində həm də etibarlı tranzit ölkəyə çevrildi. Təkcə təchizatçı deyil, həm də tranzit ölkəyə çevrildi. Xəzərin şərq sahillərində yerləşən ölkələr beynəlxalq bazarlara öz karbohidrogen ehtiyatlarını Azərbaycan ərazisindən nəql edir. Həmçinin Rusiya şirkətləri tərəfindən bu ölkənin Xəzər dənizi sektorundan çıxarılan neft bizim sistemimiz – Bakı-Tbilisi-Ceyhan vasitəsilə beynəlxalq bazarlara nəql edilir. Beləliklə, biz artıq tranzit ölkəyik. Tranzit ölkə kimi rolumuz, əminəm ki, artacaq. Bu həmçinin Azərbaycanın nəqliyyat sektorunun sürətli inkişafını stimullaşdırmışdır. Bu gün bu sektor çox müasir və səmərəlidir, Avrasiya nəqliyyat qovşağı kimi mövqelərimizi gücləndirməyə kömək edəcək. Xəzərdəki ən böyük donanma bizə məxsusdur, 200-dən çox gəmimiz var. Hazırda həm bizim, həm də konsorsium üçün zəruri gəmilər istehsal edən çox müasir gəmiqayırma zavodumuz var. Biz 6 beynəlxalq hava limanı tikmişik. Onlardan biri – Heydər Əliyev Beynəlxalq Aeroportu 5 ulduza layiq görülmüş hava limanıdır. Bu, dünyadakı beşulduzlu 10 hava limanından biridir. Biz dəmir yolu sistemimizi müasirləşdirmişik və bu proses davam etməkdədir. Davos Dünya İqtisadi Forumunun qiymətləndirməsinə əsasən, Azərbaycan dəmir yollarının səmərəliliyinə görə dünyada 12-ci yerdədir. Azərbaycan hava yollarının səmərəliliyinə görə dünyada 11-ci yerdədir. Yolların keyfiyyətinə görə biz dünyada 27-ci yerdəyik. İnfrastrukturun keyfiyyətinə görə isə 34-cü yerdəyik. Beləliklə, nəqliyyat sektorunun inkişafı çox sürətli olub.

Hazırda Azərbaycan Şərq-Qərb, Şimal-Cənub nəqliyyat dəhlizlərinin yaradılmasında iştirak edən və fəal investisiya yatıran yeganə ölkədir. Əslində, bu gün biz artıq ölkəmizdən keçən Şimal-Qərb nəqliyyat dəhlizi və hələ ki istismara verilməyən, lakin potensialı olan Cənub-Qərb nəqliyyat dəhlizi barədə danışıırıq. Həmçinin demək istərdim ki, "Azəri-Çıraq-Günəşli" və "Şahdəniz" Azərbaycanın yeganə böyük sərvəti deyil. Baxmayaraq ki, onlar, həqiqətən də, böyük sərvətdir. Çünki

Azərbaycanın və BP-nin müqavilənin müddətinin 2024-ci ildən 2050-ci ilə qədər uzadılması ilə bağlı müqaviləni imzalaması faktı onu göstərir ki, "Azəri-Çıraq-Günəşli"nin potensialı, həqiqətən də, böyükdür. Əgər əvvəllər yatağın neft potensialını 500 milyon ton ehtimal edirdiksə, hazırda bu, 1 milyard tondan qat-qat çoxdur. Əminəm, yeni texnologiyalar imkan verəcək ki, biz daha çox neft hasil edə bilək.

Bizim təsdiqlənmiş qaz ehtiyatlarımız 2,6 trilyon kubmetrdir. Proqnozlaşdırılan ehtiyatlar 3 trilyon kubmetr civarındadır. Ona görə də Azərbaycan 100 ildən çox müddət üçün karbohidrogen ehtiyatlarının etibarlı təchizatçısı olacaq. Bu gün ənənəvi tərəfdaşlarımızla – "Şahdəniz", "Azəri-Çıraq-Günəşli" konsorsiumlarına rəhbərlik edən və strateji tərəfdaşımız olan BP ilə "D 230" adlandırılan layihə üzərində çalışırıq. Bu, 2018-ci ildə qüvvəyə minib. BP ilə birlikdə biz "Şəfəq-Asiman" qaz yatağı üzərində çalışırıq və ilk quyu çox tezliklə qazılmalıdır. Biz BP ilə həmçinin "Dayazsulu" adlandırılan layihə üzərində çalışırıq. Bu layihənin aşkar edilməyən yataqlar baxımından böyük potensialı var, çünki o, sahilə çox yaxın yerləşir və bizim ənənəvi hasilatımız dərnizdə aparılırdı. Gələnlə biz "Total"la 300 milyard kubmetr qaz potensialı olan "Abşeron" yatağından qaz hasilatına başlayacağıq. SOCAR fəal şəkildə "Ümid-Babək" yatağının işlənilməsi ilə məşğuldur. Hazırda "Ümid" yatağının gündəlik hasilatı 3 milyon kubmetr qazdır. Bu yatağın potensialı 200 milyard kubmetrdən çoxdur. "Equinor"la birlikdə biz "Qarabağ" yatağı üzərində çalışırıq. Mənə verilən məlumata görə, kəşfiyyat quyusu çox tezliklə qazılmalıdır. Beləliklə, bunların hamısı Azərbaycanın gələcək potensialının göstəricisidir. Üstəgəl "Azəri-Çıraq-Günəşli"də böyük həcmdə dərin qaz yataqları var və SOCAR-la BP arasında bu istiqamətdə danışıqlar çox uğurla gedir. Ümid edirəm ki, tezliklə biz razılığa gələ biləcəyik. Beləliklə, bunlar hamısı beynəlxalq bazarlarda iştirakımızın genişləndirilməsi, şaxələnmiş üsullarla karbohidrogen ehtiyatlarımızın ixracı və xalqımız üçün daha yaxşı şəraitin yaradılmasından ibarət olan strateji məqsədlərimizin həyata keçirilməsinə töhfə verəcək. Bu bizim məqsədimizdir və dövlətçiliyimizin gücləndirilməsidir.

Biz həmçinin sərvətlərin ədalətli bölgüsü üzərində fəal işləyirdik. Çünki neft hasil edən bir sıra ölkələrdə varlı və yoxsullar arasındakı fərq çox yüksəkdir. Ona görə də bizim əsas məqsədimiz, dediyimiz kimi, nefti – “qara qızıl”ı insan kapitalına çevirmək olub. Son 16 ildə Azərbaycanda yoxsulluq səviyyəsinin təxminən 50 faizdən 4,8 faizə düşməsi faktı onu göstərir ki, iqtisadi inkişaf və neft-qaz layihələri insanlara daha yaxşı həyat sürməyə kömək edib. Bu müddət ərzində bizim iqtisadiyyatımız 3,4 dəfə artıb. Bu, dünya rekordudur. Son 16 ildə xarici ticarətimiz 6,4 dəfə artıb. Bizim birbaşa xarici borcumuz ümumi daxili məhsulun yalnız 17 faizini təşkil edir. Sərbəst konvertasiya olunan valyuta ehtiyatlarımız xarici borcdan 6 dəfə çoxdur. Başqa sözlə, biz xarici borcu istədiyimiz vaxt bağlaya bilirik.

Beləliklə, bunlar əsas iqtisadi məlumatlardır. Sonda onu əlavə etmək istərdim ki, Dünya Bankı “Doing Business” hesabatında Azərbaycanı ən islahatçı 20 ölkədən biri hesab edir. Bu ilin yanvarında Azərbaycan ilə Davos Dünya İqtisadi Forumu arasında Bakıda “Davos Dördüncü Sənaye İnqilabı Mərkəzinin yaradılması haqqında niyyət protokolu” imzalandı. Bu, Qafqaz və Mərkəzi Asiyayı əhatə edəcək regional mərkəzdir. Azərbaycan ona görə seçildi ki, çünki bizim sənayemiz, qeyri-neft sənayemiz sürətlə inkişaf edir. Təkcə ötən il qeyri-neft sənayesində inkişaf təxminən 14-15 faiz idi. Bu il ümid edirik ki, artım daha çox və ya eyni səviyyədə olacaq.

Əlbəttə, neft və qaz layihələrindən danışarkən biz həmişə enerji təhlükəsizliyindən danışırıq. Azərbaycan özü və qonşuları üçün enerji təhlükəsizliyini təmin edən ölkədir. Enerji resurslarının şaxələndirilməsi ən vacib məsələlərdən biridir. Burada, əlbəttə, mənbələrin şaxələndirilməsi ən vacib məsələdir. Bizim nümunəmizdə isə mənbələrin və marşrutların şaxələndirilməsindən söhbət gedir. Həmçinin düşünürəm ki, bizim uğurumuzun əsas səbəblərindən biri maraqların balansıdır – hasilatçılar, tranzit ölkələr və istehlakçılar arasındakı balans. Əminəm ki, aramızdakı bu müsbət əməkdaşlıq formatı davam edəcək. Məşvərət Şurasına uğurlar arzu edirəm.

Çox sağ olun.

**Avropa Komissiyasının nümayəndəsi,
Avropa Komissiyasının Enerji Məsələləri üzrə
Baş Direktorluğunun baş direktorunun müavini,
doktor Klaus-Dieter Borxardt:**

– Çox sağ olun. Hörmətli Prezident Əliyev, nazir Şahbazov, nazir Petkova, nazir Tunova, nazir Ançiq, nazir müavinləri, zati-aliləri, xanımlar və cənablar.

Bu çox mühüm toplantıda – Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin altıncı iclasında Avropa İttifaqı adından çıxış etmək mənim üçün şərəf və böyük məmnuniyyətdir. Bilirəm ki, hamınız burada aranızda enerji məsələləri üzrə yeni komissar xanım Simsonu görəcəyinizi gözləyirdiniz. Təəssüf ki, o, Avropa Komissiyası və Afrika İttifaqı arasında keçirilən kollegiyalararası görüşə görə Əddis-Əbəbədə qalmağa məcbur olmuşdur. O, buraya gəlməyi çatdıra bilmədi. Lakin o sizin hamınıza ən səmimi salamlarını göndərir və həmçinin məndən xahiş etdi sizə çatdırım ki, onun "Cənub Qaz Dəhlizi"nə sadıqlıq səzlərininki qədər güclüdür. Mənim fikrimcə, Məşvərət Şurasının bu altıncı toplantısı tamamilə özəl bir iclasdır. Çünki bir tərəfdən bizim qeyd ediləsi işlərimiz var və Prezident Əliyevin "Cənub Qaz Dəhlizi"nin böyük mərhələləri ilə bağlı bizə verdiyi məlumatdan görə bilərsiniz ki, bütün bunlara 2011-ci ildə start verilib. Biz indi, sadəcə, 2020-ci ildəyik və buna nail olunması özlüyündə tamamilə inanılmazdır. Düşünürəm ki, "Şahdəniz-2" yatağından hasil edilən qazın ilin sonunadək Avropa İttifaqına – İtaliyaya qədər nəqli ilə bağlı sadə fakt bizim hamımız üçün fantastik nailiyyət olacaq. Prezident Əliyevin indicə qeyd etdiyi kimi, Avropa İttifaqı üçün, əlbəttə ki, bu layihə həyati əhəmiyyət kəsb edir. Çünki bu bizim enerji təhlükəsizliyimizi gücləndirir, həmçinin bizim şaxələndirmə strategiyamızın bir hissəsidir, yeni mənbədir və eləcə də daha mühümü olan Avropa bazarına yeni marşrutdur. Burada mən bütün bu illər ərzində bu layihələrə göstərdiyi idarəçiliyə və rəhbərliyə görə Prezident Əliyevə və onun hökumətinə təşəkkürümü bildirmək istədim. Əlbəttə

ki, mən eynilə tərəfdaş ölkələri: Türkiyə, Gürcüstan, Albaniya, Yunanıstan, İtaliya və Bolqarıstanı qeyd etmək istərdim. Mən həmçinin Amerika Birləşmiş Ştatlarını da unutmaq istəmirəm. Prezidentin qeyd etdiyi kimi, siz hər zaman çox dəstək vermisiniz. Hər bir tərəfin bu layihə ilə bağlı baxışları və konkret səylər olmasaydı, bu layihə heç vaxt həyata keçməzdi. Sonuncu, lakin heç də az əhəmiyyət kəsb etməyən məsələ ondan ibarətdir ki, şirkətlər, kreditorlar olmasaydı, bu mümkün ola bilməzdi. Ona görə də bunun baş verməsi üçün mənim çox sıx, mükəmməl şəkildə birgə çalışdığım şirkətlərə də böyük təşəkkür edirəm.

Beləliklə, bizim bu toplantıda nailiyyətlərimizi qeyd etmək üçün bütün səbəblərimiz var. Lakin biz həm də fürsətdən istifadə edib bir qədər gələcəyə baxmalıyıq, mən toplantımızın bir məqsədini də bunda görürəm. Bundan sonra nə olacaq? Bu məqamda mən ilk növbədə istərdim "Cənub Qaz Dəhlizi"ni necə genişləndirə biləcəyimizə nəzər salaq. Çünki bu elə gözəl layihədir ki, siz onu, sadəcə, 10 milyard kubmetr üçün istifadə edə bilməzsiniz. Beləliklə, ilk sual belədir: bizim yeni istiqamətlərimiz varmı? Bəli, bizim yeni istiqamətlərimiz var. Qərbi Balkan ölkələri var. Onlardan bəzilərinin nümayəndələri buradadır. Digər Avropa ölkələrinin: Macarıstanın, Rumıniyanın marağı var və başqaları da olacaq. Beləliklə, istiqamət aydındır və imkan var. Sual yaranır: qazı haradan əldə edək? Bu məqamda, Prezident Əliyev, Sizin son kəşfiyyatlarla bağlı dedikləriniz çox ümidvericidir. Əgər bütün bunlar həyata keçsə, onda, düşünürəm ki, bizim "Cənub Qaz Dəhlizi"ni 10 milyard kubmetrdən 20 milyard kubmetrədək və daha çox genişləndirmək üçün artıq çox yaxşı imkanımız var, çünki bu dəhlizin imkanı, texniki imkanı artıq mövcuddur.

İkincisi, mən bunu da qeyd etmək istəyirəm. Yəqin, eşitmisiniz ki, – mən onu leytmotiv adlandırardım, – yeni komissiya Avropa üçün yeni yaşıl pakt işləyib-hazırlayıb. İcazə verin ondan başlayım ki, Avropa yaşıl paktı "Cənub Qaz Dəhlizi"nin inkişafı və ya hətta genişlənməsinə zidd deyil. Avropa yaşıl paktı qazı bizim gələcək enerji sistemimizin əsas komponentlərindən biri kimi ehtiva edir. Siz neytral emissiyalı iqtisadiyyatı yalnız o halda inkişaf etdirə bilərsiniz ki, onu keçidin iqtisadi səmərəliliyini təmin etmək üçün təsirin ciddi qiymətləndirilməsinə əsaslandırırsınız. Bizim indiyədək apardığımız müşahidələr və təhlillər

tamamilə aydın şəkildə göstərir ki, bu keçid qazı ehtiva etməklə həyata keçirilməlidir. Hələ bir müddət bu bizim ən yaxşı tanıdığımız qaz – təbii qaz olacaq. Lakin daha uzunmüddətli perspektivdə bu təbii qaz da neytral emissiyalı qaza çevrilməlidir. O, karbohidrogensiz olmalıdır. Bu bizim hamımızın: qazı bizim gələcək enerji sistemimizin komponentlərindən biri kimi saxlamaqda maraqlı olanların və Avropa İttifaqının Paris sazişi çərçivəsində üzərinə götürdüyü öhdəliklərə həqiqətən əməl etməsini istəyənlərin qarşılaşa biləcəyi bir çağırışdır. Avropa İttifaqı bu mənada əməkdaşlıq üçün açıqdır. Biz Avropa yaşıl paktını qonşu ölkələrdən təcrid olunmuş şəkildə həyata keçirmək istəmirik. Biz uzunmüddətli perspektivdə təbii qazı dekarbonlaşdırmaq və iqlim dəyişikliyi ilə mübarizədən ibarət olan həllin bir hissəsinə çevirmək üçün tələb olunan texnologiyaların inkişafı sahəsində gələcək əməkdaşlığı səbirsizliklə gözləyirik. Beləliklə, ümumilikdə əməkdaşlıq, eləcə də "Cənub Qaz Dəhlizi" ilə bağlı gələcək əməkdaşlıq "Cənub Qaz Dəhlizi"nin bizim hamımızın qürur duyduğu layihə olaraq qalmasını təmin etmək baxımından həyati əhəmiyyət kəsb edir. Təşəkkür edirəm.

"Cənub Qaz Dəhlizi" Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin VII toplantısı

11 fevral 2021-ci il

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin çıxışı:

– Hörmətli komissar Simson.
Hörmətli komissar Varhelyi.
Xanımlar və cənablar, əziz dostlar.

"Cənub Qaz Dəhlizi" Məşvərət Şurasının VII iclası videokonfrans vasitəsilə keçirilir. Bu, pandemiyanın nəticəsində yaranmış yeni reallıqdır. Buna baxmayaraq, əminəm ki, bizim birgə fəaliyyətimizin nəticəsi hər zaman olduğu kimi əhəmiyyətli

olacaqdır. Məşvərət Şurasının ilk iclası mənim xatirimdədir. O zaman biz birgə işimizə yeni başlamışdıq və bu gün keçmiş nəzər saldıqda mühüm nailiyyətlərin şahidi oluruq. Yeri gəlmişkən, hər il Bakıda toplaşarkən biz görülən işləri nəzərdən keçirir və gələcək addımlarımızı planlaşdırırıq.

Şadam ki, bugünkü iclasda iştirak edən ölkələrin sayı əvvəlkindən artıqdır. Hazırda burada 18 ölkə, 19 şirkət və 5 aparıcı beynəlxalq maliyyə təsisatı iştirak edir. Biz vahid komanda olaraq çalışırıq və hesab edirəm ki, bu bizim uğurumuzun başlıca səbəbidir.

Əlbəttə, əvvəlcə hər birimizi "Cənub Qaz Dəhlizi"nin inşasının başa çatdırılması münasibətilə təbrik etmək istəyirəm. Ötən ilin sonuncu günü əlamətdar olmuşdur. "Cənub Qaz Dəhlizi"nin sonuncu seqmenti olan TAP layihəsinin yekunlaşdırılması tarixi nailiyyətdir. Əminəm ki, bizim birgə fəaliyyətimiz davam edəcəkdir, çünki yeni plan və ideyalarımız var. Həmin plan və ideyalar bugünkü iclasda mütləq müzakirə ediləcəkdir.

Mən bütün tərəfdaşlarımıza təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Bu nəhəng layihənin inşasında iştirak edən dövlətlər: Gürcüstan, Türkiyə, Bolqarıstan, Yunanıstan, Albaniya və İtaliya hökumətlərinə minnətdaram. Avropa Komissiyasına təşəkkür edirəm, çünki Azərbaycan və Avropa Komissiyası 10 il əvvəl Bakıda "Cənub Qaz Dəhlizi"yə dair Birgə Bəyanat imzalamışdır. Bu bizim fəaliyyətimizin başlanğıc nöqtəsi idi. Bu 10 il ərzində biz Avropa Komissiyası ilə fəal şəkildə əməkdaşlıq etmişik və Azərbaycan və Avropa Komissiyası Məşvərət Şurasının həmsədrəridir.

Mən ABŞ və Böyük Britaniya hökumətlərinə təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Tərəfdaşlarımız olan hər iki ölkənin hökuməti bizim bütün təşəbbüslərimizi hər zaman dəstəkləmiş, Azərbaycan və onun qonşuları və tərəfdaşları ilə birlikdə əvvəllər də uğurla həyata keçirdiyi müxtəlif nəhəng layihələrin icrası zamanı bizə çox güclü dəstək vermişdir.

Əlbəttə, şirkətlər bu layihəyə güclü sadıqlıq nümayiş etdirməsəydi, onun reallaşması mümkün olmazdı. Burada, həqiqətən də, bu nəhəng enerji layihəsinin həyata keçirilməsi ilə bağlı vahid ideya ətrafında toplaşmış şirkətlərdən ibarət böyük bir qrup mövcuddur. Bu mənada mən Azərbaycan və

BP arasında strateji tərəfdaşlığın əhəmiyyətini xüsusi vurğulamaq istəyirəm. BP bizim strateji tərəfdaşımızdır, 27 ildir ki, Azərbaycanda fəaliyyət göstərən şirkətdir və qarşıda hələ neçə onilliklər ərzində əməkdaşlığımız var. Buraya Azərbaycanda neft və qaz sahəsi, o cümlədən resursların nəqli ilə bağlı bütün əhəmiyyətli layihələr daxildir.

Buradan aparıcı beynəlxalq maliyyə təsisatlarına: Dünya Bankına, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankına, Asiya İnkişaf Bankına, Avropa İnvestisiya Bankına və Asiya İnfrastruktur İnvestisiya Bankına təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Bu beş böyük beynəlxalq maliyyə institutu layihədə iştirak etmiş və onun həyata keçirilməsinə mühüm töhfələr vermişdir.

Bu, bir daha onu nümayiş etdirir ki, komanda şəklində aparılan iş yaxşı nəticə verir. Biz əhəmiyyətli irəliləyişə nail olmuşuq. "Cənub Qaz Dəhlizi" enerji təhlükəsizliyi və enerjinin şaxələndirilməsi layihəsidir. Bu gün enerji təhlükəsizliyi bütün ölkələrin milli təhlükəsizlik məsələsidir. Enerjinin şaxələndirilməsi də istehlakçı və istehsalçı ölkələr üçün vacibdir. Beləliklə, zənnimcə, biz misilsiz əməkdaşlıq formatına nail olmuşuq. Düzgün hesablanmış maraqlar balansı var ki, burada istehsalçı olan Azərbaycanın maraqları tranzit və istehlakçı ölkələrin maraqları ilə üst-üstə düşür. Məhz bunun nəticəsində bəzilərinin o qədər də real hesab etmədikləri bir layihənin həyata keçirilməsi mümkün olmuşdur.

"Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinə nəzər saldıqda onun bir çox parametrlər üzrə çox nadir olduğunu görə bilərik. Onun uzunluğu 3500 kilometrdir və layihə 7 ölkəni birləşdirir. Həmin ölkələr arasında sıx əməkdaşlıq olmasaydı, onu reallaşdırmaq mümkünsüz olardı. Boru xətti çox mürəkkəb coğrafi məkanlardan, hündürlüyü 2500 metr olan dağlardan, 100 kilometrə artıq hissəsi isə Adriatik dənizinin dibindən keçir. "Cənub Qaz Dəhlizi" mövcud olan ən yüksək ekoloji standartlara cavab verir və bu həmin layihənin planlaşdırılması və icrası zamanı bizim üçün başlıca şərt olmuşdur.

Layihənin dəyərində gəldikdə, ilkin olaraq dəyər 44,6 milyard dollar məbləğində hesablanmışdı. Lakin səmərəli idarəçilik və düzgün planlaşdırma nəticəsində layihənin dəyəri 33 milyard dollara enmişdir. Bunun özü əhəmiyyətli bir nailiyyətdir. Çünki,

adətən, tikinti layihələrinin icrası zamanı dəyər azalmır, əksinə, artır. Onu da qeyd etmək istəyirəm ki, Azərbaycan layihəyə 10 milyard dollar həcmində əhəmiyyətli maliyyə töhfəsi vermişdir və biz "Cənub Qaz Dəhlizi"nin həyata keçirilməsinin hər dörd seqmentində: "Şahdəniz", Cənubi Qafqaz Boru Kəməri, TANAP və TAP-da iştirak etmişik. Bunların hamısı bizim komanda şəklində işləməyimizin təzahürüdür.

Bir daha 10 il əvvəl Bakıda Avropa Komissiyasının o zamankı prezidenti cənab Barrozu və mənim tərəfimdən imzalanmış Birgə Bəyanatın əhəmiyyətini vurğulamaq istərdim. "Cənub Qaz Dəhlizi"nə dair Birgə Bəyanatın imzalanması, həqiqətən də, əlamətdar hadisə idi. Ancaq həmin bəyanatın imzalanması artıq əldə edilmiş irəliləyişə görə mümkün olmuşdur. O zaman – 1994-cü ildə Azərbaycan fəal şəkildə dünyanın aparıcı enerji şirkətləri ilə işləməyə başlamış və "Əsrin müqaviləsi" imzalanmışdır. Bu bizim enerji strategiyamızın reallaşdırılması istiqamətində atılmış vacib addım idi.

Tərəfdaşlarımıza bəzi mühüm tarixi nailiyyətləri xatırlatmaq istəyirəm. 1994-cü il bizim bütün nəhəng layihələrimiz üçün başlanğıc nöqtəsi hesab oluna bilər. 1996-cı ildə Azərbaycan və beynəlxalq enerji şirkətlərindən ibarət konsorsium "Şahdəniz" yatağı ilə bağlı müqavilə imzalamışdır. Hazırda həmin yataq "Cənub Qaz Dəhlizi"nin yeganə təbii ehtiyat mənbəyidir, ancaq əminəm ki, digər yataqlardan da əlavə qaz həcmi olacaqdır. 1997-ci ildə xarici şirkətlər tərəfindən Xəzərdə ilk neftin hasil edilməsi reallığa çevrilmişdir. Azərbaycan Xəzər dənizində fəaliyyət göstərmək üçün xarici neft şirkətlərini dəvət edən ilk ölkə olmuşdur. Daha sonra 1999-cu ildə biz Bakıdan Gürcüstanın Supsa liman şəhərinədək uzanan boru kəmərinə istifadəyə verdik. Bu, gələcək sərmayə qoyuluşu baxımından çox vacib idi, çünki buna qədər bizim dünya bazarına çıxışımız yox idi. Azərbaycan dənizə çıxışı olmayan ölkədir. Bu səbəbdən bizim boru kəmərlərinə ehtiyacımız var idi və beləliklə, 1999-cu ildəki nailiyyətimiz əhəmiyyətli dəyişiklik yaratdı.

Daha sonra biz 2006-cı ildə istifadəyə verilmiş Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas neft boru kəməri ilə bağlı işlərimizi planlaşdırmağa başladığımızı. Bu, Xəzər dənizinin Aralıq dənizi ilə birləşdirilməsi

demək idi. Biz artıq təchizat marşrutlarının şaxələndirilməsinə nail olduq. 2007-ci ildə biz Azərbaycandan Gürcüstana, oradan isə Türkiyəyə uzanan qaz boru kəmərinin inşasını başa çatdırdıq. Bunun özü də tarixdə bir ilk idi – Azərbaycan qonşu ölkələri təbii qazla təmin etməyə başladı. Nəhayət, 2012-ci ildə, Avropa İttifaqı ilə bəyanatın imzalanmasından bir il sonra biz Azərbaycan və Türkiyə arasında TANAP layihəsinin inşası ilə bağlı müqavilə imzaladıq. Bu, "Cənub Qaz Dəhlizi"nin həyata keçirilməsi baxımından çox mühüm hadisə idi. 2018-ci ildə TANAP-ın icrası başa çatdıqdan sonra – 2020-ci ildə TAP layihəsi də yekunlaşdırılmışdır.

Bunların hər biri əhəmiyyətli nailiyyətlərdir. Bu gün keçmişə nəzər saldıqda görürük ki, bütün bu nailiyyətlər olmasaydı, bir-birimizi təbrik etdiyimiz bugünkü mərasim mümkünsüz olardı. Ancaq biz gələcəyə baxmalıyıq. Biz böyük nailiyyətlər əldə etmişik, lakin əminəm ki, bu gün Məşvərət Şurasının toplantısı çərçivəsində iştirakçılar gələcək planlarımızı müzakirə edəcəklər. Azərbaycana gəldikdə, biz enerji resurslarımızı inkişaf etdirməkdə davam edəcəyik. Hazırda kəşfiyyat və hasilat mərhələsində olan bir neçə yataqla bağlı çox ümidverici perspektivlər var. Xüsusilə 400 milyard kubmetr qaz ehtiyatına malik olan "Babək" yatağını qeyd edə bilərəm. "Abşeron" qaz-kondensat yatağının 350 milyard kubmetr ehtiyatı var və ümid edirəm ki, orada hasilat gələn il başlayacaqdır. Digəri isə "Ümid" yatağıdır ki, orada ən azı 200 milyard kubmetr təbii qaz ehtiyatı mövcuddur. Bunlar təsdiqlənmiş ehtiyata malik olan yataqlardır ki, onlar Xəzər dənizinin Azərbaycana məxsus sektorunda qaz hasilatına töhfə verəcəkdir. Kəşfiyyat mərhələsində olan digər layihələr də var və biz növbəti illərdə yeni kəşflərin olacağına ümid edirik. Beləliklə, şaxələndirilmiş bu neft-qaz kəmərləri şəbəkəmizin hasilat gücünün artırılmasına xidmət edəcəkdir.

Birgə planlarımıza gəldikdə, əminəm ki, bu gün siz İon-Adriatik boru kəmərinə dair məsələləri müzakirə edəcəksiniz. Əlbəttə, TAP-ın başa çatdırılması İon-Adriatik boru kəmərinin inşasına imkan yaradır. Biz Qərbi Balkan ölkələri ilə Anlaşma Memorandumlarını artıq imzalamışıq. İon-Adriatik boru kəməri həyata keçirildikdən sonra biz təchizat marşrutlarımızı

şaxələndirmək imkanı əldə edəcəyik və Qərbi Balkan dövlətləri üçün də yeni imkanlar yaradacağıq.

Şaxələndirmə haqqında danışarkən qeyd etməliyik ki, bizim layihə yalnız marşrutların deyil, həm də mənbələrin şaxələndirilməsindən ibarətdir. Bu olduqca vacib məsələdir və real şaxələndirmə deməkdir. Azərbaycan qazı Avropa üçün yeni, etibarlı və uzunmüddətli mənbədir. Çünki bizim təsdiqlənmiş təbii qaz ehtiyatımız 2,6 trilyon kubmetr təşkil edir və yeni məlumatlara görə bu həcm daha da artıq ola bilər. "Azəri-Çıraq-Günəşli" yatağında "dərin qaz" adlanan layihəni də nəzərə alsaq, bizim potensialın mənzərəsi daha da aydın olar.

Sizlərə daha bir vacib tədbirlə bağlı məlumat vermək istədim. Bu da Azərbaycan və Türkmənistan arasında "Dostluq" yatağına dair Anlaşma Memorandumunun imzalanmasıdır. Bu yataq azərbaycanlı geoloq və neftçilər tərəfindən sovet dövründə kəşf edilmişdir. Yəni kəşf edilmiş yataqdır. Bu yatağın işlənilməsinə dair baza prinsiplərinin hazırlanması üçün çox vaxt tələb edildi və biz onu "Dostluq" adlandırdıq. Bu, Xəzər hövzəsində çox əlamətdar hadisədir. Bu ilin yanvar ayında həmin Memorandum imzalandı və əminəm ki, tezliklə biz bütün şərtləri razılaşdıraraq yekun müqaviləni imzalayacağıq. Bu, Xəzər dənizi və onun hüdudlarından kənarında gələcək enerji əməkdaşlığı üçün də çox faydalı olacaqdır.

Onu da qeyd etmək istəyirəm ki, Azərbaycan artıq Xəzər dənizinin şərq sahilində olan enerji ehtiyatlarının nəqli üçün etibarlı tranzit ölkəyə çevrilib. Uzun illərdir ki, biz Xəzərin şərqində yerləşən tərəfdaşlarımız üçün Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru kəməri və ölkəmizin dəmir yolu sistemi vasitəsilə vacib nəqliyyat marşrutları üzrə təchizatı təmin edirik. Yəni Azərbaycan özünü etibarlı tranzit ölkə kimi təsdiq etmişdir.

Diqqətinizə çatdırmaq istədiyim digər bir məqam bizim bərpa edilən enerjiyə dair planlarımızla bağlıdır. Biz hazırda dünyanın aparıcı enerji şirkətləri ilə danışıqlar mərhələsindəyik. Biz artıq onların ikisi ilə inşaat üçün zəruri sənədləri imzalamışıq. Bunların biri günəş, digəri isə külək enerjisi stansiyalarıdır ki, onların toplam gücü 440 meqavatdır. Bu layihələr 100 faiz xarici sərmayə hesabına icra olunacaq. Azərbaycanın sərmayə

mühiti olduqca münbitdir. Dünya Bankının hesabatına görə, Azərbaycan biznes fəaliyyəti üçün imkanlar baxımından 30 aparıcı dövlət sırasındadır. Bərpaolunan enerji sahəsinə sərmayələrin cəlb edilməsi bizim bərpaolunan enerji mənbələrinə dair strategiyamıza və potensialımıza uyğundur.

Bununla yanaşı, işğal edilmiş ərazilərimizin azad olunmasından sonra həmin ərazilərdə günəş, külək və su ehtiyatları vasitəsilə elektrik enerjisinin istehsalı üçün yeni imkanlar yarandırmışdır. Bu baxımdan mən ölkələrinizdən olan şirkətləri bizim tərəfdaşlarımız olmağa dəvət edirəm. Mən artıq rəsmi olaraq azad edilmiş əraziləri "yaşıl enerji" ilə təmin ediləcək bölgə elan etmişəm. Biz artıq master-plan üzərində çalışırıq və nəhəng su, günəş və külək potensialından istifadə edərək həmin layihələri icra edəcəyik.

Daha bir layihə bütün azad olunmuş ərazilərdə "ağıllı şəhərlər" in yaradılmasıdır ki, bununla bağlı da hazırlıq işləri gedir. İşğaldan azad olunmuş ərazilərin Ermənistan tərəfindən darmadağın edilməsini nəzərə alsaq, bu, böyük bir çağırışıdır, lakin biz bunun öhdəsindən qısa müddət ərzində gəlmək və keçmiş köçkünlərimizi doğma torpaqlarına qaytarmaq məsələsinə sadıq. Bununla da ölkənin imkanlarını, əzmini və gələcəyə baxışını nümayiş etdirmək niyyətindəyik.

Hesab edirəm ki, böyük neft və qaz potensialına sahib, xam neft və neft məhsullarının, təbii qaz və elektrik enerjisi ixracatçısı olan Azərbaycan böyük məsuliyyət nümayiş etdirməli və "yaşıl enerji"yə fəal şəkildə sərmayə yatırmalıdır. Biz məhz bununla məşğuluq. Bununla bağlı planlarımı bölüşdüm və əminəm ki, onlar həyata keçiriləcəkdir. Sadəcə olaraq, tərəfdaş və dostlarımızı məlumatlandırmaq istədim ki, belə imkanlar da mövcuddur.

Artıq dediyim kimi, "Cənub Qaz Dəhlizi"nin başa çatdırılmasını qeyd etdiyimiz bir vaxtda biz gələcəyə baxmalı, yeni plan və ideyalar üzərində işləməliyik. Ümid edirəm ki, pandemiya bitdikdən sonra biz yenidən Bakıda görüşə biləcəyik, çünki Bakı ənənəvi olaraq Məşvərət Şurasının toplantılarının keçirildiyi şəhərdir. Fərsətdən istifadə edərək birgə fəaliyyətimizi davam etdirmək üçün sizi gələn il Bakıya səfərə dəvət edirəm. Diqqətinizə görə sağ olun.

Avropa Komissiyasının enerji məsələləri üzrə komissarı xanım Kadri Simson:

– Zati-aliləri Prezident Əliyev, nazir Şahbazov, Brüsseldən sizə salamlar. Məşvərət Şurasının builki iclası xüsusidir. Çünki bizim bu günü qeyd etmək üçün əsasımız var.

“Cənub Qaz Dəhlizi” başa çatıb. Məşvərət Şurası siyasi liderləri, şirkətləri və maliyyə təsisatlarının hamısını bir masa arxasında toplayıb. Bu cür digər forumlardan fərqli olaraq, bu, görünməmiş hadisədir. Bu uğurun miqyasını, əslində, anlamaq üçün biz layihənin üzləşdiyi iki gözəçarpan çətinliyi qavramalı idik. Birincisi, inam. Şura hamımızı vahid ideya ətrafında birləşdirdi. O hamımız üçün çox istənilən etimadı qurmağa, icra olunacaq məsələlər ətrafında konsensus əldə etməyə və həyata keçiriləcək layihələrlə bağlı razılığa gəlməyə yardım etdi. İkincisi texniki tərəfdir. Burada nəinki “Şahdəniz-2” yatağının işlənilməsi, eləcə də çoxsaylı ərazilərdə, fərqli coğrafi məkanlarda, həm quruda, həm dənizdə boruların yerləşdirilməsi və birləşdirilməsində üzə çıxan çətinliklər nəzərdə tutulur. Bütün bunlara baxmayaraq, biz qalib gəldik. Bu gün biz fərəhlə deyə bilərik ki, mandatımız icra olunub.

“Cənub Qaz Dəhlizi” Avropa İttifaqına öz enerji təchizatını şaxələndirmək, vətəndaşlarımıza daha çox seçim və rəqabət təmin etməkdə kömək edir. Faktiki olaraq biz İtaliyada bu ilin əvvəlində qaz qiymətlərinin artıq aşağı düşdüyünü görürük. Bu, uğurumuzun, həmçinin yeni tərəfdaşlığın başlanması deməkdir. Bu dəhliz vasitəsilə Avropa İttifaqı və Azərbaycan hazırda strateji enerji tərəfdaşlarıdır. Biz bu nöqtəyə təsadüfən, yaxud hansısa şərtlərlə gəlməmişik. Tam əksinə. Biz bu nöqtəyə bu gün ona görə çatmışıq ki, bu iclasda iştirak edən hər bir şəxs yorulmadan çalışıb və sadiqliyini nümayiş etdirib. Mən əvvəlcə Prezident Əliyevə bütün bu illər ərzində nümayiş etdirdiyi mövqeyinə, qətiyyətinə və strateji idarəçiliyinə görə təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Mən həmçinin Gürcüstan, Türkiyə və Albaniyaya təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Dəhlizimiz Sizin ərazilərdən keçir. Siz olmadan

"Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsi olmazdı. Siyasətə dəstək bu cür layihələrdə hər hansı boru kəməri çəkilmədən təməl rolunu oynayır. Bir sözlə, mən bu müddət ərzində verdiyi siyasi dəstəyinə görə Amerika Birləşmiş Ştatlarına və Birləşmiş Krallığa təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Biz bu illər ərzində işinizə və dəstəyinizə görə Sizə minnətdarıq. Sonuncu, lakin mühüm məqam maliyyələşmədir. Maliyyələşmə bu layihənin icrasında çox vacib idi. Mən layihənin maliyyələşdirilməsinə töhfə vermiş Avropa İnvestisiya Bankına, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankına, Dünya Bankına və bütün özəl qurumlara minnətdarlığımızı bildirmək istəyirəm. Məhz beləcə biz bu nöqtəyə çatdıq.

İndi isə gəlin işi necə davam etdirəcəyimizə nəzər salaq. Hamımız bilir ki, Avropa iqlim neytrallığına doğru global keçiddə aparıcı cərgədədir. "Yaşıl razılaşma" əsasında aydın məqsədlər dayanır. 2050-ci ilə qədər Avropada iqlim neytrallığı olmalıdır və gələn 10 il ərzində emissiyaların azaldılması ən azı 55 faizə çatmalıdır. Bu, dekarbonlaşmış enerji sisteminə doğru hərəkət etmək deməkdir. Əlbəttə, iqlim neytrallığına doğru yol uzundur. Müxtəlif başlanğıc nöqtələrində fərqli yanaşmaları tələb edir. Bu baxımdan biz qazın rolunu əvəzedici yanacaq kimi görürük.

Avropa İttifaqı Şurası bu yaxınlarda etiraf etmişdir ki, qaz keçid yanacağı kimi enerji təhlükəsizliyini və əlçatanlığı saxlamaqla qara kömür kimi havanı çirkəndirən enerji mənbələrindən tədricən uzaqlaşmanın təmin edilməsində öz rolunu oynayacaqdır. Eyni zamanda gələcək "yaşıl razılaşma" ilə dünyada qaz dekarbonlaşdırılmalıdır və öz yerini hidrogenin və digər dekarbonlaşmış yanacağın tətbiqi üçün təhvil verməlidir. Təmiz enerjiyə keçid zamanı qazın rolunu etiraf etdiyimiz zaman biz həmçinin aydın anlayırıq ki, bu rol yeni məsuliyyəti ehtiva edir. Bu səbəbdən Avropa İttifaqı metan emissiyaları sayəsində tədbirlərə xüsusi önəm verir. Biz bilir ki, metan qısa perspektivdə CO₂-dən qat-qat zərərli. Metan emissiyaları bütün istilik qazlarının emissiyasının 50 faizə yaxın hissəsini təşkil edir. Lakin biz həmçinin bilir ki, qaz hasilatı nəticəsində havaya qalxan metan, demək olar ki, sıfır xərclə azaldıla bilər. Bu elə bir sahədir ki, Avropa İttifaqı sürətlə addımlamağı çox arzu edir.

Mənə məlumdur ki, Azərbaycanın Dövlət Neft Şirkəti artıq BMT-nin "Ətraf mühit proqramı" ilə ilk təmasları qurub. Biz Avropa İttifaqında metanın aradan qaldırılması ilə əlaqədar, həmçinin BMT-nin "Ətraf mühit proqramı" ilə yaxından əməkdaşlıq edirik. Böyük işin bir hissəsi olaraq ötən ilin oktyabrında biz antropogen metan emissiyalarını azaltmaq üçün Avropa İttifaqının strategiyasını qəbul etmişik və bu məsələdə əməkdaşlığı genişləndirmək arzusundayıq. Qısa perspektivdə biz emissiyaların monitorinqi, yoxlanılması və məruzə edilməsində boşluqları doldurmaq, eləcə də metan emissiyalarını azaltmaq üçün təşəbbüsləri həvəsləndirmək istəyirik. Növbəti addımımız BMT-nin "Ətraf mühit proqramı" ilə beynəlxalq metan emissiyası observatoriyasını yaratmaq və metan emissiyalarının azaldılması ilə əlaqədar Avropa İttifaqının qaydalarını hazırlamaqdan ibarət olacaq. Biz global peyklə monitorinq məlumatlarınızı bölüşməyə hazırıq və onlar bu gün artıq ən çox emissiya tərəflərini müəyyən edə bilər.

Bu cür dəyişkən enerji xəritəsində bugünkü iclasda, həmçinin "Cənub Qaz Dəhlizi"nin uğurunu necə davamlı etmək və onun perspektivlərini təmin etmək kimi məsələləri də nəzərdən keçirəcəyik. Sual olunur: bu layihə Qərbi Balkan regionu üçün etibarlı və enerji çıxışının təmin edilməsinə necə töhfə verə bilər? Çünki həmin region dekarbonlaşmış sistemə doğru tədricən addımlayır, kömürdən uzaqlaşır və öz güclü potensialını inkişafda olan, bərpaolunan enerji üçün istifadə edir. Avropa İttifaqı Qərbi Balkanlara enerji keçidi zamanı pragmatik formada əsl tərəfdaşlıq ruhunda kömək etmək üçün yardım əlini uzadır. Biz enerji və bağlantını ötən il qəbul olunmuş Qərbi Balkanlar üçün iqtisadi və investisiya proqramının əsas hissəsində əks etdirdik. Əlbəttə, Azərbaycan qazının günlərin bir günündə Qərbi Balkanlara çatması bir sıra aspektlərdən asılı olacaq. Əsas aparıcı qüvvə bazara əsaslanan investisiya qərarları olacaq. Bu yay TAP konsorsiumu ilkin icbari bazar tədqiqatını planlaşdırır. İnfrastruktur da nəzərdən keçirilir. Hər bir yeni infrastruktur layihəsi ayrıca olaraq qiymətləndirilməlidir. Onun dayanıqlılığa təsiri nəzərdən keçirilməlidir. Bütün bunlar mühüm texniki iş tələb edir. Fikrimizcə, bu iş enerji birliyi, Mərkəzi və Cənub-Şərqi Avropada enerji bağlantısı kimi regional forumlardan istifadə

edərək aparılmalıdır. Beləliklə, bugünkü görüşümüz nəinki hazırkı uğuru qeyd etmək, eləcə də perspektivlər və çağırışlar ətrafında fikir mübadiləsi aparmaq baxımından vacibdir.

Xanımlar və cənablar, mən bugünkü iclasda nümayiş etdirilən kollektiv səylərdən fərəh hissi duyuram. Biz bu uğurdan qarşımızda olan iş zamanı ruhlandırıcı amil kimi istifadə etməliyik. Sağ olun.

Azərbaycanın energetika naziri Pərviz Şahbazov:

– Zati-aliləri cənab Prezident.

Hörmətli komissarlar. Hörmətli nazirlər. ABŞ, Birləşmiş Krallıq və İtaliya hökumətinin yüksəkrütbəli nümayəndələri.

Xanımlar və cənablar.

Məşvərət Şurası beynəlxalq əməkdaşlığın nümunəvi bir formatı kimi öz məqsədinə nail oldu. "Cənub Qaz Dəhlizi" hazırda Avropanı Xəzər dənizi ilə bağlayır və bu, dünya miqyaslı infrastruktur vasitəsilə baş tutur, enerji təhlükəsizliyini gücləndirir, eyni zamanda iqlim, iqtisadi və kommersiya məqsədlərimizə nail olunmasına töhfə verir. İlk dəfə olaraq Azərbaycan qazı Avropa bazarına 3500 kilometrlik məsafəni qət edərək daxil olub. Cənab Prezidentin qeyd etdiyi kimi, layihə vaxtında tamamlandı və büdcəyə də qənaət edildi. Mən sizin hamınızı belə bir ümumi tarixi nailiyyət münasibətilə təbrik edir və strateji məqsədlərimizə doğru daimi olaraq irəliləməyimizi arzulayıram, səmərəli tədbirlər arzu edirəm. Biz yüksək səviyyədə dəstəyin və çoxtərəfli əməkdaşlığın tərəfdarıyıq.

Hörmətli iştirakçılar, belə bir meqalayihə öz şəxələndirmə missiyasının da nəticələrini artıq göstərdi. Cari ildə Azərbaycandan Gürcüstana təxminən 1 milyard kubmetr, Türkiyəyə ən azı 8 milyard kubmetr, Avropaya 5 milyard kubmetrdən çox təbii qazın ixrac edilməsi gözlənilir. Növbəti ildə "Cənub Qaz Dəhlizi"nin əsas seqmentlərindən biri olan TAP vasitəsilə bizim İtaliyaya 13 faiz, Yunanıstana 20 faiz, Bolqarıstana isə 33 faiz təbii qazımız çatdırılacaq. Həm TANAP-ın, həm də TAP-ın 2023-cü ilə qədər tam buraxılış qabiliyyəti ilə istifadə olunması nəzərdə tutulur. Artıq

"Şahdəniz" yatağından 137 milyard kubmetrlik qaz hasil edilmişdir və hazırda bu, əslində, "Cənub Qaz Dəhlizi"nin əsas mənbəyidir. Beləliklə, "Cənub Qaz Dəhlizi" Azərbaycanın enerji təhlükəsizliyini gücləndirir, bazarları, istehlakçı ölkələr üçün mənbələri və məhsutları şaxələndirir. Xüsusi olaraq məhz Avropa İttifaqının "Karbon neytrallığı prioriteti" çərçivəsində "Cənub Qaz Dəhlizi" yatağının iqlimə ən az təsir göstərərək təchiz edilməsi imkanlarını açır. Bu, karbohidrogenin nəqlini nəzərdə tutur və bununla bağlı "Cənub Qaz Dəhlizi" sisteminin seqmentinə artıq tətbiq edilir.

Xanımlar və cənablar, TAP-ın istismara verilməsi "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinin sonu deyil, əksinə, bu, yeni imkanların başlanması deməkdir. Biz öz tərəfdaşlarımızla birgə yeni geoiqtisadi mühiti və dayanıqlı inkişafı, global əməkdaşlığı təşviq edən Avrasiyanın yeni xəritəsini yaradırıq. Həmçinin qeyd edilməlidir ki, Azərbaycan enerji dəhlizinin fiziki təhlükəsizliyini artırmışdır və bu layihəyə hərbi hədələri aradan qaldırmışdır, öz ərazilərini Ermənistan Respublikasının 30 illik işğalından azad edərək ərazi bütövlüyünü bərpa etmişdir.

İndi isə biz "Cənub Qaz Dəhlizi"nin birinci fazasını başa çatdırdıqdan sonra növbəti faza üzərində düşünürük. İkinci faza nəticəsində Azərbaycan qazının işlənilməyən yataqlardan hasilatı təmin ediləcəkdir və bu da artıq yeni təchizatçılar üçün yeni tranzit imkanları yaradacaq. Əminəm ki, Məşvərət Şurasının bugünkü iclasında biz nəinki ümumi nailiyyətlərimizi qeyd edəcəyik, o cümlədən gələcək imkanlarla bağlı birgə müzakirələr aparacağıq. Çox sağ olun.

Avropa Komissiyasının qonşuluq siyasəti və genişlənmə danışıqları üzrə komissarı Oliver Varhelyi:

– Hörmətli cənab Prezident.

Hörmətli nazirlər, xanımlar və cənablar.

Bu gün sizin aranızda olmaqdan çox şadam. Biz belə çox mühüm bir qaz şaxələndirmə layihəsinin iclasını qeyd edirik. Ümid edirəm ki, bu həmçinin bizim üçün yeni bir səhifədir və

bizim Qərb tərəfdaşlarımızla apardığımız əməkdaşlığın genişləndirilməsi deməkdir. Biz bu il uğuru qeyd edirik, lakin eyni zamanda yeni planları tərtib edirik. İcazə verin əsas məsələləri diqqətinizə çatdırım. Bu, Şərq tərəfdaşlığı çərçivəsində olan əməkdaşlıqdır və bizim Balkanlarda olan tədbirlərlə bağlı planlarımızdır.

Əvvəlcə icazə verin Trans-Adriatik boru kəmərinin tamamlanması münasibətilə sizi təbrik edim və Azərbaycanda hasil edilən təbii qazın Avropaya daxil olmasını xüsusi olaraq qeyd edim. Bildiyiniz kimi, bu layihə ötən il başa çatdırıldı. Bu, böyük bir nailiyyətdir. Bu, əslində, bizim qətiyyətimizin, dövlətlərimizin və özəl iştirakçıların əməkdaşlığının təzahürü oldu. Çünki bu real şaxələndirilmə Avropaya gətirildi və bizim qonşuluğumuzda bu imkanları açdı. Bir sözlə, hamınızı təbrik edirəm və minnətdaram.

"Cənub Qaz Dəhlizi" bizim Şərq tərəfdaşlığı gündəliyimizin bir hissəsi idi və 2020-ci ildə onun başa çatdırılması nəzərdə tutulurdu. Əlbəttə ki, sonuncu dəfə ötən ilin martında biz bu istiqamətdə – Şərq tərəfdaşlığı prioritetləri ilə bağlı iclas keçirdik. Bu bizim əməkdaşlığımızın müxtəlif məsələlərini, tərəflərini nümayiş etdirdi, biz iqtisadiyyatlarımızın müqavimət gücünü müzakirə etdik. Hazırda biz bu prioritetlərin icrası ilə bağlı planları tərtib etmək üzrəyik. Bizim qarşımızda reallaşdırılan məqsədlər dayanır. Əlbəttə ki, bu baxımdan dəhliz bizi ruhlandırır və enerji bağlantısı, təchizatın təhlükəsizliyi bizim iqtisadiyyatlarımızın müqavimət gücünü artırır. Təbii qaz Avropada və onun qonşularında dekarbonlaşmış iqtisadiyyata keçiddə vacib rol oynayır. Təbii ki, bu bizim məqsədimizdir, həmçinin siyasətimizdə mövcuddur, burada həm də ədalətlik prinsipi var. İndi sərmayələr davam etməlidir və Avropa İttifaqı bu baxımdan Azərbaycana və digər region ölkələrinə enerji bağlantısı məsələlərində öz dəstəyini verib. Biz bu istiqamətdə işimizi bundan sonra da davam etdirəcəyik və "yaşıl enerji"yə keçiddə, çirklənmənin aradan qaldırılmasında yardım edəcəyik.

COVID-19 pandemiyası bütün iqtisadiyyatlarımıza böyük təsir göstərdi, biz bu şəraitdə müqavimət gücümüzü artırmalıyıq və bərpa işləri üzərində işləməliyik. İnvestisiyalar üçün yollar açılmalıdır və onlar reallaşmalıdır ki, xalqlarımızın həyatı daha da yaxşılaşsın.

İcazə verin indi digər bir aspektə toxunum. Bu da bizim əməkdaşlığımızda çox vacib bir məqamdır və mənim üçün şəxsən çox vacibdir ki, ötən ilin oktyabrında Avropa Komissiyası Qərbi Balkan regionu üzrə iqtisadi investisiya planını qəbul etdi. İqtisadi bərpa planlarının tərtibatı, onun icrası ilə bağlı yönəldilən 9 milyon avro və əlavə 20 milyon avro Avropa Komissiyasının yardımıdır. Burada enerji bağlantısı, daşımalar və digər sahələr nəzərdə tutulur. Bu sənədin məqsədi həmin regionun istifadə olunmamış iqtisadi potensialından istifadə etməkdən ibarətdir və həmin dövlətlərin hökumətlərinə bu işlərin icrasında onlar üçün dəstək olmaqdır. Təbii ki, daşımalar sahəsi bu planın bir hissəsidir. Bu da bizim bir sıra təşəbbüslərimizə gətirib çıxarır.

Birincisi, bərpaolunan enerji mənbələri, ikincisi, dekarbonlaşma, üçüncüsü isə innovativ yolların tətbiqi. Bütün bunlar Avropa İttifaqının enerji siyasətini əks etdirir və Qərbi Balkanlar üçün gələn illərin artımında real gündəliyi ehtiva edir. Hamınız bildiyiniz kimi, təbii qazın Qərbi Balkanlarda faydalı enerjiyə keçid sahəsində mühüm rolü var. Hazırda həmin regionda bununla bağlı çətinliklər mövcuddur, bu da regionun iqtisadi inkişafını əngəlləyir.

Qaz istehlakına gəldikdə, əgər bu məsələlər həmin regionda həll olunarsa, belə bir keçid daha asanlıqla baş tutacaq. Buna görə də iqlim dəyişikliyi məqsədlərindən əlavə olaraq, həmçinin çirklənmənin qarşısı dayandırılacaq və həmin regionda sağlamlıq səviyyəsi də artacaq. Təbii ki, qaza əsaslanaraq biz regionda 60 faizədək emissiyaları azalda bilərik. Bunun baş verməsi üçün bizə infrastruktur lazımdır. Bu səbəbdən iqtisadi investisiya planı bir-biri ilə bağlı 5 sahəyə yönəlib və orada Qərbi Balkanlara qazın təchizatı xüsusi yer tutur. Təbii ki, burada təchizatın təhlükəsizliyi və rəqabət nəzərdən keçiriləcək, müvafiq bazarlarda daha etibarlı və qiymət baxımından daha əlçatan şərait yaradılacaq.

Eyni zamanda kömürdən tədricən imtina etmək imperativdir. Yeni qaz təchizat mənbələri həmin regionda qaz bazarının canlanması deməkdir. Gələn aylar ərzində biz bu istiqamətdə müzakirələrimizi davam etdirəcəyik. Biz istəyirik azərbaycanlı tərəfdaşlarımızla bu yay bununla bağlı müzakirələr aparaq ki, müvafiq infrastruktur yaradılsın və Azərbaycan qazı mümkün qədər tez zaman ərzində Qərbi Balkanlara da çatdırılsın.

Yekun olaraq icazə verin onu bildirim ki, bu şərtlərlə biz irəliyə doğru gedəcəyik və bu qaz layihəsi bizdə uzunmüddətli dekarbonlaşma strategiyasının icrasına əsas yaradacaq. Təbii ki, bu strategiyaya dəqiq planlar daxil edilməlidir, dekarbonlaşma, etibarlı enerji təchizatı Qərbi Balkanlarda həmin planların icrasına şərait yaradacaq və bizim planlarımız tam aydın şəkildə təmin ediləcək. İnanıram ki, bu il bu işlər davam edəcək. Bu məqsədlə mən bizim hamımıza müraciət edərək sizi iqlim dəyişikliyi ilə bağlı öhdəliklərin icrasına daha ciddi şəkildə yanaşmağa dəvət edirəm. Mən həmçinin bildirmək istəyirəm ki, Prezidentin verdiyi mesaj bizi ruhlandırdı. Həmsədr də burada bildirdi ki, Azərbaycanın regionu təchiz etmək potensialı var. Bu da şaxələndirmə deməkdir. Qarşımızdakı yol uzundur, lakin aydındır. Mən inanıram ki, biz hamımız mümkün qədər qısa müddət ərzində bunun öhdəsindən gələcəyik. Çox sağ olun.

Sonra konsorsium üzvləri tərəfindən "Cənub Qaz Dəhlizi"nin tamamlanması hesabatı təqdim olundu. TAP-ın icraçı direktoru **Luka Şerpatti** TAP-ın vaxtında istismara verilməsini mühüm hadisə adlandırdı.

– Məhz bu layihə Azərbaycan təbii qazını Avropaya çatdırır. Fürsətdən istifadə edərək Trans-Adriatik boru kəmərinin vaxtında reallaşmasını təmin etmək üçün üzərinə qəti öhdəlik götürdüyünə görə Zati-aliləri Prezident Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan hökumətinə, eləcə də Avropa İttifaqına, layihədə iştirak etmiş hökumətlərə, səhmdarlarımıza, kreditora və tərəfdaşlarımıza təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Həqiqətən, TAP-ın bu cür uğurlu olması məhz Sizin yorulmadan verdiyiniz dəstək sayəsində mümkün olmuşdur.

Trans-Anadolu qaz boru kəmərinin baş icraçı direktoru **Saltuk Düzyol** layihənin mövcud statusu barədə məlumat verdi.

BP şirkətinin Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə üzrə regional prezidenti **Qari Conz** tarixdə ilk dəfə olaraq Azərbaycan qazının Xəzər dənizindən birbaşa Avropaya nəql olduğunu bildirdi, bu strateji uğur münasibətilə təbriklərini çatdıraraq dedi:

– Prezident Əliyevin liderliyi, eləcə də ölkəsi və bütün region üçün gələcəyə baxışı bu tarixi nailiyyətin gerçəkləşməsinə böyük təkan verdi. Onun şəxsi səyləri dünya neft və qaz sənayesində ən mürəkkəb layihələrdən birinə çevrilmiş bir layihənin uğurla həyata keçməsi üçün həlledici rol oynayıb. BP şirkəti olaraq biz qarşıdan gələn onilliklər boyunca regiondakı və Avropadakı insanlara fayda gətirəcək bu layihənin bütün hissələrində iştirak etməkdən böyük qürur duyuruq.

Türkiyənin enerji və təbii sərvətlər naziri **Fatih Dönməz** vurğuladı ki, “Cənub Qaz Dəhlizi” bütün regiona fayda gətirir və bu enerji dəhlizi regional əməkdaşlığın onurğa sütunudur:

– Hörmətli iştirakçılar, belə bir yüksək səviyyəli VII iclasda iştirak göstərir ki, ölkələr bu işə qətiyyətlə yanaşır və regionlar arasında əməkdaşlığa sadiqlik var, baxmayaraq ki, biz çətin dövrdə yaşayırıq. Qeyd etmək lazımdır ki, Türkiyə və Azərbaycan arasında siyasi dəstək olmadan “Cənub Qaz Dəhlizi” reallığa çevrilməzdi. Azərbaycandan Avropaya gedən bu boru kəməri siyasi dəstək olmadan həyata keçirilə bilməzdi. Nəticədə biz bütün regiona fayda gətirdik.

ABŞ dövlət katibinin enerji diplomatiyası üzrə müavininin müşaviri **Kurt Donelli** tədbirdə iştirak etməkdən fərəh hissi duyduğunu bildirdi. ABŞ-nin “Cənub Qaz Dəhlizi”nin strateji əhəmiyyətini vurğuladığını qeyd edən Kurt Donelli dedi:

– Xəzər dənizi karbohidrogenlərinin Qərb bazarlarına nəqli onilliklər boyu icra edilmişdir. Məmnunam ki, Birləşmiş Ştatların hökuməti və enerji şirkətləri həmin davamlı səylərdə mühüm rol oynayıb. “Cənub Qaz Dəhlizi” enerji sahəsində, həqiqətən, çoxölçümlü və çoxtərəfli nailiyyətdir. Burada bu gün təmsil olunan bütün ölkələr öz rolunu oynayıb. O cümlədən layihədə iştirak edən bütün ölkələrin çoxsaylı şirkətləri də var. Bu baxımdan İtaliya, Yunanıstan və Bolqarıstanda Avropa istehlakçıları hazırda bu qış ilk dəfə olaraq Azərbaycanın təbii qazından istifadə edirlər. Biz bu ilin sonrakı mərhələsində başlanması gözlənilən Trans-Adriatik

boru kəməri üçün bazarda sınaqları alqışlayırıq və 2021-ci ilin sonuna qədər nəticələri görməyi səmimiyyətlə arzulayırıq.

Xəzər dənizinin karbohidrogen ehtiyatlarının nəqlində ABŞ şirkətlərinin də iştirak etdiyini deyən Kurt Donelli Azərbaycanla Türkmənistanın Xəzərdə "Dostluq" yatağının karbohidrogen resurslarının birgə kəşfiyyatı, işlənməsi və mənimsənilməsi haqqında Anlaşma Memorandumunun imzalanması münasibətilə təbriklərini çatdırdı.

Böyük Britaniya Baş nazirinin Azərbaycan üzrə ticarət elçisi Baronessa **Emma Nikolson** bu tədbirdə Birləşmiş Krallığı təmsil etməkdən məmnun olduğunu bildirdi. İndiyədək Məşvərət Şurasının beş iclasında iştirak etdiyini deyən Baronessa Emma Nikolson layihənin uğurla başa çatması münasibətilə Prezident İlham Əliyevi və tərəfdaşları təbrik edərək dedi:

– Azərbaycan və onun tərəfdaşlarının birgə işi nəticəsində "Cənub Qaz Dəhlizi" bütün Avropada enerjinin şaxələndirilməsi, təhlükəsizlik və güclü olmağın rəmzinə çevrildi. Fəxr edirəm ki, BP bu layihədə aparıcı rol oynayır və Birləşmiş Krallıq bu layihəyə tam dəstəyini davam etdirəcək.

Baronessa Emma Nikolson Prezident İlham Əliyevin elan etdiyi "yaşıl enerji" konsepsiyasının əhəmiyyətini vurğulayaraq dedi:

– Azərbaycanın bu sahədə qəbul etdiyi təlimatlara gəldikdə, bu onu göstərir ki, hökumətin öhdəliyi və marağı aydın şəkildə göz qabağındadır. Birləşmiş Krallıq Azərbaycanın enerji keçidini fəal şəkildə dəstəkləyir və eyniliklə biz son üç onillik ərzində "Cənub Qaz Dəhlizi"ni və Azərbaycanın digər enerji prioritetlərini dəstəkləmişik.

İtaliyanın İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin infrastruktur və enerji sistemləri üzrə baş direktoru **Gilberto Diyaluçe** "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinin global əhəmiyyətindən danışdı və onun enerji təhlükəsizliyinin təmin olunmasındakı rolunu vurğulayaraq dedi:

– Bu gün şadam ki, “Cənub Qaz Dəhlizi”nin açılışı artıq realıqdır və o, qaz təchizatının təhlükəsizliyini və şaxələndirilməsini təmin edən, istehlakçılara qaz qiymətlərini azaltmaq üçün rəqabəti gücləndirən və pik saatlarda istismar olunan qaz enerji stansiyaları vasitəsilə elektrik şəbəkəsinə tədricən müxtəlif bərpa olunan enerjinin daxil edilməsinə töhfə verən əsas infrastrukturur. Dekabrın 31-də TANAP boru kəməri ilə qaz interkonnektor vasitəsilə həm Yunanıstana, həm Bolqarıstana çatdırılıb, bu iki ölkəni keçərək TAP ilə “Snam Rete Gas” arasında interkonnektor nöqtəsində İtaliyaya daxil olub. Hazırda İtaliya və Avropa üçün Azərbaycan kimi yeni qaz təchizatı mənbəyinin işə düşdüyünü və ilk dəfə olaraq qədim qitəni Türkiyə və Balkanlar vasitəsilə Xəzərlə birləşdirən “Cənub Qaz Dəhlizi” kimi yeni marşrut olduğunu nəzərə alaraq, bu, qaz sektoru üçün tarixi gündür. Axın həcmi gündəlik təxminən 11 milyon kubmetr təşkil edir. Yanvarda TAP ilə İtaliyaya 340 milyon kubmetr qaz idxal edilmişdir. Onun təxminən 70 milyon kubmetri revers axın formasında interkonnektor nöqtəsi ilə Avropaya ixrac olunmuşdur.

Gürcüstanın iqtisadiyyat və dayanıqlı inkişaf naziri **Natela Turnava** bu tədbiri regional əməkdaşlığın göstəricisi kimi qiymətləndirdi. O bildirdi ki, Gürcüstan öz tərəfdaşları, o cümlədən Azərbaycanla birgə “Cənub Qaz Dəhlizi” konsepsiyasını daha da inkişaf etdirməkdə qərarlıdır, bu da ölkələrimizin uzunmüddətli tərəfdaşlığından qaynaqlanır. Nazir Natela Turnava dedi:

– Müxtəlif platformalardan və əldə etdiyimiz hər imkandan istifadə edərək biz həmin genişmiqyaslı nəqlimə təşəbbüsünə yekdil dəstəyi bəyan etdik. Mən qlobal marağ doğuran bu cür çox vacib layihənin icrası üçün diqqətli, addım-addım yanaşmanı tətbiq etmiş Azərbaycan Respublikasının rəhbərliyini və hər bir iştirakçını alqışlayıram. İndi isə ilk dəfədir ki, artıq sözlərə ehtiyac qalmır. Bu vaxtdan etibarən bizim adımızdan artıq rəqəmlər danışacaq. Avropa ölkələrində yenidən əldə edilmiş bazarlara və bu marşrut boyunca minlərlə yeni istehlakçıya milyardlarla kubmetr qaz çatdırılacaq. Daha böyük Avropa ailəsinə inteqrasiyanı

arzulayan Gürcüstan hər zaman öz rolundan fərhlənib və tranzit ölkə kimi belə bir strateji vacib layihədə iştirak edib.

Türkmənistanın dövlət naziri, "Türkmənqaz" Dövlət Konserninin sədri **Batır Amanov** "Cənub Qaz Dəhlizi"nin Avropa İttifaqı üçün enerji təchizatının şaxələndirilməsində mühüm rol oynadığını bildirdi. "Cənub Qaz Dəhlizi" ilə bağlı əməkdaşlığın uğurla həyata keçirildiyini qeyd edən Batır Amanov dedi:

– "Cənub Qaz Dəhlizi" Avropa İttifaqı ölkələri üçün enerji təchizatının şaxələndirilməsində xüsusi rol oynayır. Bildiyiniz kimi, Xəzər dənizindən Türkiyəyə, daha sonra Avropa İttifaqı ölkələrinə qaz nəql olunur. Bildirmək istəyirik ki, hazırkı səylər və bizim davamlı, məqsədəuyğun addımlarımız bugünkü beynəlxalq əməkdaşlığımızın xüsusi formatının yaradılmasına əsas kimi xidmət etdi. Bu əməkdaşlıq müxtəlif dövlətlər, şirkətlər və maliyyə strukturları arasında uğurla həyata keçirilir. Hazırda həmin qaz boru kəməri və bütün seqmentlər gələcəkdə Türkiyənin və Avropa ölkələrinin enerji təhlükəsizliyinin artırılmasında mühüm rol oynaya bilər. Türkmənistan beynəlxalq münasibətlər sisteminin fəal iştirakçısı kimi qlobal enerji əməkdaşlığının inkişafına öz tərəfindən layiqli töhfə verir.

Bolqarıstanın energetika naziri xanım **Temenujka Petkova** Məşvərət Şurasının budəfəki iclasının son illərdə görülən işlərə nəzər salmaq baxımından əhəmiyyətli olduğunu dedi:

– Bolqarıstan "Cənub Qaz Dəhlizi"nin inkişafından olduqca məmnundur. Biz Yunanıstanla interkonnektor vasitəsilə həmin dəhlizə çıxmağa bilirik. Biz bunu Bolqarıstana qaz təchizatının şaxələndirilməsinin, regionda bu şaxələndirmənin əks olunmasının vacib meyarı hesab edirik. Bu bizim üçün qaz təchizatını etibarlı şəkildə təmin edəcək ki, gələn üç il ərzində "Şahdəniz" yatağında hasil olunan qazı ildə bir milyard kubmetr həcmində qəbul edək.

Yunanıstanın ətraf mühit və energetika naziri **Kostas Skrekas** tədbirin çox böyük əhəmiyyət daşıdığını vurğuladı. Qeyd etdi ki, “Cənub Qaz Dəhlizi”nin tamamlanması Azərbaycan qazının ilk dəfə Avropa İttifaqına daxil olmasına imkan verir. O dedi:

– Bu həm Yunanıstan, həm Azərbaycan, həm Avropa İttifaqı və müvafiq tərəflər üçün vacib bir hadisədir. Yunanıstan “Cənub Qaz Dəhlizi” strategiyasının tərəfdarı olub. 2013-cü ildə əlindən gələni etdi ki, Trans-Adriatik boru kəməri vaxtında və uğurlu şəkildə tamamlansın və xüsusən də Şimali Makedoniya Respublikasına və Albaniyaya çıxış olsun. Təbii ki, biz bununla enerji təhlükəsizliyimizi gücləndiririk və enerji mənbələrimiz də şaxələndirilir.

Albaniyanın infrastruktur və energetika nazirinin müavini **İlir Betya** bildirdi ki, ölkəsi “Cənub Qaz Dəhlizi”ndən faydalanır. O, Albaniyada müasir qaz təchizatının qurulması istiqamətində görülən işlərdən danışdı, ölkəsinin bundan sonra da regional enerji sektoruna töhfə verməyə hazır olduğunu bildirərək dedi:

– Albaniya bu Məşvərət Şurasının üzvüdür və eyni zamanda çox vacib olan “Cənub Qaz Dəhlizi”ndən faydalanan ölkələrdən biridir. Tam inteqrasiyanı təmin etmək üçün biz vacib addımlar atmışıq. Avropa Enerji Birliyinin müqavilə tərəfi kimi və enerji xartiyasını imzalayan tərəf kimi biz Avropa İttifaqı çərçivəsində 2005-ci ilin müqaviləsini imzalamaqla enerji birliyinin qurulmasını, əsasən, Balkan ölkələrini əhatə edən müqavilə tərəflərinin enerji sektorunun inkişafında və Avropa İttifaqı səviyyəsində bu sektorun inteqrasiyasında mühüm əhəmiyyət kəsb edən hadisə hesab edirik.

Sonra Serbiya Baş nazirinin müavini, mədən və energetika naziri Zoran Mixayloviç, Macarıstanın xarici işlər və ticarət naziri Peter Siyarto, Rumıniyanın energetika naziri Virgil Daniel Papesku, Monteneqronun kapital investisiyalar

naziri Mladen Boyaniç, Şimali Makedoniya Respublikasının iqtisadiyyat naziri Kreşnik Bekteşi, Xorvatiyanın İqtisadiyyat və Dayanıqlı İnkişaf Nazirliyinin dövlət katibi İvo Milatiç və Avropa Komissiyasının energetika məsələləri üzrə baş direktorunun nümayəndəsi Kristina Lobillo çıxış etdilər. Toplantıda dünyanın 5 aparıcı beynəlxalq maliyyə qurumunun və 18 aparıcı şirkətinin rəhbərləri də iştirak edirdilər.

"Cənub Qaz Dəhlizi" Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin VIII toplantısı

4 fevral 2022-ci il

Azərbaycanın energetika naziri Pərviz Şahbazov:

– Zati-aliləri cənab Prezident.

Hörmətli komissarlar. Hörmətli nazirlər, xanımlar və cənablar.

Bakıda "Cənub Qaz Dəhlizi" Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin VIII toplantısında sizi salamlamaqdan məmnunluq hissi keçirirəm. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, cənab İlham Əliyevin giriş nitqi ilə çıxış etmək üçün bizimlə bir arada olması bizim üçün böyük şərəfdir. Cənab Prezident, söz Sizindir.

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin çıxışı:

– Sabahınız xeyir, əziz dostlar, hörmətli komissar Simson, hörmətli komissar Varhelyi.

Hörmətli qonaqlar, xanımlar və cənablar.

Hamınızı Azərbaycanda salamlamaq istəyirəm və bizi ziyarət etdiyiniz üçün sizə təşəkkürümü bildirirəm.

Bildiyiniz kimi, keçən il iclasımız videokonfrans vasitəsilə olmuşdu. Lakin pandemiya ilə bağlı bəzi narahatlıqlara baxmayaraq, çox şadam ki, siz iclasda şəxsən iştirak etmək qərarını verdiniz. Eyni zamanda təəssüf hissi ilə demək istəyirəm ki, iclasın bəzi iştirakçılarının koronavirusa yoluxması aşkar olunub və buna görə də onlar bu gün fiziki olaraq burada iştirak edə bilmirlər. Mən onlara möhkəm cansağlığı, tezliklə sağalmalarını arzulayıram. Əminəm ki, Azərbaycan həkimləri onların mümkün olduğu qədər tez normal həyata qayıtması üçün hər şey edəcəklər.

Qeyd etdiyim kimi, keçən il iclas videokonfrans formatında keçirildi. Bu gün biz qarşılıqlı əlaqəmizin ənənəvi formatını bərpa edirik. Əlbəttə ki, belə format təkcə önümüzə olan əhəmiyyətli məsələləri həll etmək üçün yox, eyni zamanda ikitərəfli və çoxtərəfli təmaslar qurmaq üçün daha yaxşı imkanlar yaradır. Hər ilin fevral ayında biz ənənəvi olaraq əvvəlki ildə görülmüş işləri nəzərdən keçiririk və gələcək addımlarımızı planlaşdırırıq.

Qeyd etmək istəyirəm ki, Məşvərət Şurasının hər bir iclasında müəyyən nailiyyətlər əldə edilmişdir. Hər il biz müəyyən yeni nailiyyətlər haqqında məlumat verirdik. Biz çox şadıq və özümüzü təbrik edə bilərik ki, bu dəfə biz "Cənub Qaz Dəhlizi"nin uğurla tamamlanması haqqında məlumat verə bilərik. Biz çox şadıq ki, 2020-ci ilin sonuncu günü – dekabrın 31-də, – yeri gəlmişkən, bu, Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəyliyi Günüdür, – azərbaycanlılar üçün mühüm olan bu gündə biz "Cənub Qaz Dəhlizi"nin sonuncu hissəsi olan TAP layihəsinin tamamlanması haqqında məlumat verdik. Əlbəttə ki, mən layihədə iştirak edən bütün tərəflərə minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm, ilk növbədə Avropa Komissiyasına. Avropa Komissiyası və Azərbaycan həmtəşkilatçı olaraq və bütün ölkələr, şirkətlər və beynəlxalq maliyyə institutlarının Məşvərət Şurasının iclasında səylərinin koordinatorları olaraq il ərzində bu layihənin həyata keçirilməsində çox mühüm rol oynamışdır. Bu gün iki komissarın burada olması faktı buna dəlalət edir. Həmçinin mən regionda enerji təhlükəsizliyi layihələrinə dəstək verdiyi üçün Prezident Şarl Mişelə minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm və minnətdarlığımı ona çatdırmağınızı xahiş edirəm. Eyni zamanda Azərbaycan və Ermənistan arasında münasibətlərin normallaşdırılması prosesində şəxsən

iştirak etdiyinə görə də ona minnətdarlığımı bildirirəm. Həmçinin "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinin iştirakçıları olan ölkələrin hökumətlərinə də təşəkkürümü bildirmək istəyirəm – Türkiyəyə, Gürcüstana, Yunanıstana, Bolqarıstana, Albaniyaya və İtaliyaya. Biz, həqiqətən də, bir komanda olaraq çalışdıq.

Hesab edirəm ki, milli səviyyədə koordinasiya bizə bu nəhəng layihəni – XXI əsrin ən böyük layihələrindən biri olan "Cənub Qaz Dəhlizi"ni icra etməyə kömək etdi. Onun dəyəri 33 milyard ABŞ dollarıdır. Eyni zamanda, əlbəttə ki, biz enerji şirkətlərinin, tikinti şirkətlərinin, investorların fəal iştirakı olmadan uğur qazana bilməzdik. Bu gün onlar buradadırlar. Əlbəttə, onların, eləcə də beynəlxalq maliyyə institutlarının töhfəsi çox dəyərli idi. "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsi həm də müasir tarixdə çox azsaylı layihələrdən biridir ki, onun icrasına bütün aparıcı beynəlxalq maliyyə institutları öz töhfəsini vermişdir – Dünya Bankı, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, Asiya İnkişaf Bankı, Avropa İnvestisiya Bankı, Asiya İnfrastruktur və İnvestisiya Bankı. Beləliklə, aparıcı beynəlxalq maliyyə institutları bu layihənin icrası üçün kredit və maliyyə vəsaiti ayırdı. İndi biz bütün nöqtəyi-nəzərlərdən mürəkkəb olan bu layihənin yüksək səmərəliliklə tamamlanmasına görə həqiqətən də fərəhlənə bilərik.

Əlbəttə, biz gələcəyə baxmalıyıq və mən əminəm ki, bugünkü iclasda iştirakçılar ənənəvi əməkdaşlıq sahələrini, gələcək planlarımızı müzakirə edəcək. Çünki hamımızın bildiyi kimi, əlavə qaz mənbəyinə tələbat artmaqdadır. Eyni zamanda bərpaolunan enerji mənbələri ilə bağlı məsələlər də müzakirə olunacaq. Azərbaycan öz "yaşıl enerji" siyasətinə münasibətdə çox işlər görür. Dediyim kimi, yeni mənbələrdən qaz üçün tələbat artır. "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinin tamamlanmasından sonra Azərbaycan beynəlxalq bazarlara, o cümlədən Avropa bazarlarına ixracı artırma bilib. Keçən il Azərbaycan 19 milyard kubmetr təbii qaz ixrac edib – Türkiyəyə 8,5 milyard, İtaliyaya, demək olar ki, 7 milyard kubmetr. Yerdə qalan həcm komandanın başqa üzv ölkələrinə: Gürcüstana, Yunanıstana və Bolqarıstana ixrac olunub. Əminəm ki, komandamızın üzvü olan Albaniya da öz qazpaylayıcı şəbəkəsini tamamlayan kimi Azərbaycan qazını əldə edəcək.

Həmçinin o faktı vurğulaya bilərik ki, bugünkü iclasda keçən illə müqayisədə daha çox sayda ölkə və şirkətlər iştirak edir. Yeni iştirakçılarımız var və bu da onu göstərir ki, yeni bazarlarda Azərbaycan qazına ehtiyac var. Biz hazırıq, çünki Azərbaycan həmişə beynəlxalq bazarlara enerji resurslarının etibarlı təchizatçısı olmuşdur.

Biz neft ixracatına 2006-cı ildən başlamışıq, artıq uzun illərdir. Təchizatda heç bir fasilə olmamışdır, müqavilə şərtləri pozulmamışdır, enerji siyasəti arxasında heç bir siyasi gündəm yox idi. Bizim enerji siyasətimiz həmişə çox açıq, şəffaf, biznes və nəticələrə hesablanmış olub, əməkdaşlığa və qarşılıqlı dəstəyə gətirib çıxarıb. İndi isə mən qaz alan ölkələrin bazarlarında Azərbaycan qazının payı ilə əlaqədar son məlumatlara baxanda görürəm ki, bu ölkələrin bəziləri qaz istehlakının 80 faizini, digərləri isə 15-20 faizini Azərbaycandan alır və bu göstəricilər artır. Çünki biz hasilatı artırmağı planlaşdırırıq. Bu il biz keçən illə müqayisədə daha çox ixrac edəcəyik – böyük potensial var, xüsusilə indi, qaz bazarındakı vəziyyətin sabit olmasını nəzərə alaraq. Həmçinin qiymətlər də çox dəyişkəndir.

Hesab edirəm ki, yeni nəticələrin necə əldə olunması üçün biz gələcəyimizi koordinasiya və xoşməramlı şəkildə birlikdə planlaşdırmalıyıq. Azərbaycanın isbat edilmiş qaz ehtiyatı məlumdur: 2,6 trilyon kubmetr. Əlbəttə ki, ən böyük yataq "Şahdəniz"dir – 1 trilyon kubmetr. Əminəm ki, daha çox olacaq. Çünki neft və qaz yataqlarının işlənilməsi ilə bağlı təcrübəmizə baxsanız, görərsiniz ki, biz həmişə yolumuzun əvvəlində gözlənildiyindən daha böyük həcmdə ehtiyatları görürük. Bunlar yeni yataqların kəşfi və yeni texnologiyalar sayəsində mümkün olmuşdur. Çünki bu gün bu sahədə texnologiya sürətlə inkişaf edir. Buna görə də mən əminəm ki, Azərbaycanın isbat edilmiş qaz ehtiyatları daha da çox olacaq. Dediym kimi, "Şahdəniz" Azərbaycanda əsas qaz yatağıdır və bu vaxtadək "Cənub Qaz Dəhlizi"nə töhfə verən yeganə yataqdır. Lakin digər layihələr üzərində də iş gedir. Ümid edirik ki, ən böyük qaz kondensatı yataqlarından biri olan "Abşeron"da tezliklə hasilata başlanılacaq. Ola bilsin, bir ildən də az müddətdə. İş mərhələlərlə aparılacaq. "Abşeron"da birinci mərhələdə 1,5 milyard kubmetr qaz hasil olunacaq. Bu, böyük

bir həcm deyil. Lakin düşünürəm ki, bəzi ölkələr üçün əhəmiyyətli göstəricidir. Bu bizim də artan tələbatımızı qarşılıya bilər və həmçinin ixrac imkanlarını da təmin edə bilər.

Yaxşı nəticə verəcəyinə ümid bəslədiyimiz digər böyük bir yataq "Babək"dir. Onun təxmin olunan qaz ehtiyatı 400 milyard kubmetrdir. "Ümid" yatağının qaz ehtiyatı ən azından 200 milyard kubmetrdir. Əlbəttə ki, bizim çoxdan istismarda olan neft-qaz yataqlarımızdan biri – "Azəri-Çıraq-Günəşli"dən böyük gözləntilərimiz var. Onun tezliklə istismara veriləcəyinə ümid etdiyim dərin qaz hissəsində yüz milyardlarla kubmetr qaz olacaq və düşünürəm ki, qısa zamanda hasil edilə biləcək. Beləliklə, bu bizim bugünkü potensialımızdır. Biz 4 ölkə, 4 qonşumuzla birləşdirən şaxələndirilmiş qaz nəqli şəbəkəsinə malik olmaqla əsas ixrac marşrutu – "Cənub Qaz Dəhlizi" tamamlanandan sonra, düşünürəm ki, bizim planlarımız həyata keçiriləcək. Lakin, əlbəttə ki, biz bu komanda işini davam etdirməliyik. "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsi başa çatıb, bizim işimiz isə davam edir. Əminəm ki, biz yeni nəticələr əldə edəcəyik.

Həmçinin demək istərdim ki, ilk növbədə əhalinin sayının artması ilə əlaqədar bizim daxili tələbatımız da artır. Azərbaycanın demografik vəziyyəti çox müsbətdir. Eyni zamanda sənaye artır. Ötən il bizdə qeyri-enerji əsaslı sənayedə rekord artım göstəricisi qeydə alınıb. Sənayemizin bu sektoru, demək olar ki, 20 faiz artıb. Əlbəttə ki, bizim öz tələbatımızı qarşılamaq üçün daha çox qaza ehtiyacımız var. Həmçinin ümidvaram ki, 2020-ci ildə Vətən müharibəsi ərzində işğaldan azad edilən ərazilərimizi qazlaşdırmaq üçün çox tezliklə bizim əlavə həcmdə qaza ehtiyacımız olacaq. Bu, tamamilə dağıdılmış böyük bir ərazidir. Bütün infrastruktur dağıdılıb. Bu ərazi 10 min kvadrat kilometrəndən çoxdur. Siz bizim qarşımızda necə çağırış olduğunu təsəvvürünüza gətirə bilərsiniz. Biz artıq bu ildən etibarən keçmiş məcburi köçkünlərimizi geri qaytarmağı planlaşdırırıq. Ona görə də bizim öz istehlakımız üçün əlavə qaza ehtiyacımız olacaq. Burada biz bərpaulunan enerji mənbələri ilə bağlı diqqətimizi cəmləşdirdiyimiz çox mühüm bir məqama gəlirik. Yeri gəlmişkən, Azərbaycan dünyanın xam neft, təbii qaz, neft-kimya məhsulları, neft məhsulları və elektrik enerjisi ixrac edən az sayda ölkələrindən biridir. Azərbaycanın elektrik enerjisi potensialı, əsasən, daxili istehlaka hesablanıb.

Biz elektrik enerjisi infrastrukturuna böyük həcmdə investisiya yatırmışıq və deyə bilərəm ki, Davos Dünya İqtisadi Forumunun qiymətləndirməsinə əsasən, enerjiyə əlçatanlıq reytingində biz dünyada ikinci yerdəyik. Beləliklə, biz böyük həcmdə vəsait yatırmışıq və elektrik enerjisi xətlərini, demək olar ki, tamamilə müasirləşdirmişik, yeni elektrik stansiyaları tikmişik. Məsələn, tezliklə biz Qobu qəsəbəsində, demək olar ki, 400 meqavat gücündə yeni elektrik stansiyasının açılışını edəcəyik. Ötən ay bu zalda biz tamamilə əcnəbi investor, enerji bazarında tanınmış, Səudiyyə Ərəbistanının "ACWA Power" şirkəti tərəfindən maliyyələşdiriləcək ilk böyük bərpaolunan enerji mənbəyi layihəsinin – 240 meqavat gücündə külək-elektrik stansiyasının təməlqoyma mərasimini qeyd etdik.

Mən həmçinin demək istədim ki, bizim elektrik enerjimizə regional bazarda da ehtiyac var, bəlkə də, biz daha uzağa, Avropaya qədər gedə bilərik. Çünki bu gün biz dörd qonşu ölkəyə: Türkiyə, Rusiya, Gürcüstan və İrana elektrik enerjisi ixrac edirik. Həcm artır. Bizim Azərbaycanda bərpaolunan enerji mənbəyimiz nə qədər çox olsa, biz ixrac üçün daha çox qaza qənaət edəcəyik. Məsələn, mənim indicə qeyd etdiyim elektrik stansiyası – külək-elektrik stansiyası ilə biz 200 və ya 300 milyon kub metr qaza qənaət edəcəyik. Bu, yaxşı göstəricidir və istehlakı böyük olmayan ölkələr üçün ciddi dəyişiklik ola bilər. Beləliklə, bizim "yaşıl enerji" strategiyamız hazırda təkcə qiymətləndirilmə deyil, həm də planlamanın yekun mərhələsindədir.

Bizim işğaldan azad edilmiş ərazilər üçün xüsusi proqramımız var. Energetika Nazirliyimiz aparıcı beynəlxalq şirkətlərlə birlikdə artıq Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda "yaşıl enerji" zonası üçün konseptual proqnoz hazırlayıb. Biz artıq Qarabağ və Şərqi Zəngəzurda bərpaolunan mənbələrin potensialının beynəlxalq qiymətləndirməsini aparmışıq və ilkin rəqəmlər çox ümidvericidir. Külək enerjisində potensial təxminən 7200 meqavat, günəş enerjisində potensial isə 2000 meqavatdan çoxdur. Yeri gəlmişkən, sizi məlumatlandırmaq istədim ki, bizim neft-qaz sahəsində strateji tərəfdaşımız olan BP işğaldan azad edilmiş ərazilərdə, xüsusilə Cəbrayıl rayonunda işləməyə böyük maraq göstərir. Biz

artıq orada 200 meqavatdan çox gücə malik bərpaolunan enerji mənbəyinin tikintisi ilə bağlı BP ilə danışıqlar mərhələsindəyik.

Mən həmçinin demək istərdim ki, hazırda bizim Energetika Nazirliyi bərpaolunan enerjiyə investisiyaların yatırılması ilə bağlı aparıcı beynəlxalq enerji şirkətləri ilə fəal danışıqlar mərhələsindədir. Bizdə bununla bağlı böyük ruh yüksəkliyi var. Düşünürəm ki, bu, Azərbaycanda "yaşıl enerji"nin inkişafına dair bizim daxili strategiyamızın bir hissəsi olmaqla yanaşı, ixracdan əldə olunan gəlirlər üçün əlavə mənbə ola bilər və enerji mənbələri idxal edən ölkələr üçün də faydalı olacaq. Bizim həmçinin Xəzər dənizinin qiymətləndirilməsinə dair xüsusi proqramımız var. İlk rəqəmlər göstərir ki, Xəzər dənizinin texniki potensialı 150 min meqavatdan çoxdur. Artıq biz bu potensialın inkişafı ilə bağlı aparıcı beynəlxalq enerji şirkətlərindən müəyyən ilkin təkliflər almışıq. Düşünürəm ki, bu, çox təbii olacaq. Çünki Azərbaycan artıq uzun illərdir özünü etibarlı enerji mənbəyi kimi sübut edib.

Qeyd etdiyim kimi, biz hər növ enerji mənbələri ixrac edirik. Biz ölkə daxilində olan və bizi bütün qonşularımızla birləşdirən elektrik xətlərini şaxələndirmişik. Bizim yaxınlığımızda ixrac bazarları, özü də artan ixrac bazarları var. Məsələn, iqtisadiyyatı artan, əhalisi artan Türkiyə kimi ölkə, düşünürəm ki, bizim üçün əsas bazarıdır, həmçinin əhalisi eynilə artan İran. Mən Qara dənizin dibi ilə Mərkəzi Avropanı bizim regionumuzla birləşdirən elektrik xətlərinin çəkilməsi ilə bağlı müəyyən plarlardan xəbərdaram. Azərbaycan Gürcüstanın elektrik enerjisi təchizatçısı olaraq burada iştirak edə bilər. Bizim burada, həqiqətən də, böyük potensialımız var.

Biz çox fəal işləyirik, üzərimizə düşəni edirik. Eyni zamanda, şadam ki, Avropa Komissiyası ilə bizim Energetika Nazirliyimiz arasında buna həsr olunmuş xüsusi sessiya keçirilməsi üçün razılıq əldə olunub. Bunu, həqiqətən də, təqdir etməyə dəyər. Başqa sözlə, "Cənub Qaz Dəhlizi" tamamlanıb, lakin bizim işimiz davam edir. Biz bir komanda kimi işləməyə davam etməliyik.

Mən bir daha məmnunluğumu ifadə etmək istərdim ki, bu dəfə daha çox iştirakçımız var. Enerji təhlükəsizliyi və enerji şaxələndirilməsi ilə bağlı məsələlərin nə dərəcədə mühüm olduğunu sübut etməyə ehtiyac yoxdur. Biz hamımız bunu başa düşürük. Əlbəttə ki, Azərbaycan nəhəng neft-qaz ehtiyatları və

bərpaolunan enerji potensialına malik ölkə olduğundan, sözsüz ki, biz öz məsuliyyətimizi başa düşürük. Sizə deyə bilərəm ki, biz daha yaxşı imkanlar yaratmaq üçün gələcəkdə də məsuliyyətli şəkildə davranacağıq. Bundan əlavə, həmçinin demək istərdim ki, bizim birgə yürütdüyümüz enerji siyasəti enerji şaxələndirilməsi və enerji təhlükəsizliyi məsələlərinin də hüdudlarını aşır. Çünki bu, ölkələr arasında yeni bağlantılar yaradır və əlaqələrin inkişafına kömək edir, bu prosesə cəlb olunmuş bütün ölkələr arasında qarşılıqlı etimad səviyyəsinin artırılmasına kömək edir.

Beləliklə, bizim gördüyümüz işlərin çox sayda müsbət nəticələri var. Bir daha qeyd edim ki, biz bu yola çıxanda işlərin necə olacağı çox aydın deyildi. Biz əməkdaşlığın yeni formatına qədəm qoymuşduq, bu ölkələrin bəziləri ilə bizim heç vaxt bu formatda əməkdaşlığımız olmamışdı. Lakin bu uğurlu oldu. Çünki biz səmimi, açıq və vicdanlı idik və eyni məqsədimiz var idi. Məqsədimiz budur, layihələr müxtəlif ola bilər, lakin əməkdaşlığın ruhu bizə planlaşdırdığımız hər şeyə nail olmağa kömək edəcək.

Bir daha bizimlə birlikdə olduğunuz üçün təşəkkür edirəm. Məşvərət Şurasının iclasına uğurlar arzulayıram. Sağ olun.

Azərbaycanın energetika naziri Pərviz Şahbazov:

– Cənab Prezident, dərin məzmunlu çıxışınıza görə Məşvərət Şurası iştirakçıları adından Sizə minnətdarlığımızı bildiririk. Sizin təşəbbüsünüzlə yaradılmış Məşvərət Şurası çoxtərəfli əməkdaşlığın uğurlu nümunəsi olaraq Sizin rəhbərliyiniz və tövsiyələrinizlə "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinin reallaşmasına mühüm töhfələr verdi. Məşvərət Şurasının budəfəki iclasında da səsəndirdiyiniz fikirlər, aktuallaşdırdığınız məsələlər "Cənub Qaz Dəhlizi" üzrə gələcək fəaliyyətimiz üçün aydın istiqamətlərdir. "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinə davamlı dəstəyinizə görə Sizə bir daha dərin təşəkkürümüzü bildiririk. İndi isə mən sözü Avropa Komissiyasının enerji məsələləri üzrə komissarı xanım Kadri Simsona vermək istəyirəm. O həmçinin bizim Məşvərət Şurasının həmsədridir. Buyurun, xanım, söz sizindir.

Avropa Komissiyasının enerji məsələləri üzrə komissarı xanım Kadri Simson:

– Hörmətli Prezident Əliyev.

Hörmətli nazir Şahbazov.

Zati-aliləri, xanımlar və cənablar.

Bu gün sizinlə Məşvərət Şurasının iclasını açıq elan etməkdən olduqca məmnunam. Çıxışma təşəkkür bildirməklə başlamaq istərdim. İlk olaraq bu gün tədbirə ev sahibliyi edən Prezident Əliyevə və nazir Şahbazova təşəkkürümü bildirirəm. Artıq ikinci dəfədir ki, mən bu tədbirdə iştirak edirəm. Birbaşa isə ilk dəfədir.

Görürəm ki, bu gün Məşvərət Şurasının toplantısında Qərbi Balkanlardan bir çox nazir və təmsilçilər iştirak edirlər. Sizin burada olmağınız "Cənub Qaz Dəhlizi"nin Avropa İttifaqı və region üçün nə dərəcədə əhəmiyyətli olmasının kifayət qədər sübutudur. İkincisi, mən "Cənub Qaz Dəhlizi" ilə Avropa İttifaqına nəql edilən qazın artırılmasında Azərbaycanın göstərdiyi səylərə görə Sizə təşəkkürümü bildirmək istəyirəm. Bu bizim qaz təchizatı təhlükəsizliyi baxımından çox vacib bir məqamdır və Azərbaycan Avropa İttifaqı üçün etibarlı tərəfdaşdır.

İndi isə keçək bugünkü müzakirələrimizə. Bu günün gündəliyi qarşımızdakı çağırışları və imkanları aydın şəkildə əks etdirir. Onlardan bəziləri "Cənub Qaz Dəhlizi"nin istismarına aiddir. Biz onları birinci sessiyada müzakirə edəcəyik. Digər məsələlər enerji sistemlərimizin uzunmüddətli planlarına aiddir. Buna ikinci sessiyada baxılacaq. İcazə verin bu məsələlərin hər biri üzrə bəzi fikirləri bölüşüm.

İlk olaraq bu gün keçirilən iclas "Cənub Qaz Dəhlizi"nin bir il ərzində tam istismarından sonra ümumi işləməsinə nəzər salmaq imkanındır. Biz bunu hər dəfə görüşdüyümüz zaman etiraf etməliyik. Həmin dəhliz altı ölkədən keçərək, 3500 kilometr məsafə qət edərək və tərəfdaşlar arasında əməkdaşlığın nəticələrinin bariz nümunəsidir. Ötən ilin dekabrından Trans-Adriatik boru kəməri ilə Avropa bazarına təxminən 10 milyard kubmetr qaz nəql edilib.

Hamımız bu layihə zamanı dəf etdiyimiz çətinlikləri və maneələri yaxşı xatırlayırıq. Lakin bu gün hətta ən skeptik yanaşan insanlar onun baş tutmasına görə minnətdarlıq bildirirlər. Etibarlı, rəqabətçil və qəbul edilən qiyməti olan qaz Cənub-Şərqi Avropaya yol tapmaqdadır. Evlər qazla təchiz olunur, binalar isidilir və vətəndaşlar ehtiyac duyduğu enerjini alırlar. Artan enerji qiymətləri və sərt qaz təchizatı ilə dəhlizin rolu Avropa İttifaqı üçün heç vaxt görünməyən strateji əhəmiyyət kəsb edir. Fikrimizcə, "Cənub Qaz Dəhlizi" davamlı uğur hekayəsidir. Əlbəttə, bütün uğur hekayələri kimi bu məsələ növbəti mərhələyə çıxır və biz baxmalıyıq ki, dəhliz öz ötürücülük qabiliyyətini artırır, yaxud hətta coğrafi baxımdan genişləndirə biləmi? Ötən il nazirlərin iclasında bu məsələlərin öyrənilməsinə başlandı.

Ötən ilki iclasdan sonra dəhlizlə bağlı siyasi söhbətlər və qazla əlaqədar geniş müzakirələr aparıldı. Avropa İttifaqı qazın keçid dövründə rolu, onun tənzimləyici və infrastruktur təsiri ilə əlaqədar öz mövqeyini aydınlaşdırdı.

Biz ötən ilin dekabrında hidrogen və dekarbonlaşmış qaz bazarlarına aid paketi qəbul etməklə qaz sektorunun dekarbonlaşmış gələcəyə doğru çərçivəsini müəyyən etdik, hidrogen və bioqaz sahəsində yeni imkanlar yaratdıq. Bu paketə gəldikdə, o həmçinin bugünkü qaz bazarının yaxşı formalaşdırılmasına xidmət edir. Onu daha müqavimətli, istehlakçıları nəzərə alan bazara çevirir. Biz həmçinin mühüm və tarazlaşdırılmış qaydaları qəbul etmişik ki, enerji sektorunda metan emissiyaları azaldaq. İki gün öncə komissiya taksonomiya ilə bağlı ümumi bir aktı qəbul edib. Orada qaz sektoruna aid olan fəaliyyətlər müəyyən edilir və onlar iqlim dəyişməsinin qarşısının alınmasına töhfə verməlidir. Bu, əslində, özəl sektoru həvəsləndirməlidir ki, onlar birbaşa bu kimi layihələrə sərmayələr yatırınsınlar. Çünki Avropaya təmiz enerji keçidi lazımdır və biz hər bir üzv ölkə ilə bunu həyata keçirəcəyik. Hazırda biz Trans-Avropa şəbəkəsini yaratmışıq və o sahədə maliyyə vəsaitlərini ayırırıq ki, Avropa İttifaqında hidrogen şəbəkələri daha da genişlənsin. Bununla bağlı biz Avropa İttifaqının qonşuluğunda, həmçinin iqtisadi və sərmayə planı çərçivəsində qaz infrastrukturuna sərmayə yatırmağa açığıq.

Bizim tənzimləyici və infrastruktur çərçivəmiz, əslində, qarşısındakı illər ərzində qazın rolunu etiraf edir. Eyni zamanda biz hidrogen və aşağı karbonlu qazlara keçidi də nəzərdə tuturuq. Biz hesab edirik ki, 2030-cu ilə qədər qaz Avropanın ümumi enerji istehlakının 22 faizini təşkil edəcək. Bu gün enerji qiymətləri artdıqca geosiyasi gərginlik olduqca Avropada da həmin bu şaxələndirilmənin əhəmiyyətini daha yaxşı anlayırlar.

Təbii qaz təchizatı, o cümlədən maye qaz boru kəmərləri vasitəsilə nəql edilməlidir. Qazın öz marşrutumuzla nəqlinə və xalis sıfır karbona keçidə gəldikdə biz bunu təşviq edirik. Biz istərdik ki, bu həm bizim qonşularımızda olsun, həm də Qərbi Balkanlarda. Bu region üçün aydın bir prioritet var ki, biz kömürdən daha çox dekarbonlaşdırılmış sistemə keçməliyik. Bizim bu gün kömürdən istifadə edən stansiyalarımızın istismar müddəti bitib, onlar artıq standartlara cavab vermir və bu da ətraf mühitə təhlükədir.

Biz çalışırıq ki, enerji birliyimiz vasitəsilə dekarbonlaşma planlarına dəstək verək, bütün region ölkələrinə kömək edək. Hər bir ölkənin enerji sistemində o ölkənin unikalığı nəzərə alınmalıdır. Bu o deməkdir ki, hər bir ölkənin öz gedəcəyi istiqamət var və qaz ənənəvi, yəni çirkləndirici enerji mənbələrini əvəz etməlidir.

Qərbi Balkan ölkələrinə gəldikdə, mən onların burada ki təmsilçilərini salamlayıram. Onlar da öz enerji keçidlərinin təmin edilməsi üçün gələcək qaz planlarını tərtib edirlər. Gələn aylar ərzində onların etdikləri seçim bu regionda yeni layihələrə imkan yaradacaqdır. Lakin həmçinin deməliyəm ki, biz regiona dəstək verdiyimiz zaman onların seçimləri müvafiq olmalıdır. Biz onlarla əhatəli strategiya çərçivəsində əməkdaşlıq edəcəyik ki, daha yaşıl və daha dayanıqlı enerji sistemləri qurulsun və region üçün investisiya planları tərtib edilsin. "Cənub Qaz Dəhlizi" daha aydın şəkildə bu tənzimləyici kontekstdə oturur və bu gün bazar imkanları əsas hesab olunur. Bu kontekstdə, biz hesab edirik ki, transenerji konsorsiumu tərəfindən həyata keçirilən bu sınaq vacib bir addımdır. 2022-ci ilin iyulunda artıq nəticələri bilinəcək ki, bu da Avropa İttifaqı üçün əhəmiyyətlidir. Bu elə bir məsələdir ki, biz komissiya

çərçivəsində buna diqqət yetiririk. Bütün bu elementlər bu gün müzakirə olunacaq. "Cənub Qaz Dəhlizi"yə gəldikdə, inanıram ki, biz bu gün bunu daha yaxşı anlayacağıq.

İndi isə icazə verin təmiz enerjiyə keçidlə bağlı ikinci sessiyamız haqqında danışım. Bu sessiya çərçivəsində vacib məsələlər nəzərdən keçiriləcək. Təmiz enerjiyə keçid yeni imkanlar yarada bilər, yeni gəlir mənbələrini formalaşdırmağa bilər və bizim sistemlər adi ənənəvi enerji mənbələrindən azad olunar. Bu baxımdan bir neçə mövzu artıq müəyyən edilib. Lakin bizim qarşımızda vahid bir sual dayanır: biz sabit enerji təchizatının təmin edilməsi ilə iqlim neytrallığına necə nail olmalıyıq?

Mən metanın atmosferə atılmalarının azaldılmasının vacibliyini xüsusilə qeyd etmək istəyirəm. İstəyirəm ki, bu bizim debatlarımızda xüsusi yer tutsun. Çünki iqlimə gəldikdə, metan potensial olaraq təhlükəli maddədir və onun ətraf mühitə təsiri sürətlə artmağa bilər. Bu baxımdan Avropa İttifaqı bu gün məhz innovativ texnologiyalara daha çox sərmayə yatırılmasını vacib hesab edir ki, karbon qazının təsiri azalsın.

Bərpaolunan enerji mənbələrinə gəldikdə, onlar Avropanın uzunmüddətli planlarının təməli daşını təşkil edir. Bu nəinki bizə dekarbonlaşmanı təmin etməyə, o cümlədən daha böyük bərpaolunan enerji mənbələrinin təmin edilməsinə yardım göstərəcək.

Bizim bilik və təcrübəmiz, bu sahədə atığımız addımlar tərəfdaşlarımıza açıqdır. Məsələn, Azərbaycandan başlayaq. Hörmətli cənab Prezident, mən maraqla onu öyrəndim ki, hazırda Xəzər dənizindəki bu potensial qiymətləndirilir. Yəni aydındır ki, həmçinin "küləklər şəhəri" kimi tanınan Bakıda bu, Azərbaycan üçün çox böyük imkandır.

Avropa eləcə də növbəti onillik ərzində tam genişmiqyaslı hidrogen bazarının formalaşdırılmasına diqqət yetirir. Biz istədik ki, güclü hidrogen sənaye sektorumuz olsun. Avropa böyük hidrogen bazarıdır və biz üçüncü ölkələrdən idxala açığıq. Bərpaolunan enerji mənbələrinə, o cümlədən hidrogenə gəldikdə, hesab edirəm ki, regional strateji əməkdaşlıq üçün imkanlar çox genişdir.

Onu da bildirməliyəm ki, biz öz gələcəyimizi karbondan azad gələcək kimi formalaşdırırıq. Bunun üçün Azərbaycanla enerji sahəsində uzunmüddətli strateji əməkdaşlığa ehtiyac var. Biz bu gün fikir mübadiləsi aparmalıyıq ki, qısa və uzunmüddətli əməkdaşlığımız necə formalaşdırılmalıdır. Gələcəkdə bizim Məşvərət Şuramız həm də ümumi təmiz enerji məsələlərinin həllində fikir mübadiləsi aparmaq üçün faydalı platformaya çevriləcək.

Xanımlar və cənablar, nazirlər, cənab Prezident, mən bununla öz çıxışımı bitirirəm və ümid edirəm ki, siz fikir mübadiləsi əsnasında bəzi ideyalarla çıxış edəcəksiniz. Ümid edirəm ki, bu gün bizim maraqlı müzakirələrimiz olacaq. Sağ olun.

"Cənub Qaz Dəhlizi" Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin IX və Yaşıl Enerji Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin I toplantısı

3 fevral 2023-cü il

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin çıxışı:

– Hörmətli Prezident Yohannis.

Hörmətli komissar Simson.

Hörmətli qonaqlar, xanımlar və cənablar.

Əvvəlcə mən Rumıniya Prezidentini salamlamaq istəyirəm. O, Azərbaycana rəsmi səfərə gəlib və bugünkü mühüm tədbirdə iştirakına görə təşəkkürümü bildirirəm. Bu, bir daha onu göstərir ki, Rumıniya enerji təhlükəsizliyi məsələlərinə böyük diqqət yetirir və bizim gələcək ümumi addımlar strateji tərəfdaş olan ölkələrimiz arasında əlaqələndirmə nəticəsində atılacaqdır.

Mən xüsusi olaraq xanım komissar Simsona təşəkkürümü bildirmək istəyirəm ki, o bizim bütün təşəbbüslərimizə davamlı dəstək verib və "Cənub Qaz Dəhlizi" Məşvərət Şurasının toplantısının çox fəal həmsədri olub və bu mühüm layihənin uğurlu icrasına töhfə verib.

Biz bu gün artıq doqquzuncu dəfədir ki, toplaşırıq və əlbəttə, bir çox məsələlər haqqında danışmalıyıq, adətən etdiyimiz kimi, görülən işləri nəzərdən keçirməliyik və ən vacibi, gələcək addımlarımızı planlaşdırmalıyıq.

"Cənub Qaz Dəhlizi" Məşvərət Şurasının səkkizinci toplantısından sonra dünyada çox şey dəyişibdir. O toplantı bir il öncə burada keçirilmişdi. Dünya dəyişib, enerji təhlükəsizliyi məsələlərinin hər bir ölkə üçün əhəmiyyəti daha da artır və adətən, görüşlərdə söylədiyimiz kimi, enerji təhlükəsizliyi, həqiqətən, milli təhlükəsizlik məsələsidir. Yeni marşrutların qurulması və yeni mənbələrin cəlb olunmasına gəldikdə, bütün bunlar birgə söylərimizlə edilmişdir və indi, görünür, bu, heç vaxt görünmədiyi kimi vacibdir. Yaxşı haldır ki, biz hər bir şeyi vaxtında etdik, vaxt itirmədik. Baxmayaraq ki, "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinin icrasında müəyyən yubanmalar oldu, lakin biz onu mümkün qədər tez başa çatdırmağa çox sadıq idik. İndi isə biz artıq onun genişləndirilməsi haqqında danışırıq.

"Cənub Qaz Dəhlizi" iki ildən bir az çox vaxt əvvəl açıldı. Bu gün biz artıq TANAP-ın 16 milyard kubmetrdən 30 milyard kubmetrə qədər genişləndirilməsini nəzərdən keçiririk və TAP-ın 10 milyard kubmetrdən 20 milyard kubmetrə genişləndirilməsi haqqında danışırıq. Bu, alternativ enerji mənbəyinə böyük ehtiyac duyulduğunu göstərir. Bu, enerji təchizatının davamlı şaxələndirilməsinin zəruriliyini nümayiş etdirir. Biz buna hazırıq. Ona görə əvvəlki illərdə birgə söylərimizlə görülmüş bütün işlər bu gün bizim səlahiyyətimizdədir və bizim heyətimiz daha da böyüyür, bu gün bu zalda daha çox bayraqlarımız və hörmətli qonaqlarımız var.

Ötən il bir neçə vacib hadisə oldu. Bu da bizim enerji təhlükəsizliyi sahəsində ümumi öhdəliyimizi nümayiş etdirir. Əvvəlcə mən mühüm bir sənədi qeyd etmək istərdim. O sənəd ötən ilin iyulunda Bakıda Avropa Komissiyasının rəhbəri xanım

Ursula Fon der Lyayen və mənim tərəfimdən imzalanmış enerji sahəsində Strateji Tərəfdaşlıq haqqında Memorandumdur və o, əslində, gələcək planlarımız üçün aydın yol xəritəsidir. Avropaya qaz ixracımızı 2027-ci ilə qədər iki dəfə artırmağı planlaşdırırıq və bu, mümkündür, çünki bizim resurslarımız var. Bizim qarşılıqlı siyasi iradəmiz və çox yüksək səviyyədə etimadımız mövcuddur. "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsinin uğurla həyata keçirilməsinin mühüm amillərindən biri, təbii ki, həll olunmalı texniki və bəzən siyasi məsələlərdən başqa, yüksək səviyyədə qarşılıqlı etimaddır və mən bunu qarşılıqlı həmrəylik adlandırırdım. Məhz bu halda, əgər kiminsə nəyə isə ehtiyacı olanda biz dərhal dəstək verməyə çalışırıq. Hesab edirəm ki, bu, gələcək işlərdə bizi istiqamətləndirəcək tərəfdaşlığın yaxşı rəhətidir. Xüsusən indi, "Cənub Qaz Dəhlizi" Məşvərət Şurası çərçivəsində biz ilk olaraq Yaşıl Enerji Məşvərət Şurasını keçirəcəyik.

Digər mühüm bir hadisə isə Yunanıstanla Bolqarıstan arasında interkonnektorun açılması idi. Bu, "Cənub Qaz Dəhlizi" layihəsi və müəyyən dərəcədə onun şaxələndirilməsi sayəsində oldu və nəticədə bizim üçün təbii qazımızın artıq Bolqarıstana təchizini başlamaq imkanını yaratdı. Həmçinin biz bu genişləndirmə və interkonnektorlar vasitəsilə qonşu ölkələrə də dəhlizin genişləndirilməsini nəzərdə tuturuq.

Təbii ki, dekabr ayı enerji təhlükəsizliyi üçün çox vacib idi, çünki iki mühüm hadisə baş tutdu. Birincisi, biz Azərbaycan və Rumıniya qaz təchizatı haqqında saziş imzaladıq və qaz təchizatı bu yaxınlarda başlayacaq. Beləliklə, Rumıniya həmin "Cənub Qaz Dəhlizi"ndə iştirak edən ölkələr heyətinə qoşulur və biz həmçinin Yaşıl Enerjinin İstehsalı və Nəqli sahəsində Sazişi Azərbaycan, Gürcüstan, Macarıstan və Rumıniya arasında imzaladıq. Bu, söylərimiz üçün əlavə əməkdaşlıq imkanını yaradacaq enerji təhlükəsizliyində bir növ yeni səhifə açacaq. Bir sözlə, bunlar vacib hadisələr idi.

Əgər bu il haqqında danışsaq, yanvar ayında biz Azərbaycanla Macarıstan arasında qaz təchizatı sahəsində Anlaşma Memorandumunu imzaladıq və beləliklə, heyətimizə üzv olan ölkələrin sayı artır. Bütün bunlar ilk növbədə cəlb edilmiş

ölkələrlə sıx siyasi münasibətlər, fəal əlaqələndirmə və Avropa Komissiyası ilə Azərbaycanın bu təşəbbüslərə səmərəli rəhbərliyi sayəsində mümkün olmuşdur. Bu həmçinin Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan arasında başlamış və rəsmi çərçivəyə salınmış enerji dialoqunu da nümayiş etdirdi. Həmin dialoq təbii qazı, elektrik enerjisini, hidrogeni və yaşıl hidrogeni əhatə edir. Hesab edirəm ki, bu, əməkdaşlığımızın çox nadir və səmərəli formatıdır.

Avropaya qaz təchizatının artırılması ilə bağlı Avropa Komissiyası ilə imzalanmış Anlaşma Memorandumundan dərhal sonra Azərbaycandan daha çox qazın təchiz edilməsi məqsədilə əlavə imkanların yaradılması üçün fəal şəkildə işləməyə başladıq. Hazırda yeni yataqlardan bu il gözlədiyimiz hasilata, eləcə də mövcud "Şahdəniz" yatağında hasilatın artırılmasına əlavə olaraq, – bu birmənalı olaraq baş tutur, – biz həmçinin ölkə daxilində enerji səmərəliliyi üzərində işləyirik. Biz itkilərin azaldılması proqramı, o cümlədən elektrik enerjisinin və təbii qazın kombinasiyası əsasında daxili istehlak proqramı üzərində çalışırıq. Beləliklə, Azərbaycanda elektrik enerjisinin istehsalında istifadə olunan təbii qaza ixrac məqsədilə daha çox qənaət etmiş olarıq.

Təbii qaz ixracı artır – 2021-ci ildə təxminən 19 milyard kubmetr, ötən il isə 22,6 milyard kubmetr olmuşdur. Biz bu il onun 24,5 milyard kubmetr olmasını gözləyirik. Bu o deməkdir ki, Avropa Komissiyası ilə Anlaşma Memorandumu uğurla icra olunur. Biz nəinki hasilatı, o cümlədən ixracı artırırıq və həmçinin onun coğrafiyasını genişləndiririk. Əminəm ki, layihəyə qoşulmuş ölkələr bu gün bunun faydasını artıq görür və görəcək. Həmçinin digər bağlantılar və potensial interkonnektorlar vasitəsilə biz Avropada daha çox ölkələri bu layihəyə qoşa biləcəyik.

Təbii qaz resurslarına gəldikdə, mən artıq dəfələrlə bildirmişəm ki, təbii qaz ehtiyatları bizə və tərəfdaşlarımıza ən azı 100 il üçün bəs edəcək. Əlbəttə ki, biz gələcəyə doğru baxırıq və bu gün yaşıl enerji ilə bağlı Məşvərət Şurasının ilk iclası da olacaq. Heyət nisbətən kiçikdir – cəmi dörd ölkə var.

Bu gün komandamızda yalnız dörd iştirakçı ölkə olsa da, bu sayın artma potensialı var, çünki biz düşünürük ki, yalnız hökumətlər deyil, şirkətlər də bu mühüm təşəbbüsdə iştirak etməyə

maraq göstərəcək. Məşvərət Şurasının ilk iclasında, sözsüz ki, konseptual məsələlər həllini tapmalıdır: öz fəaliyyətimizi necə quracağıq, hər iştirakçı ölkənin məsuliyyəti nədən ibarət olacaq, özəl şirkətlər necə cəlb olunacaq – bu, şirkətlərdən ibarət konsorsiummu olacaq, yoxsa hər bir iştirakçı dövlət öz suveren ərazisində üzərinə düşən işi özü yerinə yetirəcək? Bütün bu məsələləri müzakirə etmək və razılaşdırmaq tələb olunur. Çünki məsələ yalnız Azərbaycandakı quru və dəniz yataqlarında bərpaulunan enerjinin istehsalı, yaxud Gürcüstanla sərhədimizə qədər yeni ötürücü elektrik xəttinin çəkilməsi ilə deyil, habelə Qara dənizin dibi ilə elektrik kabelinin çəkilməsi ilə bağlıdır.

Buna görə də biz planlarımızı düzgün qurmalı və kimlərin potensial investor ola biləcəyini bilməliyik. Əlbəttə ki, biz beynəlxalq maliyyə qurumları ilə də əməkdaşlığımızı davam etdirəcəyimizə ümid edirik. Fərsətdən istifadə edərək tərəfdaşlarımız olan ölkələrin hökumətlərinə minnətdarlığımızı bildirmək istərdim. Bu ölkələr Türkiyə, Gürcüstan, Yunanıstan, Bolqarıstan, Albaniya, İtaliya və yeni tərəfdaşlarımız olan Rumıniya, Moldova və Macarıstandır.

Davamlı dəstəyinə və əla rəhbərliyinə görə Avropa Komissiyasına xüsusi təşəkkürümü bildirirəm. Həmçinin ABŞ və Böyük Britaniya hökumətlərinə dərin təşəkkürümü bildirmək istərdim. Çünki onlar təşəbbüsümüzü davamlı dəstəkləmiş, eləcə də investisiya və maliyyə imkanları da daxil olmaqla geniş əməkdaşlıq üçün güclü bünövrə təmin etmişlər.

Bu prosesdə iştirak edən şirkətlər, xüsusilə SOCAR və BP bir-biriylə strateji əlaqələr qurmuş iki aparıcı şirkətdir. Bu əlaqələr ən azı 30 il də davam edəcəkdir. Bu gün aramızda nümayəndələrinin iştirak etdiyi aparıcı maliyyə qurumları da vardır. Bunlar Dünya Bankı, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, Avropa İnvestisiya Bankı, Asiya İnfrastruktur və İnvestisiya Bankı, Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyasıdır. Yəni bütün aparıcı maliyyə qurumları bizimlədir. Biz ümidvarıq ki, səmərəli əməkdaşlığımızı bərpaulunan enerji sahəsində də davam etdirəcəyik.

Bu gün biz Azərbaycanda "Masdar" və "ACWA Power" kimi investorlarla birlikdə günəş və külək enerjisinin istehsalı ilə bağlı iki səmayə layihəsini həyata keçiririk. Bu layihələrin ümumi həcmi

470 meqavatdır. Həmçinin bu yaxınlarda BP şirkəti ilə birlikdə bir layihənin icrasına başlayacağıq. Bu, işğaldan azad olunmuş Cəbrayıl rayonunun ərazisində inşa ediləcək 240 meqavatlıq elektrik stansiyası olacaqdır. Yəni cəmi 710 meqavat. Hər şey plan üzrə gedərsə, təxminən bir il və ya ilyarım ərzində biz bu həcmdə bərpaolunan enerji istehsal edəcəyik. Bu işə yüz milyonlarla kubmetr qaza ixrac məqsədləri üçün qənaət etməyə imkan verəcəkdir.

Bərpaolunan enerji ilə bağlı planlarımıza gəldikdə, artıq qeyd etdiklərimə əlavə olaraq deyə bilərəm ki, hələ ki üç əsas enerji şirkəti ilə aramızda razılaşdırılmış və imzalanmış Anlaşma Memorandumu var. Onlara uyğun olaraq, həm quruda, həm də dənizdə 25 qıqavat bərpaolunan günəş və külək enerjisi istehsal ediləcəkdir. Bu həcmə 10 qıqavatı "Masdar" şirkəti, 12 qıqavatı "Fortescue" şirkəti tərəfindən istehsal olunacaqdır. "ACWA Power" şirkəti isə bugünkü mərasimdə imzalanmış və hazırda icra olunan razılaşmaya əlavə olaraq 2,5 qıqavat enerjinin istehsalı üzrə öhdəlik götürəcəkdir. Bu, həqiqətən də, çox böyük potensialdır.

Qara dənizin dibi ilə çəkiləcək elektrik kabelinə gəldikdə isə iş planımızı mərhələli şəkildə və Avropanın şərtləri ilə əlaqəli şəkildə qurmaq tələb olunur. Bu həmçinin Avropa qitəsində potensial əməkdaşlıq imkanlarımızı daha geniş miqyasda müəyyən etmək üçün lazımdır. Əminəm ki, Rumıniya və Macarıstan yaşıl enerjini qəbul edəcək son məntəqələr olmayacaqdır.

Azərbaycan həmçinin çox böyük yaşıl enerji potensialına malikdir. Bu artıq təsdiq olunmuş faktdır. Yalnız dənizdə külək enerjisinin potensialı 157 qıqavatdır, quruda külək və günəş enerjisinin potensialı 27 qıqavatdır, iki ildən də artıq müddət əvvəl Vətən müharibəsi zamanı azad etdiyimiz torpaqlarda 10 qıqavata yaxındır. Biz həmçinin Naxçıvan Muxtar Respublikasında böyük bərpaolunan enerji potensialı müəyyən etmişik. Hazırda 500 meqavatlıq günəş-elektrik stansiyasının tikintisinin mümkünüyü ilə bağlı danışıqlar aparılır. Düşünürəm ki, bu potensial daha artıq olacaqdır. Yəni hazırda əlimizdə olan imkanlar bunlardan ibarətdir.

Qazın paylanması ilə əlaqədar yaxşı uğurlarımız var. Biz yaşıl enerji ilə bağlı saziş imzalamışıq. Biz həmçinin təbii qaz və bərpaolunan enerji imkanları arasında səmərəliliyin

artırılmasına əsaslanan qarşılıqlı əlaqə yaratmalı və bunu vahid paket çərçivəsində etməliyik. Bizim güclü siyasi iradəmiz və əlbəttə ki, fəaliyyətimizin uğurlu tarixçəsi var. Bizim müxtəlif formatlarda və müxtəlif ölkələrlə birgə həyata keçirdiyimiz bütün layihələr, – istər Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft boru kəməri, istər Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz boru kəməri, istərsə də "Cənub Qaz Dəhlizi", – hamısı uğurlu olmuşdur.

Əminəm ki, Avropa qitəsində həm təbii qaz, həm də bərpa olunan enerji istehsalı ilə bağlı gələcək planlarımız uğurlu olacaqdır. Bunun üçün işimizi komanda şəklində davam etdirməli, bir-birimizi davamlı surətdə dəstəkləməliyik. Əminəm ki, gələn ilin fevralında Bakıda baş tutacaq növbəti görüşümüzə biz yeni nailiyyətlərimiz barədə danışacağıq.

Diqqətinizə görə təşəkkür edirəm!

Rumıniya Prezidenti Klaus Yohannis:

– Hörmətli Prezident İlham Əliyev.

Xanım komissar Kadri Simson.

Hörmətli nazirlər, yüksəkrütbəli rəsmilər və nümayəndələr.

Əvvəla, "Cənub Qaz Dəhlizi"nə həsr olunmuş belə bir mötəbər illik toplantıda çıxış etmək fürsətinə görə təşəkkür edirəm. Mən bu gün sizinlə burada olmaqdan məmnunam və şərəf hissi duyuram. Bu, Rumıniyanın artıq altıncı iştirakıdır. Mən Bakıya bizi dəvətinə və qəbul etdiyinə görə Prezident İlham Əliyevə xüsusi təşəkkürümü bildirmək istəyirəm.

İki il bundan əvvəl istismara verilən "Cənub Qaz Dəhlizi", şübhəsiz ki, özünü və o cümlədən Avropanın enerji təhlükəsizliyində strateji əhəmiyyətini doğrultdu. Biz dəhlizin reallığa çevrilməsində müdriqliyini, siyasi iradəsini və qətiyyətini göstərmiş bütün şəxslərin səylərini alqışlayırıq. Dəhliz xüsusən indi daha böyük əhəmiyyət kəsb edir. Çünki Rusiyanın Ukraynaya qarşı təcavüzkar müharibəsi geosiyasi durumu kəskin şəkildə dəyişdi. Bu baxımdan və xüsusən də biz enerji təhlükəsizliyi

haqqında danışırıqsa, bu belədir. Bu baxımdan Avropa İttifaqı və üzv dövlətlər etibarlı olmayan qaz təchizatından asılılığı kəskin şəkildə azaltmaq üçün həlledici addımlar atdı. Çünki həmin qaz təchizatının geosiyasi dəyəri, sadəcə, çox baha başa gəlir.

Azərbaycan kimi etibarlı tərəfdaşlara doğru götürülmüş bu strateji kurs uzun müddət Rumıniya tərəfindən təşviq edilib. Biz 2009-cu ildən etibarən Rumıniya və Azərbaycan arasında strateji tərəfdaşlığın faydasını bir yerdə gördük. Avropanın enerji suallarına cavablar həmrəyliyi, regional əməkdaşlığı, mənbələrin və nəql yollarının şaxələndirilməsini nəzərdə tutur. Çünki "Cənub Qaz Dəhlizi" kimi layihələri əhatə edən prinsiplər məhz bunlardan ibarətdir.

Xanımlar və cənablar, 2022-ci ildə biz görünməmiş enerji çağırışları ilə üzləşdik. Qazın çatışmaması və ya münasib əlçatan qaz təchizatının olmaması, qiymətlərin dəyişkənliyi və bazarı qeyri-sabitlik baş verdi. Bu çağırışlar kompleks siyasəti və tənzimləyici qaydaları tələb edir. Avropa bazarına Xəzər qazının nəqli barədə Prezident Əliyev tərəfindən Azərbaycan adından şəxsən verilmiş təminatlar bazarlar üçün ən çətin anda çoxdan tələb olunan sabitlik və proqnozlaşdırmanı təmin etdi.

2022-ci ilin iyulunda Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan arasında enerji sahəsində strateji tərəfdaşlığa dair Anlaşma Memorandumunun imzalanması "Cənub Qaz Dəhlizi"nin Avropa İttifaqının şaxələndirmə strategiyasının əsas komponenti kimi rolunun gücləndirilməsinə yol açır. Lap əvvəldən Rumıniya Avropanın enerji tələbatlarını qarşılamaqda Azərbaycana və "Cənub Qaz Dəhlizi"yə mühüm töhfəsini verdi və bunu etiraf etdi. Rumıniya Mərkəzi və Cənub-Şərqi Avropada yeni bazarlara doğru dəhlizin inkişafına və genişləndirilməsinə yönəlmiş səylərə qoşulmaqda öz davamlı öhdəliyini qeyd etdi. Biz artan milli istehlakımızı əhatə etmək üçün Xəzər qazının əlavə həcmələrinin alınmasında çox maraqlıyıq.

Xanımlar və cənablar, son illərdə mənim ölkəm qaz tranzit imkanlarının inkişafında və qonşu ölkələrlə bağlantının yaradılmasında xeyli sərmayələr yatırılıb. İlk olaraq biz tamamilə yeni nəql olunma infrastrukturunu Rumıniya ərazisində yaratdıq. Bu, BRUA qaz boru kəməridir, həmçinin Bolqarıstan və Macarıstanla

müvafiq qaydada interkonnektorların daha da təkmilləşdirilməsini tamamladıq. İkincisi, Rumıniyanın transqaz şirkəti Yunanıstan, Bolqarıstan və Macarıstanda olan qaz nəql sistemi operatorları ilə səylərini birləşdirərək, şaquli dəhlizin inkişafına çalışdı. Beləliklə, 2022-ci ilin dekabrında dörd şirkətlə imzalanmış Anlaşma Memorandumu Cənubi və Mərkəzi Avropa arasında Rumıniya vasitəsilə qaz axınının iki istiqamətdə getməsinə təmin edəcəkdir. Bu da bütöv regionun enerji təhlükəsizliyinə töhfə verəcəkdir. Üçüncüsü, 2022-ci ilin yanvar ayında Rumıniyanın nəql məsələsi ilə məşğul olan operatoru sərmayələri yatıraraq Trans-Balkan qaz boru kəmərinə məhz əks axın istiqamətində istismara verdi. Bu da Azərbaycandan Türkiyə, Bolqarıstan və Rumıniya vasitəsilə qaz həcmələrinin alternativ təchizat marşrutudur və həmçinin digər bazarlara çıxışı da təmin edir.

Mən Rumıniya üçün digər vacib bir layihəni də qeyd etmək istəyirəm. Bu da bizim strateji tərəfdaşlarımıza, Moldovaya aiddir. Çünki biz paytaxt Kişineuya məhz qazın təchizatına gəldikdə, bizim razılışmamız 2021-ci ilin oktyabrında oldu. Bu, əslində, Moldovanın illik istehlakını təmin etməyə əlavə imkanlar yaradacaqdır. Yekun olaraq, bütün bu davamlı səylər və Rumıniyanın yatırdığı sərmayələr "Cənub Qaz Dəhlizi"nin yeni bazarlara – Cənub-Şərqi Avropada və Mərkəzi Avropada genişləndirilməsinə imkan yaradır. Bu, əslində, hər iki tərəf üçün çox uduşlu vəziyyətdir, Azərbaycan öz təbii qazının ixracatını şaxələndirir və Avropanın enerji təhlükəsizliyinin gücləndirilməsinə töhfə verir.

Hörmətli iştirakçılar, təbii qaz, əslində, dekarbonlaşma prosesinə böyük dəstək verən bir haldır və Avropa İttifaqında Rumıniya fəal şəkildə təbii qazın və nüvə enerjisinin yaşıl enerji sahəsinə daxil edilməsini təşviq etmişdir. Bununla iqtisadiyyatlar karbondan azad oluna bilər. Bunun sayəsində uzun müddətdə təbii qazın Avropa İttifaqında istifadə edilməsi iqtisadiyyatı gücləndirəcək. Hazırda Rumıniya karbohidrogenlərin hasilatında və onların işlənilməsində öz rolunu oynayır. Qara dənizdə bununla bağlı yataqlar var. Lakin bundan əlavə, 2026-2027-ci illərdə həcmələr olacaqdır və Rumıniya birmənalı olaraq Avropada iqtisadiyyatların daha da güclü olmasını təmin edəcəkdir.

Eyni zamanda qeyd etmək istəyirik ki, bizim regionda əməkdaşlıq çox güclüdür. Əslində, mövcud potensial və trans-sərhəd əməkdaşlığa aid olan infrastrukturun inkişaf etdirilməsi gündəlikdədir. Bu baxımdan yaşıl enerjinin istehsalı və onun nəqli ilə bağlı Azərbaycan, Gürcüstan, Rumıniya və Macarıstan arasında imzalanmış razılaşma önəmlidir. Bu sənəd 2022-ci il dekabrın 17-də Prezident Əliyevin Buxarestə səfəri zamanı imzalandı və bunun sayəsində Qara dənizin dibi ilə çəkiləcək elektrik kabeli daha güclü Avropa enerji çərçivəsinin təhlükəsizliyinə imkan yaradacaqdır. Bu həmçinin sizin planlarınızın həyata keçirilməsinə, iqtisadi rifahın təmin edilməsinə, təhlükəsizlik və iqlim sahəsində müvafiq tədbirlərin görülməsinə Avropa üçün və bizim tərəfdaşlarımız üçün imkan yaradacaqdır.

Xanımlar və cənablar, bir tərəfdən Avropa İttifaqı və onun üzv dövlətləri, digər tərəfdən isə Azərbaycan arasında enerji əməkdaşlığının strateji prioritetləri var. Bundan əlavə, əslində, bazarın məntiqi fəaliyyəti də tələb olunur. Mən sizi əmin etmək istəyirəm ki, mənim ölkəm regional əməkdaşlığa güclü və davamlı dəstək verəcəkdir. Həmçinin biz qarşımızda olan ümumi çağırışların dayanıqlı həll yollarının tapılmasında səylərimizi göstərəcəyik ki, enerji təhlükəsizliyi daha da güclənsin.

Avropa İttifaqının energetika məsələləri üzrə komissarı xanım Kadri Simson:

– Hörmətli Prezident Əliyev.

Hörmətli nazirlər, xanımlar və cənablar.

Bu gün Bakıda olmaqdan çox məmnunam. Biz iki mühüm münasibətlə buraya toplaşmışıq – “Cənub Qaz Dəhlizi” Məşvərət Şurası çərçivəsində nazirlərin 9-cu iclasında və Yaşıl Enerji Məşvərət Şurasının 1-ci iclasında iştirak edirik.

Bu gün apardığımız müzakirə enerji bazarlarının qlobal səviyyədə dəyişməsi şəraitində baş tutur. Qlobal artım risk altındadır. Enerji təhlükəsizliyi isə bizi düşündürən birinci məsələdir.

Bu səbəbdən Məşvərət Şuralarının bu gün keçirilən toplantıları mühüm fürsət hesab olunur və bizə göstərir ki, Avropa İttifaqı, Azərbaycan və tərəfdaş ölkələr enerji təhlükəsizliyinin və bazar-da sabitliyin təmin edilməsində birgə çalışır.

Biz həmçinin uzunmüddətli dayanıqlı enerji tərəfdaşlığının əsaslarını qoyuruq. Bu tərəfdaşlıq bərpaolunan enerjiyə və enerji sistemlərimizin daha sıx bir-birinə bağlı olmasına söykənir. Avropa İttifaqı və Azərbaycan artıq çox yaxşı əməkdaşlıq edir. Enerji sahəsində strateji tərəfdaşlığa dair bizim yeni Anlaşma Memorandumumuz "Cənub Qaz Dəhlizi"nin rolunu həm Avropa İttifaqı, həm Azərbaycan üçün gücləndirdi və onun genişlənməsinin dəstəklənməsi məqsədilə ümumi qətiyyətimizi nümayiş etdirdi. Rəqəmlər göz qarşısındadır. "Cənub Qaz Dəhlizi" boru kəməri ilə Avropa İttifaqına qaz təchizatı 2021-ci ildə 8,1 milyard kubmetrdən 2022-ci ildə 11,4 milyard kubmetrə çatmışdır. Bu artım Avropa İttifaqına qaz təchizatının şaxələndirilməsinə, onun təhlükəsizliyi və sabitliyinə böyük töhfə verərək mühüm rol oynamışdır.

Trans-Adriatik boru kəmərinə aparılmış sonuncu mütləq sınağın nəticələri hazırkı buraxılış qabiliyyətinin iki dəfə artırılmasından xəbər verir. Qaz təchizatı sahəsində Azərbaycanla Avropa İttifaqı arasında artan əməkdaşlıq bizim diplomatik fəaliyyətimizin genişlənməsi ilə üst-üstə düşür. Həmin qarşılıqlı qətiyyət bu böhranı iqtisadi imkanlara çevirəcək. Biz həmçinin bu tərəfdaşlığın gələcəkdə bizi hansı səviyyəyə aparacağını bilməliyik. Sıxılmış maye qaz təchizatını artırdığımız halda "Cənub Qaz Dəhlizi" Avropa İttifaqına boru kəməri ilə nəql edilən qazın az sayda sabit və rəqabətçil mənbələrindən biri kimi qalacaqdır. Bu həmçinin Azərbaycanla birgə qüvvələrini birləşdirmək baxımından Xəzər bölgəsində digər tərəflər üçün iqtisadi cəhətdən potensial fürsətdir.

Sizə yaxşı məlumdur ki, Avropa İttifaqı həmçinin enerjiyə tələbatın məhdudlaşdırılması və bərpaolunan enerjinin artırılması üzərində çalışır. Bununla belə, biz qazımızın əvvəlki əsas təchizatından uzaqlaşaraq, Avropa İttifaqının əvəzləmək istədiyi qazın bütöv həcmi onu göstərir ki, etibarlı təchizatçılardan gələn təbii qaz tələbatı artırmaqda davam edəcəkdir.

Bərpaolunan enerjiyə marağımız o deməkdir ki, biz qazdan başqa digər enerji mənbələri üzərində etibarlı tərəfdaşlarımızla əməkdaşlığımızı genişləndirmək istəyirik. Yaşıl Enerji Məşvərət Şurasının fəaliyyətə başlaması həmin yeni istiqamət üzrə bu gün tərəfdaşlar arasında razılığın olmasını aydın şəkildə göstərir. Dayanıqlı enerji gələcəyinin formalaşdırılması böyük sayda alət və vəsaitlərdən istifadəni nəzərdə tutur. Avropa İttifaqı bərpaolunan enerjiden daha çox pay götürə biləcək bazarın qurulmasında böyük təcrübəyə malikdir. Keçmişdə qalan bir neçə çətin ilə baxmayaraq, elektrik enerjisi şəbəkəmiz özünün sabit və müqavimətli olduğunu göstərdi. Biz bu sahədə biliklərimizi bölüşməkdən məmnun olardıq. Əlbəttə, bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan bazarlar və tərəfdaş ölkələr bu prosesin əsas hissəsidir. Azərbaycanda bərpaolunan enerjinin, xüsusən də dənizdə külək enerjisinin istifadə edilməmiş potensialı yaxşı məlum olan faktordur. Buna görə Azərbaycan Avropa İttifaqına bərpaolunan enerji və hidrogenin ixracatçısına çevrilmək potensialına malikdir. Bizim Avropa İttifaqı naminə enerji proqramımız bərpaolunan enerji güclərinin qurulmasını və şəbəkəyə qoşulmasını gücləndirmək üçün Azərbaycanı artıq dəstəkləyir. Avropa İttifaqı masa üzərinə öz nouhau texnologiyasını və özəl sərmayələrini qoyur.

Bildiyiniz kimi, bərpaolunan enerji məsələnin yalnız bir hissəsidir. Enerjiyə qənaət, həmçinin təchizat təhlükəsizliyinin gücləndirilməsi və dekarbonlaşmanın təmin edilməsi məqsədlə göstərdiyimiz səylər üçün açardır. Yeni Anlaşma Memorandumu ilə biz gündəliyi bütün istiqamətlərdə irəliyə doğru aparmaq üçün Azərbaycanla birgə işin davam etdirilməsini səmimiyyətlə arzulayırıq.

Ümumi iqtisadi rifah və geosiyasi sabitlik bir-biri ilə sıx bağlıdır. Vətəndaşlar enerji sahəsində əməkdaşlığımızdan yararlanacaqlar. Mən çıxışımı, sadəcə, "Cənub Qaz Dəhlizi"nin gələcəyinə aid müsbət nəticə ilə bitirmək istəyirəm. Həmçinin mən yeni Yaşıl Enerji Məşvərət Şurasında bərpaolunan enerji naminə çalışmaq üçün əməkdaşlığımızı səmimiyyətlə arzulayıram. Bu gün sizin hamınıza məhsuldar müzakirələr arzu edirəm. Sağ olun.

Tədbir "Cənub Qaz Dəhlizi" və Yaşıl enerji üzrə nazirlər sessiyası", "Cənub Qaz Dəhlizi": əlverişli, sabit və təhlükəsiz təbii qaz təchizatının genişləndirilməsi" və "Yaşıl enerji: Xəzər dənizinin külək enerjisinin Avropa enerji bazarlarına çatdırılması" mövzularında plenar sessiyalarla davam etdi.

Həmçinin Məşvərət Şurası çərçivəsində "Azərbaycan, Gürcüstan, Macarıstan və Rumıniya Hökumətləri arasında imzalanmış yaşıl enerji sahəsində strateji tərəfdaşlıq haqqında Saziş"ın icrası üzrə Rəhbər Komitənin ilk iclası keçirildi.

Tədbirlərdə Avropa İttifaqının, Türkiyə, İtaliya, ABŞ, Böyük Britaniya, Gürcüstan, Macarıstan, Rumıniya, Bolqarıstan, Yunanıstan, Albaniya, Moldova, Monteneqro, Serbiya, Ukrayna və Xorvatiyanın yüksək səviyyəli nümayəndələri iştirak edirdilər.

İclaslarda enerji şirkətlərindən SOCAR, BP, BOTAŞ, TANAP, TAP, TPAO, TAQA, "Bulgargaz EAD", "Bulgartransgaz", ICGB, "Fluxys", "Romgaz SA", SACE, "Desfa", "TotalEnergies", "FGSZ Ltd.", SNAM, "Uniper", "Petronas", "ACWA Power", "Masdar", "Fortescue Future Industries", "WindEurope", "SolarPower Europe", maliyyə təsisatlarından isə Dünya Bankı, Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, Avropa İnvestisiya Bankı, Asiya İnfrastruktur və İnvestisiya Bankı, Asiya İnkişaf Bankı və digər qurumlar təmsil olunurdu.

YEKUN

Artıq 16 ildir ki, müstəqil Azərbaycan stabil qaz ixrac edən ölkədir. Son 5 ildir ki, Azərbaycan qaz ixracını hər il hissəlunacaq dərəcədə artırır. Artım bundan sonrakı illərdə də davam edəcək. Çünki Azərbaycan yalnız özünün ən böyük qaz yatağı olan “Şahdəniz”in resurslarından istifadə etməklə kifayətlənməyəcək. Azərbaycanın digər qaz yataqları da mövcuddur və onlar hazırda işlənilmək üçün hazırlıq mərhələsindədir.

Həqiqətən də, Azərbaycan 1991-ci ildə müstəqilliyini bərpa edəndən sonra qaz yataqlarının kəşfi ilə öyünə bilər. 2010-cu ildə Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti (SOCAR) Xəzərin dəyaz hissəsində “Ümid” yatağını kəşf etdi və cəmi iki il sonra onun istismarına başladı. Bu yataq üzrə hasilatın artırılma imkanları mövcuddur və hazırda onların reallaşdırılması yönündə addımlar atılır.

“Ümid” yatağının yaxınlığında yerləşən “Babək” strukturu oxşar geoloji quruluşa malikdir və onun yaxın illərdə yatağa çevrilməsi imkanları daha çoxdur.

Müstəqillik illərində “Şahdəniz”dən sonra açılan ən böyük qaz yatağı isə “Abşeron”dur. 2011-ci ildə kəşf edilən bu yatağın çıxarıla biləcək təbii qaz ehtiyatları 350 milyard kubmetrdən az deyil. “Abşeron” yatağından hasilat 2023-cü ilin iyulunda başlayıb. Onun mərhələli şəkildə işlənilməsi planlaşdırılır və daha çox qaz həcmələrinin istehsalı mərhələsində mavi yanacağın ixraca yönəldilməsi gündəmədədir.

Bu da son deyil. Belə ki, “Azəri-Çıraq-Günəşli” (AÇG) müqavilə sahəsinin dərin qatlarının işlənilməsi zamanı təbii qaz laylarındakı ehtiyatların çıxarılması planlaşdırılır. 1994-cü ildə Azərbaycanın xarici şirkətlərlə imzaladığı ilk neft müqaviləsi, - hansı ki, həyatımıza

“Əsrin müqaviləsi” kimi daxil olub, - həqiqətən də, unikalığı ilə seçilən bir layihədir. Onu digərlərindən fərqləndirən cəhəti isə təkcə dənizin dibində coğrafi koordinatlarla müqavilə sahəsinin göstərilməsi deyil. Azərbaycan tərəfi hasilatın pay bölgüsü sazişinə həm də dənizin dibindən məhsuldar laylara doğru dərinlik limiti tətbiq edib. Yəni xarici şirkətlərin mövcud müqavilə çərçivəsində yalnız neft laylarındakı ehtiyatları çıxarmaq hüququ təsdiqlənib. Daha dərin qatlarda yerləşən təbii qaz ehtiyatlarının işlənilməsi üçün isə ayrıca müqavilə olmalıdır, onun şərtləri Azərbaycan hökuməti ilə razılaşdırılmalıdır ki, sonra qazı çıxarmaq mümkün olsun.

Bu baxımdan Azərbaycanın qaz resursları kifayət qədərdir ki, “Cənub Qaz Dəhlizi”nin buraxıcılıq gücünün iki dəfə artırılması zamanı kəmərlərin effektiv istismarını özünün qaz resursları hesabına təmin etsin.

Qeyd edək ki, indiyə qədər “Azəri-Çıraq-Günəşli” müqaviləsi üzrə hasil edilən mavi yanacaq səmt qazıdır, yəni neftlə birgə çıxan aşağı təzyiqli qazdır. Sovet hökumətində lazımi texnologiya olmadığından dənizdən çıxan aşağı təzyiqli səmt qazının çox hissəsi ya havaya uçub gedirdi, ya da məşəllərdə yandırılırdı. Ona görə də BP və tərəfdaşlarının Azərbaycana gəlməsi təkcə “Əsrin müqaviləsi” layihəsi çərçivəsində neftin çıxarılması ilə məhdudlaşdırılmadı, həm də əmtəəlik qazın artırılmasına imkanlar açdı. 2000-ci ildən 2022-ci ilin sonuna qədər Azərbaycan AÇG-dən 53 milyard kubmetrdən çox səmt qazı almağa müvəffəq olub.

2023-cü ilin yanvarında BP və tərəfdaşları AÇG müqaviləsi sahəsində yeni qiymətləndirmə quyusu qazmağa başladılar. Məqsəd isə ondan ibarətdir ki, təqribən 4000 metr dərinlikdə yerləşən təbii qaz ehtiyatlarını daha dəqiq öyrənə bilsinlər. Bunun nəticəsində qazın ilkin və sonrakı mərhələlərdə işlənmə layihəsi hazırlanmalıdır.

İndi mübalığəsiz demək olar ki, əgər “Əsrin müqaviləsi” ilk növbədə ümid, sonra imkanlar, daha sonra isə onların gerçəkləşdirilməsini təmin etdisə, “Şahdəniz” qazı Azərbaycana qəfil gündəmə gələn “enerji keçidi” məsələsində ölkənin global bazarlara daha təmiz ənənəvi enerjidaşıyıcısı ilə çıxmaq imkanını ortaya qoydu.

Həqiqətən də, BP şirkəti Azərbaycana yeni idarəçiliyi, müasir dövrdə əməklə kapital arasındakı yeni münasibətləri gətirdi. Sovet

sisteminin ətalətindən çıxmaqda çətinlik çəkən insanlara da sonda aydın oldu ki, əmək məhsuldarlığının artımı məhz düzgün idarəçilik, innovativ texnologiyaların tətbiqi, məhsuldar qüvvələrin əmək şəraitinin daim yaxşılaşdırılması və cəmiyyətə açıqlıq prinsipləri ilə şərtlənir. Bu cür yanaşmanın nəticəsidir ki, Azərbaycan Xəzər hövzəsi regionunda digərlərindən seçilmək imkanı qazanıb.

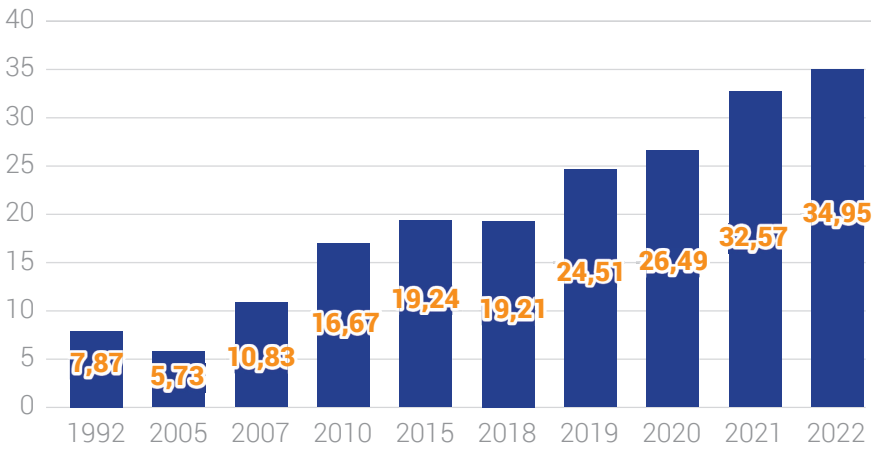
Onu seçilən edən amillərdən biri isə kifayət qədər şaxələndirilmiş ixrac infrastrukturuna malik olmasıdır. Bu həm neftə aiddir, həm də qaza. Azərbaycanın üç neft ixrac kəməri (Bakı-Novorossiysk, Bakı-Supsa və Bakı-Tbilisi-Ceyhan) mövcuddursa, qaz ixrac edən magistral kəmərlərinin sayı daha çoxdur: Azərbaycan həm şimala, həm cənuba, həm də qərb istiqamətində (özü də bir neçə kəmərlə) qaz ixrac etməyə qadirdir. Bu baxımdan Azərbaycanın özündə üç kəməri birləşdirən “Cənub Qaz Dəhlizi” kimi nəhəng bir infrastrukturda söz sahibi olması onunla həm regionda, həm də daha uzaq ölkələrdə münasibətlərin daha yüksək səviyyədə qurulması üçün şərait yaradıb.

Beləliklə, yerin təkindəki ehtiyatlarından xarici şirkətlərlə əməkdaşlıq formasında rəşional şəkildə istifadə etmək siyasəti Azərbaycanı qlobal enerji bazarlarına çıxış əldə etməyə, bu bazarın birbaşa iştirakçısına çevrilməyə və beynəlxalq aləmlə sıx münasibətlər qurmağa imkan yaradıb və yaratmaqdadır. Nəhayət, Heydər Əliyevin neft strategiyasının ardıcıl həyata keçirilməsi ilə Azərbaycan böyük iqtisadi, siyasi və coğrafi-strateji uğurlara nail oldu. Təqribən 30 ilə yaxın bir müddətdə işğal altında olan torpaqlarını azad edə bildi, hazırda isə ildən-ilə genişləndirdiyi quruculuq işləri hesabına doğma yurdlarından didərgin düşmüş vətəndaşlarımızın “Böyük Qayıdış” proqramı çərçivəsində geridönmə prosesi vüsət alır. Gələcəkdə isə bu uğurlar daha da artacaq. Azərbaycan indi artıq bölgənin coğrafi-siyasi mərkəzinə çevrilib. Azərbaycanın bölgədəki və onun hüdudlarından kənardakı vəziyyətə təsiri isə reallaşdırdığı qlobal layihələr hesabına getdikcə daha da artacaq.

ƏLAVƏLƏR

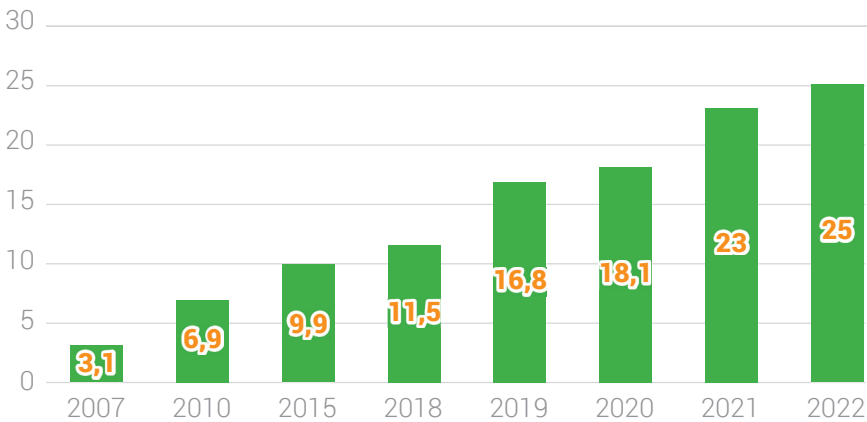
Qrafiklər

Qrafik 1. Azərbaycan Respublikasında əmtəlik qaz hasilatı (milyard kubmetr)

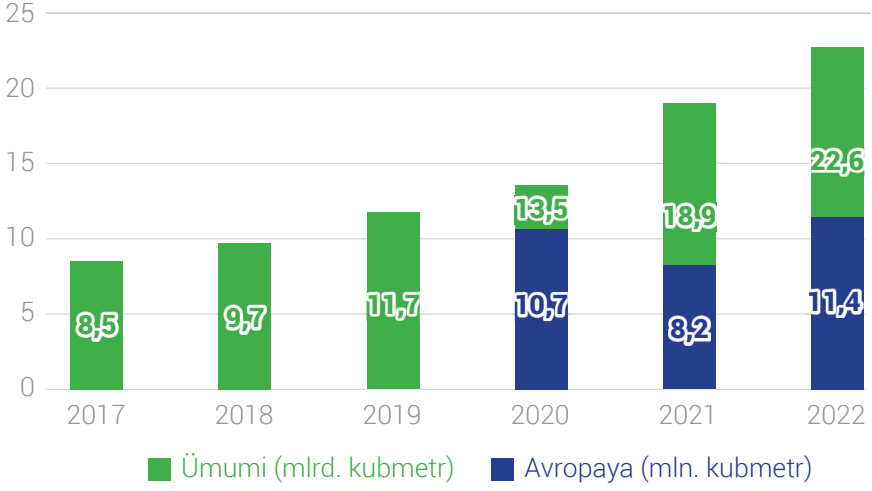
Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi

Qrafik 2. "Şahdəniz" yatağında qaz hasilatının dinamikası (milyard kubmetr)

Mənbə: "BP-Azərbaycan" şirkətinin illik hesabatları

Qrafik 3. Azərbaycan Respublikasının qaz ixracı

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Energetika Nazirliyinin illik hesabatları

İSTİNADLAR

1. https://www.bp.com/az_az/azerbaijan/home/who-we-are/operationsprojects/shaheniz1/shah-deniz-stage-2.html
2. <https://president.az/az/articles/view/10521>
3. <https://www.sgc.az/az/layihe/scp>
4. https://www.bp.com/az_az/azerbaijan/home/news/press-releases1/c_nubi-qafqaz-boru-kmrinin-texniki-operatorluu-socar-a-kecdi.html
5. <https://www.socarmidstream.az/az/project/scp/#technical-parameters>
6. <https://www.socarmidstream.az/az/project/tanap/>
7. <https://www.socarmidstream.az/az/project/tap/>
8. А.А.Матвейчук, Ю.В.Евдошенко, Истоки газовой отрасли России. 1811-1945 гг. Исторические очерки, стр. 161
9. А.А.Матвейчук, Ю.В.Евдошенко, Истоки газовой отрасли России. 1811-1945 гг. Исторические очерки, стр. 162
10. https://www.stat.gov.az/source/balance_fuel/
11. <https://www.stat.gov.az/news/macroeconomy.php?lang=az&page=6>
12. Welcome to Heydar Aliyevs Heritage Research Center (aliyev-heritage.org)
13. “Turan-Energy”, 15 mart 2000-ci il xəbər bülleteni
14. <https://lib.aliyev-heritage.org/az/44899944.html>
15. <https://e-qanun.az/framework/2495>
16. https://az.wikipedia.org/wiki/Bak%C4%B1%E2%80%93Tbilisi%E2%80%93C6%8Frzurum_boru_x%C9%99tti
17. <https://president.az/az/pages/view/azerbaijan/contract>
18. [https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D0%B1%D1%83%D0%BA%D0%BA%D0%BE_\(%D0%B3%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B4\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D0%B1%D1%83%D0%BA%D0%BA%D0%BE_(%D0%B3%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B4))
19. <https://e-qanun.az/framework/21582>
20. <https://e-qanun.az/framework/25123>
21. https://www.bp.com/az_az/azerbaijan/home/news/press-releases1/_ahd_niz-avropaya-ikinci-ixrac-marrutu-variantn-secir.html
22. <https://www.sgc.az/storage/reports/14/document-az-.pdf>
23. <https://www.sgc.az/storage/documents/27/sahdeniz-qaz-kondensat-yataginin-istismarinin-ikinci-merhelesi-ve-cenub-qaz-dehlinin-yaradilmasina-dair-diger-layihelerle-bagli-bezi-tedbirler-haqqi.pdf>
24. <https://files.preslib.az/projects/centurycontract/gl3.pdf>

İNDEKS

A

Abdullayev, Rövnaq 13, 42, 44, 56, 68, 85
ABŞ 55, 56, 62, 68, 110, 111, 119, 123, 124,
128, 130, 138, 150, 174, 183, 188, 189,
195, 209, 217
Abşeron 5, 17, 58, 71, 101, 131, 143, 154,
169, 177, 196, 218
ACWA Power 198, 209-10, 217
Adriatik 1, 2, 6-10, 13, 42-3, 51, 62, 65, 91,
101, 106, 117, 120, 131, 141, 147, 153, 175,
177, 185-8, 192, 201, 215
Ağdaş 5
Ağstafa 5, 6
Ağsu 5
Albaniya 1, 9, 10, 43, 44, 47, 48, 55, 57, 67,
75, 90, 95, 106, 109, 120-1, 127, 138, 151,
162, 164, 172, 174, 192, 195, 209, 217
Albayrak, Berat 119
Amanov, Batır 191
Ankara 7, 30
ARDNŞ. Bax: *Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti*
Asiya İnfrastruktur və İnvestisiya Bankı
136, 195, 209, 217
Asiya İnkişaf Bankı 120, 136, 151, 163,
195, 217
Avropa 1-9, 12-6, 22, 27-59, 65-7, 75, 79-98,
101-220
Avropa İnvestisiya Bankı 105, 112-3, 120,
132, 136, 148, 157, 160, 163, 195, 209,
217
Avropa Komissiyası 12, 28, 30, 54, 55, 101,
103, 106, 113, 118, 121, 123, 128, 135, 138,
146, 156, 163, 171, 176, 180, 184, 186,
193, 200, 201, 206

Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı
105, 112, 120, 136
Avstriya 27
Axpö 13, 43, 58
Azərbaycan hər səhifədə
Azərbaycan Dövlət Neft Şirkəti (ARDNŞ)
33, 36, 68, 182. *Həmçinin bax: SOCAR*
Azəri-Çıraq 73
Azəri-Çıraq-Günəşli (AÇG) 58, 71, 99, 116,
126, 140, 143, 152, 165-9, 178, 197, 218-9
Azəriqaz 11, 21
AzSCP 14, 15
AzSD 14, 15

B

Babək 58, 143, 154, 177, 218
Bakı 6, 12, 15, 19, 22-4, 27-30, 43, 57, 63, 69,
82, 87, 95, 103, 142, 146, 153, 155, 179
Bakı Neft Cəmiyyəti 17
Bakı-Novorossiysk 167, 220
Bakı-Supsa 65, 72, 73, 100, 126, 130, 152,
167, 220
Bakı-Tbilisi-Ceyhan 3, 21, 25, 28, 31, 45,
53, 55, 65, 73, 74, 79, 81, 86, 89, 100,
107, 110, 113, 126, 130, 133-4, 138, 141,
152, 162, 165, 167-8, 176, 178, 211, 220
Bakı-Tbilisi-Ərzurum 19, 22, 28, 31, 53, 65,
73-4, 79, 81, 87, 89, 107, 130, 138, 141,
153, 162, 165, 167, 211
Balıkesir 7
Barrozu, Joze Manuel Durao 12, 28, 30,
54-5, 106
Baumgarten qovşağı 27
Bayburt 7
Bektaş, Kreşnik 193

Betiya, İilir 192
Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası 113, 217
 Bilecik 7
Birgə Bəyannamə 28
 Birrell, Qordon 44, 112, 120
 BMT Təhlükəsizlik Şurası 52
 Bolqarıstan 3, 16, 31-2, 36, 43, 47-8, 67, 68, 75, 90, 95, 96, 106, 109, 112, 127, 138, 149, 151, 162, 164, 174, 183, 190-1, 207, 209, 212, 213, 217
 Borxardt, Klaus-Dieter 171
 Bosniya və Hersoqovina 55, 75, 90, 138, 151, 164
 BOTAŞ 8, 14, 15, 24, 33, 37, 56, 58, 80, 217
 Boyaniç, Mladen 193
 Böyük Britaniya 3, 5, 8, 51-2, 68, 74, 128, 174, 189, 209, 217
Böyük Qayıdış 220
BP 2-5, 8, 10-1, 16, 19-24, 27, 46, 52, 56, 58-9, 68, 74-5, 80, 86, 100-1, 112, 120, 125-6, 133-4, 140, 151, 169, 175, 187-9, 198-9, 209-10, 217, 219
 Bradşav, İn 112, 120
BTC Bax: *Cənubi Qafqaz Boru Kəməri*
Bulqar gas 13, 43, 106
Bulqarqaz EAD 217
Bulgartransgaz 217
 Bursa 7

C

Cəbrayıl 198, 210
Cənubi Qafqaz Boru Kəməri 1-4, 6, 12-16, 19, 22-25, 43-4, 57, 62, 87, 131, 142, 147, 176, 216. *Həmçinin bax: BTC*
Cənub Qaz Dəhlizi (CQD) hər səhifədə
 Conz, Qari 187
 COVID-19 185
CQBK Bax: *Cənubi Qafqaz Boru Kəməri*
 Cukanoviç, Milo 68

Ç

Çanaqqala 7, 82
 Çin 82, 87, 159
 Çıraq 72, 100, 126

D

Dadli, Bob 2
 Dadli, Robert 58, 68
 Daqano, Jan Fransua 20
 Davos Dünya İqtisadi Forumu 66, 77, 116, 145, 168, 170, 198
Dayazsulu 169
 DEPA 13, 43
Desfa 217
 Diyaluçe, Gilberto 189
 Donelli, Kurt 188-9
 Dönməz, Fatih 85, 188
Dövlət Neft Fondu 63, 132
Dünya Bankı 105, 113, 136, 151, 155, 163, 170, 175, 179, 181, 195, 209, 217
 Düzyol, Saltuk 112, 120, 187

E

Elkind, Conatan 55
Enagas 10
Enel 13, 43
 Enerji Xartiyası Sazişi 31
E.ON 13, 43, 59
Equinor 169
 Ermənistan 45, 99, 126, 165

Ə

Ədirnə 7, 85
 Əfqanıstan 87
əl-Qaidə 84
 Ərdəhan 7
 Ərdoğan, Rəcəb Tayyib 41-2, 78-81, 85-9, 94
 Ərzincan 7
 Ərzurum 7, 19, 22, 28, 31, 53, 65, 73, 74, 79, 81, 87, 89, 100, 107, 130, 138, 141, 153, 162, 165, 167, 211
 Əsədov, Əli 20
 Əskişəhər 7-8, 16, 37, 78, 81, 90
Əsrin kontraktı 71, 72. *Həmçinin bax: Əsrin müqaviləsi*
Əsrin müqaviləsi 64, 74, 99, 125, 140, 143, 176, 218, 219. *Həmçinin bax: Əsrin kontraktı*
 Ələsgərov, Valeh 20

Əliyev, Heydər 2, 11-2, 19, 21-4, 44-5, 58,
63-4, 67, 86, 99, 165, 168, 220
Əliyev, İlham 12, 16, 20, 28, 30, 41-4, 53,
54, 58, 63-4, 67-9, 78, 85, 89, 94-5, 98,
106, 111, 114, 118-9, 123, 138, 150, 161,
173, 189, 193, 205, 211
Əliyev, Natiq 13, 20, 41, 42, 44, 68, 105,
119, 134, 147

F

Fateh, qazma qurğusu 92
FGSZ Ltd. 217
Fluxys 10, 59, 217
Frilyand, Tod 120
Fuelster, Karsten 113

G

Gas Natural Fenosa 13, 43
Gaz de France 13, 43
GİRƏSUN 7
Goranboy 5
Gümüşxanə 7
Gürcüstan 1-8, 12-5, 21-5, 28, 32, 36, 45, 47,
49, 57, 67, 73-5, 80-1, 87-90, 94-6, 100,
102, 106-7, 112, 114, 116, 118, 120, 126-7,
130, 138-42, 151, 162-3, 167, 172, 174,
176-7, 180, 183, 187, 190-1, 195, 198-9,
207, 209, 214, 217

H

Hacıqabul 5, 11, 21
hasilatın pay bölgüsü (HPB) 3, 24, 42, 44,
59, 219
Hera 13, 43
Heyq, Vilyam 51
Hənkök, Mətyu 111
Hokştayn, Amos 68, 110, 119
Holland sindromu 46
Hopvud, Endi 20
Hosker, Edmund 119, 120

X

Xalq Cəbhəsi 165

Xəzər 1, 6, 13, 19-20, 28-31, 42, 45, 49, 53-4,
56, 64-7, 69, 71-3, 81-2, 99-105, 118, 121-
2, 125-6, 129-30, 133, 136-7, 140-1, 143,
149, 152, 155, 162, 168, 176-8, 183, 187-
91, 199, 204, 212, 215, 217, 220
Xorvatiya 44, 47-9, 55, 67, 75, 121, 127, 138,
151, 164, 193, 217

İ

ICGB 217
İpsala 7, 16, 85
İran 3, 5, 27, 199
İsayev, Əfqan 120
İŞİD 84
İstanbul 130, 131
İtaliya 1, 3, 9, 10, 43, 47, 53, 57, 67, 68, 75,
95, 96, 110-2, 119, 120, 127, 162, 164, 171-
2, 174, 183, 188-90, 195, 209, 217

K

Kaladze, Kaxa 107, 120
Kavariç, Vladimir 44, 121
Kərimov, Məcid 22
Kipoi 9
Kırıkkale 7
Kırşəhər 7
Korça 9
Kürdəmir 5, 6
Kütahya 7

Q

Qaxariya, Giorgi 89, 94
Qarabağ 122, 143, 169, 198
Qarabağ, qaz yatağı 169
Qaradağ 5
Qara dəniz 100
Qaribaşvili, İrakli 49, 67
Qars 7, 74, 79, 82, 86, 87, 89-90, 114, 118,
127, 136, 142, 155, 165
Qazax 11, 21
Qender, Bilisht 9
Qjikhuri, Damian 44, 68, 120
Qoykoviç, Maya 89

L

Lecce 10
 Leropigi 9
 Letta, Enriko 53
 LNG 83
 Lobillo, Kristina 193
 London 82
 Lord Livingston 68
LUKAgip 11, 22
LUKoil 3, 5, 58

M

Macarıstan 47, 55, 151, 164, 172, 192, 207,
 210, 214, 217
 Makkeyn, Nil 120
Masdar 209, 210, 217
 Moqerini, Federika 121-2
 Morninqstar, Riçard 56
 Melendugno 10
Mərhalə-1 1, 4, 12, 22, 24-5
Mərhalə-2 1, 6, 13-4, 27, 42-4, 58
 Mərmərə dənizi 7
 Məşvərət Şurası 75, 95-8, 102, 105-14, 117-
 8, 123-4, 127, 131, 134, 138-9, 145-6, 150,
 156-7, 161, 171, 173-4, 177, 179-80, 184,
 189, 192, 194, 200-1, 206-9, 214, 216
 Mixayloviç, Zoran 192
 Milanoviç, Zoran 49
 Milatiç, İvo 193
 Moldova 209, 217
 Monteneqro 44, 47, 48, 50, 55, 67-8, 75,
 121, 127, 138, 151, 164, 192, 217
 Moqerini 121, 122, 125
 Münhen Təhlükəsizlik Konfransı 116

N

Nabucco 27, 42, 43, 96
 NICO 3, 5, 11, 22, 58
 Nikolson, Baronessa Emma 189

O

Obama, Barak 56

P

Paneniç, Tomislav 121
 Papesku, Virgil Daniel 192
 Paris müqaviləsi 146
 Pedersen, Torivar 20
 Petkova, Temenujka 109, 121, 148, 191
Petronas 217
PKK 84
 Plevneliev, Rosen 68
 Praqa 29
 Puliti, Rikkardo 112

R

Romqaz SA 217
 Rumıniya 47, 55, 138, 151, 164, 172, 192,
 205-14, 217
 Rusiya 3, 5, 17, 86, 104, 148, 167, 168, 198

S

Samaras, Antonis 67
 Serbiya 89, 90, 151, 164, 192, 217
 Səngəçəl 1, 3, 5-6, 15-6, 24, 67-9, 73, 167
 Saloniki 136
 Samux 5
 San Foca 10
 San-Marino 151
 Simson, Kadri 180, 201, 211, 214
 Siyarto, Peter 192
 Səudiyyə Ərəbistanı 198
SGC 8, 14, 15
Shell 13, 43
 Sivas 7
 Skrekas, Kostas 192
SNAM 10, 217
Snam Rete Gas 9, 190
SOCAR 4, 8, 11, 14, 15, 16, 22, 25, 42, 46,
 50, 54, 55, 56, 58, 59, 62, 75, 80, 85,
 151, 158, 169, 209, 217, 218. *Həmçinin*
bax: Dövlət Neft Şirkəti
SOCAR Midstream Operations Limited 4
SOCAR Turkey Enerji A.Ş 8, 16
South Caucasus Pipeline Company
Limited 4-5

SRG 9

Statoil 11, 22, 58

Ş

Şahbazov, Pərviz 145, 156, 161, 183, 193, 200

Şahdəniz 1-4, 6, 9-15, 18-27, 31-2, 37-8, 42-7, 55-9, 62, 64-7, 72-3, 87, 96, 100-1, 111, 115, 125-6, 129, 131, 139-43, 152-4, 165-6, 168-9, 176, 184, 191, 196, 208, 219

Şahdəniz-2 1-3, 14, 29, 43-8, 55, 57, 61, 79, 90, 97, 127, 131-2, 134, 142, 147, 153, 167, 171, 180, 218

Şerpatti, Luka 187

Şevçoviç, Maroş 89, 103, 113, 118-9, 121, 123, 135, 139, 146

Şəfəq-Asıman 58, 169

Şəmkir 5

Şərifov, Abid 20

Şərqi Zəngəzur 198

Şimali İrlandiya 51, 68

Şimali Makedoniya 192, 193

Şimal-Qərb nəqliyyat dəhlizi 168

T

TANAP. Bax: Trans-Anadolu Boru Kəməri

TAP. Bax: Trans-Adriatik Boru Kəməri

TAQA 217

Təkirdağ 7

Total 58, 169

TotalEnergies 217

TotalFinaElf 11, 22

Tovuz 5

TPAO 3, 5, 11, 22, 58, 217

Trans-Adriatik Boru Kəməri (TAP) 1-2, 6-10, 13-6, 42-8, 53-7, 61-2, 65-6, 79, 87, 90-1, 94, 96, 101, 106-13, 117, 120, 127, 131, 134, 139, 141-2, 147, 153, 164, 167, 174, 176-7, 182-94, 201, 206, 215, 217

Trans-Anadolu Boru Kəməri (TANAP) 1-8, 13-6, 31-47, 56-7, 61-2, 65-6, 73-4, 78-94,

101, 106, 112-20, 126-7, 130-4, 139-42, 147, 153, 156, 164, 167, 176-7, 183, 187, 190, 206, 217 Türkiyə 1-9, 11-5, 21-5, 28, 30-42, 45-9, 54, 57, 65, 67, 73-5, 78-95, 100-2, 106-7, 112, 114, 116, 120-1, 126-7, 130, 138-42, 150, 153, 162-4, 167, 172, 174, 177, 180, 187-91, 195, 198-9, 209, 213, 217

Turnava, Natela 190

Türkmənistan 27, 86, 139, 151, 178, 191

U

Ucar 5

Ukrayna 217

Ü

Ümid 58, 101, 143, 154, 169, 177, 197, 218

V

Varhelyi, Oliver 184

Verroioopoulos, Mixail 120

Vinçenti, Klaudio De 120

Voskoboynikov, Nikolay 17

Vrdolyak, İvan 44

Vuyanoviç, Filip 50

Y

yaşıl enerji 179, 185, 189, 195, 198-9, 205-8, 210, 213-4, 216-7

Yavuz, qazma qurğusu 92

Yaxın Şərq 82

Yevlax 5, 6

Yıldız, Taner 13, 41, 42, 53, 67, 107

Yohannis, Klaus 211

Yozqat 7

Yunanıstan 1, 3, 6-9, 16, 31, 32, 36, 43, 47, 57, 67, 75, 82, 90, 95, 96, 108, 119, 121, 127, 138, 151, 162, 164, 172, 174, 183, 188, 190-2, 207, 209, 213, 217

